

ΧΡΟΝΙΚΑ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Ἀπὸ τὰς ἀγασκαφὰς τῆς Ὀλύνθου

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ-ΛΟΓΟΓΡΑ
ΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1964-ΤΕΥΧΟΣ 7^{ον}

Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Πάντοτε ήσθανόμην τὴν ἀνάγκην νὰ γνωρίσω τὴν ἱστορίαν τοῦ χωριοῦ μου. Ἄλλὰ πουθενὰ δὲν εὔρον γραμμένην ἱστορίαν. Ἦναγκάσθην νὰ συλλέξω ἐκ πληροφοριῶν στοιχεῖα τῆς ἱστορίας τοῦ χωριοῦ μου. Ἔνοιωθα στὴν ψυχὴ μου ἕνα κενόν, μίαν παράλειψιν, μίαν ὑποχρέωσιν, ἕνα χρέος νὰ συνδράμω κι' ἐγὼ σὰν ἀρχαιότερος ἐκ τῶν δημοδιδασκάλων, τῶν ἐκ Παλαιοχώρας—Χαλ/κῆς καταγομένων, νὰ συγκεντρώσω κατὰ τὸ δυνατόν ἱστορικόν καὶ λαογραφικόν ὕλικόν γιὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ παρόντος πονήματος, προσφέρων οὕτω καὶ εἰς τὴν νεοῖδρυθεῖσαν «Ἱστορικὴν καὶ λαογραφικὴν ἐταιρείαν Χαλ/κῆς» κάποιαν ὕλην γιὰ τὴν συγγραφὴν βιβλίου ὀλοκλήρου τῆς Χαλκιδικῆς.

Ἐπίσης διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ν' ἀποθανατίσω τὴν ἱστορίαν, τὴν γλώσσαν, καὶ τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τῆς ἰδιαιτέρας μου πατρίδος, τὰ ὁποῖα ἐσχάτως παρετήρησα, ὅτι ἤρχισαν νὰ ἐκλείπουν καὶ ἐγκαταλείπονται.

Τὴν ὕλην συνεκέντρωσα ἀπὸ τὰ ζῶντα εἰσέτι πρόσωπα, γέροντας ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῆς μνήμης μου καὶ τῆς ζωῆς μου ἐν αὐτῷ, καθότι ἐκεῖ ἐγεννήθην καὶ ἔζησα καὶ ἄγω σήμερον τὸ 55ον ἔτος.

Συγκρατῶ ἱστορίας εἰς τὴν μνήμην μου τῶν 55 ἐτῶν τῆς ζωῆς μου καὶ ἐκ διηγήσεων ἄλλων 50 ἐτῶν καὶ πλέον ἐκ διηγήσεων προηγουμένων μου, οἵτινες ἤγουν τότε τὴν ἡλικίαν τῶν 80 καὶ 90 ἐτῶν. Κατὰ συνέπειαν διηγοῦμαι ἱστορίας ἄνω τῶν 100 καὶ 150 ἐτῶν ὡς αὐτήκουος μάρτυς.

Δὲν θέλω νὰ πιστεύω, ὅτι κατέχω τὰ πάντα ἢ ὅτι ἅπαντα εἶναι ἀπολύτως ἀκριβῆ. Δέχομαι διὰ τὸ ἀδιάβλητον τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας, πᾶσαν διόρθωσιν καὶ συμπλήρωσιν πρὸς ὠφελος τῆς ἱστορίας.

Οὔτε παρουσιάζω τὸ παρὸν πόνημά μου ὡς ἐπιστημονικόν σύγγραμμα.

Δίδω μόνον μίαν ὄθησιν πρὸς ἀρτιωτέραν καὶ ἐπιστημονικωτέραν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας καὶ λαογραφίας τῆς εὐάνδρου Χαλκιδικῆς, ἧς ἐπιστήθιον τέκνον ὑπάρχω.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΑΛΑΙΟΧΩΡΑΣ

1. Τοποθεσία τοῦ χωρίου, ποῦ ὑπάγεται τοῦτο διοικητικῶς, ἐκκλησιαστικῶς, ἐκπαιδευτικῶς καὶ ταμειακῶς. Συγκοινωνία κ.λ.π.

Εἰσαγωγή:

Τὸ χωριὸ «Παλαιόχωρα» ἢ «Παλιόχωρα» εὑρίσκεται Β.Δ. τοῦ ὄρους Χολομῶντος εἰς τὰς ὑπωρείας αὐτοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 15 περίπου χιλιομέτρων ἐκ τῆς γορυφῆς, ἣτις ἔχει ὑψόμετρον 1140 μ. Ν.Α. καὶ Ν.Δ. τοῦ χωρίου, τὸ ὅποιον ἔχει ὑψόμετρον 500 - 600 μ., δεσπόζουν αἱ κορυφαὶ τοῦ Χολομῶντος καὶ τῶν παρακειμένων μικρῶν βουνῶν Πτούνι, "Αἰ - 'Ηλιᾶς, Μάραντος κ. ᾶ., τὰ ὅποια καλύπτονται ἀπὸ δένεες, βαλανιδιές, γάβρα, πουρνάρια κλπ. Μόνον πρὸς τὸ Β.Α. καὶ Β.Δ. μέρος ἢ ἔκτασις εἶναι μᾶλλον πεδινή, καλυπτομένη μὲ θάμνους.

'Ἡ Παλαιόχωρα διοικητικῶς ὑπάγεται εἰς τὸν Νομὸν Χαλκιδικῆς καὶ τὴν ἐπαρχίαν Πολυγύρου. 'Ἐκκλησιαστικῶς ἀνήκει εἰς τὴν Μητρόπολιν 'Ιερισσοῦ καὶ 'Αγ. "Ορους, ἔχουσαν ὡς ἔδραν τὴν 'Αρναίαν. 'Ἐκπαιδευτικῶς ὑπάγεται εἰς τὴν ἐσχάτως ἰδρυθεῖσαν ἐκπαιδευτικὴν περιφέρειαν Σταγείρων ('Αρναίας). Ταμειακῶς ἐξυπηρετεῖται παρὰ τοῦ δημοσίου ταμείου Ζαγκλιβερίου.

Συγκοινωνία. Αὕτη διεξάγεται καθημερινῶς διὰ λεωφορείου τοῦ Κ.Τ.Ε.Α. Χαλκιδικῆς, ὅπερ ἀκολουθεῖ τὴν ἐξῆς διαδρομὴν: Θεσ/νίκη, Γαλάτιστα, "Αγ. Πρόδρομος, Σανά, Δουμπιά, Γεροπλάτανος, Ριζά, Πααιοχώρα, Μαραθοῦσα καὶ τανάπαλιν. 'Ἐπίσης διηνοίχθη δασικὴ ὁδός, ἣτις ἐνώνει τὴν Παλαιόχωραν μὲ τὴν 'Αρναίαν, καὶ πρόκειται νὰ χρησιμοποιηθῇ καὶ ὡς ἐπαρχιακὴ ὁδὸς συγκοινωνίας.

'Ἡλεκτροφωτισμός. Διὰ μέσου τοῦ χωρίου διέρχεται ἡ γραμμὴ τῆς Δ.Ε.Η., ἀλλὰ δὲν ἔγιναν ἀκόμη αἱ ἀπαιτούμεναι ἐγκαταστάσεις διὰ τὸν ἠλεκτροφωτισμόν.

'Ἐπαγγέλματα. Οἱ κάτοικοι ἀσχολοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τὴν γεωργίαν. 'Ἐπίσης ἀρκετοὶ εἶναι κτηνοτρόφοι, μελισσοκόμοι καὶ ὑλοτόμοι.

Κλίμα. Τὸ κλίμα τῆς Παλαιοχώρας εἶναι ξηρὸν καὶ ὑγιεινόν.

Πολιτιστικὸν ἐπίπεδον. Τοῦτο εἶναι χαμηλόν. Τελευταίως ὅμως ἡ πνευματικὴ στάθμη ἔχει ἀνέλθει. Πάντως οἱ κάτοικοι διακρίνονται διὰ τὴν φιλοξενίαν, τὴν καλωσύνην καὶ γενικῶς τὸν ψυχικὸν πολιτισμόν των.

Γειτονικὰ χωριά. Δυτικῶς καὶ ἐγγύτατα τῆς Παλαιοχώρας

(500 μέτρα περίπου εύρίσκεται τὸ χωριὸ Ριζὰ καὶ μετ' αὐτὸ ὁ Γεροπλάτανος (εἰς ἀπόστασιν 1500 - 2000 μέτρων). Κατόπιν ἔρχονται τὰ Σανὰ (ἀπέχοντα 6 περίπου χιλιόμετρα), τὰ Λουμπιὰ (μᾶλλον Τουμπιά, διότι γύρω ὑπάρχουν λοφίσκοι, «τουῦμπες») καὶ τὰ Πετροκέρασα. Βορείως εύρίσκεται ἡ Κρήμηνη εἰς ἀπόστασιν 4 χιλιομ., λέγεται δὲ οὕτω πιθανῶς διότι εύρίσκεται πλησίον εἰς κρημνοὺς, καὶ μετ' αὐτὴν ἡ Μαραθοῦσα.

Ἡ Παλαιόχωρα ἀνήκει εἰς τὰ «Ζερωχώρια», ὀνομασθέντα οὕτω διότι εύρίσκοντο πρὸς τὸ ἀριστερὸν μέρος τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ, ἥτις ὄδηγεῖ ἐκ Θεσ)νίκης εἰς Πολύγυρον καὶ Ἀρναίαν.

2. Ἱστορικαὶ ἀφηγήσεις.

Ἱστορία:

Γραπτὰ ἱστορικὰ πηγαί, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ὑπάρχουν. Ἀπὸ διηγήσεις ὁμως παλαιότερων, προκύπτει ὅτι ἦτο ἓνα παλαιὸ χωριό, ἐξ οὗ καὶ ἡ ὀνομασία Παλαιόχωρα ἢ Παλιόχωρα.

Οἱ Τοῦρκοι τὴν Παλαιόχωρα τὴν ὀνόμαζαν «Κιουτσιόνκ» - κιόι» δηλ. Μικρὸ χωριό, ἐν ἀντιθέσει μὲ τὰ Σιπουτνίκια (Ριζὰ), ποὺ τὰ ὀνόμαζαν «Μπιόνκ - κιόι» δηλ. Μεγάλον χωριό. Λέγεται ὅτι τὰ Σιπουτνίκια τότε ἀριθμοῦσαν περὶ τὰ 600 σπίτια.

Ἦσαν κτισμένα μᾶλλον στὴν τοποθεσία «Κτίσματα» παλαιότερον καὶ ἔφταναν μέχρι τὰ σημερινὰ σπίτια τῶν Αὐγεράδων. Εἶχε καὶ καταστήματα καὶ ἐργαστήρια χαλκωμάτων (μπακίρια) «Καζαντζήδικα». Ἐπίσης στὰ Σιπουτνίκια ὑπῆρχε καὶ «Βοϊβοδαλίκι», δηλ. ἔδρα τοῦ «Βοϊβόδα», πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Τούρκων. Ἐσώζοντο πρὸ ἐτῶν καὶ 7 - 9 πόρτες ἀπ' τὰ παλαιὰ τεῖχη τοῦ χωριοῦ. Ἀπ' αὐτὸ δὲν ἔπεται πὼς ἡ Παλαιόχωρα εἶναι νεωτέρα τῶν Σιπουτνικίων. Ἄλλωστε τὸ ὄνομα τὸ λέγει. Παλαιὰ - χώρα.

Ἡ λέξις Σιπουτνίκια (νῦν Ριζὰ) εἶναι ξένη καὶ δὲν γνωρίζομεν ποιὰ ἦτο ἡ πρώτη τῶν Ἑλληνικῆ ὀνομασία. «Σιόποτο» βλάχικα σημαίνει «τσεσμέδες» τουρκικὰ καὶ ἑλληνικὰ «Βρούσι».

Καὶ πράγματι τὸ χωριὸ περιβάλλεται ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ ἀντερεισματος ἀπὸ πολλὰς βρούσας «τσεσμέδες», ὅπως εἶναι τοῦ «Παποῦ τὸ Πηγάδι» καὶ τὰ «Καλὰ τὰ Πηγάδια».

— Ὑπάρχει μάλιστα καὶ ἡ ἐξῆς ἀνέκδοτος ἱστορία γιὰ τὰ πηγάδια τῶν Σιπουτνικίων καὶ τὰ καλντερίμια αὐτῶν καὶ τῆς Παλαιόχωρας.

Κάποτε στὰ παλιὰ χρόνια ἦλθε ἀπὸ τὴν Καρατζιόβα στὰ Σιπουτνίκια ἓνας πλούσιος Τοῦρκος, ὀνόματι Νταρίπ - Μουσταφᾶς, μὲ προορισμὸν νὰ μεταβῆ εἰς Ἄγιον Ὅρος νὰ δωρίσῃ σὲ κάποιον Μοναστήριον ἓνα «τάμα» ἀπὸ πολλὰς λίρες. τὶς ὁποῖες μετέφερε μὲ τὸ δισάκκι στὸ ἄλογόν του. Ἦτο

χειμώνας καιρός και διενυκτέρευσε στα Σιπουτνίγια. Τὸ βράδυ ἔπυε πολὺ χιόνι και «ἐκόπηκε» ὁ δρόμος για τὸ «Ἅγιον Ὄρος». Τότε ὁ Τοῦρκος, ὅστις ἦτο και διασπικὸς, για νὰ ἐπιστρέψη εἰς Καρατζιόβα και φοθηθεῖς μήπως ἢ κακοκαιρία βαστάξη πολλές ἡμέρες, ἐθεώρησε καλὸν τὸ τάμα του νὰ μὴν τὸ πάρη πίσω, ἀλλὰ νὰ τὸ δώση στα χωριά Σιπουτνίγια και Παλαιόχωρα.

Καλεῖ ἀμέσως τὸ προῖ τὸς ἄρχοντας Σιπουτνιζίων, ἐκμιστηρεῦται τὸν σοποὺν του και ἀφοῦ αὐτοὶ μετὰ χαρᾶς και εὐχαριστήσεως ἐδέχθησαν τὴν προσφορὰν του, ἀναθέτει ἀντιπρόσωπὸν του και διαχειριστὴν του τὸν ἐκ τῶν ἀρχόντων Σιπουτνιζίων τότε Οἰκονόμον, ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ σήμερον προπάπου Ἀθανασίου Οἰκονόμου.

Διὰ τῶν χρημάτων αὐτῶν και κατ' ἀπαίτησιν τοῦ Τοῦρκου, ἔγιναν τὰ Πηγᾶδια, τὰ καλντερίμια ἐντὸς τοῦ χωριοῦ, εἰς νεκροταφεῖον εἰς Πηγᾶδια και τὰ καλντερίμια Παλαιοχώρας ἐντὸς τοῦ χωριοῦ, νεροῦ και νεκροταφείου.

Εἰς τὰ «Πηγᾶδια» παρὰ τὸ Μηχανοστάσιον ὑπάρχει πλάκα ἐντοιχισμένη μετὰ τὸ Ἱστορικὸν και μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Τοῦρκου, τὴν ὁποίαν, ὅταν ἦτο διδάσκαλος Παλαιοχώρας πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ ἀείμνηστος δικολάβος ἐκ Ζαγκλιβερίου Γεώργιος Βαφειάδης, ἀνέγνωσε, καθ' ὃ γνῶστης τῆς Τουρκικῆς, ἐνώπιον τοῦ ἐκ Παλαιοχώρας κ. Δημητρίου Β. Καραβάτου 90 ἐτῶν σήμερον, ἐξ οὗ τὴν ἱστορίαν ἤκουσα πολλάκις.

— Ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως 1821 και μετέπειτα ἐπὶ Ἐμμανουὴλ Παπαῖ και τοῦ «Τσιάμ» τὰ χρόνια» ἢ Παλαιόχωρα, ὅπως και ὅλα τὰ γύρω χωριά ἐπαναστάτησαν κατὰ τῶν Τοῦρκων και δι' αὐτὸ ἐκάησαν παρ' αὐτῶν.

Ἐσώθησαν μέχρι σήμερον τοῦ Κουρμπέτη τὸ σπίτι και τοῦ Καλύβα. Ὅσον ἀφορᾷ τὰ Ριζὰ ἀσφαλῶς τὴν ἴδια τύχη εἶχαν.

Μόνον ἢ Ἐκκλησία Ριζῶν, ὁ ναὸς Ἁγίου Ἀθανασίου ἐντὸς τοῦ χωριοῦ ἔχει γίνεῖ μετὰ μεγαλύτερα παράθυρα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία Παλαιοχώρας (τὴν παλιά), διότι τότε ἐπέτρεψαν οἱ Τοῦρκοὶ νὰ γίνωνται μεγαλύτερα παράθυρα, ἐνῶ τῆς Παλαιοχώρας ποὺ ἦτο κτισμένη παλαιότερον δὲν ἐπέτρεψαν και εἶχε μικρὰ παράθυρα. Ἡ ἀναγραφομένη χρονολογία (ἐντοιχισμένη) τοῦ ναοῦ Ριζῶν 1852 δὲν ἀνταποκρίνεται ἀπολύτως πρὸς τὴν ἀλήθειαν, διότι ἐτέθη πρὸ δύο ἐτῶν κατὰ εἰκασίαν τῇ ὑποδείξει τοῦ κ. Γεωργίου Νίνου ἐκ Ριζῶν, διότι τὰ χωριά λέγει κατεστράφησαν ἐπὶ ἐποχῆς «Τσιάμη».

Πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως 1821 και πολὺ παλαιότερον φαίνεται νὰ ἦτο τὸ χωριὸ Παλαιόχωρα ἀνατολικώτερα τοῦ σήμερον χωριοῦ.

Διότι στὴν τοποθεσίαν «Τρανὸ χωράφι» και στὸ σήμερον χωράφι Γιουρουγιώρη - Πασγαλᾶ κλπ. ἀνακαλύπτονται κτίρια, τάφοι, κλπ. μέχρι

κάτω στὶς «Λάκκες». Ἐπίσης στὴν τοποθεσία «Ντραγασιά» Β. τοῦ χωριοῦ 1/2 χιλμ. Εἰς τὴν τοποθεσίαν «Πύργος» ὑπῆρχε πύργος παμπάλαιος, δ-στις κατεδαφίσθη καὶ σώζονται θεμέλια κλπ. Σήμερα ἐπάνω στὸ λόφο καὶ καταδαφισμένου Πύργου ἔχει χωράφι ὁ Θεογάρης. Εἶναι Β. τοῦ χωριοῦ καὶ ἀπόστασις 1 χιλιόμετρον. Πρὸς Ν. τοῦ χωριοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 1 - 1½ χιλμ. ἦτο ἄλλοτε παρατηρητήριον. Σήμερα ἡ τοποθεσία αὐτὴ κρατᾷ τὴν ὀνομασίαν «Καστέλι». Ἄν. καὶ περὶ τὰ 4 χιλμ. ἄλλο παρατηρητήριον, ποῦ καὶ σήμερα λέγεται «Βιγκλούδα». Ὅλαι αἱ τοποθεσίαι αὐταὶ ἔχουν φυσικωτάτην θέσιν γιὰ παρατήρησιν καὶ πεδίων ὁράσεως ἐκτεταμένον.

Ἐκτίζοντο βεβαίως τῶν Ἑλλήνων Χριστιανῶν τὰ χωριά κοντὰ στὰ δάση, πρῶτον διότι εὐκολώτερον κατέφευγον εἰς αὐτὰ καὶ ἐσώζοντο καὶ δεύ-τερον, διότι τοὺς κάμπους ποῦ ἦσαν περισσότερον καρποφόροι τοὺς κρατοῦ-σαν οἱ Τούρκοι. Γι' αὐτὸ βλέπομεν κάτωθεν τῆς Παλαιοχώρας, στὸν κάμ-πο, νὰ εὐρίσκωνται πάρα πολλὰ τουρκικὰ χωριά.

Τὸ περὶ συμμετοχῆς τῶν χωρίων Παλαιοχώρας καὶ Σιπουτνικίων εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἀναγράφονται καὶ εἰς τὰ ἐκδο-θέντα βιβλία τῆς «Μακεδονικῆς Ἐταιρίας» καὶ τοῦ Κου Βασιλικοῦ «Ἱστο-ρία τῆς Χαλκιδικῆς» καὶ τῶν ἄλλων καὶ διὰ τοῦτο δὲν θ' ἀσχοληθῶ ἐνταῦθα.

Ἐ π ο χ ἡ Γ ι ο υ β ἄ ν η: Ἡ Ἑλλὰς ἐλευθερώθηκε τὸ 1821. Ἡ Μακε-δονία παραμένει σκλαβωμένη εἰς τοὺς Τούρκους μέχρι τὸ 1912. Στὸ διά-στημα αὐτὸ ὑπῆρχεν Ἑλληνικὸν Προξενεῖον εἰς Θεσ/νίκην ἀπέναντι τοῦ ναοῦ «Γρηγορίου Παλαμᾶ», ὅπου μετέβαινον οἱ Ἕλληνες χριστιανοὶ δῆθεν νὰ προσκυνήσουν καὶ ἐκεῖθεν δι' ὑπογείου δρόμου ἐπήγαιναν εἰς τὸ Προξε-νεῖον ἀπαρατήρητοι, μετέδιδον πληροφορίας, ἐλάμβανον διαταγὰς, ἐνεψυ-χώνοντο διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ διὰ τῆς ἰδίας ὁδοῦ ἀνεχώρουν.

Τὸ Προξενεῖον εἶχε ὀργανωμένον δίκτυον κατασκοπείας εἰς ὅλα τὰ χωριά καὶ πόλεις τῆς Μακεδονίας.

Ἐνῶ διοικοῦσαν οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Βούλγαροι ἔκαμναν τὴν προπαγάν-δαν των πολιτικῶς καὶ ἐκκλησιαστικῶς καθ' ὃ «Σχισματικοὶ» ὡς μὴ ἀνα-γνωρίζοντες τὸν Πατριάρχην Κων)πόλεως.

Σὲ μὴν τέτοιαν κατάστασιν ἀνώμαλον στὴ Μακεδονία μὲ διάφορες προ-παγάνδες ξένων καὶ μὲ παρακμὴν τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως, ὑπῆρχε μᾶλ-λον ἀναρχία καὶ ἀταξία. Ὅλοι ζητοῦσαν τὴν λευτεριά τους καὶ ὅλοι λα-χταροῦσαν νὰ ἰδοῦν «ἀρματολοὺς καὶ κλέφτες» στὸ κλαδί. Ἡ ἐλευθέρᾳ Ἑλ-λὰς διεγνώσασα τοὺς κινδύνους ἐκ τῶν Βουλγάρων κλπ. ἔστειλε ὀργανω-τὰς εἰς Μακεδονίαν ὡς τὸν Παῦλον Μελᾶν κλπ. καὶ ὀργανώθησαν ὀμάδες καὶ ἀντιμετώπισαν τὸν κίνδυνον τῆς ξένης προπαγάνδας.

Πλὴν ὅμως παρεισέφρησαν καὶ μερικοὶ καταδιωκόμενοι δι' ἐγκλή-ματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος γιὰ νὰ σωθοῦν ἢ νὰ πλιατσολογήσουν καὶ

ὠργάνωσαν ομάδας «κλεπτῶν» καὶ οὐχὶ «κλεφτῶν» καὶ κατεπίεζον τοὺς φρονίμους Μακεδόνας, εἰς οὓς ἐνεφανίζοντο καὶ ὡς διώκται τῶν Τούρκων καὶ οὕτω εὗρισκον καὶ τὴν προστασίαν τῶν Μακεδόνων ποὺ διφυῶσαν τὴν λευτεριά. Δὲν ἐφανερώσαν τὸν σκοπὸν των, τὴν κλεψιά. Ποιὸς ἔκλεψε; Ποιὸς σκότωσε; Ποιὸς ἄλλος ἀπ' τὸν κατακτητὴ Τούρκο; Ἔτσι αὐτοὶ ἦσαν «στὸν ἀφρό». Ὅταν ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐγκλήματά των, οἱ τοπικοὶ παράγοντες ἀντέδρασαν. Ἐν τούτοις οἱ κλέπται αὐτοὶ κατώρθωσαν μ' ἀπατηλὰ λόγια καὶ ἐκμεταλλευόμενοι τὴ λαχτάρα τῶν δικῶν μας γιὰ τὴν λευτεριά νὰ πάρουν μαζί τους καὶ δικούς μας.

Ἔτσι ἐσχηματίσθησαν μικροομάδες στὸ βουνό, δῆθεν γιὰ λευτεριά, οἱ ὁποῖες ὅμως ἐνοχλοῦσαν τὰ χωριά. Καὶ αὐτοὶ εἶχαν τοὺς δικούς των ἀνθρώπους «γιατάκια», ποὺ τοὺς ἐφύλαγαν καὶ ὑποστήριζαν, ἄλλοι ἐκ φόβου, ἄλλοι ἐκ προαιρέσεως καὶ ἄλλοι, διότι διέβλεπαν τοὺς πραγματικοὺς σκοποὺς τῶν κλεπτῶν.

Ἔτσι, ἀρκετὰ χρόνια πρὸ τοῦ 1912 καὶ τὸ χωριὸ μας ἀνεμείχθηκε σὲ ἄσχημο ἀντιπερισπασμὸ. Τότε «βγήκε στὸ κλαρὶ» ὁ συμπατριώτης μας Δημήτριος Γιουβάνης.

Ἡ ἀφορμή: Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν εἶχε ἔλθει ἐκ Παλαιᾶς Ἑλλάδος στὰ μέρη μας ὁ πολὺς Μπερδολόγος, ποὺ εἶχε κυρίως ἀρματολίκι στὰ Μαντεμοχώρια, γιὰτὶ ἐκεῖ ἦσαν τὰ Μεταλλεῖα Ἰσβόρου, ὑπῆρχαν χρήματα, κίνησις ἐμπορικὴ καὶ κοσμοσυρροή.

Τότε ἓνας ἐκ Παλαιᾶς Ἑλλάδος ἐγκαταστημένος ὡς ἀγροφύλαξ εἰς Τοπλίκια (Γεροπλάτανος) ὀνόματι «Γιάγκος» ἐβγήκε ξαφνικὰ κλέφτης μὲ ἓνα ἄλλο Γιῶργο ἐκ Κρήτης καὶ συγγενῆ τοῦ Μπερδολόγου, καὶ ἤρχισαν νὰ ἐνοχλοῦν τὴν περιφέρειαν καὶ τὸ χωριό.

Γιὰ νὰ ἐξοντωθῆ ὁ Γιάγκος καὶ ἐν συνεχείᾳ καὶ ὁ Γιῶργος ἔπρεπε νὰ εὑρεθῆ ἓνας τρίτος. Ὡς τοιοῦτος βγήκε ὁ ἐκ Παλαιοχώρας Βασίλειος Δ. Νίνος, ἓνα ὠραῖο καὶ μελαχροινὸ κάλληκάρι, μὲ δροσιὰ ἀκόμη τὸ μουστάκι. Ὁ Νίνος παρηκολούθησε τὴν συμμορίαν ἐπὶ τινα χρόνον καὶ ἓνα βράδυ, ποὺ λημέριασαν στὴν τοποθεσίαν «Λάκκες» 1/4 τῆς ὥρας Ἄν. τοῦ χωριοῦ καὶ περὶ τὰ 50 μέτρα δεξιὰ τοῦ δρόμου κατεβαίνοντας καὶ δῶθε ἀπ' τὸ ρέμα, σὲ μιὰ μεσαριὰ (πυκνοὶ θάμνοι), ἀφοῦ κοιμήθησαν οἱ ἄλλοι ἐπυροβόλησε καὶ ἐφόνευσε τὸν Γιάγκο καὶ τρέχοντας ἐφώναξε: «Μᾶς ἐπρόδωσαν!» Ἔτσι ἔμεινε μόνον ὁ Γιῶργιος, γιὰ τὸν ὁποῖον εἶχαν τὴν γνώμην, σὰν ἄγνωστος στὴν περιφέρεια θὰ ξεπατοῦσε, διότι μέχρι τότε ἐπροστατεύετο καὶ καθωδηγεῖτο ἀπὸ τὸν Γιάγκο, ὅστις ἐγνώριζε τὰ κρυψύγετα ὅλα, καθ' ὃ ἐχρημάτισε ἀγροφύλαξ στὰ Τοπλίκια (Γεροπλάτανος). Φαίνεται, ὅτι σκοπίμως ἠεργάσθη κατὰ πρῶτον ἀγροφύλαξ· καὶ ἔδειξε καὶ καλὴν διαγωγὴν, γιὰ νὰ γνωρίσῃ πρόσωπα, πράγματα καὶ λημέρια καὶ μετὰ νὰ φανερωθῆ ποιὸς ἦτο

ὁ σκοπὸς τῆς ἀφίξεώς του ἐκ παλαιᾶς Ἑλλάδος.

Τὸ τέλος τοῦ Γιώργου: Μετ' ὀλίγον ὁ Γιώργος παρουσιάσθηκε στὸ σπίτι τοῦ Νίνου καὶ ἐξητοῦσε ἀπὸ τὸν πατέρα τοῦ Νίνου τὰ χρήματα ποὺ εἶχαν, ὡς κλέφτες, διότι ἔλεγε πὼς τὰ εἶχε ὁ Βασίλειος Νίνος καὶ ὅτι τοῦ χρειάζονται γιὰ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν Πατρίδα, τὴν παλιὰ Ἑλλάδα.

Ὁ πατέρας τοῦ Νίνου ἰσχυρίσθη πὼς δὲν γνωρίζει τίποτε καὶ ὅτι ὁ υἱὸς του ἀπουσίαζε. Ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν διευκολύνη ἐφρόντισε καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἄρχοντας τοῦ χωριοῦ στὸ σπίτι του τὸ βράδυ, νὰ συσκεφθοῦν καὶ νὰ ἐξεύρουν χρήματα γιὰ νὰ τοῦ δώσουν καὶ νὰ φύγῃ.

Ὁ Γιώργος πάνοπλος μέσα στὸ δωμάτιο μὲ τὸ ὄπλο ἀνὰ χεῖρας ἀπαιτοῦσε καὶ ἀπειλοῦσε. Δίπλα του ὅμως καὶ πίσω του στεκόταν καὶ 2 - 3 παλληκάρια τότε, ἄοπλα μὲν, ἀλλὰ γεροδεμένα.

Ἐξω ἀπὸ τὸ σπίτι ἦτο κρυμμένος καὶ ὁ ἴδιος Βασίλειος Νίνος. Οὐδεὶς τολμοῦσε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ Γιώργου ποὺ πάντα κρατοῦσε τὸ ὄπλο στὰ χέρια. Τὴν ὥρα ὅμως ποὺ τοῦ ἔδωσε ἡ μάνα τοῦ Νίνου ψωμί καὶ θέλησε νὰ τὸ βάλῃ στὸν τρουβά του, ἄφησε τὸ ὄπλο πρὸς στιγμὴν ἀνύποπτος καὶ ἀμέσως τὰ προαναφερθέντα παλληκάρια τοῦ ἄρπαξαν ἀπὸ πίσω τὰ χέρια, τοῦ ἀφήρεσαν τὸ ὄπλο καὶ αὐτοστιγμὴ μπῆκε καὶ ὁ Βασίλειος Νίνος ἐντὸς τοῦ δωματίου καὶ τὸν ἐφόνευσαν παρουσίᾳ ὄλων τῶν παρευρισκομένων προκρίτων. Ἀμέσως τὸν παρέλαβαν νεκρὸν καὶ τὸν ἔρριψαν ἄταφον πίσω στὴν «Ντραγασιά» πρὸς «Κουρμάζ' λάκκο» νομίζοντας πὼς δὲν θὰ γίνῃ γνωστό.

Πλὴν ὅμως τὸ πρᾶγμα ἔγινε γνωστὸ καὶ εἰς τὸν Μπερδολόγον, ὅστις φαίνεται τὸν εἶχε συνεργάτην του καὶ ὡς ἔλεγε καὶ συγγενῆ καὶ ἦλθε ἕνα βράδυ μὲ τὰ παλληκάρια του στοῦ Ἀναστασίου Γ. Μπρόλιου τὸ σπίτι καὶ ἐξητοῦσε τὸν λόγον γιὰ τὸν φόνον τοῦ Γιώργου ἀπ' ὄλους τοὺς ἄρχοντας καὶ μὲ ἀπώτερον σκοπὸν, μυστικόν, νὰ φονεύσῃ καὶ τὸν Γεώργιον Β. Γραμματίκαν, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ἀντιδραστικόν, διότι δὲν ἐπέτρεπε τοὺς κλέφτες νὰ δροῦν εἰς τὴν περιοχὴν, συνεργαζόμενος πρὸς τοῦτο μὲ τὴν Τουρκικὴν Ἀστυνομίαν καὶ διότι οὗτος καθωδηγοῦσε τὸν Βασίλειον Νίνον, τὸν ὁποῖον εἶχε καὶ συνεργάτην του.

Μέσα στοὺς ἄρχοντας ποὺ ἐκλήθησαν στοῦ Μπρόλιου τὸ σπίτι ἦτο καλεσμένος καὶ ὁ Γεώργιος Γραμματίκας. Ἀνύποπτος καὶ αὐτὸς ἐξεκίνησε νὰ μεταβῇ τὴ νύκτα ἐκεῖνη. Ἐφτασε μέχρι τὸ Ἅγιο Βῆμα τῆς Ἐκκλησίας, καθ' ὃ ὁ δρόμος ἀπὸ ἐκεῖ, ὅποτε ἐσκόνταψε ἀπὸ μιὰ πέτρα. Σηκώνεται ξεκινῶ καὶ πάλιν σκοντάφτει. Τότε εἶπε μέσα του: «Φαίνεται πὼς ὁ Ἅγιος Γεώργιος, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα φέρω, δὲν θέλει νὰ πάω. Ἀπὸ κάποιον κακὸ θέλει νὰ μὲ προφυλάξῃ». Τότε ἔκαμε τὸ σταυρὸ του καὶ ἐπέστρεψε στὸ σπίτι του. Ἐκεῖ συνηντήθη μὲ τὸν Βασίλειον Νίνον, τὸν φονέα τοῦ Γιάγκου καὶ Γιώργου, τοῦ εἶπε τὰ συμβάντα καὶ ἀμέσως οἱ δύο τους ἔφυγαν ἀπὸ τὸ

σπίτι και ἐκρούφθησαν στὴν ἀχυρώνα τοῦ Γραμματικά, στὸ στενὸ δρόμο, ποὺ καταβαίνει στὰ «Φουρνούδια», πίσω ἀπὸ ἓνα δένδρο παρηκολούθουν τὰς κινήσεις.

Ἄναμένων και τὸν Γραμματικά ὁ Μπερδολόγος καθυστεροῦσε τὰς ἀνακρίσεις και ἤρχισε ν' ἀγανακτῆ ὁ Μπερδολόγος γιὰ τὴν μὴ ἐμφάνισιν τοῦ Γραμματικά. Τότε ὁ Δημήτριος Γιουβάνης μὲ συνοδὸ τοῦ τὸν Ἄναστάσιον Μπρόλιον, ἀνέλαβε μὲ λόγον τιμῆς νὰ φέρῃ τὸν Γραμματικά, ἐπειδὴ ἦσαν παιδικοὶ και ἐπιστήθιοι φίλοι.

Πῆγε τότε ὁ Γιουβάνης μὲ τὸν Μπρόλιον στὸ σπίτι τοῦ Γραμματικά και δὲν τὸν βρῖσκει. Πηγαίνει στὶς «ροδιές τοῦ Κορπέτη» κάτω ἀπὸ τὰ Βαρβαριωτάδικα και Στεργιανάδικα και πάλι δὲν τὸν βρῖσκει. Σφρυγίζει συνθηματικὰ τίποτε. Μιλáει παρακλητικὰ σιγανά, τίποτε. Ἐκεῖθεν μεταβαίνει στοῦ Καρακάση τὸν κῆπο, ψάχνοντας και ἀναζητώντας τον. Ἐκεῖ τὸν εἶδε ὁ Βασίλειος Νίνος, καθ' ὃ πανσέληνος και εἶπε στὸν Γραμματικά: «Νάτος! Νὰ ρίξω μιὰ ντουφεκιά, γιὰτὶ αὐτὸς ἀργότερα θὰ μᾶς φέρῃ τρανὸ μπελιά». Ὁχι εἶπε προστακτικὰ ὁ Γραμματικός. Εἶναι φίλος μου ὁ Γιουβάνης. Ἔτσι οὔτε ὁ Γιουβάνης σκοτώθηκε, οὔτε κι' ὁ Γραμματικός ἐδρέθηκε.

Ἄπ' αὐτὸ προσεβλήθηκε βεβαίως ὁ Γιουβάνης πάρα πολὺ.

Ἔστερα ἅπ' αὐτὸ ἠναγκάσθη ὁ Μπερδολόγος ν' ἀρκεσθῆ μὲ τοὺς παρόντας ἄρχοντας, τοὺς ὁποίους ἤλεγξε, ἀπειλήσε και συνέστησε πῶς νὰ συμπεριφέρονται ἄλλοτε και ἀνεχώρησε πολὺ πρωτὶ γιὰ τὴν «Κερασιά» πρὸς τὴν Λόκοθη και στὶς «Βλάχικες καλύβες».

Ἐζήτησεν ὅμως και συνοδὸν τοῦ τὸν Γρηγόριον Ν. Καμπούρην ἐκ Παλαιοχώρας, ἀλλ' οὔτος ἠρνήθη, διότι ἐτύγχανε ἀγροφύλαξ τοῦ χωριοῦ μήπως παραξηγηθῆ. Τότε ἐπροτάθη ὁ Δημήτριος Γιουβάνης.

Και αὐτὸς ἦτο διστακτικὸς, διότι ἐφοβόταν μήπως καταγγελθῆ εἰς τὰς Τουρκικὰς Ἀρχὰς και συλληφθῆ και φυλακισθῆ, διότι πολλάκις ἐφυλακίσθη δι' ἄλλας αἰτίας (ἀπαγωγὰς κοριτσιῶν κλπ.) και ἐδυστύχει ἢ οἰκογένειά του. Στὴν ἐπιμονὴν ὅμως τῶν ἄλλων ἐδέχθη νὰ συνοδεύσῃ τὸν Μπερδολόγον, ἀλλ' εἶπεν στὸν Γρηγόριον Καμπούρην μυστικά, ἂν τὸ πρωτὶ παρουσιασθῆ Τουρκικὸ ἀπόσπασμα, και τοῦτο βεβαίως κατόπιν καταγγελίας και δὴ τοῦ Γραμματικά, ἀμέσως νὰ τρέξῃ νὰ τὸν εἰδοποιήσῃ εἰς τὴν θέσιν «Ἄνασυντούμπα» ὅπου θὰ εἶναι κρυμμένος σὲ μιὰ μεσαριὰ (πυκνά, κοντὰ πουρνάρια).

Πράγματι τὸ πρωτὶ κατέφθασεν τὸ Τουρκικὸ ἀπόσπασμα και ὁ Γρηγόριος Καμπούρης ἐπῆγε εἰς τὴν ὑποδειχθεῖσαν θέσιν και τὸν εἰδοποίησε.

Τότε ὁ Γιουβάνης ἀνεστέναξε βαθεῖά, ἐδάκρυσε και εἶπε: «Δὲν εἶμαι πιά γιὰ τὸ χωριό. Θὰ μὲ πιάσουν. Ἔτσι κατ' ἀνάγκην θ' ἀκολουθήσω τὸν Μπερδολόγο».

Ἄπ' τὴν στιγμήν αὐτὴν ὁ Γιουβάνης βγήκε κλέφτης.

Τώρα ἀρχίζουν οἱ ἀγῶνες μεταξὺ Γιουβάνη καὶ Γραμματίκα.

Ἐπὶ χρόνια, ἕως ὅτου ἔγινε τὸ «Ἑλληνικὸ» στὴ Μακεδονία τὸ 1912.

Ἔτσι ἐδημιουργήθησαν δύο ἀντιμαχόμενες μερίδες. Τοῦ Γιουβάνη ἀφ' ἑνὸς μὲ τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους καὶ τοῦ Γραμματίκα ἀφ' ἑτέρου παρομοίως. Ὁ μὲν μέσα ἀπ' τὸ χωριό, ὁ δὲ ἔξω στὸ βουνό. Μαῦρος φόβος σὲ ἔπιανε νύχτα καὶ μέρα.

Οἱ καταδότες καὶ ἀπ' τὶς δύο μερίδες δὲν σταματοῦσαν. Ὁ ἕνας ἐπεδίωκε νὰ σκοτώσῃ τὸν ἄλλον ἢ νὰ τὸν ἐξοντώσῃ μὲ ὅποιον δήποτε τρόπον. Ὁ Γιουβάνης λ.χ. εἶπε τὸν Δημήτριον Β. Καράβατον νὰ πάῃ στὸ σπίτι τοῦ Γραμματίκα, καθ' ὃ συγγενῆς του καὶ τὸν ἐδέχετο, νὰ τὸν κερᾶσῃ μὲ τρόπο φαριμάκι. Ὁ Καράβατος ἔχων καὶ τὸν Γιουβάνη Κουμπάρο καὶ φοβούμενος αὐτόν, τοῦ ὑπεσχέθη πῶς θὰ τὸ κάμῃ. Ἡ συνείδησίς του ὅμως δὲν τὸν ἐπέτρεπε νὰ τὸ κάμῃ. Γι' αὐτὸ πῆρε τὸν ἀδελφόν του Κων)ντίνον Καράβατον καὶ μὲ τὰ ξῖφα των μετέβησαν δῆθεν γιὰ ἐργασία εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος, στὸ Μοναστήρι Δοχειαρίου. Ἐκεῖ ἔκαμαν στὴν Παναγία «Γοργοπήκουον» Σαρανταλείτουργο γιὰ νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ ἀπ' αὐτὸ τὸ κακό.

Καὶ πράγματι κατὰ τὴν ἀφήγησιν τοῦ ἴδιου Δημ. Καράβατου στὶς 40 μέρες ἔγινε τὸ Ἑλληνικὸ στὴ Μακεδονία τὸ 1912, καὶ ἐπέστρεψαν πλέον ἡσυχασμένοι στὰ σπίτια των.

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἀσφαλῶς θὰ ἐπεδίωκε καὶ ὁ Γραμματίκας τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Γιουβάνη.

Ὁ δὲ Βασίλειος Νίνος ἐφρονεῖθη εἰς τὰ μέρη τῆς Στρατονίκης ὑπὸ συνεργατῶν τοῦ Μπερδολόγλου.

Δὲν θέλω νὰ καταγράψω λεπτομερείας τῶν ἀντεδικήσεων μεταξὺ των, ἵνα μὴ θίξω ζῶντα πρόσωπα καὶ κριθῶ ὡς μονόπλευρος.

Ἄλλωστε δὲν κάμνω κριτικὴν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, καθ' ὃ μικρὸς ὢν τότε, δὲν ἤμουν εἰς θέσιν νὰ γνωρίζω καλῶς καὶ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως τὰ πράγματα καὶ νὰ κρίνω ἀντικειμενικά, ἀλλ' ἀπλῶς σημειῶ χάριν τῆς ἱστορίας τὰ στοιχειώδη.

Ὁ Γραμματίκας συνηγάζετο μὲ τὸ Ἑλληνικὸν Προξενεῖον Θεσσαλονίκης, ἀλλὰ καὶ πολλάκις ἐζήτηε καὶ τὴν ἐπέμβασιν τῶν Τούρκων γιὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν κλεπτῶν. Μάλιστα κατὰ τὸ 1911 περίπου ἐκνεκλώθηκε ὁ Γιουβάνης ὑπὸ Τούρκων στὸν «Μάραντο» καὶ δὴ στοῦ «Σταυραῖτου τῆ φωλιά». Ἐκεῖ διεσκορπίσθησαν οἱ περὶ τὸν Γιουβάνην, ἐφρονεῖθη φεύγων στὰ τσιατρία «Σμόλ» ὁ ἀδελφός του Βασίλειος Γιουβάνης, ἐτραυματίσθη ἐλαφρῶς ὁ ἴδιος Δημήτριος Γιουβάνης φεύγων τὸ λάκκο «κελλι» στὸ κάτω μέρος κοντὰ στὴ «δέση» τοῦ «ποταμοῦ» ὑπὸ Ἀρβανίτη Τούρκου, ὅστις ἐὰν ἀκολουθοῦσε τὰ αἵματα θὰ τὸν ἔπιανε. Ἐπίσης στὸ «Μάραντο» ἐτραυματίσθη καὶ ὁ ἐκ Λειβαδίου Χαλκιδικῆς συνεργάτης τοῦ Γιουβάνη Μαυραντζῆς Νικόλαος, ὁ

στις μετεφέρθη με γυναικεία ρούχα εις Λειβάδι πρὸς θεραπείαν.

Πάντως ἀπέκαμαν καὶ οἱ δύο παρατάξεις καὶ ποθοῦσαν μιάν ἐξωτερικὴν ἐπέμβασιν, μιὰ ἐλευθεριά, μιὰ ἡσυχίαν.

Αὐτὸ δείχνει καὶ ἡ παρακάτω διήγησις, τῆς ὁποίας τυγχάνω αὐτήκοος μάρτυς, τοῦ ἰδίου Γεωργίου Γραμματικά.

Ἐίχε μεταβῆ, μοῦ ἔλεγε, στὴ Θεσσαλονίκη κατὰ τὸ 1911 - 12 καὶ ἐκάθησε μελαγχολικὸς στὸ καφενεῖο «Μήττα», στὸ «Συντριβάνι».

Ἐκεῖ τὸν πλησίασε κάποιος σοβαρὸς ἠλικιωμένος καὶ τὸν ἐρώτησε: «Γιατὶ εἶσαι ἔτσι στενοχωρημένος πατριώτη; Καὶ ὁ Γραμματικός χωρὶς νὰ ὁμολογήσῃ λεπτομέρειες εἶπε: «Λευτεριά θέλουμε. Ἡσυχία. Πότε θὰ γελάσουμε κι' ἡμεῖς; Ὡς πότε ραγιάδες; Πότε θὰ ἀναστηθῇ ἡ Πατρίδα μας; Καὶ ὁ ἄγνωστος γέρον τοῦ εἶπε: «Μὴ στενοχωρῆσαι. Τὰ βάσανά μας τελειώνουν. Κοντὰ εἶναι ἡ μέρα ποὺ θὰ ἰδοῦμε τὴν ἀνάστασι. Νὰ πάρε καὶ γράψῃς τὴν φράσιν τοῦ Πασχαλινοῦ τροπαρίου «Ἄ ν α σ τ ἄ σ ε ω ς ἡ μ ἔ ρ α» καὶ θὰ ἰδῆς πὼς τώρα γρήγορα θὰ ἐλευθερωθοῦμε καὶ θὰ πανηγυρίσωμε». Κι' ἔτσι ἔγραψε ὁ ἴδιος καθέτως τὰ γράμματα κι' ἀπέναντι ἔβαλε τὸν ἀντίστοιχο ἀριθμὸν τοῦ γράμματος. Κατόπιν ἐπρόσθεσε καὶ ἔβγαλε τὸ ἄθροισμα 1912, καὶ τοῦ ἔδωσε τὸ σημείωμα καὶ τοῦ εἶπε κράτα το καὶ νὰ μὲ θυμᾶσαι. Τὸ σημείωμα αὐτὸ τὸ κρατοῦσε καὶ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, ἥτις ἐπραγματοποιήθη τὴν 26ην Ὀκτωβρίου 1912, ἡμέραν τοῦ Πολιούχου Θεσσαλονίκης Ἁγίου Δημητρίου.

Ἴδου τὸ σημείωμα:

Ἄ ρ ι θ μ ο ἶ :		
Ἑλληνικοὶ	=	Ἀραβικοὶ
A	=	1
N	=	50
A	=	1
Σ	=	200
T	=	300
A	=	1
Σ	=	200
E	=	5
Ω	=	800
Σ	=	200
H	=	8
M	=	40
E	=	5
P	=	100
A	=	1

Σύνολον

1912

Τὸ ἀποτέλεσμα ὅλης αὐτῆς τῆς διενέξεως ἦτο νὰ τραυματισθῆ βαρέως ὁ Γραμματικός ἀπ' τὸν Γιουβάνη στὶ 2 Μαΐου 1912, τὸ «Πρόγευμα» ἐνῶ μετέβαινε εἰς τὴν Πανήγυριν Ἁγίου Ἀθανασίου (Νεκροταφεῖον) Σιποτικίων (Ριζῶν).

Ὁ Γιουβάνης ἐπυροβόλησε ἀπὸ ἐνέδρα πὺλ ἔστησε Ν.Δ. τῆς ἀλλῆς τοῦ νέου Σχολείου καὶ ἐκεῖθεν ἀπὸ τὸν δρόμον ἀπὸ Παπποῦ πηγὰδια, Περδικας, Ραχόνι, Σηποτὸ κατευθύνθη πρὸς τοποθεσίαν Μπράβες. Ὁ Γραμματικός ἐκεῖθεν μὲ φορεῖον μετεφέρθη εἰς τὴν οἰκίαν του, ἐβασανίσθη ἐκ τῶν τραυμάτων τῶν ποδῶν του ἐπὶ 12 καὶ πλέον ἔτη καὶ ἀπεβίωσεν κατὰ τὸ 1924 - 25, ἀφοῦ εἶδε τὴν προφητείαν πραγματοποιηθεῖσαν, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν ὑγείαν του ἀποκτηθεῖσαν.

Ὁ δὲ Γιουβάνης, ἀφοῦ τὸ κράτος τοὺς ἔδωσε ἀμνηστειάν, προσεχώρησεν εἰς τὰ ὀργανωμένα σώματα ὑπὸ τοῦ κράτους καὶ μάλιστα εἰς τὸν τότε Ταγματάρχην Παπακώσταν εἰς Χαλκιδικήν, ἐκτύπησαν τοὺς Τούρκους πέραξ τοῦ Χολομώντος, Πολυγύρου, Ἁγίου Προδρόμου καὶ Πουρνανζλῆ (παρὰ τὴν Περιστεράν), ἀπελύθη μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν 1912 κρατῶν τὸ ἀπολυτῆριον στρατοῦ τοῦ Παπακώστα, ἐθεωρήθη Μακεδονομάχος κί' ἔλαβε καὶ γεωργικὸν κλῆρον εἰς Σανὰ Χαλκιδικῆς, ὅπου ἔκτοτε ἐγκατεστάθη καὶ ἀπεβίωσεν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν κατὰ τὸ 1956 - 57 ἀπὸ φυσικὸν θάνατον. Τοῦ ἐδόθη ἀμνηστειὰ καθὼς καὶ τὸν Μαυραντζῆν Νικόλαον καὶ τὸν Καπετὰν Γιάννη κλπ., διότι αὐτοὶ ἐχρησίμευσαν ὡς καλοὶ ὁδηγοὶ καὶ κατατοπισμένοι εἰς πρόσωπα, πράγματα καὶ λημέρια καὶ ὡς ἐμπειροπόλεμοι καὶ κατὰλληλοι διὰ τὰς ἐθνικὰς ὁμάδας κρούσεως.

Κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῆς Μακεδονίας 1900 - 1912, ἔλαβον μέρος μὲ τὰς ὁμάδας Παπακώστα κλπ. καὶ ἐκ τῶν ζώντων σήμερον ὁ Γρηγόριος Ν. Καμπούρης, ὁ Χρῖστος Ν. Καράβατος, ὁ Γεώργιος Β. Ἀλβανός, ὁ Χρῖστος Δ. Μπάτσιος, ὁ Χρῖστος Κ. Μπαλάσης κλπ. καθὼς καὶ ὁ πρὸ ἀλίγου ἀποθανὼν Χρῖστος Ἀθ. Ξεφτέρης.

Ἄπαντες αὐτοὶ ἀπώλεσαν τὰ ἀπολυτῆρια στρατοῦ τῶν καπετάνιων τῶν καὶ δὲν ἀναγνωρίσθησαν ὡς Μακεδονομάχοι καὶ οὔτε κλήρους ἐπῆραν.

Κατὰ τὸ 1908 ἔγινε τὸ Τουρκικὸ Σύνταγμα ἐκ μέρους τῶν Νεοτούρκων «τὸ χοριέτ» καὶ τραγουδοῦσαμε: «Γιὰ σασίμ χοριέτ. . .».

Τότε καὶ ἡ Μακεδονία σὰν μειονότης ἀποκοιτοῦσε δικαιώματα ψήφου καὶ μάλιστα μὲ δικαιώματα ἀνάλογα μὲ τὸν πληθυσμὸν τῆς, εἰς τρόπον, ὥστε ν' ἀποστείλῃ 2 - 3 βουλευτὰς Ἑλλήνας εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἔτσι ἔγινε κάποιος ἀγὼν μεταξὺ Τουρκικοῦ Κομιτάτου καὶ Ἀρχιερέων (ὄρα Μητροπολίτην Κασσανδρείας Εἰρηναῖον), γιὰ νὰ βγοῦν μᾶλλον 3 Τούρκοι καὶ 2 Ἑλληνες βουλευταί.

Γι' αὐτὸ οἱ Τούρκοι ἐπίεξαν καὶ ἐπεστράτευαν καὶ Ἑλλήνας νέους. Οἱ

νέοι ὅμως ἀπέφευγαν τὴν ἐπιστροφάτευσιν. Θυμᾶμαι μάλιστα πὸς συνέλαβαν τοὺς συγχωρεμένους Γεώργιον Ἄν. Καράβατον καὶ Χρῆστον Ξεφτέρην γιὰ στρατιώτας καὶ τοὺς ἔκλεισαν στὸ Καρακόλι (Ἀστυνομικὸν Σταθμὸν), ποῦ ἦτο τοῦ Γιουβάνη τὸ σπίτι. Αὐτοὶ εἰς κατάλληλον στιγμήν με μιά κλωτσιὰ ἐλύγισαν τὰ σίδερα τοῦ παραθυριοῦ, ἐπήδησαν καὶ ἀπέφυγαν τὴν ἐπιστροφάτευσιν.

Ἀργότερα, κατὰ τὸ 1912, ἄρχισαν νὰ συμπιύσσωνται οἱ Τουρκικοὶ Σταθμοὶ καὶ μᾶς ἐγκατέλειψαν οἱ Τζιαντερμάδες κλαίοντες. Εἶχαν στήσει, θυμᾶμαι, πυραμίδες τὰ ὄπλα των ἄνωθεν τοῦ Στουγιάννη καὶ Μπρόλιου σπῆτι σὲ ἓνα ἴσιο τόπο καὶ μᾶς ἀποχαιρετοῦσαν. Τί χαρὰ ἐνοιώθαμε! Αὐτοὶ πυροβολοῦσαν στὸν ἀέρα καὶ ἡμεῖς μικροὶ τότε μαζεύαμε τοὺς κάλυκες καὶ κάναμε φυσικλίκια. Ἐφυγαν ἐπὶ τέλους ἀπὸ τὸ χωριὸ μας. Τὰ δὲ τότε παλληκάρια μας ζωσμένα τ' ἄρματα παρακολουθοῦσαν τὶς κινήσεις τῶν Τούρκων κρυφά, διότι δὲν ὑπῆρχε ἀκόμη καλὰ ὀργανωμένος Ἑλληνικὸς στρατός.

Κάποτε δὲ διεδόθη πὸς ἔρχονται οἱ Τοῦρκοι πίσω με σκοπὸ νὰ μᾶς ἐξοντώσουν. Γι' αὐτὸ οἱ ἀρχεὲς τοῦ χωριοῦ στείλανε μερικὰ παλληκάρια γιὰ νὰ μᾶς εἰδοποιήσουν, ἂν θὰ ἤρχοντο οἱ Τοῦρκοι, ὥστε νὰ φύγουν τὰ γυναικόπαιδα στὰ βουνά.

Σύνθημα δὲ ἦτο ἓνας πυροβολισμὸς.

Ξαφνικὰ ἀκούεται ἓνας πυροβολισμὸς ἀπὸ τοῦ Μπάτιστου τὴν ἀχυρώνα. Πανικὸς εἰς τὸ χωριό. Κλάματα, λαχτέρες, τρεξίματα, κακὸ μεγάλο. Ἄλλοι ἔφυγαν ἀμέσως ἀπ' τὰ ἀκρινὰ σπίτια, ἄλλοι συνεκεντρώθηκαν στὸ «Πηγάδι» - χοροστάσι, ἀναμένοντες καὶ τὸν ἱερέα Παπαγιάννην, ἵνα με τὰς εὐλογίας του ξεκινήσουμε γιὰ τὸν Χολομῶντα. Ἄλλοι συνεκεντρώθηκαν εἰς Ἑυπολ'τάδιζες ἀχυρῶνες με ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Γραμμένον Παπακούλαν ζωσμένον τὸ Καριοφίλι ἀναμένοντες τὸν κύριον ὄγκον τοῦ χωριοῦ. Κι' ἔβλεπες: Ἄλλος κάπες στὸν ὄμο, ἄλλος τρουβάδες, ἄλλος δερμάτι τυρί, ἄλλος κότες, ἄλλος μωρὸ στὴν ἀγκαλιὰ καὶ τόσα ἄλλα. Ἐγὼ θυμᾶμαι μ' ἐτύλιξε ἡ μάννα μου μ' ἓνα μάλλινο μεγάλο καφὲ μαντήλι στὸ κεφάλι νὰ μὴ κρυώνω.

Ξαφνικὰ στὴν ἐκκίνησι ἐπάνω ἔρχεται ἀγγελιαφόρος καὶ μᾶς λέγει: Γυρίστε πίσω. Λάθος ἔγινε. Ὁ Δημήτριος Θ. Μπαλάσης σκαλίζοντας τὸ ὄπλο του ἐκπυροσκόπησε. Τὸ τί ἔγινε τότε! Χαρὰ καὶ ἀμφιβολία, γέλια καὶ πόνος. Τρέχουν τότε καὶ φωνάζουν καὶ τοὺς ἄλλους. Αὐτοὶ δὲν πιστεύουν καὶ συνεχίζουν τὸν δρόμον. Ὁ δὲ Γραμμένος Παπακούλας μᾶς εἶπε: «Ἦταν νὰ μὴν τὰ ζωστῶ. Τώρα δὲ γυρίζω». Ἐως τὸ βράδυ καὶ τὴν νύχτα ἔτσι ξημερωθήκαμε, ἐν ἐπιφυλακῇ. Δὲν ἔγινε τίποτε.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Ταγματάρχης Παπαζώστας καὶ με δικὰ μας παλληκάρια Γεώργιον Ἀλβανὸν κλπ. ἐκύκλωσαν τὸν Ἀστυνομικὸν Σταθμὸν τῶν Τούρκων εἰς Ἅγιον Πρόδρομον, ἐφόνευσαν πολλοὺς Τούρκους καὶ

ἔκαμαν διάτρητο τὸ χάνι. Κατόπιν δ' ἐπεμβάσεως τοῦ Δεσπότη Εἰρηναίου Κασσανδρείας καὶ με σχετικὴν διπλωματίαν του, ἐφυγαδεδύθησαν οἱ Τουρκοὶ Πολυγύρου εἰς Θεσσαλονίκην διὰ μέσου Καλαμαριάς. Ἔτσι ἐλευθερώθη ἡ Μακεδονία καὶ τὸ χωριὸ μας 26 Ὀκτωβρίου 1912 τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Οἱ ἄνδρες ἐπέταξαν τὰ φέσια, ἐφόρεσαν «κασκέτα» καὶ ἄρχισε ἡ καταγραφὴ πλεόν τοῦ πληθυσμοῦ.

Γκουτζιάμπασης τότε ἦτο ὁ γέρον Χρῖστος Πασχαλάς. Εἶχε τὸ Ἀρχεῖον στὸν κόρφο του, τὸ καλαμάρι στὸ ζωνάρι καὶ ἕνα χοντρὸ χαρτί στὴ μασχάλῃ τὴν «Ψυχομετρία» καὶ μέσα στοῦ Χρῖστου Ν. Καραβάτου τὸ καφενεῖο ἄρχισε ἡ καταγραφὴ τῆς ἡλικίας καὶ ἡ σύνταξις Μητρώου καὶ Δημοτολογίου. Πολλοί, ὅπως καὶ ἐγὼ γραφτήκαμε μικρότεροι ἕνα χρόνον, γιὰ νὰ μὴ μᾶς πάρουν γρήγορα ἀσκέρι (στρατιώτας).

3. Ἡ ἔνωσις Ριζῶν - Παλαιοχώρας.

Τὰ Ριζὰ καὶ ἡ Παλαιοχώρα ἔχουν κοινὰ κτήματα. Σύνορα ξεχωριστὰ δὲν ὑπάρχουν. Τὰ χωρίζει ἀνέκαθεν ἕνα ρεῦμα. Ἡ ἀπόστασις εἶναι πέντε (5) λεπτὰ τῆς ὥρας μετὰ τὰ πόδια. Στὴν αὐτὴ σχεδὸν τοῦ ἑνὸς χωριοῦ, ὑπάρχει κτῆμα τοῦ ἄλλου χωριοῦ. Μέρα νύχτα στὰ χωράφια μαζί. Ἀπὸ τὴν ἴδια βρύση ὕδρευόνται. Γυναῖκες καὶ ἄνδρες παίρνονται ἀδιακρίτως καὶ ἐγκαθίστανται στὰ χωριά ἐναλλάξ.

Τί τέλος πάντων τὰ χωρίζει; Κανεὶς ξένος ἢ ἄρχων τοῦ Κράτους Νομάρχης, Δεσπότης, Ἀστυνόμος δὲν ἀντέδρασε διὰ τὴν Ἐνωσιν, ἀπεναντίας ὄλοι ὑπεγράμμισαν τὰ καλὰ τῆς Ἐνώσεως. Καὶ ὅμως μεταξὺ τῶν δύο χωριῶν ἔγινε «Ἀνατολικὸν ζήτημα», ἐνῶ παραμένουν τὰ δύο χωριά ὡς «Δυὰς ὁμοούσιος καὶ [ἀ]χώριστός».

Ἴσως ὁ ἐγωϊσμὸς ποὺ προέρχεται ἀπ' τὴν ἀνωτερότητα ποὺ εἶχαν τὰ Σιπουτινῖα ἐπὶ Τουρκοκρατίας [«Βοῖβουδαλίκι» «Μπουϊοῦν Κιὸϊ» (Μεγάλον χωριὸν)] δὲν ἐπιτρέπει τὴν Ἐνωσιν. Ἴσως διότι ἀνεδείχθησαν πολιτικοὶ ἄνδρες ἀπ' τὰ Σιπουτινῖα ὡς ὁ Βασίλειος Βασιλικὸς ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλῆς, Περικλῆς Καλλιδόπουλος Στρατηγός, (Κῆρ Θανάσης παλαιότερον) κ.ἄ. Ἀλλὰ κι' αὐτοὶ ὑπέδειξαν τὴν Ἐνωσιν πολλάκις.

Τί δείχνει ἡ ἐνέργεια τοῦ κ. Βασιλικοῦ μετὰ τὸ νὰ κάμνη κοινὸς δρόμους στὰ δύο χωριά, κοινὸν μηχανοστάσιον, κοινὰ νερά, κοινὰς οἰκονομικὰς ἐνισχύσεις ἐκ τοῦ Κράτους, γραμμὴν τῆς Δ.Ε.Δ. καὶ τόσα ἄλλα, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ ἐνωθοῦν τὰ χωριά καὶ νὰ ἐμφανισθῇ μία Κομῶπολις με συμπυκνωμένην δύναμιν, ἰσχὴν καὶ προκοπὴν;

Ἄς κτίζουν σπίτια τὰ Ριζὰ πρὸς τὴν Παλαιοχώρα καὶ ἡ Παλαιοχώρα πρὸς τὰ Ριζὰ καὶ αὐτομάτως θὰ ἐνωθοῦν. Ἄς ἰσοπεδωθῇ τὸ ρέμα μεταξὺ Ριζῶν καὶ Παλαιοχώρας, τώρα ποὺ ὑπάρχουν εἰδικὰ μηχανήματα. Ἡ ἔκ-

τασις τοῦ ρέματος δὲν θὰ εἶναι πάνω ἀπὸ 200 μ. Ἦδη ὁ διερχόμενος δημόσιος ἔχει καλύψει ἀρκετὴν ἀπόστασιν.

Μιὰ δενδροφύτευσις τοῦ δρόμου καὶ μιὰ «στροφή τῆς βόλτας τῶν νέων» μοιραίως θὰ ἐπιφέρουν τὴν ἔνωσιν. Καὶ τότε θὰ ἔχουμε μιὰ κοινὴ ὀνομασίαν τῶν δύο χωριῶν, θὰ φύγουν τὰ μίση καὶ οἱ ἐγωϊσμοὶ καὶ θὰ ξεχασθοῦν οἱ δύο σημερινὲς ὀνομασίαι τῶν χωριῶν, ὅπως ἐξεχάσθη καὶ ἡ ὀνομασία «Σιπουτνίκια» μετὰ τὴν καινούργια «Ριζά». Αὐτὸ ὑπέδειξε καὶ ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Κασσανδρείας. Εἰρηναῖος, ὅταν κατὰ τὸ 1938 περιήκουσε, ἐπεσκέφθη τὰ χωριά μας, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην εἶχαν ὑπαχθῆ στὴν δικαιοδοσίαν του.

Τότε ἐκάλεσε τοὺς κατοίκους τῶν δύο χωριῶν στὸ σχολεῖο Παλαιοχώρας καὶ ὑπέδειξε τὰ καλὰ τῆς ἐνώσεως. Ἐπρότεινε νὰ γίνῃ ἡ ἔνωσις μετὰ μιὰ κοινὴ ὀνομασία: «Χολομών». Ἦ μὲν τις δύο λέξεις Παλαιοχώρα καὶ Ριζά γιὰ νὰ μείνῃ ἡ ἱστορία τῶν ὀνομάτων στὴ νέα ὀνομασία. Καὶ γιὰ νὰ μὴ δυσαρεστηθοῦν τὰ Ριζὰ ἐπρόταξε τὸ ὄνομα Ριζῶν καὶ μετὰ τῆς Παλαιοχώρας, ἦτοι «Ριζοχώρα».

Ἐπίσης ἐπρότεινε, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει Μηχανοστάσιον μετὰ θερμὸ νερὸ καὶ δίπλα τὸ κρῦο, νὰ γίνωνται Λουτήρες γιὰ καθαριότητα ἀμφοτέρων τῶν χωριῶν, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τοῦ ἡνωμένου Σχολείου, θέτων οὕτω τὰς βάσεις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὑγιεινῆς.

Ἐπίσης ἐπρότεινε νὰ γίνῃ Κοινοτικὸν Γραφεῖον εἰς τὸ μέσον τῶν δύο χωριῶν παρὰ τὸ Σχολεῖον καὶ οἱ Ἐκκλησίαι νὰ λειτουργοῦν διὰ δύο ἱερέων ὡς συνοικίαι. Εἰς δὲ τὴν ἀποψιν τῶν Ριζιωτῶν, ὅτι ἡ Παλαιοχώρα εἶναι μεγαλύτερα καὶ θὰ πλειοψηφῆ πάντοτε εἰς τὰς ἐκλογὰς καὶ κατὰ συνέπειαν θὰ μεταβληθοῦν τὰ Ριζὰ Τσιφλίκι τῆς Παλαιοχώρας, ἐπρότεινε τὴν ἐκ περιτροπῆς ἐκλογὴν τοῦ Προέδρου, δι' εἰδικοῦ νόμου ψηφισομένου. Ἄλλ' εἰς ὕβρις αὐτὰς τὰς προτάσεις οἱ Ριζιωτῆς ἀπήντησαν τὸ «οὐ μετὰ πείσεως καὶ μετὰ πείσεως». Ἔτσι ἐναυάγησε καὶ αὐτὴ ἡ προσπάθεια.

Φαίνεται ὅμως, ὅτι τὰ μίση εἶναι παμπάλαια γιὰ τὴν ἔνωσιν, ἂν παραδεχθῶμεν ὡς ἀληθῆ τὴν παρακάτω ἱστορίαν, ποὺ ἤκουσα ἀπὸ τὸν Δημήτριον Β. Καραβάτου, νῦν 90 καὶ πλέον ἐτῶν, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ἤκουσε ἀπὸ πατέρα του καὶ πάππον.

Ὁ κ ὑ ρ Θ α ν ἄ σ η ς: (Διήγησις Δημ. Β. Καραβάτου ἐν ζῳῇ εὐρισκομένου).

Ὁ μέγας καὶ πολλὸς τότε εἰς ὅλην τὴν Μακεδονίαν καὶ παρὰ πέρα Κυρ' Θανάσης ἐκ Σιπουτνικίων καταγόμενος καὶ ἐκ τῆς οἰκογενείας Παλιούρα, ὅταν ἦτο μικρὸς καὶ ὀρφανὸς ἦτο χοιροβοσκὸς κάποιου ἀρχοντα τῶν Σιπουτνικίων.

Διερχόμενος ὁ τότε Δεσπότης τῆς περιφερείας ἐκ τῆς ὄρεινῆς περιο-

χῆς «Βυριοῦς» καὶ «Ζιαμπόκουβο» μεταβαίνων ἐκ Λοκόθης εἰς Σιπουτνίκια, εἶδεν αὐτὸν ρακένδυτον καὶ ξυπόλυτον καὶ τὸν ἐλυπήθη. Μαθὼν ὅτι οἱ χοῖροι εἶναι τοῦ ἄρχοντα Σιπουτνικίων, διέταξε τὸν Καβάση του καὶ τὸν ἔβαλε καβάλλα στὰ καπούλια τοῦ ἀλόγου του καὶ τὸν ἔφερε στὴν πλατεῖα τῶν Σοπουτνικίων. Καλέσας δὲ τὸν ἄρχοντα παρουσία καὶ ἄλλων τοῦ εἶπε: «Νὰ στείλῃς ἄνθρωπον νὰ βόσκη τὰ γουρούνια σου. Ἄπο σήμερα τὸ παιδί αὐτὸ τὸ παίρνω ἐγὼ γιὰ δικό μου παιδί».

Αὐτὸ καὶ ἔγινε. Τότε πῆρε τὸ παιδί ὁ Δεσπότης, τὸ ἔνδυσε, τὸ ἐμεγάλωσε, τὸ ἐσπούδασε καὶ τὸ ἀνέδειξε. Ἀργότερα, ὅταν μετετέθη ὁ Δεσπότης εἰς Ἀθήνας, πῆρε καὶ τὸ παιδί, τὸ ἐσπούδασε καὶ τὸ συνέδεσε μὲ τὸν ἀριστοκρατικὸν τότε κόσμον τῶν Ἀθηναίων. Ἔτσι ἀνεδείχθη μέγας καὶ πολὺς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δεσπότη ἐκληρονόμησε τὴν περιουσίαν του καὶ νυμφευθεὶς εἰς τὴν παλαιὰν Ἑλλάδα ἔλαβε τὸ ἐπίθετον «Καλλιδόπουλος», ἴσως καὶ ἐκ τῆς γυναικὸς του.

Ἐκ τούτου κατάγονται καὶ οἱ σήμερον ζῶντες «Καλλιδόπουλοι», οἵτινες κληρονομοῦν καὶ μιὰ καρυδιὰ στὴ «Βουρλιά» ποῦ λέγεται «Τ' Καλλιδόπουλ' ἢ καρυά». Σήμερον τὴν νέμεται ὁ Κωνσταντῖνος Παλιούρας.

Ὁ τότε Κυρ' Θανάσης ἔλαβε ἀξιώματα, συνεδέθη καὶ μὲ τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, ἀπ' τὰς ὁποίας ἀπέκτησεν ἐμπιστοσύνην καὶ «ἔδενε κι' ἔλυνε», «κρεμοῦσε καὶ ξεκρεμοῦσε» ποῦ λέγει ὁ λόγος.

Γνωρίζων δὲ τὴν καταγωγὴν του, πολλάκις ἐπεσκεπτετο τὴν περιφέρειαν καὶ τὴν ἰδιαιτέραν του πατρίδα, ὑποστηρίζων τότε τοὺς ραγιαδες πατριῶτες του.

Κάποτε ἐπεσκέφθη τὰ Σιπουτνίκια.

Ὅλοι οἱ προύχοντες ἐζάθηντο διπλοπόδι, κατὰ τὸ τότε τουρκικὸν ἔθιμον, κάτω στὴν αὐλὴ τῶν Τζιότζηδων, ἀπέναντι τοῦ Παλαιοῦ Σχολείου. Ὅλοι τιμῆς ἔνεκεν τὸν προσηκώθησαν καὶ τοῦ ἔδωσαν τιμητικὴν θέσιν καὶ τὸν ἀκροαζόταν. Ἐκεῖ, μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁ Κυρ' Θανάσης μὲ μεγάλην ἀπὸ τότε προοπτικὴν γιὰ τὴν πρόοδο τῶν δύο χωριῶν, ἐπρότεινε τὴν ἔνωσιν Παλαιοχώρας — Σιπουτνικίων μὲ κοινὴν διοίκησιν καὶ ἀνέπτυξε τὰ καλὰ τῆς ἐνώσεως. Τότε ἔνας ἐκ τῶν προυχόντων ἀνασηκώθη εἰς τὰ γόνατα καὶ μ' ἀγανάκτησιν κτυπώντας τὸ ἔδαφος μὲ τὸ χέρι του πεισματικὰ εἶπε: Κυρ' Θανάση: «Σιπουτνικ - Σιπουτνικ ντερλέρ». Δηλ. τὸ Σιπουτνικὶ λέγεται Σιπουτνικί. Κατὰ συνέπειαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ Παλιόχωρα.

Ἔστερα ἀπ' αὐτὸ διεκόπη πᾶσα περαιτέρω συζήτησις καὶ ἐματαιώθη ἡ συγχώνευσις τῶν χωριῶν.

Σημειωτέον, ὅτι ὁ Κυρ' Θανάσης εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἔνωσιν καὶ διὰ χρημάτων νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ διὰ τῶν ἀρχῶν νὰ τὴν ἐπικυρώσῃ.

4. Ὁ Ναός τοῦ πολιούχου Ἁγίου Γεωργίου.

Εἰς τὴν θέσιν ὅπου εἶναι κτισμένη ἡ νέα ἐκκλησία, ὑπῆρχε πρὸ τοῦ 1914 ἡ παλαιὰ Ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τῆς ὁποίας ἀγνοοῦμεν τὴν χρονολογίαν τῆς ἰδρύσεως. Φαίνεται πὸς εἶναι παλαιότερα τῆς τῶν Ριζῶν «Ἁγίου Ἀθανασίου» ἐντὸς τοῦ χωρίου, διότι τὰ παράθυρά της ἦταν μικρότερα ἀπὸ τῆς τῶν Ριζῶν.

Διότι, λέγεται, πὸς τότε ἐπέτρεψαν οἱ Τοῦρκοι νὰ κάμνουν μεγαλύτερα παράθυρα στὶς Ἐκκλησίας, ἐνῶ τῆς Παλαιοχώρας ἦσαν μικρά.

Ἦσως δὲ καὶ πρὸ τοῦ 1821, καίτοι οἱ διηγήσεις τῶν γερόντων ἀναφέρουν πὸς μόνον δυὸ σπίτια ἔμειναν ἄκαγα ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Δὲν ἀναφέρουν, ὅμως τίποτε διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ οὐδεὶς θυμᾶται ἐκ διηγήσεως παλαιότερων, ὡς ἔδει, περὶ ἰδρύσεως μετὰ τὸ 1821.

Τὴν πέτρα γιὰ τὴν τότε Ἁγίαν τράπεζαν τὴν μετέφεραν ἀπ' τὸ «Λουρίτη». Ὁ ναὸς πράγματι ἦτο παμπάλαιος, μικρὸς καὶ σκοτεινὸς μὲ μικρὰ παράθυρα. Διὰ τοῦτο ἐκτίσθη εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν νέος μεγαλοπρεπῆς ναός. Ἦρχισε τὸ 1914 μὲ 50 λίρας περίπου καὶ ἐτελείωσε τὸ 1922. Τὰ δὲ ἐγκαίνια ἔγιναν τὸ 1945 τὴν 16ην Σεπτεμβρίου ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἱεραισοῦ καὶ Ἁγίου Ὁρους κ.κ. Διονυσίου.

Μηχανικὸς ἦτο ὁ δραστήριος Ἀθανάσιος Κάλφας ἐξ Ἀρναίας, εἰς ὃν ὀφείλομεν τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ναοῦ, διότι πάντοτε μᾶς ἐνεθάρρυνε. Τὰ πρῶτα χρήματα τῶν 50 λιρῶν τὰ διέθεσεν ἡ «Ἀδελφότης» τοῦ χωριοῦ, ἥτις ὑπῆρχεν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, καὶ ἡ ὁποία ἀργότερον μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν διελύθη.

Τὸ ὅλον ἔργον ἀποπερατώθη διὰ προαιρετικῶν εἰσφορῶν, δωρεῶν καὶ κυρίως διὰ προσωπικῆς ἐργασίας τῶν κατοίκων, ἥτις ἄρχισε ἀπὸ τὰ παιδιὰ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου μέχρι καὶ τῶν ἀνικάνων γερόντων. Ὁ ἀξιοθαύμαστος ζῆλος τῶν κατοίκων δὲν περιγράφεται.

Ἔπρεπε πρῶτα νὰ ἰδοῦν τί λείπει στὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὕστερα νὰ μεταβοῦν στὴν ἀτομικὴ τους ἐργασίαν. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ ὅταν ἐπέστρεφαν. Αἱ δὲ δωρεαὶ δὲν περιγράφονται. (Γίδια, πρόβατα, βόδια, κτήματα, χρήματα κλπ.). Γιὰ νὰ κτυπήσῃ ἡ καμπάνα τὸ πρῶτον, προσέφεραν ἡ Μαργάρα σύζυγος Χριστοῦ Λειβαδιώτου ἓνα τράγο.

Σὰν μελίσει ἐργαζόταν ὁ κόσμος, χωρὶς νὰ λείψῃ οὔτε ἄμμος, οὔτε πέτρα, οὔτε ξύλα, οὔτε νερό, οὔτε τίποτε. Καὶ τίς κατάλληλες γιὰ τὴν ἐκκλησίαν πέτρες, ἔβγαζαν ἀπὸ τίς πέτρινες σκάλες τῶν σπιτιῶν καὶ τίς ἔδιναν γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν.

5. Ὁ ναύσκος τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου (Νεκροταφεῖον).

Ἄγνωστος ὁ χρόνος τῆς ἰδρύσεως τοῦ ναύσκου τούτου. Εὐρίσκεται

Β.Α. καὶ εἰς ἀπόστασιν 500 μ. περίπου. Ἐπὶ τὴν αἰωνόβιον πρῖνον καὶ δροῦς, ποὺ ἔκαμναν τὴν τοποθεσίαν «φρόβια» μὲ τοὺς παχεῖς ἴσκιους, τὴν βοή τοῦ ἀνέμου, ποὺ νόμιζες πὼς συνωμιλοῦσαν οἱ βουβοὶ νεκροί.

Σήμερον ἐκόπησαν τὰ δένδρα πλὴν 2-3 καὶ κάπως περιεφράχθη. Δυτικὰ τοῦ νεκροταφείου καὶ εἰς ἀπόστασιν 50-100 μ. ὑπάρχει μιὰ κοιλάδα καὶ εἷς τι ἕψωμα αὐτῆς πυκνοὶ θάμνοι καὶ τινα δένδρα, καὶ μέσα ἐκεῖ εὐρίσκονται τὰ ἐρείπια τοῦ Ναοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἀγνώστου ἰδρύσεως καὶ καταστροφῆς ἐξ οὗ καὶ ἡ θέσις «Ἁϊ - Γιώργης».

Τὸ Νεκροταφεῖον ἔχει περὶ τὰ 10 στρέμματα περιφραγμένην περιουσίαν, ἣτις καλλισοφύεται καὶ ὡς ποτιστικὸν κτήμα ἀπὸ τὸ αὐλάκι τοῦ νεροῦ «Παλιόπηγαδο». Ὁ δὲ χώρος «Ἁγίου Γεωργίου» εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, ἄνευ τίτλου ἰδιοκτησίας. (Δωρεὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ ἀνέκαθεν).

Τὸ «Μετόχι». Τὰ περισσότερα καὶ καλύτερα χωράφια ἐντὸς καὶ γύρω ἀπ' τὸ χωριὸν καὶ στὸ βουνό, ἦσαν κτήματα τῆς ἱεράς Μονῆς Ἐσφιγμένου τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἀνατολικὰ τοῦ χωριοῦ καὶ κοντὰ στὰ σπίτια εἰς τὴν θέσιν ἀκριβῶς, ὅπου εὐρίσκεται τὸ σπίτι τοῦ Ἀθανασίου Γ. Πατσιαβᾶ, ὑπῆρχε κτισμένο Μετόχι μὲ δωμάτια, ἀποθήκες, σταύλους καὶ πατητήρι γιὰ τὰ κρασιά. Ἐκεῖ ἐκάθητο καλόγεροι τῆς Μονῆς Ἐσφιγμένου, καθ' ὃ κτήμα τῆς καὶ συνεκέντρωναν τὰ εἰσοδήματα, ἅτινα ἀπέστειλον εἰς τὴν Μονήν. Ἐπειδὴ ἀργότερα δὲν εἶχαν πολλὰ εἰσοδήματα, λόγω τῆς μὴ προσελεύσεως τῶν κατοίκων πρὸς ἐργασίαν, ἐλλείπει οἰκονομικοῦ συμφέροντος, ἐγκατελείφθη τὸ Μετόχιον καὶ τὰ κτήματα. Οἱ δὲ κάτοικοι εὐρόντες εὐκαιρίαν κ' ἔχοντες ἔλλειψιν κτημάτων, ἔλαβον τὴν ἀπόφασιν καὶ προσέβησαν εἰς τὴν ἔξαγορὰν τοῦ Μετοχιοῦ καὶ τῶν κτημάτων.

Κατὰ τὸ 1912-1915 περίπου ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Μονήν Ἐσφιγμένου ὡς ἀντιπρόσωποι τοῦ χωριοῦ ὁ κ. Γεώργιος Μ. Ξυπόλυτος καὶ κ. Μενέλαος Γ. Δελιχρῖστος ἀμφότεροι ἐν ζωῇ καὶ ἡλικίας 85-90 ἐτῶν, καὶ ἐξηγόρασαν τὰ κτήματα ἅπαντα ἀντὶ 100 χρυσῶν λιγῶν ὑπογράψαντες συμβόλαια μετὰ τῆς Μονῆς. Τὰ κτήματα αὐτὰ τὰ παρέλαβε τὸ «Βακούφι» καὶ διὰ πλειοδοσίας τὰ ἐπώλησε εἰς τοὺς κατοίκους.

Μὲ τὰ χρήματα αὐτά, καὶ ἄλλα τῆς τότε ὑφισταμένης καὶ δρώσης «Ἀδελφότητος», τῶν δωρεῶν καὶ τῆς μεγάλης προσωπικῆς τῶν ἐργασίας, ἔκτισαν τὸν νῦν περικαλλῆ ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, εἰς τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς θέσιν τοῦ παλαιοῦ ὁμωνύμου ναοῦ, οὔτινος, ἡ θέσις κολυμβήθρας καὶ ζωυυτηρίου παραμένει ἡ αὐτὴ μὲ τὴν τοῦ νέου ναοῦ.

Ἐκ τῆς ἄνω καὶ κάτω τοῦ δρόμου ἔκτασις πρὸς τὸ «Παλιόπηγαδο» Ἀνατολιζῶς καὶ Βορείως τοῦ Μετοχιοῦ ἦτο περιουσία τῆς Μονῆς Ἐσφιγμένου.

Ἐπίσης καὶ ἡ τοποθεσία «Κελλι» ἦτο περιουσία αὐτῆς ἡ ἄλλης Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

θ. Παρακλήσια .

α) Ἅγιος Στυλιανός.

Εἶναι τὸ παλαιότερον παρεκκλήσιον Ἄν. τοῦ χωριοῦ καὶ πρὶν κατέλθωμεν εἰς τὸ «Παλιοπήγαδο».

Ἔχει πεζούλι καὶ δρῦν γηρασμένην. Εἰς τὸ πεζούλι κάθονται οἱ γριῆς καὶ ξεκουράζονται ἐκ τῆς ἀνηφόρας μὲ τις στάμνες στὸν ὄμο ἢ στὴν πλάτη φορτωμένες μὲ τὴν «τρόκνια» (ὕρα περιγραφή). Ἐπίσης ἐκεῖ περιμένουν καὶ οἱ νέοι τις νέες ποὺ μεταφέρουν τὸ νερὸ γιὰ ν' ἀντικρυσθοῦν καὶ μιλῆσουν. (Θέσις ραντεβοῦ).

β) Ἅγιος Γεώργιος.

Εὐρίσκεται Δ. τοῦ χωριοῦ καὶ Ν.Α. τοῦ προαυλίου τοῦ Σχολείου.

Ἦτο πρῶτα Ν. τῆς ἀλῆς κτισθὲν ὑπὸ τῶν πρώτων σχεδὸν ἐπιστράτων τοῦ Βαλκανικοῦ Πολέμου μὲ δρῦν ἔμπροσθεν. Μετεφέρθη ὅμως τὸ 1936 εἰς τὴν σήμερον θέσιν μὲ σκοπὸν νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς σύνορον ἐξ Ἄν. τῆς σχολικῆς περιοχῆς πρὸς περιορισμὸν τῆς ἐπεκτάσεως τῶν γύρω ἰδιοκτητῶν καὶ κατοχῆν τοῦ οἰκοπέδου Β. αὐτοῦ, ὅπερ κατελήφθη τῇ συγκαταθέσει τοῦ ἰδιοκτήτου κ. Ἀποστόλου Ἄν. Τσιολάκη, ἄνευ συμβολαίων καὶ τῇ προτροπῇ ἐμοῦ ὡς διευθυντοῦ τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου τότε, πρὸς ἐπέκτασιν τῆς σχολικῆς αὐλῆς, ἴδρυσιν σχολικοῦ κήπου καὶ ἐγκατάστασιν βρύσεως καὶ πίδακος (συντριβανίου), ὅπερ ὑφίσταται μέχρι σήμερον μὴ λειτουργοῦν. Ἡ βρύσις ἦτο δίπλα στὸ παρεκκλήσιον καὶ δρόμον, διὰ τοὺς μαθητὰς καὶ διαβάτας καὶ διὰ σιδηροσωλήνων συνεδέετο μὲ τὸ συντριβάνι.

γ) Ὁ Σταυρός.

Εὐρίσκεται Β. τοῦ χωριοῦ καὶ εἰς τὴν ἄκρην αὐτοῦ. Πρῶτα δὲν ὑπῆρχε παρεκκλήσι. Ἐκαλεῖτο ὅμως ἡ τοποθεσία «Σταυρὸς» καὶ οἱ διερχόμενοι ἔκαμιναν τὸ σταυρὸ τους, ἴσως διότι ἦτο σταυροδρόμι.

Σήμερον ἔχει κτισθῆ καὶ παρεκκλήσι. Τὸ χαρακτηριστικὸν τῆς τοποθεσίας αὐτῆς εἶναι, ὅτι ὑπάρχουν δύο πρῖνοι παχύσκιτοι ὁ εἰς ἀπέναντι τοῦ ἄλλου εἰς ἀπόστασιν 5 - 6 μ. διαμέτρου μεγάλης καὶ κατὰ μερικὸν ἡλικίας 800 τῶν. Διότι οἱ παπποῦδες τῶν παππούδων μας, ἔτσι τοὺς θυμήθησαν. Ἐδῶ ἐσφάζοντο τὰ ζῶα κατὰ τὴν τοπικὴν ἐορτὴν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς 26 Ἰουλίου, ἐπώλουν τὸ κρέας εἰς ὄφελος τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐμαγειροῦντο τὰ κρέατα στὰ καζάνια ἐπὶ τόπου καὶ διενέμοντο δωρεὰ στὰ σπίτια. Τὰ ζῶα ἐδωρίζοντο ἀπὸ τοὺς κτηνοτρόφους. Ἡ ἐπιτροπὴ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ γεῦμα διήρχετο στὰ σπίτια καὶ προαιρετικῶς ἔπαιρναν χρήματα στὸ δίσκο ἀπὸ τοὺς παρακαθημένους στὸ τραπέζι πρὸς ὄφελος καὶ πάλιν τῆς Ἐκκλησίας. Ἀπὸ πολλῶν ὅμως ἐτῶν κατηργήθη τὸ γραφικώτατον τοῦτο ἔθιμον. Δίπλα ἐκεῖ ὑπῆρχε παλαιότερον βαθὺ πηγάδι νεροῦ. Σήμερον ἐσκεπάσθη.

δ) Ἁγίων Ἀρχαγγέλων.

Εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ λόφου «Ἀνασούντομπα» Ν. τοῦ χωριοῦ. Ἐκτίσθη ἐπὶ τῆς ἀνταρσίας κατὰ τὸ 1948 περίπου.

ε) Ἁγία Παρασκευή

Εἰς τὴν ἔνωσιν τῆς ἐπεκτάσεως τῶν γραμμῶν Ρίζου ἀχυρῶνα καὶ Ξεφτέρη σπίτια, τὰ παλαιὰ χρόνια ἐγένετο ἡ πανήγυρις τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Δὲν γνωρίζομεν ἂν ὑπῆρχε καὶ ἐκκλησία.

Τὸ Θρησκευτικὸν συναίσθημα.

Τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα πρὸς τῆς ἀπελευθερώσεως ὑπὸ τῶν Τούρκων τὸ 1912 ἦτο πολὺ ἀνεπτυγμένον. Ὁρθροῦ βαθέος μικροὶ καὶ μεγάλοι εὑρίσκοντο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Τὸ ἀμυδρὸν φῶς τῶν κανδηλιῶν στὸ βαθὺ σκοτάδι, λὲς καὶ ἦτο ἠλεκτρικὸς σπινθήρ, ποὺ ἤγωνε τοὺς προσευχομένους μετὰ τοῦ «ἀπρὸσίτου φωτὸς τοῦ Θεοῦ».

Μετὰ τὴν ἔγερσιν τὸ πρῶτὸ κάμναμε τὸ σταυρὸ μας, πρὸ τοῦ ὕπνου ἐπίσης, πρὸ καὶ μετὰ τὸ φαγητόν. Ξεκινῶντας γιὰ τὴ δουλειὰ τὸ πρῶτὸ ἀπ' τὸ σπίτι, τὸ σταυρὸ, τελειώνοντας τὴ δουλειὰ πάλι τὸ σταυρὸ.

Ἔθβρεις εἰς τὰ θεῖα δὲν ὑπῆρχον. Μόνον μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν 1912 καὶ μὲ τὶς ἐπιστρατεύσεις, εἰσήχθη ἡ μόδα τῆς ἐξυβρίσεως τῶν θεῶν.

Χρηματίσαντες ἱερεῖς.

Καθ' ὅσον γνωρίζω ὑπῆρξαν:

- 1) Ὁ Δημήτριος Κούλας (Παπακούλας) κατὰ τὸ ἔτος 1821 καὶ ἐνεῦθεν.
- 2) Ὁ Δημήτριος Ζιάκας (Παπαζιάκας) κατὰ τὸ ἔτος 1850 περίπου.
- 3) Ὁ Γεώργιος Ζιάκας (Παπαζιάκας) κατὰ τὸ ἔτος 1915 καὶ μετετέθη εἰς Γιδᾶ.
- 4) Ὁ Ἰωάννης Βρασταμνὸς (Παπαγιάννης) μέχρι τὸ 1931 καὶ ἀπεβίωσε τὸ 1934 περίπου.
- 5) Ὁ Νικόλαος Ἀθ. Καράβατος (Παπανικόλας ἐχειροτονήθη τὸ 1931 καὶ ἱερουργεῖ καὶ σήμερον).

Σχολεῖον καὶ Ἐκκλησία.

Πᾶν ὄτι ἐμάθαιναν στὸ Σχολεῖο, ἔπρεπε νὰ συνδυάζεται μὲ θρησκεία. Καὶ ἡ ἐκμάθησις τῆς Ἀλφαβήτου μὲ τὴ θρησκεία συνδυάζετο. Μαθαίνοντες τὴν Ἄλφα - Βῆτα, ἐδιδάσκοντο καὶ τὴ θρησκεία. Τοῦτο καταφαίνεται καὶ ἀπ' τὸ παρακάτω Ἀλφαβητόστιχον, ὅπερ μοι ὑπηγορεύθη ἀπὸ τὸν 90ντούτην γέροντα κ. Γεώργιον Μ. Ξυπόλυτον, ὅστις ἐφοίτησεν μέχρι τὴν Β' τάξιν τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, ἔνθα τὸ ἐδιδάχθη.

Ἔχει δὲ οὕτω:

- Α = Ἀρχὴ τοῦ κόσμου.
 Β = Βασιλεύσει Μαριάμ
 Γ = Γεννήθη ὁ Χριστός.
 Δ = Δι' ἀγγέλων τὸ «χαῖρε».
 Ε = Ἔρχεται ὁ Χριστός.
 Ζ = Ζήτησαν οἱ Ἰουδαῖοι.
 Η = Ἡρώδης τὸν κυνήγησε.
 Θ = Θεοτόκε Παρθένε.
 Ι = Ἰωάννης τὸν ἐβάπτισε.
 Κ = Κάλαμον τοῦ ἔδωσαν.
 Λ = Λαὸς τὸν ἐτριγύριζε.
 Μ = Μυριάδες τὸν ἔβλεπαν.
 Ν = Νύχτες τὸν ἐπαίδευσαν.
 Ξ = Ξόδι τὸν ἐπότισαν.
 Ο = Ὁ Πιλάτος τὸν ἐρώτησε.
 Π = Ποῖος εἶσαι;
 Ρ = Ρωμαῖος εἶμαι.
 Σ = Σημάδια τὸν ἔβαλαν.
 Τ = Ταῦτα ἔπαθεν.
 Υ = Ὑψηλὰ τὸν ἐσταύρωσαν.
 Φ = Φυλακὴ τὸν ἔβαλαν.
 Χ = Χολὴ τὸν ἐπότισαν.
 Ψ = Ψάλλοντες καὶ λέγοντες.
 Ω = Ὡ! ὁ Χριστὸς Ἀνέστη.

8. Τὸ Σχολεῖον.

α) Τὸ Παλαιόν.

Τὸ Σχολεῖον ἦτο παλαιότερον δίπλα καὶ Β. τῆς παλαιᾶς καὶ σήμερον νέας Ἐκκλησίας καὶ μεταξὺ οἰκίας Μενελάου Δεληχρίστου Ἀνατολικά καὶ Παπανικολάου Καραβάτου Δυτικά. Κάτωθεν ἦτο ὑπόγειον μὲ ὑπόστεγον. Ἄνω ὑπῆρχε σάλα καὶ Νοτίως κατοικία διδασκάλου, Βορείως δὲ τὸ Γραφεῖον. Πρὸς Δ. ἐκ νότου μέχρι Βορρᾶ μία μεγάλη αἴθουσα χωρισμένη εἰς δύο αἰθούσας διδασκαλίας.

Κατεδαφίσθη διὰ τὴν καλυτέραν ἐμφάνισιν τῆς νέας Ἐκκλησίας καὶ μὲ σκοπὸν νὰ γίνῃ πλατεῖα μὲ δένδρα καὶ μικρὰ ὑπόστεγα κάτωθεν τῶν πεζουλίων γιὰ τοὺς μικροπωλητὰς κλπ. καὶ πρὸς εὐπρεπισμὸν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὀλοζλήρου τοῦ χωριοῦ.

β) Τὸ Νέον Σχολεῖον.

Μετὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ παλαιοῦ Σχολείου ἤρχισαν οἱ προτομα-

σίες για τὸ νέο διδακτήριο. Μέχρις ὅτου γίνῃ τὸ νέον οἱ μαθηταὶ ἐστεγάζοντο στὸν Νάρθηκα τῆς Ἐκκλησίας καὶ σὲ διάφορα σπίτια.

Κατόπιν ἀπεφασίσθη ἡ ἴδρυσις τοῦ νέου διδακτηρίου, ἀλλὰ μικτοῦ μετὰ τῶν Ριζῶν, ἀφ' ἑνὸς διότι τὸ Κράτος θὰ ἐχορήγη εὐκολώτερον τὰς πιστώσεις γιὰ δύο χωριά, ἀφ' ἑτέρου, διότι θὰ ἐπιτυγχάνετο ἡ ἔνωσις. Χάριν τῆς ἐνώσεως ἀπεφασίσθη νὰ κτισθῇ εἰς τὸ μέσον τῶν δύο χωριῶν εἰς τὸ Δυτικὸν μέρος καὶ εἰς τὴν θέσιν «Βουρλιά».

Ἐξευρέθη ἡ θέσις δι' ἐξαγορᾶς καὶ ἐπεκτάσεως τοῦ οἰκοπέδου καὶ μάλιστα κατοίκου Ριζῶν, διότι τὰ κτήματά μας εἶναι ἀνάμικτα καὶ δὲν ὑπῆρξεν μέχρι σήμερον δυνατότης διαχωρισμοῦ ὁρίων.

Τὸ Κράτος ἐχορήγησεν σχετικὴν πίστωσιν καὶ ἐπεβλήθη καὶ ὑποχρεωτικὴ εἰσφορὰ καὶ προσωπικὴ ἐργασία μετὰ τῶν κατοίκων. Εἰς τοῦτο ἀντέδρασαν οἱ Ριζιῶτες καὶ δὲν προσέφερον οὔτε εἰσφορὰν, οὔτε προσωπικὴν ἐργασίαν, ἐνεργοῦντες μᾶλλον διὰ τὴν ματαίωσιν τῆς ἰδρύσεως. Μόνοι τότε οἱ κάτοικοι Παλαιοχώρας διὰ τοῦ ἐράνου καὶ τῆς προσωπικῆς τῶν ἐργασίας, συνηθισμένοι καὶ πεπειραμένοι ἦντες ἐκ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἀνέλαβον καὶ ἐσκέπασαν τὸ κτίριον, ὅπερ ἔγινε διώροφον 4)τάξιον μεθ' ὑπογείου, καὶ ἐστεγάζθησαν οἱ μαθηταὶ κατὰ τὸ ἔτος 1930.

9. Ἀρχαιολογικοὶ τόποι.

(ΛΕΙΨΑΝΑ ΟΙΚΙΣΜΩΝ)

1. «Μπαμπακὲς».

Στὴν τοποθεσίαν «Μπαμπακὲς» 2 χιλμ. περίπου Βορείως τοῦ χωριοῦ εὐρέθησαν τάφοι, σωροὶ ἀπὸ πέτρες καὶ κεραμύδια, ἴχνη σιδηρουργείου μὲ χωρὶς εὐδιάκριτα κτίρια. Ἡ ὕδρευσις φαίνεται, πὼς ἐγινόταν ἀπὸ τὴν βρύσι τοποθεσίας «Πλατάνι» καὶ ὁ οἰκισμὸς κατευθύνετο μᾶλλον πρὸς τὰ ἐκεῖ. Εἰς τὸν ἀγρὸν Ἀθανασίου Χ. Ντελῆ, ἐπάνω ἀπὸ τὸ μύλο Β.Α. εὐρέθη τάφος μὲ χωμάτινο δοχεῖο ὡς λάγηνος μικρός, ποῦ ἡ βάσις του ἦτο κάτω σὰν κρατούνι (εἶδος κολοκυθιάς ποῦ μέσα εἶναι κούφια καὶ χρησιμοποιεῖται γιὰ δοχεῖο νεροῦ) καὶ πρὸς τὰ ἐπάνω στενὸ σὰ λαγῆνι μὲ ἓνα χέρι. Ὁ τάφος δὲν εἶχε δοτᾶ, εἰμὴ ψιλοκοσκινισμένο γῶμα καὶ πάνω στὸ γῶμα ἐσχηματίζοντο δύο λωρίδες χρωματιστὲς σὰ δόξα. ἀπὸ τὰ πόδια ὡς τὸ κεφάλι. Φαίνεται τὸ γῶμα ἐχρωματίσθη ἐκ τῆς πολυκαιρίας ἐκ χημικῶν ἐνώσεων. Δυτικὰ τοῦ μύλου Ντελῆ εὐρίσκεται «Πύργος» ἐντελῶς κατεστραμμένος, ποῦ ἴσως ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς παρατηρητήριον καὶ καταφύγιον.

2. «Πουρνάρα».

Στὴν τοποθεσίαν «Πουρνάρα» Ἀν. τοῦ χωριοῦ 1,5 χιλμ. περίπου εὐρέ-

θησαν τάφοι και οικισμός κατευθύνετο στο άντρείσμα μέχρι κάτω στις «Λάκκες», όπου υπάρχουν ξετρα κτίσματα. Η ύδρευσις γινόταν από μιὰ βρύσι τῆς αὐτῆς τοποθεσίας «Λάκκες».

3. «Κεραμίδα»

Τάφοι στην ἄνω τοποθεσίαν δὲν εὐρέθησαν. Ὑπάρχουν ὅμως ἴχνη οικισμοῦ. Παρατηρητήριον εἶναι ἡ θέσις «Βιγγλούδα». Ἡ ὕδρευσις γινόταν ἀπὸ τὸ «Σμουλίτ'κου τοῦ Π'γάδ'», ἀπ' ὅπου ὕδρευεται δι' ὕδραγωγείου σήμερον ἡ Παλαιόχωρα ἀπὸ τὸ 1961 - 62.

Εἰς τὴν πηγὴν κατὰ τὴν σύλληψιν τοῦ νεροῦ εὐρέθησαν «κιούγκια» κατευθυνόμενα μέσον «Ζμόλ'» εἰς «Κεραμίδα». Ἐπίσης εὐρέθη διύλιστήριον ἐκ μαλακῆς πέτρας, πὸν εὐκόλα τρίβεται (πουρὶ) μὲ 5 - 6 τρύπες, πὸν διήροτο τὸ νερό, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς ἔσπασαν οἱ ἐκσκαφεῖς.

4. «Παλιόκαστρος».

Εὐρίσκεται 5 - 6 χιλμ. Ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ εἰς δεσπόζουσαν θέσιν εἰς τὶς πλαγιὰς τοῦ Χολομῶντος. Εἶναι παλαιὸ Κάστρο και καεστραμμένο. Ὁ μῦθος λέγει, πὸς καθόταν μιὰ βασιλοπούλα, ἄγνωστο πότε, και ὅτι στίς «Πόρτες» τοῦ Κάστρου στὸ δρόμο «Δαμασ'κνιά» μὲ «Μπατσιά», ὕπαρχει ἓνα καζάνι μὲ 9 χέρια γεμᾶτο φλωριά. Κατὰ καιροὺς ἔσκαψαν μερικοί, ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχαν. Ἀπὸ 'κει και κάτω μέσον «Ζμόλ'», «Ξηράζ'», «Ἰσώματα», «Μαραθοῦσα», «Ἀπολλωνία», «Σταυρός», ἦταν ἡ «Ἀραμπόστρατα», πὸν οἱ Τοῦρκοι μετέφερον ἀργότερα «τομπρούκια» (χονδρὲς κολῶνες) ἀπὸ ξύλα τοῦ δάσους και τὶς φόρτωναν στὸ λιμάνι Σταυροῦ.

5. «Φουριούδια».

Ἐκεῖ γύρω στὴν τοποθεσία «Σήκοβο», «Πλατάνι», «Σόπκαπέτρα», ὕπάρχουν φούρνοι και παλιὸς οικισμός.

6. «Καστέλλ'».

Πάνω ἀπ' τὸ χωριὸ Νοτίως και 1 χιλμ. περίπου σὲ ὕψος εὐρίσκεται ἡ τοποθεσία «Καστέλλ'». Κι' ἐδῶ ὑπῆρχε παρατηρητήριον.

7. «Ἄϊ - Γιώρ'ς».

Βορείως τοῦ χωριοῦ 200 - 300 μ. και δίπλα στὸ Νεκροταφεῖο ὕπαρχει ἡ τοποθεσία «Ἄϊ - Γιώρ'ς» και μέσα στὴ μεσαριά ὕπαρχει καεστραμμένο κτίριο, ὅπου λέγεται, ὅτι ἦτο ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΚΟΝΟΣ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΡΙΖΩΝ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

(‘Αφήγησις πολλῶν γερόντων καὶ δὴ χήρας Δάφνης Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδροῦ (Καμπανᾶ)).

Ἡ διανεμηθεῖσα ἐσχάτως ἀγροτικὴ ἔκτασις εἰς ἀκτήμονας γεωργοῦς Παλαιοχώρας, Ριζῶν καὶ Γεροπλατάνου μὲ τὴν ὀνομασίαν «Λιάσκοθη», Δυτικῶς τῶν Ριζῶν καὶ εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας, ἦτο πρὸ τοῦ 1821 χωριό. Ἐκ τοῦ χωρίου αὐτοῦ κατάγονται πολλοὶ κάτοικοι Παλαιοχώρας καὶ Ριζῶν, ὡς εἶναι ὁ Θεοχάρης, Πασχαλᾶς κλπ., οἵτινες ἐγκατέλειψαν τὴν «Λιάσκοθη» διότι ἐκάη ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸ 1821.

Πρὶν πυρποληθῆ τὸ χωριὸν Λιάσκοθη, κάποιος χριστιανὸς ἔκρυψε τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου μὲ τὴν κανδήλα του σὲ κάποια ρωγμὴ πέτρας καὶ τὴν ἐκάλυψε. Κατόπιν ἀπεμακρύνθη καὶ αὐτός, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ κάτοικοι γὰρ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Οἱ Τούρκοι ἔκαψαν τὸ χωριὸν καὶ ἔσφαξαν ἢ αἰχμαλώτισαν, ὅσους κατοίκους ἤθρον. Ἔτσι ἐρημώθηκε τὸ χωριὸν καὶ ἐγκατελήφθη.

Ἔστερα ἀπὸ καιρὸν οἱ Τούρκοι τοῦ ἀπέναντι χωριοῦ «Ντερε Μαχαλαῖ», πού σήμερον ὀνομάζεται «Πλατανοχώρι», εἶδαν ἕνα φῶς τὴ νύχτα νὰ φέγγῃ. Φοβηθέντες οἱ Τούρκοι μήπως ἐπανῆλθον οἱ χριστιανοί, ἔσπευσαν μερικοὶ ρωμαλαῖοι καὶ φανατικοὶ ἐπὶ τόπου καὶ ἀντὶ νὰ ἰδοῦν ἀνθρώπους, εἶδαν ἐπάνω σὲ ἕνα δένδρον νὰ ἴσταται ἡ εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου μὲ κρεμάμενη καὶ ἀναμμένη τὴν κανδήλα.

Τότε οἱ Τούρκοι αὐτοὶ ἀγανακτισμένοι ἄρχισαν νὰ πετροβολοῦν τὴν εἰκόνα ἐκδικούμενοι ἔτσι τὴν πίστιν τῶν χριστιανῶν καὶ τοὺς χριστιανούς. Αὐστυχῶς ὁμως αἱ λιθοβολοῦσαι χεῖρες των ἐπληρώθησαν ὡς ἐκ θαύματος καὶ δὲν κατόρθωσαν τίποτε, ἀπεναντίας ἔφυγαν ἄπρακτοι μετὰ πληγῶν καὶ πόνων εἰς τὰς χεῖρας των. Μεταβάντες δὲ εἰς τὸ χωριὸν των διηγῆθησαν τὰ συμβάντα εἰς τοὺς συγχωριανούς των. Τότε μερικοὶ γέροι Τούρκοι εἶπαν σ’ αὐτούς: Αὐτὴ εἶναι εἰκόνα πού οἱ χριστιανοὶ τὴν προσκυνοῦν καὶ ἔχει κάποια θεϊκὴ δύναμι. Θὰ πρέπει νὰ πάτε μὲ σεβασμὸν τώρα πλέον νὰ πάρετε λάδι ἀπ’ τὴν κανδήλα τῆς ν’ ἀλοιφθῆτε, ἂν θέλετε νὰ γίνετε καλά. Καὶ πράγματι μετέβησαν οἱ τραυματισθέντες Τούρκοι καὶ προσεκύνησαν, ἀλοιφθησαν μὲ λάδι τῆς κανδήλας καὶ ἐθεραπεύθησαν. Τότε μὲ κοινήν ἀπόφασιν ὄλων τῶν Τούρκων τοῦ Ντερε - Μαχαλαῖ, ἡ εἰκὼν ἔμεινε ἄθικτη καὶ ἐκάλεσαν τοὺς χριστιανούς τῶν πλησιεστέρων δύο χωριῶν Σανῶν καὶ Σιπο-

νιζίων (Ριζῶν) καὶ τοὺς παρακάλεσαν νὰ παραλάβουν τὴν εἰκόνα. Ἐπροτιμήθησαν τὰ Σανά ὡς πλησιέστερα. Ἡ εἰκὼν τότε παρελήφθη ὑπὸ τῶν Σανιωτῶν καὶ ἐτοποθετήθη εἰς τὸν ναὸν των. Καὶ ἔτσι οἱ Τοῦρκοι ἠσύχασαν. Ξαφνικὰ ὅμως ἓνα βράδυ κατὰ τὰ μεσάνυχτα ἓνας γέρος Τσιούμαρης ἐβγήκε τυχαίως ἔξω ἀπ' τὸ σπίτι του καὶ εἶδε ἓνα φῶς στὰ δένδρα τοῦ νεκροταφείου Ριζῶν. Τὸ ἔκαμε γνωστὸν καὶ πῆγαν καὶ εἶδαν ὡς ἐκ θαύματος τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου πάλιν κρεμάμενην μὲ τὴν κανδήλαν εἰς ἓνα ἐκ τῶν σωζομένων, διπλόκορμον δένδρον. Παρέλαβον τότε τὴν εἰκόνα μὲ εὐλάβειαν καὶ πομπὴν καὶ τὴν μετέφερον εἰς τὸν ναὸν τοῦ χωρίου, ὅστις τιμᾶται μὲ τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Ἡ εἰκὼν ὅμως καὶ πάλιν ἔφυγε καὶ πῆγε εἰς τὸ δένδρον τοῦ Νεκροταφείου Ριζῶν. Τότε ἠναγκάσθησαν οἱ Ριζιωῖτες καὶ ἔκτισαν τὸ νῦν ὑπάρχον Ναῖδριον Ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Νεκροταφείου. Μόλις δὲ ἐθεμελιώθη τὸ ναῖδριον ἡ εἰκὼν ἐστάθη εἰς τὸν ναὸν τοῦ χωρίου, ἔνθα παραμένει καὶ σήμερον καὶ εορτάζει τὸ χωριὸ δις τοῦ ἔτους, Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου Πατριάρχου τῆς Ἀλεξανδρείας.

Ἀργότερον οἱ κάτοικοι μετέφερον τὴν εἰκόνα εἰς ζωγράφον τοῦ Ἁγίου Ὅρους διὰ νὰ τὴν ἀνανεώσουν, καθότι ἦτο μισοσθησμένη. Ἐστάθη ὅμως ἀδύνατον νὰ δεχθῆ ἄλλη μπογιά, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τὴν ζωγραφίσουν ἐπάνω σὲ μουσαμᾶ, ὁμοίotypον, ὅπως εὐρίσκεται καὶ σήμερον.

Πολλοὶ δὲ πιστοὶ σαραντίζον εἰς τὸ παραπλεύρως τοῦ ναοῦ κελλί καὶ θεραπεύονται ἀπὸ διαφόρους ἀσθενείας. Ἡ μνήμη τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου εορτάζεται τὴν 17ην Ἰανουαρίου καὶ κυρίως τὴν 2αν Μαΐου ὅποτε ψάλλεται λειτουργία εἰς τὸν ἐν Νεκροταφείῳ ναὸν, ὅπου γίνεται καὶ πανήγυρις.

Εἰς τὴν Λιάσκοβη ὑπάρχει καὶ ἁγίασμα, ἐκεῖ πὸν τὸ πρῶτον εὐρέθη ἡ εἰκὼν καὶ κρατεῖ ἀπὸ τότε τὸ ὄνομα «Ἁγίασμα Ἁγίου Ἀθανασίου».

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

I. ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

A' ΞΕΝΙΤΙΑΣ

1. 'Ο Γιάννης

Τώρα τὰ πουλιά, τώρα τὰ χιλιδόνια,
Τώρα οἱ Πέρδικες, γλυκολαλοῦν κὶ λιένε.
Ξύπνα ἀφέντη μου, ξύπνα γλυκό μου ταίρι.
Ξύπν' ἀγκάλιαζι κουρμὶ κυπαρισσένιου
κι ἄσπρου νε λιμό, βυζούδια λιμουνᾶτα.
Ποιδς θὰ σᾶς χαρῆ, τὸ ποιδς θὰ σᾶς κερδίση.
Γιάννης δὲν εἶν' ἰδῶ, πάσι μακριὰ στὰ ξένα.
Σώπα Μαρουδιά, σώπα γλυκειά μ' κουπέλλα.
Γιάννης ἔρχιτι τ' ἀλάφια φουρτουμένους.
Στρῶσι τού νουδά, στρῶσι κὶ τὸν νουδούδι.

*

2. Σμυρνιουτούδια

Λώδικα Σμυρνιουτούδια ἀπουφασίσανι.
στὴν Πόλι γιὰ νὰ πᾶνι κὶ τὰ μπουδίσανι.
Στὴν Πόλι ν' ἀπουπέρα, στὴ Μαύρη θάλασσα,
Καράβι κιντυνεύει, πανιὰ ξισχίζουντι.
Δὲν κλαίου τὸν καράβι, δὲν κλαίου τὰ πανιὰ,
μὸν' κλαίου τὸν καπιτάνιου μ' οὔλα τὰ πιδιά.
Βουήθα, Παναγιά μου, γιὰ νὰ γλυτώσουμι,
κι οὔλα σου τὰ καντήλια θὰ τ' ἀσημώσουμι.

*

3. Στοῦ στρατοῦ

Πέντ' ἔξι χρόνια στοῦ στρατοῦ, στὴ Λάρ' σα κὶ στοῦ ἱππικό,
μέσ' τὰ λουριὰ ζουσμένους, πῶς τὰ πέρασα καῦμένους.
Κανεῖς δὲν ἤρτι νὰ μι ἰδῆ, τρέχουν τὰ δάκρυα μου βρουγή.
Κανεῖς ἀπ' τοὺς δικούς μου, συγγινῆς κι ἀξάδιρφός μου.

* Τὰ ὑπ' ἀριθ. 1, 4, 5 καὶ 6 κατεγράφησαν καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς
κ. Αἰκατερίνης χήρας Σαραφ. Καραβάτου.

** Τὰ ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 3 ἀπὸ μνήμης τοῦ κ. Δ. Β. Τσιώτρα.

Μοὺν' μιὰ ἀγάπη π' ἀγαπῶ, νὰ μεγαλώσῃ καρτιρῶ.
 Ψιλή γραφή μὶ στέλνει, μυστικά μὶ παραγγέλλει.
 Πῶς εἶσ' ἀγάπη μ' πῶς πιρνᾶς, ποιὸς μαγειρεύει κι δειπνᾶς ;
 Ποιὸς στρώνει κι κοιμᾶσαι, κι γιὰ μένα δὲν θυμᾶσαι!
 Καλὰ εἶμ' ἰγῶ, καλὰ πιρνῶ κι μαγειρεύου κι δειπνῶ.
 Κι στρώνου κι κοιμοῖμι, κι γιὰ σένα συλλουγιοῖμι.

*

4. Ἐπιστράτευσι τοῦ νεόγαμπρου

Ἄνάθιμα τοῦ βασιλιὰ κι αὐτόνον τοῦ Βιζύρη,
 ἀποὺ μαζώνει τὰ πιδιὰ στοῦ ἔρημου τ' ἀσκέρι.
 Σὰν πῆρι κι ἔνα νιόγαμπρου, τρεῖς μέρις παντρεμένου,
 κι' ἀφῆκι τὴν καλούδα του στῆς μάννας του τὰ χέρια.
 Μάννα μου τὴν καλούδα μου καλὰ νὰ τὴν κοιτάζης,
 στὴν ὥρα κι τοῦ προῖμα, στὴν ὥρα κι τοῦ γιόμα.
 Κι ὄντας δειπνοῦν οἱ ἄρχοντις, νὰ στρώνης νὰ κοιμᾶτι.
 Δώδικα χρόνια ἔκαμι στοῦ ἔρημου τ' ἀσκέρι
 οὐδ' ἦρι, οὐδὲ φάνηκι, οὐδὲ γράμματα στέλνει.
 Κι ἅπᾶν' στὰ δικατέσσιρα κίνησι γιὰ νὰ ἔριτ.
 Στοῦ σιαύλου πάει κι ρώτησι, μαύρου γιὰ νὰ διαλέξη.
 Ποιὸς μαύρους εἶν' ἀγλήγουρους κι πουλυπαιγνιδιάσης;
 Πέντι ἕμιρὸ πιρπάτημα νὰ κάμη ἔνα γιόμα.
 Κανεις δὲν ἀντιλουήθηκι*, κανεις δὲν ἀντιλουιέτι.
 Ἐνας μαύρους, παλιόμαυρους, κείνους ἀντιλουιέτι.
 Ἰγῶ εἶμι ἄξιους κι δυνατὸς κι ἀγλήγουρους στὰ πόδια.
 Πέντι ἕμιρὸ πιρπάτημα τοῦ κᾶνου ἔνα γιόμα.
 Ἄρτιρίσι μι τὴν ταῆ σαρανταπέντι χοῦφτις
 Κι δέσι τὴ μεσίτσα σου μὶ δυὸ τρία ζουνάγια.
 Κι δέσι τοῦ κεφάλι σου μὶ δυὸ τρία μαντήλια.
 Στοῦ δρόμου ποὺ ἐπήγι, στοῦ δρόμου π' ἀραδίξει,
 σταυρώνει ἔνα γέροντα, ποὺ σκάφτει κι κλαδεύει.
 —Καλῶς τὰ κάμνεις γέροντα, καλῶς τὰ πουλιμάεις.
 Τίνους εἶν' τ' ἀμπέλ' αὐτό, ποὺ σκάφτεις κι κλαδεύεις;
 Τίνους στραπῆς, τίνους βρουντῆς τοῦ γιοῦ μου τοῦ χαμένου.
 Τώρα πουλοῦν τὰ σπίτια του, τώρα τὰ παζαρεύουν.
 Τώρα καλὴ τ' παντρεύετι μ' ἄλλον εὐλουγιέτι.
 Τάχα προουφαίνου γὼ χαρά, τάχα προουφαίνου γάμου ;
 —Ἄν ἔχης μαῦρου γλήγουρου, θὰ βρῆς νὰ στιφανώνουν.

* Ἄπηνησε.

Κι ἂν ἔχης μαῦρουν ἀναργουν, θιά⁵ βοῆς νὰ ξιφαντώνουν.
 Ὡσπου νὰ πῆ ἀφήνου γειά, πάσι σαράντα μίλια.
 Μιὰ πάει σιμά, μιὰ πάει κουντὰ στῆς ἐκκλησιᾶς τὴν πόρτα,
 κι ἡ νύφ' ἀντιλουήθηκι κι ἡ νύφ' ἀντιλουίετι.
 —Πᾶψι, παπᾶ μ', τὰ γράμματα σ', πᾶψι κι τὰ βαγγέλια.
 Κί σὺ γαμπρὸ μ' στὴ μάννα σου, γαμπρὸ μ' στὴν ἀδερφή σου.
 Συμπιθιροὶ στὰ σπίτια σας, συντέκνοι στοὺς γουνεὶς σας.
 Ἰγὼ καλὸς μου ἔφτασι, ἰγὼ καλὸς μου ἦρι.
 Ποὺ ποῦ, νύφη μ', κατὰλαβις, ποὺ ἦρι οὐ καλὸς σου ;
 —Οὐ μαῦρους του χλιμίτριξι ἔξου μιριά στὴν πόρτα.

*

5. Τὰ βάσανα τῆς ξενιτιᾶς

Πᾶσα ταχὺ μὶ τοὺν ἀρχό, τρεῖς πουτάμια τρέχουν
 τὸ νὰ τρέχει μὶ τοὺν ἀρχό, τᾶλλον μὶ τοὺν ἀέρα
 τοῦ τρίτου τοῦ καλύτερου σὶ πιριβόλι μπαίνει.
 Πουτίζει δάφνις κι μηλιές, μηλιές κι κυπαρίσσια
 πουτίζει κι ἓνα ἀγιόκλημα, τ' Ἀῦ—Γιουργιοῦ τοῦ κλῆμα
 κάμνει σταφύλια κόκκινα κι τοῦ κραισὶ ρουϊδάτου,
 κι ὅσις μαννίτσις κι ἂν τοῦ πιουῦν, πιδι δὲν ξανακάνουν.
 Δὲν τό πινι κι μάννα μου, μένα νὰ μὴ μὶ κάμη
 φρόντας ἡ μάννα μ' μ' ἔκαμι κανὲ καλὸ δὲν εἶδα
 Οὐῖλο στὰ ξένα πιρπατῶ, στὰ ξένα ἀραδίζου
 ξένις πλαίνουν τὰ ροῦχα μου, ξένις κι τὰ λινά μου.
 Τὰ πλαίνουν μιὰ, τὰ πλαίνουν δυό, τὴν **τρίτη** δὲν τὰ πλαίνουν.
 Πάρι, ξένη μ' τὰ ροῦχα σου, πάρι κι τὰ λινά σου
 κι ἂν ἔχης μάννα σύρετα, δερφή νὰ σὶ τὰ πλύνη
 κι ἂν ἔχης κι ἀγαπητικιά, νὰ σὶ τὰ μουσχουπλύνη.

* (ἴδεται κατὰ τὰ Θεοφάνεια)

6. Ὁ σκλάβος στὴ φυλακῆ

Σὰν παίρνου ἓνα ἀνηφουρου, ἓνα ἀνηφουράκι
 νὰ βρωῶ διντρακὶ φουντουτό, στὴ ρίζα ν' ἄχη βρούση
 νὰ κάτσουν νὰ σᾶς ἀύγηθῶ τῆς φυλακῆς τὰ πάθη.
 Ἡ φυλακῆ ἔχει σίδερα, κι σιδιρένις πόρτις
 ἔχει κι δισμουφύλακις μὶ τὰ κλειδιὰ στὰ χέρια
 στὴ φυλακῆ μιρίξани νὰ κάμου τριάντα μέρις

* Τὰ ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9 καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς κ. Αἰκατε-
 ρινῆς χήρας Σαραφίανου Καραβάτου.

κὶ παραπέσαν τὰ κλειδιά κὶ κάνου τριάντα χρόνια
 ἀπλώνου τοῦ χειράκι μου, στήν ἀργυρὴ μ' τῆ τζέπη
 λιφτουκαράκι ξπιασα κὶ πῆγα κὶ τοῦ φύτιψα στῆς φυλακῆς
 τὴν πόρτα

λιφτουκαράκια ἔφαγα, κὶ λιφτιριά δὲν εἶδα.

Μοὺν' μιὰ γιουρτή, μιὰ Κυριακή, μιὰ' πίσσημη ἡμέρα
 βγῆκα κ' ἔτραγούδησα στῆς φυλακῆς τὴν πόρτα
 Βασιλουπούλα μ' ἄκουσι ἀπάν' ἀπ' τοῦ Σαράι
 τὸν Καϊμακάμη φώναξι, τὸν Καϊμακάμη λέει
 Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ποὺ τραγουδᾷ στῆς φυλακῆς τὴν πόρτα ;
 ἂν εἶν' ἀπὸ τοὺς σκλάβους μου, νὰ τότε ξισκλαβώσου
 κὶ' ἂν εἶν' ἀπὸ τοὺς δούλους μου, νὰ τότε ξεπληρώσου.
 Οὐ σκλάβους ἀντιλουήθηκι' π' τῆς φυλακῆς τὴν πόρτα.
 Ἴγὼ εἶμι ποὺ τραγουδῶ κὶ' λιέου τὸν καῦμό μου.
 Σκλάβι μ' πεινάς, σκλάβι μ' διψᾷς, σκλάβι μ' ροῦχα γυρεύεις;
 Οὐδὲ διψῶ, οὐδὲ πεινῶ, οὐδὲ ροῦχα γυρεύου,
 μὸν θέλου τὴν γυναίκα μου κὶ τὰ μικρὰ πιδιά μου
 ποὺ δὲν τὰ εἶδα ἀπὸ μικρὰ, ποὺ μιὰ σταλιά πιδάκια.

Β' ΑΓΑΠΗΣ

1. Κάτου στοῦ γιαλό, κάτου στοῦ περιγιαλί
 κόρη καθητι κ' γιαλί κρατεῖ στὰ χέρια
 κὶ γιαλίζιτι, Κάλλια μ' ἔμορφα,
 κουρμί μ' κυλαρισσιένιου κὶ' ἄσπρουνε λιμό.
 Ποιὸς θὰ σᾶς χαρῆ, ποιὸς θὰ σᾶς κιοδίση.

*

2. Δὲν πρεπ' ἱγὼ νὰ τραγουδῶ, ν' οὐδὲ νὰ ξιφαντόνου,
 μὸν' πρέπ' νὰ' βγῶ σὶ μιὰ' ρημιά, στοὺν ἔρημου τοὺν τόπου
 ποὺ' ν' τὰ δέντρα τὰ' ψηλὰ κὶ τὰ χουντρὰ τὰ ἴσκια,
 Πέφτον λίγου νὰ κοιμηθῶ, λίγου ὕπνου γιὰ νὰ πάρου
 'κούγου τ' ἀηδόνια νὰ λαλοῦν κ' τὰ πουλιά νὰ σκούζουν
 'κούγου τὴν πιτρουχέλδουνα νὰ λήη σὰ μοιρουλόι :
 αἰτέ μ' ν' χ'θοῦν τὰ νύχια σου, νὰ χ' θοῦν κὶ τὰ φτιρά σου
 ποὺ μ' ἔφαγισ τοῦ ταίρι μου κὶ πιά ταίρι δὲν ἔχου
 Τοῦ ταίρι σου προέφτηκα, κὶ σὲ θὰ γιουματίσου
 κὶ τὰ μικρὰ σου τὰ πιδιά' κείνα θὲ νὰ δειπνήσου

*

3. Ἡ Λιένη

Σ' αὐτὰ τὰ σπίτια τὰ ψηλὰ κι τὰ βαραγγομένα
 κοιμᾶτ' ἡ Λιένη μουνναχὴ ἔξου στοῦ μπαλκουνάκι
 Μοὺν' τοῦ προῦ σηκώνιτι βαρειά ἀπὸ τὸν ὕπνου
 βλέπει τὰ στήθια τ'ς ἀνοιχτὰ κι τσαλαπατημένα.
 Ποιὸς μὴ τοῦ ἔκαμι αὐτό, αὐτὸ τοῦ ριζιλίκι;
 ἄν εἶν' ἀπὸ τὸν ἄντρα μου χαράμι νὰ τὸν γένη.
 κι ἄν εἶν' ἀπὸ καλὸ πιδὶ χιλιάλι νὰ τοῦ γένη
 κι εὐθὺς τιλιάλι ἔβαλι σ' ὄλους τοὺς μαχαλάδισ.
 Τοῦ μάθαιτι τί γίνηκι τούτη τὴν Ἰβδουμάδα ;
 ριμπέλιψαν τρία πιδιά κι συργιανοῦν τοῦ βράδου
 σέρονον ψουμι γιὰ τὰ σκυλλιά κι κριάς γιὰ τὰ λιουντάρια
 σέρονον κι ὕπνουβότανου στὴν τσέπη τους ραμμένου
 κι ἀπουκοιμοῦν τὶς ἔμουρφισ κι' αὐτὲς τὶς μαυρουμμάτις
 τὶς πιάνουν ἀπ' τὰ βυζούδια τους.

*

4. Ἡ Σαλονίκη

Γιὰ Χριστέ μου, γιὰ ξημέρουσι,	}	Μάτια μου κ δώσ' αὐτὴ τὴ
κι δωσ' αὐτὴ τὴ μέρα		μέρα.
Πουλάκι εἶχα στοῦ κλουβι	}	Φρύδια μου κ δώσ' αὐτὴ τὴ
κι τοῦχα μυρουμένου		μέρα.

Τοῦ τάιζα τὴ ζάχαρι, τοῦ πότιζα τοῦ μόσχου
 κι ἀπὸ τὸν μόσχου τὸν πουλύ, κι' ἀπὸ τὴ μυρουδιά του
 ξισκαντλαλίσκι τοῦ κλουβι κι φύγιν τοῦ πουλάκι
 χίλιοι πιζοὶ τοῦ κυνηγοῦν, τριακόσιοι καβαλλάροι
 τοῦ κυνηγᾶει κι οὐ κυνηγὸς μὴ τοῦ κλουβι στὰ χέρια
 Γύρ' σι πίσου πουλάκι μου κι' ἔλα στὴν τουπιά σου.
 Τὸ τί καλὸ νὰ θυμηθῶ κι νὰ γυρίσου πίσου;
 Μὴ ράψαν τὰ ματάκια μου, μὴ νιὰ λουγιὸ μιτάξι
 μὴ πράσινου, μὴ κόκκινου, μὴ ξι κι μὴ γαλάζιου
 τοῦ πράσινου ἦταν Βινιτιά, τοῦ κόκκινου ἦταν Πόλι
 κι' αὐτὸ τὸ νιρουγάλαζου ἦταν ἡ Σαλονίκη.
 (Χορευτικό, ᾄδεται τὰ Χριστούγεννα).

*

* Ἀπὸ μνήμης τοῦ κ. Δ. Β. Τσιότρα τὰ ὑπ' ἀριθ. 3.

5. Ἄναψι τοῦ φαναράκι

Ἄναψι τοῦ φαναράκι κι κατέβα στὸν γιαλό.
 νὰ μ' ἰδῆς πὸς καταντέχου μέσα στ' ἄρμυρὸ νιρὸ
 κι μὴ τρῶν τὰ μαῦρα ψάρια κι τοῦ ἄρμυρὸ νιρὸ
 μὴ τὰ μάτια μου τὴν εἴδα τὴν Ἑλιένη τοῦ λουτροῦ
 ποῦ πλυνί τ' ἄσπρα τῆς πόδια κι τοὺν κρουσταλλιένιο τῆς λιμὸ
 ἄσπρου εἶν' τοῦ πρόσουπού τῆς, σὰν τοῦ Τούρκικου χαρτί
 κι τοῦ παίρν' οἱ Γιουσπασήδης κι τοῦ κάμνουν μπουγιουρτί.

*

6. Ἀπόψι δὲν κοιμήθηκα

Ἀπόψι δὲν κοιμήθηκα κι σήμερα νυστάζου
 γιὰ δυὸ ματούδια γαλανὰ γιὰ δυὸ ματούδια μαῦρα
 σὰν δὲν τὰ κλέψου μιὰ βραδυά, σὰν δὲν τὰ ἰδῶ πιθαίνου
 λαλοῦν τ' ἀρνίθια τρεῖς φουρῆς κι τὰ παγώνια πέτι
 κι τὰ χηνάρια δικουχτώ, ζυγώνει νὰ χαραξῆ
 κι σὺ κουρτσούδι μ' δὲν ξυπνᾶς, ἀποῦ τὴν ἀγκαλιά μου
 ἄχαμνὸ νειρο νειρεύτηκα, ἄχαμνὸ ἦταν γιὰ τὴ σένα
 μιλίτσι μὴ τριγύριζι μιλίτσι φουντουμένου
 στοῦν χεῖλι μ' ἦρτι κι ἔκατσι, στὴ γλώσσα μὴ κιντριώνει
 τοῦ στόμα μ' αἶμα γιόμουσι, τὰ χεῖλια μου φαρομάκι
 κι δόλια μ' ἦ γλουσσίτσα μου λαλεῖ σὰ χιλιδόνι.

*

7. Κώστας κι Εὐγινούλα

Ἡ Εὐγινούλα ἦ μικρὴ, ἦ μικρουπαντρεμένη
 πινοῦνταν κι πινεύουνταν, τοῦ χάρου δὲ φουβούνταν
 κι οὐ χάρους κάπου τ' ἄκουσι, πολὺ τοὺν βαρυφάνη
 περτ' ἦ Εὐγενοῦλούλα κι ἄρρουσιᾶ, βαρειά εἶνι νὰ πιθάνη
 Σιβαίνουιν, μπαίνουιν οἱ γιατροὶ, οὔλνοι τ' ἀποφρασίζουιν
 μπαίνει κι βγαίν' ἦ Μάνα τῆς, ἀπ' τὰ μαλλιά τ' εἰ τραβιέτι.
 Ἰσὺ Εὐγινούλα μ' θὰ πιθάν' τς, κι μένα ποῦ μ' ἀφήνεις ;
 Σ' ἀφήνου μὴ τοὺν Κουσιαντὴ μὴ τοῦ γλυκὸ μου ταῖρι
 μὰ νὰ κι οὐ Κώστας π' ὄρχιτι, ποῦ πέρ' ἀπ' τοῦ κυνήγι
 Φέρνει τ' ἀλάφια ζουντανά, τ' ἀρκούδια σκοουτουμένα,
 φέρνει κι ἔν' ἀλαφόπουλου νὰ παίζ' ἦ Εὐγινούλα.
 Βλέπει σταυροὶ στὴν πόρτα τῆς, παπάδες φουρημένοι,
 βλέπει τοὺν προουτουμάστουρα νὰ φκιάνη τοῦ σιντούκι.

Στὴν πίστι σ' προουμαστουρα, τίν' τ' ς εἶνι τοῦ σιντούκι;
 Εἶνι τῆς Εὐγινούλας σου τῆς μικρουπαντρεμένης!
 Φκιάστου μακρὸν, φκιάστου φαρδὸν νὰ παίρνη δυὸ νουμάτοι,
 νὰ παίρνη ἄντρα μὶ τ' ἄρματα, γυναῖκα μὶ στουλίδια.

*

8. Παγώνι μ' ἀηδουνάκι μου, τὶ στέκεις μαραμένου;
 Μὴ λῆν τοῦ ράφτη π' ἀγαπῶ, μὴ λῆν πὼς θὰ τοὺν πάρου
 ποῦ μ' ἔρραφι τοὺν ἀλλατζιά, τὰ δικουχτώ φουστάνια
 κὶ ραφτικὸ δὲν πλήρουνσα, παράδις δὲ μὴ πῆρι.

*

9. Μπιζέρισα, βαρέθηκα

Μπιζέρησα, βαρέθηκα,* ποῦ τρεῖς γειτουμισσοῦδις
 κάθι προῦ στὴν πόρτικου, στέκουν κ μὴ ξιτάζουν.
 Ποῦ ἦσαν ἱπιές λιβέντη μου, ποῦ ἦσαν προυπές καλιέ μου.
 Ἰπιές ἦμαν στὴ Μάννα μου, προυπές στὴν ἀδερφή μου
 κὶ ἀργὰ γιὰ τοῦ χατήρι σου νὰ κοιμηθοῦμ' ἀντάμα.
 Σώπα, σώπα, λιβέντη μου, σώπα, σώπα, καλιέ μου
 μὴ μᾶς ἀκουσ' ἢ Μάννα μου κὶ οὐ δόλιους οὐ ἀδιρφμός μου
 θὰ μᾶς ἐδιώξουν στὰ βουνά, στὰ χαμηλὰ λαγκάδια
 νὰ χουμι τ' ἀηδόνια συντρουφιά, μὴ τὰ πουλιὰ κουβέντα.

*

10. Πέρδικά μου γκιουρτινοῦσα κὶ καμαρουτή
 δὲ φουβᾶσι μέσ' στὰ πλάϊα οὔλου μουναχή;
 Σὰ φουβοῦμι τὶ νὰ κάμου, κὶ οὔλου φ' λάγουμι
 ἔχου τὰ παγώνια ἀδέρφια, κὶ ἄντρα σταυραῖτό.

*

11. Λώδικα χρόνους ἔκαμα μ' ἔν ὄμουρφου κουράσι
 κὶ ἀκόμα δὲν τοῦ φίλησα, στὰ μάτια δὲν τοῦ εἶδα
 Μοῦ μιὰ γιουρτή, μιὰ Κυριακή, μιὰ πύσημη ἡμέρα
 Σιλώνου, δένου τ' ἄλουγου, παίρνου κὶ τ' ἄρματά μου,
 φιλω τὴν Κόρη σταυρουτά, στὰ μάτια κὶ στὰ χεῖλια
 ἕψηλὴ φουνίτσα ἔβγαλι, πικρὰ μὴ καταργιέτι.
 Τοῦ χεῖλι ποῦ μὴ φίλησι, στὴ μαύρη γῆ νὰ πέση
 τοῦ χέρι ποῦ μὴ τσίμπησι, νὰ ξηραθῆ νὰ πέση

*

* Καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ κ. Ν. Γρ. Καμπύρη τὰ ὑπ' ἀριθ. 10 καὶ 11.

12. Δάσκαλι, πνευματικέ μου, ἦρτα νὰ ξιμουλουτῆῶ
 νὰ σὶ πῶ τὰ κρίματά μου, κι τὴ νιέα π' ἀγαπῶ.
 Μία μέρα ποὺ κιντοῦσα στοὺν οὐδὰ μου μοναχῆ
 ἦρετι οὐ νιὸς ἀπ' ἀγαποῦσα κι μι πῆρι ἕνα φιλί.
 Τοῦ φιλι δὲν εἶνι κρίμα, εἶνι πρᾶγμα φυσικὸ
 ὡς κι γὼ θὰ σὶ φιλήσου ποῦμι ἕνας Πνευματικὸς.
 Σῶπα, σῶπα δάσκαλί μου μὴν τοῦ ξαναπῆς αὐτό,
 θὰ σὶ ἀκούση οὐ Δισπότης θὰ σὶ κόψη τὰ μαλλιά.
 Τὰ μαλλιά κι' ἄν μι τὰ κόψη, τὶ τὴ θέλου τὴ ζουή,
 τὶ τὴ θέλου τέτοια ἀγάπη νὰ κοιμᾶ τι μοναχῆ.

*

13, Ἡ Βασιλική

13. Μὴν τὴν εἶδιτι, τὴν ἀγάπητικιά μου τὴ Βασιλική.
 Ψὲς τὴν εἶδαμι, μέσα στῆς Πόλης τὰ τσιαροσιὰ στῆς Πόλης τὰ
 μπουγάζια,
 ποὺ τὴ γλένταγαν ἕνας συνταγματάροχης κι ἕνας λουχαγὸς
 μόν' τὴ ρώταγαν, γλυκὰ τὴν ὀμιλοῦσαν. Πὲς μας κόρη μου
 ἄν εἶσι παντριμίνη.
 Ἰγὼ εἶμι παντριμένη κι δὲν εἶμι λεύτερη. Ἦθιλα νὰ σὶ πάρου
 γυναικα νὰ σὶ κάμου
 Ἐχου ἄντρα παλληκάρι, ποὺ' νι' ὄμουρφους σάν τοῦ φιγγάρι.

*

14. Θιέ μου κάνι μου πουλί, πουλί γιὰ νὰ πιτάξου
 νὰ ἰδῶ γιὰ τοῦ γιαρέντι μου, νὰ ἰδῶ γιὰ τοῦ πουλί μου.
 Σὶ πιά δαβέρνα κάθιτι, σὶ ποιδ ἄργυρὸ τραπέζι
 τίνους χειρούδια τοὺν κίροῦν κι τὰ δικά μου στέκουν,
 πιανῆς ματούδια τοὺν θουροῦν κι τὰ δικά μου τρέχουν.
 θέλου νὰ τοὺν ταταριστῶ, κι πάλι τοὺν λυποῦμι
 τοὺν ἔχει ἡ Μάννα τ' μοναχὸ κι τοῦ Θιὸ φοβοῦμι.

*

15. Φιγγάρι μου ποῦσι ψηλά, κὶ χαμηλὰ λουγιατζεις
 μὴν εἶδις μὴν ἀλόγιασις τοὺν ἀγαπητικὸ μου.

* Ἀπὸ μνήμης τοῦ κ. Δ. Β. Τσιότρα τὸ ὑπ' ἀριθ. 12.

** Τὸ ὑπ' ἀριθ. 16 ἄδεται κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἐπισκεπτῶν
 νέαν ἐκ τῆς οἰκίας τῆς νέας τὸ ὑπ' ἀριθ. 16.

*** Καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ κ. Γρηγορίου Ν. Καμπούρη τὸ ὑπ' ἀριθ.
 13 καὶ 21.

**** Καθ' ὑπαγόρευσιν κ. Αἰκατερίνης χήρας Σαραφ. Καραβάτου τὸ
 ὑπ' ἀριθ. 14, 16, 17, 18, 19 καὶ 20.

σὶ πιά νταβέρνα κάθιτι, σὶ ποιὸ ἀργυρὸ τραπέζι
 τίνους χειροῦδια τοὺν κερνοῦν, τίνους τοὺν παραστέκουν
 κι τὰ δικά μου στέκουν
 πιανῆς ματούδια τοὺν θουροῦν κι τὰ δικά μου τρέχουν
 θέλου νὰ τοὺν καταριστῶ κι πάλι τοὺν λυποῦμι
 τοὺν ἔχει ἡ Μάννα τ' μοναχὸ κι τοῦ θιὸ φουβοῦμι.

*

16. Σ' ἀφήνου τὴν καλουνοχτιὰ λαμπάδα ἀναμμένη
 κι' γὼ πάου νὰ κοιμηθῶ μὶ τὴν καρδιά καμμένη
 Ἔβγα κόρη μ' κι' ἀγνάντιψι, κι' ἄν δὲν σ' ἀρῆσ'
 ἢ πιρπατσιὰ μ' πές μου νὰ μὴ γυρίσου.
 Ὠρα καλή, λιβέντη μου, κι νὰ καλουστρατίσης
 τὰ μάτια μου νὰ θυμηθῆς κι πίσου νὰ γυρίσης.

*

17. Ἀγαπῶ μιὰ παντριμένη, στοὺν ἀπάνου μαχαλά,
 πῶχει τὰ μαλλιά της μπόλκα, κι τὰ βάφει μὶ μπουγιὰ
 ἀγαπῶ μιὰ παντριμένη στοὺν ἀπάνου μαχαλά
 μὰ εἶν' οὐ ἄντρας της ζηλιάρης, θὰ μὶ βάλῃ σὶ μπιλιά.

18. Κατιέβα, κόρη μ' κι' ἀνοιξι τὴν πόρτα σ' τὴν καρένια
 ἔχου δυὸ' λόϊα νὰ σὶ πῶ, γλυκὰ κι ζαχαρένια
 Μὶ γειὰ, κόρη μ' τοῦ λαχοῦρί, μιεγιά κι τ'ν ἀροαβῶνα.
 Μὶ γειὰ κι τοῦ καλεντιρὶ π' ἀροαβουνιασκις τῶρα
 Ξένη μ' ἄν θέλης ν' ἀρχησι, κι νὰ πυκναραδίζης.
 Κάτσι κι' ἀράδιασι φλουριά, κι κάμ' τα πεν' ἀράδις.
 Κι πάρα κι ἔλα μιὰ βραδυὰ, ἕνα Σαββάτου βράδου
 ἄντας πάη μάννα μ' στήν Ἐκκλησιά, Κυρῆς μου στοῦ παζάρι.
 Κι τὰ μικρά τ' ἀδέρφια μου, πααίνουν στοῦ Σχουλείου
 νὰ σὶ χουρτάσου φίλημα, νὰ σὶ χουρτάσου λό(γ)ια.

19. Γλυκουχαράζουν τὰ βουνα, κι' ὄμουρφις κοιμοῦντι
 κι τὰ καῦμένα τὰ πιδιά, στὰ ξένα τυραννιοῦντι.
 Ἄντιστι νὰ πααίνουμι προυτοῦ μᾶς βαριθοῦνι
 τῆς γειτουναῖς οἱ ὄμουρφις θέλουν νὰ κοιμηθοῦνι.

* Τὸ ὄπ' ἀριθ. 18 ἄδεται κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τῶν νέων εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύφης.

** Τὸ ὄπ' ἀριθ. 19 ἄδεται κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν νέων ἐκ τῆς οἰκίας τῆς νύφης.

—Ψιλὲ βασιλικὲ κὶ καργιουφύλι μου
 φέρι τοὺ μάγουλό σου, κοντὰ στὰ χεῖλη μου.
 —Ἐβγα, κόρη μ' κὶ ἀγνάντιψι, ὅσπου νὰ σκαπιτήσου
 κὶ ἄν δὲν σ' ἀρέσου στοὺ κουρμί, 'πὲς μου νὰ μὴ γυρίσου.
 —Ἄστρου τῆς Αὐγῆς, μᾶς ἄργιασις νὰ βγῆς.
 Μήλου τῆς μηλιάς, κουρμί τῆς ἀγκαλιάς.
 —Συναπαντιοῦντι δυὸ κορμιὰ στὰ ξένα σὰ διαβίτις
 συναπαντιοῦντι κὶ 'μιλοῦν, πῶς πιάνιτ' ἡ ἀγάπη.
 —Πρῶτ' ἀπ' τὰ μάτια πιάνιτι, στὰ χεῖλια κατιβαίνει
 κὶ ἀπὸ τὰ χεῖλια στὴν καρδιά, ριζώνει κὶ δὲ βγαίνει.

20. Ὅσ' ἄστρα εἶν' στοὺν οὐρανό, κανένα δὲ μ' ἀρέζει
 μόν' ἐκείνου τ' ἄστρου τοὺ λαμπρὸ πούνη κοντὰ στὴν Πούλια.
 Ἐκείνου μὶ φέγγει κὶ ἔρχουμι, μὶ φέγγει κὶ ἀριδίζου.
 Ἦρτα νὰ ἰδῶ τὰ μάτια σου τὰ σκιζουμυγαλάτα
 ἀπὸ τριγύρου παρδαλά, σιτὴ μέσ' εἶνι γραμμένα,
 Κὶ ἀπάνου στὰ ματόφυλλα, ἀγάπ' εἶνι γραμμένη
 Ἡ ἀγάπη θέλει φρόνησι, θέλει ταπεινουσύνη.
 Θέλει λαγοῦ πρπατησιὰ λαγοῦ γρηγουρουσύνη.

21. Ἡ Λινιώ

(χορευτικόν)

Ψὲς βράδου, μαρὶ Λινιώ, τοῦ βράδου, βράδου
 τ' ἄστρου κὶ τοῦ φιγγαράκι.
 Παίρνου ἕνα σινὸ σουκάκι
 βρίσκου ἕνα, ἕνα παραθυράκι
 σκύφτου παίρνου ἕνα πιτράκι.
 Κρούου τοῦ παραθυράκι
 βγαίνει ἕν ἄσπρου κουριτσάκι
 ἄσπρου σὰν τοῦ γαλατάκι.
 Κὶ ἀπαλὸ σὰν τοῦ μπαμπάκι.
 Πὲς μου, κόρη μ' ποῦ κοιμᾶσι
 νᾶρτου βράδ' νὰ μὴ φουβᾶσι ;
 Στοὺ κριββάτι μου κοιμοῦμι
 κὶ κανένα δὲ φουβοῦμι.
 Ἔχου πόρτα καλαμένια
 κὶ βασιλικὸ πιράτη.
 Σὺ ἄν θέλης, ἔλα βράδου
 μὶ τοῦ ἄστρου κὶ τοῦ φιγγαράκι.

*

22. Σαράντα χρόνια πηπατῶ
για νάβρου τὸν πνευματικό.
Κι' ὕστερ' ἀπ' τὰ σαράντα δυὸ
βρίσκου τὸν πνευματικό.
— Παπᾶ μου, ξιμουλόγαμι
τὰ κρίματά μ' συγχώραμε
τὰ κρίματά σ' εἶνι πουλὰ
ἀγάπη νὰ μὴν κάμης πιά.
— Ἄν ἀρνηθῆς ἰσὺ παπάμ'
τοὺν ἄρτου κὶ τῆ λειτουργιά,
τότι κι' ἄγὼ θὰ ἀρνηθῶ
τὰ μαῦρα μάτια π' ἀγαπῶ.

Γ' ΚΛΕΦΤΙΚΑ

Τοῦ Βαρνάβα

1. — Ποιὸς εἶδι ψάρι στοὺ βουνό, κὶ ἀλάφι στοὺν λειμώνα.
Ποιὸς εἶδι κὶ μιὰ κουρασιὰ ἀντάμα μὶ τοὺς κλέφτις.
— Δώδικα χρόνια ἔκαμι κλέφτης κὶ καπιτάνιους
Κανεῖς δὲν τὴν ἀγνώρισι, πὼς ἦταν νιὸ κουράσιου
Μόν' μιὰ γιουρτή, μιὰ Κυριακή, μιὰ ἴσημη ἡμέρσ
Βγῆκαν τὰ γιμιντζόπουλα, νὰ ρίξουν στοὺν λιθάρι.
Ἔρριχναν κὶ ἀπόρριχναν, κὶ ὡς τὰ μισὰ δὲ φτάνουν.
Κι' ἀπ' τὴν ἀμάχνα τὴν πουλλή, κὶ ἀπὸ τὴν κουρνιαχτούρα
Ξιθηλικώθηκαν τὰ κουμπιά, κὶ βγῆκαν τὰ βυζιά της.
— Ἔνας τὰ λέει μάλαμα, κὶ ἄλλους κουμμάτ' ἀσήμι.
Κανεῖς δὲν τὴν ἀγνώρισι πὺ ἦτανι κουράσι.
Ἔνας κουντός, κουντακινὸς π' σιὰ ἀράδα δὲν τοὺν εἶχαν,
ἐκείνους τὴν ἀγνώρισι, πὼς ἦτανι κουρίτσι.
Κουντὰ τὴν ἐπλησίασι, κρυφὰ τὴν ἐμιλοῦσι.
Γιὰ δώσ' μου κόρη μ' φίλημα, γιὰ δώσ' μου μαῦρα μάτια.
Ἄντι νὰ πᾶ ν' ἀράξουμι σ' ἓνα φαρθὺ λιμάνι,
νὰ στείλου ναῦτις γιὰ νιρὸ ναῦτις γιὰ τοῦ Βαρνάβα.
Κι' ἡμεῖς τὰ δυὸ νὰ μείνουμι, τὰ δυὸ τ' ἀγαπημένα.

* Τὸ ὑπ' ἀριθ. 22 ἀπὸ μνήμης τοῦ κ. Δημ. Β. Τσιότρα.

* Τὰ ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 7, κατεγράφησαν καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ κ. Νικολάου Γρηγ. Καμπούρη.

*

2. Δημήτρινα

Λάμπουν τὰ χιόνα στὰ βουνά, κι' οὐ ἥλιους στὰ λαγκάδια.
 Ἔτσι λάμπει κι' ἡ κλιφτουργιά κι' οἱ Κουλουκουτρουνάιοι
 Πῶχουν τ' ἀσήμα τὰ πολλά, τὶς ἀσημένις μπάλις.
 Καβάλλα πᾶν στήν Ἐκκλησιά, καβάλλα προσκυνούνι
 καβάλλα παίρν' ἀντίδουρου ἀπ' τοῦ παπαῦ τοῦ χέρι.
 Καβάλλα βγήκαν κι' ἔκατσαν σὶ μαρμαρένιου ἀλώνι
 κι' ἕνας τὸν ἄλλου ἔλιγι, κι' ἕνας τὸν ἄλλου λῆει.
 Χαμπέρ' νὰ πᾶν τ' Δημήτρινα, τοῦ καπιτάν' τῆ γ'ναίκα,
 Τοὺν ἄντρα τ'ς τὸν ἐσκότουσαν, μέσ' τὴν τρανή τὴν Παναγιὰ
 κι' μέσ' στ' ἀσημουκλάδηρα.

*

3. Ἀντώνης

— Ἀντόνη μου τί στέκισι, κι' εἶσι συλλουγισμένους
 — Πιδιά μου, μὴ βιάζισι κι' θὰ σᾶς τοῦ μουλουγήσου.
 — Ψές μ' ἦταν δυὸ γράμματα ἀπὸ τοῦ Γιρουδήμου.
 Μὴ πῆραν τὴ γυναίκα μου, κι' τοὺν μικρὸν υἱγιόμου
 Οὐ Βιλιγκέκας τοῦ σκυλλί, οὐ ἄπιστους οὐ σκύλλους
 τὴν πῆρι κι' τὴν πάϊνι μέσ' στ' Ἀρβανιτουχώρια.
 — Πιδιά μ' ζουστῆτι τ' ἄρματα, κι' τὰ λαμπρὰ τουφέκια.
 Καρτέρ' νὰ πᾶ νὰ κάμουμι τοὺν ἄτιμου τοῦ σκύλλου
 νὰ πάρουμι τὴ γ'ναίκα μου, κι' τοὺν μικρὸν υἱγιό μου.
 Καρτέρι πᾶϊσαν κι' ἔκαμαν μέσ' στοῦ βαθὺ ντιρβένι.

(Ὑπαγόρευσις κ. Γρηγορίου Νικ. Καμπούρη)

*

4. Τοῦ Κίτσιου ἡ μάννα

Τοῦ Κίτσιου ἡ μάννα κάθιτι στήν ἄκρια στοῦ πουτάμι
 Μὴ τοῦ πουτάμι μάλουνι κι' τοῦ πιτροβουλοῦσι.
 Πουτάμι μ' γιὰ λιγόστιψι γιὰ στρίψι λίγου πίσου
 γιὰ νὰ πιράσου ἀντίπιρα, πέρα στὰ βλαχουχώρια
 πῶχουν οἱ κλέφτις σύναξι, κι' τὰ καπιτανάτα
 τοῦ λόγου δὲν ἀπόσουσι κι' συντυχιὰ δὲ βγῆκι

** Τὰ ὑπ' ἀριθ. 3 καὶ 4 καταγράφησαν καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ κ. Γρηγορίου Ν. Καμπούρη.

Νὰ κι οὐ Κίτσιους ποῦρχιτι στὰ σίδηρα διμένους
 Κι μάννα του τὸν ρώτησι, κι μάννα του τὸν λῆει :
 Ποῦ εἶνι Κίτσιου μ' τ' ἄρματα, τὰ πατρουκουδουμένα ;
 Μάννα μ' ζουρλή, μάννα μ' τριλλή, μάννα μου δίχους γνῶσι
 Δὲν κλαίεις γιὰ τὸν Κίτσιου σου, πὸν πᾶν' νὰ τὸν κριμάσουν !
 Κάλλιου, Κίτσιου μ' νὰ χάνουσαν, νὰ χάσης τοῦ κιφάλι σ'
 παρὰ πὸν χάνεις τ' ἄρματα τὰ πατρουκουδουμένα.
 Μάννα μ' δὲν ἦταν δυὸ κι τρεῖς, δὲν ἦταν τρεῖς κι πέντι.
 Μούν' ἦτανι χιλιάδεις τρεῖς κι ζῶσαν τὰ βουνά.

*

5. Τὸ ξέχωρου λιμέρι

5. Οὐ καπιτάνιους μ' ἔστειλι νιορὸ νὰ πᾶ τὸν φέρου,
 κι γὼ ἦμαν ξένους κι' ἀτζιαμῆς, τὸν δρόμου δὲν τὸν ξέρου.
 Κι παίρνον ἓνα στρατί, στρατί, στρατι κι μουνουπάτι.
 Τοῦ μουνουπάτι μ' ἔβγαζι σ' ἓνα ρημουκκλησάκι,
 ποῦχι λημόρια ραχνιαστά, λημόρια ραχνιασμένα
 κι' ἓνα λημόρι ξέχουρου, ξιχουριστὸ ἀπ' τ' ἄλλα.
 Δὲν τούδα κι τοῦ πάτησα ἀνάμισα στὰ στήθια.
 Κι τοῦ λημόρ' ἀντιλουήθηκι, κι τοῦ λιμόρι λῆει.
 Ποιὸς εἶν' αὐτὸς πὸν μι πατεῖ, ἀνάμισα στὰ στήθια ;
 Τάχας δὲν ἦμαν νιὸς κι' γὼ δὲν ἦμαν παλληκάρι ;
 Τάχας κι δὲν λιβέντιψο μαζι μι τοὺς λιβέντις ;
 Τῆς Ἄλιξάντρας τὰ βουνά, τῆς Προύσας τὰ λαγκάδια
 κανεῖς κι δὲν τὰ πέρασι νύχτα δίχους φηγγάρι.
 Μούν' γὼ μαύρους τὰ πέρασα, νύχτα δίχους φηγγάρι.

*

6. Πάν' στοῦ γυαλιένου τὸν νουντὰ κάθιτι καπιτάνιους.
 Ἄϊντι, πιδιά μ' νὰ φύγουμι, νὰ μὴ μᾶς πάρ' ἡ μέρα.
 Κι ποῦ νὰ λημεριάσουμι, νὰ φᾶμι κι νὰ πιοῦμι ;
 Πέρα σὶ κείνου τοῦ βουνὸ σὶ κείνου τοῦ ραχόνι.
 Πῶχει ἀντάρα στήν κουρφή κι κατιχιά στοὺς κάμπους.
 Ἐκεῖ θὰ λημεριάσουμι, θὰ φᾶμι κι θὰ πιοῦμι.

Σημ. Τραγουδιόταν γιὰ τὸν καπετὰν Θανάση ἐκ Ριζῶν,
 φονευθέντα εἰς τὰ βουνά Ἄρδαμερίου καὶ Χορτιάτη,
 κατὰ τὸν Μακεδονικὸν ἀγῶνα.

*** Τὰ ὑπ' ἀριθ. 5 καὶ 6 κατεγράφησαν καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ κ. Χρί-
 του Ν. Καραβάτου.

*

7. Οί ντερτιλῆδες

Καλῶς ἀνταμωθήκαμι ἡμεῖς οἱ ντερτιλῆδες
 νὰ κλάψουμι τὰ πάθια μας κι τὰ παράπονά μας.
 Τίς πίκρες πῶχ' ἡ φυλακή κι τὰ πουλλὰ φαρμάκια.
 Ἡ φυλακή ἔχει σίδηρα κι σιδηρένις πόρτις.
 Ἔχει κι διςμουφύλακις μι τὰ κλειδιὰ στὰ χέρια.
 Παρακαλῶ τὴν Παναγιὰ κι τοῦ Θεοῦ δουξάζου
 Νὰ γκρημιστοῦν οἱ φυλακές, νὰ βγοῦν τὰ παλληκάρια
 νὰ πάρουν δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κουρφουβούνια.
 Κι νὰ σφυρίζουν κλέφτικα, νὰ μαζιφτοῦν οἱ κλέφτις.
 Νὰ πύρουν σκλάβους δικαστές, σκλάβους Εἰσαγγιλέους.
 Ποῦ δὲν δικάζουν ξάμινα, ποῦ δὲν δικάζουν χρόνια
 μόνον δικάζουν θάνατον, σκουτιών' τὰ παλληκάρια.

Δ' ΙΣΤΟΡΙΚΑ

1. Ὁ Ντούλας

Σήμερα, Ντούλαμ' Πισκαλιά, σήμερα παναῖρι
 σήμερ' ἀλλόζ' ἡ μάννα τοῦ πιδί, κι πιθιρὰ τὴ νύφη,
 κι σύ, Ντούλα μ' στὴ φυλακή, στὰ σίδηρα κλεισμένους.
 Ντούλα μ' δὲν ἀντρειώνισι τὰ σίδηρα νὰ σπᾶσης
 νὰ βγῆς, Ντούλα μ' π'τὴ φυλακή, ἀπ' τὰ βαθειὰ μπουντρούμια
 νὰ πάρης δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κουρφουβούνια.
 Τοῦ πῶς, μάννα μ' ν' ἀντρειοῦθῶ, τὰ σίδηρα νὰ σπάσῃ ;
 Ἔχου στὰ πόδια σίδηρα, στὰ χέρια χειρουπέδις.
 Τάξι κηρὶ στὴν Παναγιὰ κι τοῦ Χριστοῦ λιβάνι.
 Σύρι, μάννα μ' στοῦ Βασιλιά, καὶ παρακάλισί τονν
 νὰ μὴ χαροῖση τὴ ζουή κι τὰ μισά μου χρόνια,
 νὰ βγῶ, μάνναμ' π'τὴ φυλακή, κι γὼ στὴν Κοινοῦνία.

*

2. Μὴ γέλασάνι τὰ πουλιά, μ' εἶπαν πὼς δὲν πιθαίνου
 κι ἔφκιασα σπῆτι στοῦ βουνό, κι κύτταξα τοὺς κάμπους.
 Μοῦν' μιάν ἀυγὴ ἀν' ξιάτικη, μιὰ πρώτη τοῦ Μαΐου

* Τὰ ὑπ' ἀριθ. 1, 2, 3, κατεγράφησαν καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ κ. Νικο-
 λάου Γρηγ. Καμπούρη.

** Τὸ ὑπ' ἀριθ. 4 κατεγράφη καθ' ὑπαγόρευσιν τῆς κ. Μαρίας Χρ. Φυ-
 λαχτοῦ.

πὸν κλαῖδοῦσαν, τὰ πουλιά, κι οὐρανὸς γιλοῦσι
 γλιέπου τοὺς κάμπους πράσινους, τοὺν οὐρανὸ γιλάζιου.
 Γλιέπου τοῦ χάρου νᾶρχιτι στοῦ μαύρου του καβίλλα.
 Μαύρους εἶνι, μαῦρα φουρεῖ, μαύρου κι τ' ἄλλογού του,
 μαύρου κι τοῦ μαντήλι του, πὸν δένει στοῦ λιμό του.
 Μὴ μὴ παίρνης, χάρι, μὴ μὴ παίρνης, γιατί πίσου δὲ μὴ φέρνεις.

*

3. Ὁ Κίτσος

Πουλί μου, πόθιν ἔρχισι, πὸν πόθιν κατιβαίνεις ;
 Ἰγὼ 'π' τὴν πόλι ἔρχουμι στὴ Ρούμιλη πηγαίνου
 πάου τὰ χειριτήματα τοῦ Κίτσιου τῆ γυναῖκα.
 Νὰ μὴν ἀλλάξη τὴ Λαμπρὴ, νὰ μὴ λαμπρουφουρέση
 τοὺν Κίτσιου μας τοὺν κλείσανι, στοὺν Κίσσαβου πὸν κάτου
 Κι' οὐ Ὁμὲρ πασιᾶς τοὺν φώναξι, κι' οὐ Ὁμὲρ πασιᾶς τοὺν λιέει.
 Ρίξι μου, Κίτσιου μ' τ' ἄρμιτά σ', κι' ἔλα νὰ προσκυνήσης.
 Δὲν εἶμι νύφη νιόνυφη, νὰ ρθῶ νὰ προσκυνήσου.
 Μοῦν' εἶμι Κίτσιους ξιακουστός, στοὺν κόσμου ξιακουσμένους.

*

4. Ὁ Καπετὰν Μῆτσιος

Τοὺν καπιτὰν Μῆτσιου βιοῖσανι πάνου στοῦ Χουλουμώντα
 τρία τουφέκια ρίζανι, τὰ τρία ἀράδα—ἀράδα
 τό 'να τοὺν παίρνει στὰ πλιυρά κι τ' ἄλλου στὴ μιριά του,
 τοῦ τρίτου τοῦ φαρμακιρό, τοὺν παίρνει στὴν καρδιά του.
 Τοῦ στόμα τ' αἶμα γιόμουσι, τὰ χεῖλια του φαρμάκι
 κι μέσα ἢ γλουσσίτσα του σὰν χιλιδόν' λαλοῦσι.
 Ἰσεῖς πουλιά μ' πιτούμινα πὸν πιτᾶτι στοὺν ἀέρα
 γιὰ κουντουχαμηλώσητι, γιὰ ἴλατι λίγου κάτου,
 νὰ γράψου στὰ φτιρούδια σας, τρία λόγια μαντάτα.
 Νὰ πῆτι τῆ γυναῖκα μου, νὰ μὴ λαμπρουφουρέση,
 νὰ μὴν ἀλλάξη τὴ Λαμπρὴ, μὴ βάλῃ τὰ φλουριά της !
 Τοὺν ἄντρα τ'ς τοὺν σκουτώσανι, πάνου στοῦ Χουλουμώντα.
 Σημ. Ἡ ἱστορία τ' ἀνωτέρω ἄσματος εἶναι ἄγνωστος.

Ε'. ΔΙΗΓΗΜΑΤΙΚΑ

1. Γκραίκισσα (Βουργάρα) παῖσι γιὰ νερό σ' Ἀράπικου πηγάδι.
Βάνει τὴ στάμνα γέμιζι κι τὰ πουδάκια πλένει.

Μὰ νὰ κι' Ἀράπης πούρχιτι στοὺ μαύρου του καβάλλα.
 «Καλὴ ἴμιρά σου Γκράικισσα» «καλῶς τουν τὸν Ἀράπη».
 Γκράικισσα μ' δὲν παντρεύϊσι Τούρκουν ἄντρα δὲν κάνεις,
 νὰ κουσκινίξης μάλαμα, νὰ πλέν'τς μαργαριτάρι ;
 Κάλλιου τοῦ αἶμα μου νὰ ἰδῶ, στὶ γῆς νὰ κουσκινίξη,
 παρὰ τὰ μάτια μου νὰ ἰδῶ Τούρκους νὰ τὰ φιλήση.

Σημ. Ἡ γνώμη μου εἶναι ν' ἀντικατασταθῇ ἡ λέξις «Βουρ-
 γάρα» μὲ τὴν λέξιν «Γραίκισσα», διότι οἱ τραγουδισταὶ
 εἶλκον τὴν καταγωγὴν ἐκ Βουλγαρίας κι ἔτσι μετεδόθη.
 *Ἄλλωστε οἱ Ἕλληνες ἀντιπαθοῦσαν τοὺς Τούρκους.

2. Ἡ Ἀλαφίνα

Οὔλα τ' ἀλάφια βόσκουνι, κι οὔλα βουσκουλουγοῦνι
 μούν' μιὰ ἰλαφίνα μουναχή, μούν' μιὰ λαφίνα ξένη
 οὔλου τ' ἀπόσκια πιρπατεῖ, κι ἀριστερὰ πλαγιάζει
 κι' ὅπ' εὔρει γαργαρὸ νιρό, θουλώνει κι τοῦ πίνει.
 Γιατὶ ἰλαφίνα μουναχή, δὲν πᾶς κουντὰ μὶ τ' ἄλλα ;
 Δὲν ἦθελα νὰ σὶ τοῦ πῶ νὰ σὶ τοῦ μαρτυρήσου.
 Δώδικα χρόνους ἔκαμα στεῖρα χουρίς μουσκάρι
 κι τ' ὀμαθα νὰ πιρπατῆ κι τ' ὀμαθα νὰ βόσκη.
 Στοὺς κάμπους τοῦ κατέβαζα κι τοῦ παραβουσκοῦσα.
 Βγῆκι τοῦ βασιλόπουλου νὰ λαφουκνηγήση
 κι ἔρρ'ξι κι μὶ βάρισι τοῦ ἔρημου μουσκάρι.

3. Ἡ Πέρδικα καὶ ὁ Κυνηγός

Μιὰ πέρδικα (κούτσκουμ') πενεύτηκι σ' ἀνατουλή κι δύση
 πὼς δὲν εὐρέθη κυνηγός, γιὰ νὰ τὴν κυνηγήση
 κι' οὐ κυνηγός σὰν τ' ἄκουσι, πολὺ τοῦ κακουφάνη.
 Στήνει τ' ἀβρόχια στὰ βουνά, τὶς ξόβιργις στοὺς κάμπους
 παῖσι κι πέρδικα νὰ πιῆ, κι πιάστηκι στ' ἀβρόχια
 πανάθιμά σι κυνηγέ, κι σὺν κι τοῦ καλό σου.
 Μὶ πῆρις τοῦ ταιράκι μου, κι ταίρι πιὰ δὲν ἔχου.

4. Ὁ Γιώργης

Τὸν ἄμμου, ἄμμου παῖνα, τὸν ἄμμου, ἄμμου πααίνου.
 Βρίσκου τοῦ Γιώργη τ' ἄρματα, τοῦ Γιώργη τὰ τσιαπράζια.

** Τὰ ὑπ' ἀριθ. 1 2, 11, 12, κατεγράφησαν καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ κ.
 Νικολάου Γρηγ. Καμπούρη.

*** Τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 ὑπὸ κ. Μαρίας Δ. Τσιώτρα.

**** Τὸ ὑπ' ἀριθ. 4 ὑπὸ τῆς κ. Ἄννας χήρας Κωνσταντίνου Καραβάτου.

Βρίσκου κι τὸν κιφάλι του, κουμμένον *π* τὸν κουρμί.
 Σκύφτου τὸν παίρονου τὸν φιλω κι τὸν βαρυξιτάζου.
 Γιώργη τὸν τί εἶν* τὸν κρίμα σου, τὸν τί εἶν* ἡ ἁμαρτίασ*;
 Χίλια κουράσια φίλησα, χίλις κι παντροιμένες
 κι οἱ παπαδιές κι λυγηρὲς λουγαριασμὸ δὲν ἔχουν.
 Σὰ φίλησα μιὰ λυγηρή, τῆς χήρας θυγατέρα
 ποῦχι τὸν ἥλιου πρόσουπου, κι τὸν φηγγάρι στήθια.

5. Ἡ Ἑβραίισσα

(χορευτικὸν)

*Ἐνα Σαββάτου βράδυ, μιὰ Κυριακὴ προύι,
 βγῆκα νὰ σουλατσάρου μέσ* στὴν ἑβραϊκὴ.
 Βρίσκου μιὰ ἑβραιουπούλου, πὸν ἔλουζότανε,
 μὲ διαμαντένιου τάσι, νιρὸ χυνότανι
 Μαρή, μαρή, ἑβραίισα δὲ γίνισι Ρουμιά,
 νὰ λούζισι Σαββάτου, ν' ἀλλάζης Κυριακὴ,
 κι νὰ μιταλαβαίνης Χριστούϊνα κι Λαμπρὴ:
 Στάσου, καῦμένι, στάσου, τὴ μάννα μου νὰ πῶ.
 Μάννα μ* Ρουμιὸς μὲ λιέει νὰ γίνου Χριστιανή,
 νὰ λούζουμι Σαββάτου, ν' ἀλλάζου Κυριακὴ
 κι νὰ μιταλαβαίνου Χριστούϊνα κι Λαμπρὴ.
 Κάλλιου νὰ καταντήσης σὶ Τούρκικο σπαθί,
 παρὰ Ρουμιὸ νὰ πάσης, γὰ γίνης Χριστιανή.

6. Ἡ Τουμπιώτισσα

Θέλ*τι ν' ἀκούσι κλάμματα, δάκρυα κι μοιρουλόϊα:
 Πιράσι ἀπὸ τὴ Σκόπιλου, πὸν μέσα πὸν τὴν Πόλι
 ν' ἀκούσι τὴν Τουμπιώτισσα, τὴ μαυρουφορεμένη
 Πάν* στὰ μπιντρέμια κάθιτι κι στὸν γυαλὸ ἴγναντεύει
 Γλιέπει καράβια ποῦρχουντι, φιογάδισ π' ἀρμινίζου
 Τοῦ μαντηλουδὶ τ'ς ἔβγαζι κι νόημα τὰ κάνει.
 Καράβια μου, φιογάδισ μου, χρυσοί μου μπιαντέδισ.
 Ἡμεῖς ἴψιες τὸν εἶδαμι στὸν ἄμμου πιταγμένουν.
 Μαῦρα πουλιὰ τὸν ἔτρουγαν, κι ἄσπρα τὸν τρουγυρονοῦσαν
 κι ἕνα πουλί, καλὸ πουλί, κάθιτι κι δὲν τρώει.
 Κι ἄλλου πουλι τὸν ρώτησι, κι ἄλλου πουλι τὸν λιέει.

* Τὰ ἴπ' ἀριθ. 5, 7, 8, 10 ὑπεγορεύθησαν ὑπὸ τῆς κ. Αἰκατερίνης χήρας Σαραφιανοῦ Καραβάτου.

Νὰ κάμης πήχης τὰ φτερά, κι πιθαμὲς τὰ νύχια
 τοῦ πῶς μὴ λιὲς νὰ φάου ἰγῶ, *π ἀντρεϊουμένις πλάτις ;

Σημ. Ἄγνοεῖται ἡ ἱστορία τοῦ τραγουδιοῦ. Δὲν γνωρίζομεν, ἂν πρόκειται γιὰ γυναίκα καταγομένην ἐκ Δουμπιῶν ἢ Τουμπιῶν Χαλκιδικῆς.

*

7. Ὁ Ντιρβίσης

Ἔνας Ντιρβίσης πέρασι, ἴπὸ νὰ στινὸ σουκάκι
 κι Κόρη τὸν ἀγνάντιψι, ἀποὺ τοῦ παραθύρι.
 Πέρανα, ντερβίση μ' πέριναγε, πέρινα κι μὴ φουβάσι
 κι στοῦ καλό σου γύρισμα πιάσου κι ἀνέβα πάνου
 ρίξε μιὰ σκάλα ν' ἀνειβῶ, σκαλούνια ν' ἄρθου πάνου.
 τοῦ κυπαρίσσ' εἶνι ἴψηλό, πιάσου κι' ἀνιέβα πάνου.
 Φιλάει τὴν κόρη τρεῖς φορὲς στὰ μάτια κι στὰ φρύδια
 ἀκοῦν- τίς πόρτις νὰ βουγγοῦν, τὴ σκάλλα γιὰ νὰ τρίζη.
 Κρύψις μι, κόρημ' κρύψις μι, φουβοῦμι ἀπ' τοὺν Μπέη.
 Δὲν εἶσι μῆλου νὰ σὶ φάη, κιδῶνι νὰ σὶ κόψη
 δὲν εἶσι χρυσουμάντηλου στὴ τζέπη μ' νὰ σὶ κρύψου
 εἶσι ντιρβίσης ξιακουστός, στοὺν κόσμου ξιακουσμένους

*

8. Ἡ ὄρφανὴ τρυγῶνα

Ἰσεῖς πουλιάμ' πιτούμενα πιᾶτι στοὺν ἄερα
 ἰσεῖς ταχιά παντρεῦιστι κι γιένιστι ζιβγάρια.
 κι ἰγῶ τρυγῶνα οὐρφανή, τρυγῶνα ἡ καῦμένη
 ποῦ νὰ πὰ κτίσου τὴ φουλιά ;
 Κι τὴ φουλιά τὴν ἔκτισι, στῆς λιμουνιας τοὺν κλώνου
 Τοῦ δέντρου τοῦ κλαδέψανι κι φάν' καν τὰ πουλιά μου
 Ἰένας αἰτὸς ἐπέρασι κι πῆρι τὰ πουλιά μου
 Ἄϊτέμ' νὰ χ'θοῦν τὰ νύχια σου νὰ πέσουν τὰ φτιρά σου
 ποῦ μ' ἔφαγισ τοῦ ταίρι μου κι πῆρις τὰ πουλιά μου
 τοῦ ταίρι σ' τοῦ προπέφτηκα, σένα θὰ γιουματίσου
 κι τὰ μικρὰ τὰ τέκνα σου δείπνου θὰ τὰ δειπνήσω.

*

9. Μῆτσιος - Βαγγιλιώ

Μιά κόρη τὸν παρήγγειλι τοὺν ἀγαπητικό της.

* Τὸ ὑπ' ἀριθ. 6, 9 ὑπηρεορεύθη ὑπὸ κ. Γρηγορίου Ν. Καμπούρη

Μήτσιου μου νὰ φυλάγισι ἀπὸν τὴν συντροφιὰ σου
 ἰψές, Μήτσιου μ' ἀφκρίστηκα ἀπὸν τὸν ποραθῦρι
 μηνοῦν νὰ σὶ χαλάσουνι, μηνοῦν νὰ σὶ σκουτώσουν.
 Βρὲ μὴ φουβᾶσι Βαγγιλιά, στοῦν νοῦ σου μὴν τοῦ βάζης
 ἰγὼ' χου γράμμα π' τοῦν παπὰ κι Βούλα π' τοῦν Δισπότι.
 γιὰ φέρι σ' μου νὰ στουλιστῶ, νὰ βάλου τ' ἄγρατά μου,
 στοῦ δρόμου ὅπου πάϊνι. στοῖ δρόμου ποῦ πααίνει
 τρία τουφέκια ἔριξαν, τὰ τρία ἀράδα, ἀράδα
 τὸ' να τοῦν πῆρι ἀπ' τὴ μιριά κι τ' ἄλλου ποῦ τὴν ἄλλη
 τοῦ τρίτου τοῦ φαρμακιρὸ τοῦν πῆρι στὴν καρδια του.

10. Ἡ κακούργα μάννα

Ἰδῶ κουντὰ στὴ γειτουριά, κουντὰ στοῦν μαχαλά μας
 ἔχει μιὰ γκιουζέλ-κυρά, γκιουζέλ κι μαυρουμμάτα
 ἔχει κι γυὸν γραμματικό, πουλὸν γραμματισμένον
 στοῦ μῆν' ἀλλάζει τοῦ χαρτι στοῦ χρόν' τοῦ καλαμάρι
 κι τὴ μιλάνη ξέχασι κι γύρ' σὶ νὰ τὴν πάρη
 βρίσκει τίς πόρτις σφαλιστὲς κι τὰ σκυλλιά διμένα
 βρίσκει κι τὴ μαννούλα του μὴ τούρκουν ἀγκαλιασμένην.
 Τοῦ βράδ' νὰ' ρθῆ οὐ πατέρας μου, κι' ἄν δὲν τοῦν μαρτυρήσου
 Τοῦ τὶ' δεσ Γιάννημ' κι θὰ πῆς, τοῦ τὶ' θὰ μαρτυρήσης ;
 "Ὅτ' εἴδαν τὰ ματάκια μου' κείνου θὰ μαρτυρήσου.
 Κι τοῦ μαχαίρι ἄρπαξι διξιά μιριά τοῦν δίνει
 κι τοῦ τζιγέρι ἔβγαλι στοῦν μάγειρα τοῦ πᾶει.
 Μάγειρα μ' γιὰ μαγέριψι αὐτόνου τοῦ τζιγέρι.
 Κι τὶ τζιγέρι εἶνα αὐτό, ἀρνίσιου ἢ λαφίσιου :
 Ἰννιὰ νιρὰ τοῦ ἔπλυνα τοῦ αἷμα δὲ σταμάτσι
 μὰ νὰ κι οὐ Κώστας ποῦρχιτι, ποῦ πέρ' ἀπ' τοῦ κυνήγι.
 Μαρία μ' ποῦ' ν' οὐ Γιάννης μας, ποῦ εἶνι τοῦν πιδί μας ;
 Ἐχου τρεῖς μέρις νὰ τοῦ ἰδῶ, τρεῖς μέρις καὶ τρεῖς νύχτις.
 Οὐ Γιάννης πάτσι στοῦν σχολειὸ κι' ἄργιασι νὰ ἔρη.
 τοῦ δάσκαλου πᾶει κι ρώτησι, τοῦ δάσκαλου ρουτάει.
 Δάσκαλι, ποῦ εἶν οὐ Γιάννης μου καὶ ποῦ εἶνι τοῦν πιδί μου ;
 Οὐ Γιάννης ἀπουσίασι τρεῖς μέρες κι τρεῖς νύχτις.
 Μαρία ποῦ εἶν' οὐ Γιάννης μας, ποῦ εἶνι τοῦν πιδί μας ;
 Κάτσι, Κώστα μ' ν' φᾶς νὰ πῆς, κι' οὐ Γιάννης μας θὰ ἔρη
 κι τοῦ σταυρό του ἔκανι, ποῦ τοῦ τζιγέρ' νὰ πάρη
 κι τοῦ τζιγέρι νῆλῃσι, ποῦ μέσα ποῦ τοῦ πιάτο.
 Ἄν εἶσι Τούρκους φάγισι μι, Οὐβριὸς κατέλυσι μι
 κι' ἄν εἶσι οὐ πατέρας μου, σκύψι κι φίλησί μι

11. Ἡ Ρόδος

(χορευτικόν)

Κάτου στὴ Ρόϊδου, στοῦ Ροϊδουνήσι
 Τούρκους ἀγάπησι ἓνα κουρίτσι
 ἴκείνους τὴν ἀγαπᾶ, ἴκείνη δὲν ξέρει
 κι' σκύλλα ἢ μάννα της τὴν προυξινεύει
 Πάρτουνε, κόρη μου, τοὺν Τούρκου ἄντρα
 Θὰ ταξιδεύιτι εἰς τὴν Κασσάντρα.
 Δὲν τοὺν ἐπαίρνου τοὺν Τούρκου ἄντρα.
 Πάρτουνε κόρημ* τοὺν Τούρκου ἄντρα
 κι' ἔχει καϊκι, θὰ ταξιξεύιτε στὴ Σαλοννίκη.
 Δὲν τοὺν ἐπαίρνου, δὲν τοὺν ἐθέλου.
 δὲν τοὺν ἐπαίρνου τοὺν Τούρκου ἄντρα
 Πάρτουνε, κόρημ, τοὺν Τούρκου ἄντρα, ἔχει παμπόρι
 θὰ ταξιδεύιτι Σμύρνη κι Πόλι.
 Δὲν τοὺν ἐπαίρνου τοὺν Τούρκου ἄντρα, χουστάρι γένουμι στὴ
 γῆς φυτρώνου

Κι γὰρ ποὺ κεῖ πιρῶ κι σὶ μαζώνου
 Δὲν τοὺν ἐπαίρνου, δὲν τοὺν ἐθέλου τοὺν Τούρκου ἄντρα
 μιλίσι γένουμι τὰ πλάϊα παίρνου
 Κι* γὰρ μελισσουργὸς κι σὶ μαζεύου.

12. Σίντρος - Λάπας

Οὐ Σίντρος κάνει τὴ χαρά, οὐ Σίντρος κάνει γάμου
 ἰννιά χουριά ἀκάλιασι, κι τὰ καπιτανάτα
 τοὺν Λάπα δὲν τοὺν κάλιασι, γιατί ἦταν μαλουμένοι
 Οὔλνοι πααίνουν πρόβατα, κριάρια μι κουδούνια
 Οὐ Λάπας οὐ ἀκάλιαστους, οὐ καταφρουνημένους,
 φέρνει ἀλάφι ζουντανό, ἀλάφι φουρτουμένου
 ἀπ' τοῦ φλουρι δὲ φένιτι, κι ἀπ' τοῦ μαργαριτάρι
 ἢ Σίντρινα τοὺν λόϊασι ἀπὸν ψηλὴ ραχούλα
 Καλουσουρίσι, Λάπα μου, νὰ φᾶμι κι νὰ πιούμι
 ἴγῶ δὲν ἦρα γιὰ φαί γιὰ πχί, οὐδὲ νὰ ξιφαντώσου
 μούν' ἦρα γιὰ τοὺν Σίντρον σου, ἦρα νὰ τοὺν σκοτώσου

*** Τὰ ὑπ' ἀριθ. 13, 14 ἐκ μνήμης κ. Δημητρίου Β. Τσιότρα.

στὰ γόνατα γουνατισι κι τὸν παρακαλοῦσι.

*Αφ σι, Λάπα μ', τὸν ταίρι μου, κι τὴν παρηγοριά μου.

*

13. Δώδικα χρονῶ* κουράσι, γίν'κι καλουγριά,
μὶ σταυρό, μὶ κουμπουλόι, πάει στὴν ἐκκλησιά,
μῆδι τοῦ σταυρό της κάνει μῆδι προσκυνῶ,
μόν' στὰ σταυρουδρομία στέκει κι κρασί πουλᾶ.

Πόσου τοῦ πουλᾶς καλόγρια τοῦ γλυκὸ κρασί ;

Εἰς τοὺς γέρους πέντι φράγκα, τζάμπα στὰ πιδιά,

ἔλα μέσα στοῦ κιλί, νὰ φιλήσης ν' ἀγκαλιάσης καλουγριάς κουρμι
μέσ' στὰ ράσσα τυλιγμένου, σάν νουπὸ τυρί.

*

14. Κίνησα νὰ πάου στοῦ σπίτι, μ' ἔπιασι ψιλή βρουχή

ἄς ἐρχόσουνα καῦμένοι, κι ἄς γινόσουνα παλί,

εἶχα ροῦχα νὰ σ' ἀλλάξου, πάπλουμα νὰ σκιπαστήης,

ἶχα κι θιομὲς ἀγκάλις, γιὰ νὰ ζιστάθῃς.

*

15. «Ἡ Κατάρρα τῆς μάννας»

15. Τὰ τέσσιαρα, τὰ πέντι, τὰ ἰννιὰ ἀδέρφια,

τὰ δικαχτῶ ξαδέρφια, τὰ κακόμοιρα

τὰ γράψαν τὰ καῦμένα γιὰ τὸν Πόλιμου.

Σιλώνουν, καβαλλ' κεύουν, δένουν τ' ἄλουγα

οἱ μάννις ποὺ δέν τᾶχουν τὰ καμάρουναν

μόνου μιὰ μάννα, κακιὰ μάννα, ἐκείνη βλαστημᾶ.

Οὔλνι καλὰ νὰ πᾶτι, κι' οὔλνι νᾶρτητι

μόν' τοῦ μικρὸ τοῦν Κώστα, πίσου μὴν τοῦ φέρητι

Κι τοῦ σταυρό τους κάμουν, κι' ἀμέσους ξικινούν

στοῦ δρόμου ποὺ βαδίζουν, στοῦ δρόμου ἀπὸ πήγιαν

βρίσκουν ἕνα πηγᾶδι, βαθουπήγαδου

οἰχγουν κι λαχνίζουνν, τοῦ ποιὸς θὰ βγάλ' νιρὸ

κι' οὐ λάχγους πέφτ' στοὺν Κώστα, τοῦ μικρότιρου

τοῦν δένουν μὶ τοῦ σύρμα κι τοῦν ἔρριξαν.

ὡς τὰ μισὰ πηγαίνει κι' ἄγρια φώναξι.

Τραβῆτι μι ἀδέρφια μ'. Ἰδῶ νιρὸ δὲ βρίσκιτι

Ἰδῶ εἶν τοῦ Δράκου τὰ μαλλιά, κι ἀνθρώπινα κιφάλια.

*** Τὰ ὑπ' ἀριθ. 15, 16, 17, 18 ὑπηρευέθησαν ὑπὸ τοῦ κ. Παπανικολάου Καραβάτου.

Τραβοῦμι, δέν τραβιέσι, δέν ταράζισι
 δέσσι μι κι τοῦ Μαύρου, ἴσους μ' ἔβγαζι
 δέσανι κι τοῦ Μαύρου, δέν ταράζουνταν.
 Τῆ μάγνα μου, νά πᾶτι τὰ χιριτήματα.

*

16. «Ἡ Θώδουρους»

Ἔνα πουλί θαλασινό, κι ἕνα πουλί βοννίσου,
 οἱ κλέφτις τὰ καρτέρησαν μέσα στοῦ σταυροδρομί
 Τὸ τὶ χαμπέρι, σταυραϊτέ, τὸ τὶ καλὰ μαντάτα :
 Τὶ νὰ σᾶς πῶ μαῦρα μ' πουλιά, νὰ σᾶς παρηγορήσου !
 Ἴ Θώδουρους βαρειὰ ἄρρωστᾶ βαρειὰ εἶν γιὰ νὰ πουθάνη
 Μάγνα δέν ἔχ' γιὰ νὰ τὸν κλαιίη, ἄδεσφι νὰ τὸν λυπᾶτι
 μὸν ἔχει τρεῖς γειτόνισσις, καλὲς γειτονουπούλις
 ἢ μιὰ τὸν πάει γλυκὸ κρασί, κι ἄλλη παξιμάδι
 κι ἢ τρίτη ἢ μικρότερη, τὸν πᾶσι μὴλ' ἀφράτου.
 Σήκου, ξένη μ' νὰ φᾶς, νὰ πιῆς, καὶ σήκου νὰ πηγαίνης
 ἰδῶ τὸν ξένου δέν τὸν κλαίν, οὐδὲ τὸν παραχώνουν,
 γιὰ τὸ ἡώμα εἶν ἀκριβὸ κι ἡ γῆς ἀγουρασμένη
 κι αὐτὸ τοῦ δόλιου σάβανου, ξιαγουρασμὸ δέν ἔχει
 ἡμεῖς σὶ ξένου τύχαμι, ἐκεῖ π' τὸν παραχώνουν
 δίχους θυμιάμα κι κηρί, χουρὶς παπᾶ κι ψάλτη
 γι' αὐτὸ ξένη μου πῆγνι, ἀλλοῦ γιὰ νὰ πιθάνης.
 Σηκώθηγε οὐ ἔρημους νὰ πάη εἰς τὰ ξενά
 στοῦ δρόμου, ὅπου πῆγνι, ἐκεῖ πέφτ' κι πιθαίνει
 κι τοῦ κουράκι τ' ἔμενι, ἰκεῖ μέσα στοῦ δρόμου
 κι τὰ κουράκια ἔτρουγαν, τοῦ δόλιου τοῦ κουρμίτου
 ἕνα πουλί, μαῦρου πουλί, αὐτὸ δέν πάει νὰ φάη
 κι λιέει σ' τᾶλλα τὰ πουλιά, γιὰ τὶ πᾶτι κι τρωῖτι ;
 Ἰάχα δέν ἦταν νιὸς αὐτός, δέν ἦταν παλληκάρι ;
 δέν ἔχει μάγνα κι παιδιὰ κι ἄλλου συγγιουλῶ ;
 νὰ πᾶτι τοῦ χαμπέρι του ν' ἄρθουνι νὰ τὸν πάρουν
 κι τοῦ πουλάκι πάταξι, ἀπάνου στοῦν ἀέρα
 κι στοῦν ἀέρα φώναζι, πολὺ ἀναστινάζει
 «Μάγνης, πὸν ἔχτι πιδιά, στὰ ξένα κι γυρίζουν,
 ἢ Θώδουρους ἀπέθανι μέσα εἰς τὶς χαράδρις
 γιὰ πᾶτι νὰ τὸν εὔριτι, τοῦ σῶμα του νὰ θάψτι»
 μιὰ Μάγνα ἰκεῖ πὸν γύριζι, ἰκεῖ π' ἀναστινάζει,
 κι τοῦ πουλί πὸν τ' ἄκουσι τὸν Θώδουρου θυμᾶτι.
 Πιδί μου, μὴν ἀπέθανις κι τοῦ πουλάκι κλαιέι ;

Ποῦ νάρθηρου ἢ δόλια νὰ σὶ βρωῶ κι τὸν κουρμι σ' νὰ θιάψου;
 κι' ἢ δόλια ἔξεκίνησι τοῦ Θώδουρου γιὰ ν' ἄβρη
 παίρνει λαγκάδια κι βουνά, κι ἔλλου τριγυρνάει
 τοῦ Θώδουρου τὸν βρήκανι κι πέφτει κι πιθαίνει

*

17. «Ἰ Πέτρους»

17. Σταυρέ, μιγάλι, δυνατέ, μιγάλου τ' ὄνουμί σου
 τὸν ξένου' δῶ στή ξινιτειὰ ἀσθένεια μὴν τὸν δίνης
 γατὶ τοῦ ζωῶμα εἶν' ἀκριβὸ κι' ἢ γῆς ἀγουρασμένη
 κι' αὐτὸ τοῦ δόλιου σάβανου ξιαγουρασμὸ δὲν ἔχει.
 Τοῦν Πέτρου μας τὸν βάρισαν μέσ' στοῦ πυκνὸ μπαῖρι
 χαμπέρο' στείλιτι στή Μάννα του, χαμπέρο' στήν ἀδιρφή του
 χαμπέρο' κι στή γυναίκα του, νὰ πᾶν, γιὰ νὰ τὸν εὔρουν.
 Ἡ Μάννα παίρνει τὸν βουνὸ κι' ἢ ἀδιρφή τὸν κάμπου
 κι ἢ δόλια ἢ γυναίκα του μεσ' στοῦ πυκνὸ μπαῖρι.
 Ἡοτι κιοός, ἦοτι βατές, ν' ἀνοιξή τοῦ μπαῖρι
 τ' ἀλέτρι βγάζει κόκκαλα κι τὸν γυνὶ κεφάλια
 τοῦν Πέτρου δὲν τὸν βρίκани ἱκεὶ πὸν τριγυρνοῦνι
 φάγανι μῆνις κι κερούς τὰ κόκκαλα γιὰ ν' ἄβρουν
 κι' ἀφοῦ δὲν τὰ γνουρίσανε, πέφτουνε κι πιθαίνουν
 κι τὰ κουράκια φάγανε τὰ δόλια τὰ κουρμιὰ των.

*

18. «Τοῦ κάστρο τῆς Οὐργιάς»

18. «Ἦσα κάστροι κι ἄν εἶδα κι ἄν πιρπάτησα,
 σὰν τῆς Οὐργιάς τοῦ κάστρου δὲν εἶδ' γώ.
 Τοῦορκοι τοῦ τριγυρίζουν χρόνια δώδικα
 δὲν μποροῦν νὰ τοῦ πατήσουν τοῦ ρημόκαστρου
 μὸν ἓνα μικὸ τουρκάκι, διαβουλότουρκου
 βάζει γυναίκα ροῦχα, τουρκάλα γίνιτι
 κι μαξιλάρο' στή μέση, κι ἀγκαστρώνιτι
 στοῦ Βασιλιά πηγαίνει, σχῆμα ἔκαμι.
 Ἀφέντη, Βασιλιά μου, κι πουλύχρουνι
 ἄν πάρου' γώ τοῦ κάστρου, τί εἶν' τοῦ χάρισμα σ' ;
 Χίλια φλουριά στή τζέπη, κι ἄλλουγου καλὸ
 σέλα μαλαματένια, κι σπαθὶ λαμπρό.
 Τοῦν ἀπουχιριτάει κι' ἀναχώρησι

τοῦ κάστρου πλησιάζει κι ἀναστέναξι.
 Ἄνοιξιτι μι, ἀδέρφια, μέσα γιὰ νὰ μπῶ
 εἶμι Ἑλληνοπούλα, μὴ πιδεύουνι.
 Νὰ ρίξουμι κουφίνι νὰ σὶ πάρουμι.
 Ἄνοιξιτι μι τὴν πόρτα μέσα γιὰ νὰ μπῶ
 οὐ ἥλιους βασιλεύει κι ἐβράδυνασι.
 Ἄνοίγουνι τὴν πόρτα νὰ τὴν πάρουνι,
 μόλις ἀνοίχ' κι ἡ πόρτα νὰ τὴν πάρουνι.
 τοῦ στρατεύμα οὐρμάει, σφαγὴ βάζουνι
 τοῦ κάστρου κυριεύουν, οἱ παλιότουρκοι.

*

19. «Ἴ Γιαγκλῆς» (1903 - 1913)

Μὴ νὰ ἴδιτι πιδιά μ' τὸν Γιώργη μας
 τοὺν καπιτὰν Γιαγκλῆ μας
 ἱψὲς προυψιὲς τοὺν εἶδαμι κάτου εἰς τὰς Ἀθήνας
 παλληκαράκια μάζιτι, κι ὅλου Μακιδόνις
 τὰ ἔμασι τὰ σύναξι, κάθιτι τὰ ρουτάει.
 Πιδιά μ' ποιὸς* πουφασίζιτι περὶ γιὰ τὴν πατρίδα :
 Τὶ λιές, τὶ λιές, βρὲ καπιτάν' Γιαγκλῆ, τὶ λόγια συντυχαίνεις ;
 Ἡμεῖς μπρουστὰ θὰ τρέξουμι κι σὺ θὰ ἔρτης πίσου.
 Σὰν τ' ἄκουσι ἡ καπιτάν' Γιαγκλῆς, πολὺ τοὺν καλουφάνει.
 Σὰν τοῦ πουλάκι πέταξι* ποὺ τὴ ψηλὴ ραχοῦλα
 π' ὄχουν οἱ κλέφτις σύναξι κι ὅλ' οἱ καπιτανέοι
 κι στὴ Νιγρίτα κίνησι τοὺς Βούργαρους νὰ διώξῃ.
 (*Υπὸ υἱοῦ τοῦ Ἰωάννου Γιαγκλῆ ὡς λέγεται καὶ εἰς παλαιοχώρα)

*

«Γιὰ τοὺς φονευθέντας Πολυγυρινοὺς προύχοντες
 ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸ 1858, εἰς τὴν εἴσοδον
 τοῦ Πολυγύρου»

20. Τρίτη, τιτράδη φουβιερή,
 Πέφτη φαρμακουμένη,
 Ἄσαν Πασᾶς μᾶς ἔρχιτι,
 νὰ ἰδοῦμι τὶ θὰ γένη.

* Τὸ ὑπ' ἀριθ. 19 ὑπηγορευθῆ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἰωάννου Γιαγκλῆ,
 ὡς λέγεται καὶ εἰς Παλαιοχώραν.

** Τὸ ὑπ' ἀριθ. 20 ὑπὸ τοῦ γέρο-Κόθρου Γεωργίου ἐκ Ριζῶν Χαλκι-
 δικῆς ἡλικίας 85 ἐτῶν.

Ξικίνησι Ἄσαν Πασᾶς
 στοὺν Πουλύγουρον νὰ πάη,
 βγήκαν ἄνθρουποι σιμνοί,
 ἄνθρουποι τοῦ χουριοῦ
 ἄνθρουποι τῆς παζαριάς
 κι' αὐτοῦ τοῦ Πολυγύρου.
 Βγήκαν νὰ προῦπαντήσουνι
 νὰ προῦποδεχτοῦνι.
 Τότε Ἄσαν Πασᾶς εὐθύς
 τὰ κιάλια του ἀρπάζει.
 Εὐθύς τοὺν βούρου φώναξι
 γι τ' ἔκανι θυσία!
 Ἄχ! Κουρούς κι Μοναρέτη
 οὐ Πουλύγουρους δὲν πρέπει,
 Κατιρνάρη, Κατιρνάρη,
 κι Πουλυγυρνὸ καμάρι.

Σημείωσις. Τὰ τραγούδια τοῦ γάμου ἔχουν ἐνταχθῆ εἰς
 τὴν περιγραφὴν τοῦ γάμου.

Τὰ Λαϊκὰ Τραγούδια

Ἄλλα τὰ λαϊκὰ τραγούδια τοῦ χωριοῦ πραγματεύονται γιὰ τὴν Πα-
 τριδα, τὴν ἀγάπη, γιὰ τὴν Κοινωνία, τὴ Θρησκεία, γιὰ τὴν Τιμὴ, τὴν
 ἀλλαξοπιστία καὶ τὸν ἔρωτα.

Πολὺ συσχετίζεται ὁ ἔρωτας πρὸς τὴ νέα ἢ νέο κι' ὁ ἔρωτας πρὸς
 τὴν Πατρίδα. Ἀγάπη κι' ἔρωτας σχεδὸν συντιαντίζονται.

Ἡ ἀπελευθέρωσι τῆς Πατρίδας ἀπ' τοὺς Τούρκους κι' ἡ ἀπελευθέ-
 ρωσι τῆς καλῆς των ἀπ' τὰ τυχὸν ἐμπόδια στὸν ἔρωτα ἀπ' τοὺς δικούς
 τῆς ἐκφράζεται μὲ τὰ ἴδια λόγια κι' αἰσθήματα.

Οἱ τραγουδισταὶ γενικὰ ἦσαν οἱ βροντόφωνοι Διδάσκαλοι
 τῆς σκλαβωμένης κι' ἀμορφώτου γενεᾶς μας.

Τὰ τραγούδια ἦσαν τὸ διδασκόμενον μάθημα, πὺν εἶχαν σὰν
 ἀπώτερο σκοπὸ τὴ λευτεριά, τὴν ἠθικὴ καὶ τὴν Πίστι, τὸ δὲ μέλος αὐ-
 τῶν συγκινοῦσε τὸν ἀκροατή, γιὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἦτο γεμᾶτο
 πάθος καὶ λυρισμὸ.

Μὲ τὰ τραγούδια ἐκαυτηρίαζαν κάθε ἀλλαξοπιστοῦντα, κάθε ἀνή-
 θικο, κάθε δειλὸ κι' ἐγκωμίαζαν ἀπ' ἐναντίας κάθε ἠθικὸ κάθε τηρητὴ
 τῆς πίστεως καὶ τῆς παράδοσης, τὸν φιλόπαιτρο, τὸν θυσιαζόμενον ἤρωτα
 ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος.

Τὸ τραγούδι ἦτο λαϊκὸ σχολεῖο μὲ χωρὶς τοίχους. ἀλλὰ ἀνά τοὺς δρόμους, στὶς πλαγιὰς τοῦ βουνοῦ, στὶς συναναστροφὰς καὶ σπίτια διδασκόμενο ἀδόμενο καὶ μανθανόμενο χωρὶς μεθόδους διδασκαλίας, καθιστάμενο εὐκατανόητο ἔνεκα τῆς ἐξυμνήσεως τῶν βιωμάτων τῶν ἀκροατῶν, τοῦ πόθου των καὶ τῆς λαϊκῆς του γλώσσης.

Γιὰ τοῦτο ὁ δάσκαλος τοῦ τραγουδιοῦ ἐδημιούργει ἀμέσως τοὺς μαθητὰς του σὲ διδασκάλους κι' ἔτσι σὲ ἐλάχιστο χρονικὸ διάστημα οἱ μαθηταὶ ἐγίνοντο αὐτόματα διδάσκαλοι κι' ἐξαπλώνετο εἰς ὅλο τὸν κόσμον τὸ τραγούδι, ποὺ ἀποδίδονταν αὐτολεξί.

Σὲ ὅλες δὲ τὶς συζητήσεις των μεταχειριζόταν, δίκην γνωμικῶν, φράσεις κι' ἔννοιες τῶν τραγουδιῶν των γιὰ νὰ γίνωνται πιστευότεροι καὶ γιὰ νὰ βεβαιώνουν ἀναμφισβητητὴ τὴν ἠθικὴν, τὴν πίστιν καὶ τὴν πρὸς τὸν Πατρίδα ἀγάπην.

Γιὰ νὰ μὴ ξεχασθῇ καὶ τὸ μέλος των, νὰ ἠχογραφηθοῦν.—

Ἐπίθετα οἰκογενειῶν καὶ καταγωγή αὐτῶν

1. Ἀλβανὸς — Ἀλβανία = Ἕλθεν ὡς κτίστης.
2. Ἀρβανίτης — Ἀλβανία = Ἕλθεν ὡς κτίστης.
3. Βαλμᾶς — Βαρβάρα.
4. Βρασταμνὸς — Βραστά = Ὁ Δημήτριος Ἀθανασίου Βρασταμνὸς ἔχει ἐπίθετον Ἀκριβός.
5. Βαρβαριώτης — Βαρβάρα.
6. Γαλάνης — Παλαιόχωρα.
7. Γραμματίκας — Παλαιόχωρα.
8. Γιουβάνης — Βουλγαρία - Σερβία = Ἐξάδελφος μὲ τὸν Τασιούδη. Ἕλθαν γιὰ νὰ σωθοῦν διότι ἐφόνευσαν τὸν φονέα τοῦ πατρὸς των εἰς Βουλγαρίαν.
9. Γιουρούδης — Παλαιόχωρα.
10. Δεληχρῖστος — Κρήμνη.
11. Θεοχάρης — Παλαιόχωρα. - Λιάσκοβη = Ἡ τοποθεσία Λιάσκοβη ἦτο χωριό.
12. Καράβατος — Παλαιόχωρα. = Ἕνας Καράβατος μένει εἰς Ἀηδονοχώρι Παγγαίου μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821.
13. Καλύβας — Παλαιόχωρα.
14. Κορμπέτης — Παλαιόχωρα - Στρατόνιον = Ματαφτῆς ὡς μπεκιάρης πεταλωτῆς (Κορμπέτης πρὸ τοῦ 1821).
15. Καμπούρης — Παλαιόχωρα = Ἐλέγετο Μπαλάσης. Ἦτο καμπούρης καὶ ἄλλαξε τὸ ἐπίθετο.
16. Κυριώτης — Παλαιόχωρα.

17. Καρακάσης — Ριζά = Ἐλλείπει ἄρρενος τέκνου ἀπωλέσθη τὸ ἐπίθετον.
18. Κιρτσίσης — Παλαιόχωρα = Ὅμοίως ἀπωλέσθη. Ἔγγονος Ἰωάν. Χρ. Ἀρβανίτης.
19. Λειβαδιώτης — Λειβάδι.
20. Λιμούκας — Παλαιόχωρα = Ἐλλείπει ἄρρενος τέκνου ἀπωλέσθη. Μᾶλλον Λαιμούκας, εἶχε ὑψηλὸ λαιμόν.
21. Μαλανδροῦς — Λόκοβη.
22. Μπαλάσης — Παλαιόχωρα Ἐλέγετο Θεοδόσης: Ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς γυναικὸς «Μπαλάσω» ἄλλαξε ἐπίθετον.
23. Μπρόλιος — Παλαιόχωρα.
24. Μπάκας — Παλαιόχωρα. = Τῆς οἰκογενείας Μπαλάση ἢ Θεοδόση.
25. Μπαμπαῖτης — Παλαιόχωρα. = Ἐλέγετο Βαρβαριώτης.
26. Μπάτσιος — Βαρβάρα = Ἐλέγετο Βαρβαριώτης. Εἰργάσθη εἰς τυροκομεῖον (Μπατσιὸ - Παλαιόχωρας) καὶ ἔλαβε τὸ ἐπίθετον.
27. Μελαντίνος — Κλῆ - Σαλῆ - Προφήτης.
28. Μανίκας — Παλαιόχωρα. = Συγγενῆς Γραμματικά. Δὲν ἔμειναν ἄρρενες κληρονόμοι. Ὁ Θεοδόσης Μπαλάσης, ἔστειλε εἰς Νιγρίταν νὰ τὸν φονεύσῃ. Ὁ Μανίκας τὸ ἔμαθε καὶ σὲ μιὰ βραδυὰ ἦλθε ἔσφαξε τὸν Θεοδόση, τὸν ἐκρέμασε στῆς «καμπάνας τὸ δένδρον» (Βαρβαριωτάδικα) ἐφώνησε: ὡς τὸ κρέας καὶ ἐπέστρεψε τὴν ἴδια βραδυὰ εἰς Νιγρίταν.
29. Νίνος — Παλαιόχωρα.
30. Ντελῆς — Παλαιόχωρα.
31. Ντεβετζῆς — Παλαιόχωρα.
32. Ξεφτέρης — Παλαιόχωρα.
33. Ξυπόλυτος — Παλαιόχωρα.
34. Παυλούδης — Παλαιόχωρα.
35. Πασγαλᾶς — Παλαιόχωρα.
36. Πάχτας — Ἀρναία.
37. Πατσιαβᾶς — Λόκοβη.
38. Παπακούλας — Παλαιόχωρα = Ἐλέγετο «Κούλας». Κι ἔπειτα ἔγινε παπᾶς = Π' Κούλας. Ἐκ Σιποτνιζίων καταγόμενος
39. Πιπεράκης — Παλαιόχωρα.
40. Πράσος — Παλαιόχωρα. = Δὲν παρέμειναν κληρονόμοι.
41. Παπαζιάκας — Παλαιόχωρι - Ἀρναίας = Ἐλέγετο «Ζιάκας» καὶ ἔπειτα ἔγινε παπᾶς = Π' Ζιάκας.
42. Παλιούρας — Ριζά.
43. Παπουτσῆς — Παλαιόχωρα. = Δὲν ἄφησε ἄρρενας κληρονόμους.
44. Ρίζος — Παλαιόχωρα.

45. Ρηγάνης — Παλαιόχωρα. = Δέν ἄφησε ἄρρενας κληρονόμους.
 46. Στάμιος — Σνκιᾶ - Χαλκιδικῆς.
 48. Στεργιανὸς — Παλαιόχωρα.
 49. Σόπκας — Παλαιόχωρα. = Ἐλέγετο πρῶτα Εὐαγγελινός.
 50. Στουγιάννης — Κουμανίτσι - Νικομηδινό.
 51. Τσίλιος — Βλάχος (ποιμὴν).
 52. Τσιότρας — Παλαιόχωρα.
 53. Τσιολάκης — Παλαιόχωρα.
 54. Τσιγγόπουλος — Ἀρναία.
 55. Φυλαχτὸς — Παλαιόχωρα.
 56. Χριστοδοῦλου — Παλαιόχωρα. = Τῆς οἰκογενείας Ἀναστασίου Ἐμπο-
 λύτου, ὁ εἰς μόνον υἱὸς ὁ Χρῖστος φέρει τὸ ἐπίθετον Χριστοδοῦλου.
 57. Κουτίκας — Παλαιόχωρα = Δέν ὑπάρχουν ἄρρενες κληρονόμοι.

Οἱ ἐξ ἄλλων μερῶν προσελθόντες εἰς τὰ ἄκρα τοῦ χωρίου, πλὴν ἐκεί-
 νων πὸν ἦλθαν ὡς σπιτόγαμβροὶ (σόγαμβροὶ) μένουσι εἰς τὸ κέντρον. Ἐξ
 αὐτῶν οἱ 36 εἶναι παλαιοὶ κάτοικοι, τῶν 9 ἔσθησαν τὰ ἐπίθετα, διότι δὲν
 ἐγκατέλειψαν ἄρρενας κληρονόμους καὶ οἱ ὑπόλοιποι 14 προσῆλθον ἐξ ἄλλων
 χωρίων, ἄλλοι ἐκ παλαιότερων χρόνων, ἄλλοι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν.

Γ Λ Ω Σ Σ Α

1. Τὸ λεξιλόγιον εἶναι πενιχρόν. Συγκόπτονται αἱ μὴ τονούμεναι συλλαβαί.

2. **Φωνητικὴ** = Τὸ ε προφέρεται ὡς ε, ιε, ι, τὸ δ ὡς θ.

Ἔλα = ἔλα θὲ νᾶ ῥθω = δὰ νᾶρω

Ἐμένα = ἔμένα

Μέρος = μέρος

3. Ἡ τρίτη κλίσις δὲν συναντᾶται. Ἀντικαθίσταται διὰ τῆς Α' καὶ Β' κλίσεως.

4. **Ἐπίθετον**. Τὰ ἐπίθετα κλίνονται, ὅπως καὶ τὰ οὐσιαστικά.

5. **Ἄντωνυμίες**. Οἱ ἄντωνυμίες κλίνονται, ὅπως καὶ τὰ ὄνόματα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν προσωπικὴν ἄντωνυμίαν, πού παρουσιάζει κάποια ιδιότυπη κλίση. Εἶναι δὲ ἡ ἐξῆς:

α) Πρόσωπον — ἐγώ. β) πρόσωπον — ἐσύ καὶ γ) πρόσωπον — αὐτός.

Κλίσις προσωπικῆς ἄντωνυμίας.

Ἐνικὸς ἀριθμὸς

Ὀν.	ἐγώ	σύ	αὐτός	αὐτή	αὐτό
Γεν.	—	—	αὐτ'νοῦ	αὐτ'ν'ῆς	αὐτ'ν-οῦ
Δοτ.	—	—	—	—	—
Αἰτ.	ἐμένα	ἐμένα	αὐτόν	αὐτί-ναν	αὐτό
Κλητ.	—	—	—	—	—

Πληθυντικὸς ἀριθμὸς

Ὀν.	ἡμεῖς	ἰσεῖς	αὐτ'ν-οἱ	αὐτὲς	αὐτὰ
Γεν.	—	—	—	—	—
Δοτ.	—	—	—	—	—
Αἰτ.	ἡμᾶς	ἰσαῖς	αὐτ'ν-οὓς	αὐτένης	αὐτὰ
Κλητ.	—	—	—	—	—

6. **Ἄριθμητικά**.

ἑνα, δύο, τρία, τέσσαρα, πέντι, ἑξ, ἑφτά, οὐχτώ, ἑνιά, δέκα, ἑννικά.

7. *Ρήματα.*

α) Ἑνεργητικά σὲ — ω (βαρύτερα).

Ἐριστική

Ἑνεστῶς	γράφου	ἔγραψα	θά	γράφου	ἔχου γράψ'
	γράφῃς	ἔγραψις	θά	γράφῃς	ἔχῃς γράψ'
	γράφῃ ἢ γράφῃ'	ἔγραψι	θά	γράφῃ	ἔχῃ γράψ'
	γράφουμι	ἔγραψάμι	θά	γράφουμι	ἔχουμι γράψ'
	γράφῃτι	ἔγραψίτι	θά	γράφῃτι	ἔχῃτι γράψ'
	γράφῃν	ἔγραψαν	θά	γράφῃν	ἔχῃν γράψ'
Παρατατικός	ἔγραφα	θά	γράφου	ἔχου γράψ'	εἶχα γράψ'
	ἔγραφες	θά	γράφῃς	ἔχῃς »	εἶχῃς »
	ἔγραφι	θά	γράφῃ	ἔχῃ »	εἶχῃ »
	ἔγραψάμι	θά	γράφουμι	ἔχουμι »	εἶχαμι »
	ἔγραψάτι	θά	γράφῃτι	ἔχῃτι »	εἶχῃτι »
	ἔγραψαν	θά	γράφῃν	ἔχῃν »	εἶχαν »

Σημ. Οἱ ἐγκλίσεις τῶν ἄλλων χρόνων δὲν συναντῶνται, ἐκτὸς τῆς ὑποτακτικῆς ἀορίστου: γὰ γράψῃ κλπ.

β) *Περισπώμενα εἰς — ω.*

	Ἐριστική	ὑποτακτική	Προστακτική	Μετοχή
Ἑνεστῶς	τραγ᾽δῶ	γὰ τραγ᾽δῶ	τραγοῦδα	
	τραγ᾽δᾶς	» τραγ᾽δᾶς	ἄς τραγ᾽δάη	
	τραγ᾽δάει	» τραγ᾽δάη	τραγ᾽δῆσι	
	τραγ᾽δοῦμι	» τραγ᾽δοῦμι	ἄς τραγ᾽δήσ᾽ν	τραγ᾽δόντας
	τραγ᾽δάτι	» τραγ᾽δάτι		
	τραγ᾽δοῦν	» τραγ᾽δοῦν		

Παρατατικός: τραγ᾽δοῦσα, τραγ᾽δοῦσις, τραγ᾽δοῦσι, τραγ᾽δούσαμι, τραγ᾽δοῦσιτι, τραγ᾽δοῦσαν.

Ἀόριστος	τραγούδ᾽σα	γὰ τραγ᾽δήσου
	τραγούδ᾽σις	» τραγ᾽δήσις
	τραγούδ᾽σι	» τραγ᾽δήσ᾽
	τραγούδ᾽σαμι	» τραγ᾽δήσουμι
	τραγούδ᾽σιτι	» τραγ᾽δήσιτι
	τραγούδ᾽σαν	» τραγ᾽δήσ᾽ν

B'. Ρήματα εις — ομαι (μέσα, παθητικά).

	Ἐνεστώσ	Παρατατικός	Μέλ. διαρκῆς	Ἀόριστος	Παρακείμενος
Ὀριστική	κόβουμι	κόβουμαν	θὰ κόβουμι	κόπ'κα	ἔχω κουπῆ
	κόβισι	κόβουσαν	θὰ κόβισι	κόπ'κις	ἔχεις »
	κόβιτι	κόβ'νταν	θὰ κόβιτι	κόπ'κι	ἔχει »
	κόβουμίστι	κόβουμάσταν	θὰ κόβουμίστι	κόπ'καμε	ἔχομε »
	κόβιστι	κόβουσάσταν	θὰ κόβιστι	κόπ'κιτι	ἔχιστι »
	κόβ'ντι	κόβ'νταν	θὰ κόβουντι	κόπ'καν	ἔχ'ν' »

8. Γραμματικαὶ παρατηρήσεις :

1. Ὁ ἄτονος φηλόγγος *ο* καὶ *ω* προφέρονται ὡς *ου* παλιόδρομους, Πάτρονκλους.

Ἐξαιρεῖται τὸ ὄλος = οὔλους.

2. Τὸ ἄτονο — *ω* — καὶ — *ομαι* — τῶν ρημάτων γίνεται — *ου* καὶ *ουμι* — π. χ. γράφω = γράφου, κόβομαι = κόβουμι.

3. Τὸ ἄτονο — *ε* — καὶ — *αι* — προφέρεται ὡς — *ι*.

π. χ. ἔδῶ = ἰδῶ,

π. χ. λέγομαι = λέγομι

» φύγε = φύγι

» κόβομαι = κόβουμι

4. Τὸ μέσον — *δ* — τρέπεται μετὰ τὴν ἐκθλιψι εἰς *δασὺ* — *θ* —.

π. χ. καρβατάδικα = καρβατάδ'κα = καρβατάθικα.

5. Τὸ ἄρθρον — *τὴν* — τῆς Αἰτιατικῆς τοῦ ἐνικοῦ ἀριθμοῦ εἰς τὰ θηλυκὰ σηματοῖται κατὰ τρεῖς τρόπους :

α) Ὅσα ἀρχίζουσι ἀπὸ φωνῆεν χάνουσι τὸ — *η* — τοῦ ἄρθρου

π. χ. τὴν Ἄρτεμιν — τ'ν Ἄρτεμι.

β) Ὅσα ἀρχίζουσι ἀπὸ σύμφωνον ἐκθλίβουσι τὴν κατάληξιν.

π. χ. τὴ γαῖδούρα = τ' γαῖδούρα

γ) Ὅσα ἀρχίζουσι ἀπὸ τὰ σύμφωνα (Κ, Π, Τ) χάνουσι τὸ — *τὴ* — καὶ τὸ — *ν* — τρέπεται εἰς — *γ* —, ὅταν συναντήσῃ κ., σὲ — *μ* — ὅταν συναντήσῃ τὸ — *π* — καὶ παραμένει ὅταν συναντήσῃ τὸ — *τ* —.

6. Ὁ Παρατατικός εἰς τὸ *α'* καὶ *β'* πρόσωπον τοῦ πληθυντικοῦ παίρνει δύο τόνους.

π. χ. ἔ — γραφάμι, ἔ — γραφίτι.

» ἔ — παιζάμι, ἔ — παιζέτι.

7. Τὸ ἄρθρον — *τὸ* — τοῦ οὐδετέρου προφέρεται — *τον* καὶ τὸ — *τὸν* — τούν.

π. χ. τὸ ἄλογο = τὸν ἄλογον.

» τὸν ἄνθρωπον = τὸν ἄνθρωπον.

8. Τὸ — *νι* — προφέρεται ὡς — *νι* — (λατινικόν).

9. Τὸ — *γκ* — προφέρεται ὡς — *γκ* — (λατινικόν).

9. **Ακλιτα μέρη τοῦ λόγου.*

α) Προθέσεις

*Από, γιά. Οί άλλες προθέσεις συναντῶνται μᾶλλον ἐν συνθέσει.

β) Σύνδεσμοι

*Αλλά, ὅμως, κι, οὔτι, μήτι, ὅτι, ἀφοῦ, ἅμα, ὅταν = ὄντας προφέρεται κλπ.

γ) Ἐπιρρήματα

*Ἰδῶ, ἰκεῖ, ἀπάν', κάτ', σιαδῶ, σιακεῖ, πέρα, κλπ.

δ) Ἐπιφωνήματα

Χά - χά! — Πώ - πώ! ἄμάν — ἀλοίμουνο.

*Ετυμολογικόν

α) Ὑποκοριστικά

Κατάληξις — ουδι — π. χ. πιδούδ', κουρτσούδ', γατούδ'.

β) Μεγεθυντικά

Καταλήξις — αρα — (θηλυκά) π. χ. γαιδάρα, χειράρα

γ) Ἀνδρωνυμικά (κατάληξις — ινα)

Γιάννινα, Γιουρίκινα, Τάσινα κλπ.

10. *Δείγμα ιδιώματος*

*Ἐ Στέργιον. Θά ἔρτο' νά πᾶμι σήμιρα νά κουβανήσουμι διμάτια ἀπ' τὰ Ξηρουλείβαδα; Θά πάρουμι κι τσι γνιαϊκις μας νά σκαλίζν' πατάτις, κι τὰ πιδιά μας νά μᾶς βοηθοῦν. Θά ἔχουμι κι δρουσιὰ κάτ' ἀπ' τὰ δέντρα.

— Καλά λιές κώτσιου. Καρτέρα νά βουλιτωῦ κι γῶ κι ἔρχουμι.

Νά πᾶρ'ς κι νκάπα'ς', γιὰτι μπουρεῖ νά κ'μηθοῦμι τοῦ βράδ' ἰκεῖ, κι τοῦ καντάρ', γιὰ νά ζ'γιάσουμι κι τοῦ χουρτάρ'».

11. *Διαλεκτικὴ προφορὰ ὀνομάτων*

Ἀ ν δ ρ ῶ ν

Γ υ ν α ι κ ῶ ν

1. Ἀθανάσιος = Θανάϊς - Νάσιους	*Ἀνδρομάχη = Ἀντρομαχ', Μάχου
2. Ἀστέριος = Στέργιους	*Ἀναστασία = Ντασιά, Ντασοῦλα
3. Ἀναστάσιος = Ναστάϊς — Ντάσιους	*Ἀθανασία = Θανασιὰ
4. Βασίλειος = Βασίλ'ς, Βασιλ'κός, Μπουτσιός	Αἰκατερίνη = Κατιρίν'
5. Γεώργιος = Γιῶρ'ς, Γιουρίκας	Δάφνη = Δάφν'
6. Γρηγόριος = Γληγόρ'ς	*Ἐλένη = Λιέν, Λινάκ'
7. Δημήτριος = Δ'μήτρης, Μήτσιους	Εὐαγγελία = Βαγγιλιώ, Βαγγιλίτσα
	Μαρία = Μαρία, Μαρίκα

8. Θεοδόσιος = Θιουδοΐς	Μαγδαληνή = Μηγδαλ'νή, Γαλή
9. Ἰωάννης = Γιάνν'ς	Στεργιανή = Στιργιανή, Τζιανή
10. Κων(ν)τίνος = Κώτσιους, Κουσταν- τῆς	Φλωρίνα = Φλουρίνα
11. Νικόλαος = Νίκους, Νκόλας	Χαΐδω = Χάδου
12. Σταῦρος = Σταυρινός	Εὐθυμία = Θυμία
13. Χριστός = Χριστους, Κίτσιους	Χαμαϊδὴ = Χαμαϊδὴ
14. Χαϊδευτός = Χαδιῦτός	

Ἐνόματα μελῶν σώματος

κιφάλ (ι)	μοῦτρον
λιμὸς	μούτσνα
στήθια	φτιά
βούζα	μύτ'
ἄντρια	ἄφαλὸς
κότσ'	σ'κώτ'
φτέρνα	δάχλου
πατούνα	ἄπαλάμ'
πουδάρο, ἢ κλιτσνάρο	κούτκας, (ὄπισθεν μέρος τοῦ κρανίου
ἀελέφαρους	ψυχ'κό, μεταξύ στήθους καὶ κοιλίας)

Ἐνομασία μελῶν οἰκογενείας

παπποῦς	νοῦνους
μπάμπου	θειὰ ἢ μπόζιου
πατέρας	μπάρμπας
μάννα ἢ μάλη (μάλημα)	πιθιρὸς
ἄδιρφὸς	πιθιρά
ἄδιρφὴ	νύφ'
ἰγγόνια	γαμπρὸς
ἀνίψια	ἀντράδιρφους
ξεδέρφια	γνυκάδιρφους
ζμπέθιρος	

Σημειώσεις :

- 1) Τὰ πεθερικά τὴν νύφην δὲν τὴν καλοῦν μὲ τὸ μικρὸ ὄνομα, ἀλλὰ τὴν φωνάζουν : ἔ ν ὕ φ'.
- 2) Ἐπίσης οἱ γαμπροὶ τὰ πεθερικά τὰ προσονομάζουν : ἰ γέρος, ἢ γριά.
- 3) Καὶ οἱ γέροι μεταξύ των προσονομάζονται : ἰ γέρος, ἢ γριά.

Παρατήρησις: 1) Δεν ονομάζουν με τὸ μικρὸ ὄνομα, γιὰ νὰ μὴ δώσουν οἰκειότητα καὶ χάσουν τὴν ἀνωτερότητα των.

2) μουρῆ ἢ μαρῆ γιὰ τὴ γυναῖκα.

3) βρέ, ἀρέ, γιὰ τὴν κλῆσι τοῦ ἀνδρός.

Ὄνομασία ζώων οἰκιακῶν

Βοῦς	= βόδ'(i)	Π φωνή των λέγει «μούγκρισμα»	ἵππος	= ἄλουγου
ἀγελάς	= γιλάδα		φορβάς	— φουράδα
μόσχος	= μσάρι'(i)		νεογέννητος ἵππος	= πλάρ'(i)
ταῦρος	= ταυρι		αὐνούχιστος ἵππος	= ἀγίρ'(i)
δάμαλις	= δαμάλ'(i)		γιὰ ἵππασία ἵππος	= μπινέκ(i)
1/2—1 ἔτους μόσχος=παλιουμπούκ(i)			*Ἡ φωνὴ των «χλιμίτρισμα» καὶ τὸ βάδισμα ἀραβάν'(i)	

Ὄνος ἄρρην = γαιδούρ(i)

ὄνος θῆλυς = γαιδούρα

πῶλος = πλάρ'(i) ἢ πλαρούδ'(i)

κύων ἄρρην = σκλι

κύων θῆλυς = σκύλα

νεογέν. σκυλάκι = χτάβ'(i) ἢ χταβούδ'(i)

ὄ γάτος = γάτους

ἢ γάτα = γάτα

τὸ γατάκι = γατούδ'(i)

σκύλος σπιτιοῦ = σπιτόσκλου

* μανδριοῦ = μαντρόσκλου ἢ τσιουμπανόσκλου

» δρόμου = σουκακόσκλου ἢ κουπρόσκλου

* κηνυγιοῦ = κυνηγόσκλου ἢ κουπόι

τράγος = τραῖ

γίδα = γίδα

κατσίκι = κατσίκ'.

ἄρσενικὸ 1 ἔτους = τραουτσέλ'(i)

* 1 - 2 ἐτῶν = μπλιόρ'(i)

γίδα στεῖρα = στειρουμπλιόρα

3) τρόνια = ὀρθογώνιον ὑφαντὸν ὑφασμα με 4 σχοινιά πλεκτὰ στίς ἀκρες φορτώνονται τὰ μωρά.

4) βιτούλ = περυσινὸ κατσίκι.

5) γκουγκόσια = καρύδι ἄνευ πρασίνης φλούδας.

«μάγκρισμα» «γούγκρισμα» «αγγάρισμα»	κόκουρας	= πέτνους
	ὄρνιθα	= ἄρνιθα
	πουλάκι	= πλούδ'(i)
		κλουσσουπούλ(i)
	κλῶσσα	= κλουσσαριά
		«κακάρζμα»
	χοῖρος (ἄρρην)	= γρούν'(i)
	χοῖρος (θῆλυ)	= σκρόφα
	χοιρίδιον	= γκουρτζέλ'(i)
	«γκούρλισμα»	

Περίεργες λέξεις

1) Νιζιούτσκα = ἱμάς λεπτὸς δέο-
ματος πρὸς πλέξιμο τσαρουχιῶν.

2) γκαλγότσ'(i) = ἡ τοποθέτησις
μικροῦ παιδιοῦ στίς ὠμοπλάτες
τῆς μητέρας ἢ ἄλλου.

12. Τοπωνυμια

- 1) 'Αϊ - λιᾶς = ἕψωμα μὲ ἐκκλησία Προφήτου 'Ηλία.
- 2) 'Αϊ - λιὰ πλάι = πλαγιά τοῦ Προφήτου 'Ηλία.
- 3) 'Αγγανους = ἄγνωστη σημασία (ὑπάρχει βρύση μὲ κρύο νερὸ) μοναδική στήν περιοχήν.
- 4) 'Ασβεσταριά = ἀσβεστόπετρες καὶ καμήνια.
- 5) 'Ανασουντούμπα = ἴσως Θανασοῦδη Τούμπα (ἢ ἐκ τοῦ «ἀνάσα» ποὺ παίρνεις γιὰ ν' ἀνεβῆς).
- 6) 'Αβράμ Τούμπα = ἄγνωστος ὁ 'Αβράμ.
- 7) 'Αλέξ' βρύσ' = ἄγνωστος ὁ 'Αλέξης.
- 8) 'Αϊ - Γιώρ'ς' = 'Αγίου Γεωργίου.
- 9) 'Ασπρόγουμε = ἄσπρο χῶμα.
- 10) 'Αβράμ Πέτρα = ἄγνωστος ὁ 'Αβράμ.
- 11) Βουρλά = Βοῦρλα (βγάζει περιοδικὸ νερό).
- 12) Βιγγλούδα = βιγγλίζω = παρατηρῶ.
- 13) Βιριούς = ἄγνωστον.
- 14) Γκόλ - τσιαῖο' = ἄγνωστος ὁ Γκόλης (Γκολιάρης = ὀλόγυμνος).
- 15) Γραμματ'κὸ = ἄγνωστον (ὑπάρχει ἐπίθετον Γραμματίκας).
- 16) Γιρουνκουλάθρον = Γέρον Νικόλα.
- 17) Γαλανὸ νερὸ = ἔχει νερὸ γαλανὸ κατὰ τοὺς χειμερινοὺς κυρίως μῆνας.
- 18) Δημητράκου τρύπα = ἐκρύπτετο κάποιος κλέπτης «Δημητράκος».
- 19) Δαμασκ'νιά = ἔχει δαμασκηλιά.
- 20) Διντράρα = δένδρο μεγάλο.
- 21) Ζαχαρᾶ ραχόν' = Ζαχαρᾶς ἐπίθετο ὑπάρχει στὰ Ριζά.
- 22) Ζμόλ'(ι) = λέξις μᾶλλον ξενική.
- 24) Ζιαμπόκουβου = λέξις μᾶλλον ξενική.
- 24) Καρφόπιτρες = ἐξεῖ ἐκάρφωσαν οἱ κομπογιαννίτες γιατροὶ τὴν «Πανούκλα». Ὑπάρχουν ἀκόμη τὰκαρφιά.
- 25) Καστέλ' = παρατηρητήριον.
- 26) Καρακάσ' - πηγᾶδ' = Καρακάσης ἐπίθετο καὶ σήμερον εἰς Ριζά.
- 27) Κουτσακαρλῆς.
- 28) Κιραμίδα = τρέχει τὸ νερὸ ἀντὶ ἐκ σωλήνος διὰ κεραμίδας.
- 29) Κελλί = κελλί ἀγορασθὲν ἀπὸ Μοναστήρι 'Αγ. Ὁρους.
- 30) Καμήλας Λάκκους = τὸ ἕψωμα παίρνει τὸ σχῆμα καμήλας.
- 31) Καφάσ'(ι).
- 32) Κιρτάσ'(ι).
- 33) Κοντουλάκκια = κοντοὶ λάκκοι.
- 34) Κονκκνόγουμε = κόκκινο χῶμα.

- 35) Κουρμάξ'(ι) λάκκου = ἄγνωστος ὁ Κουρμάξης.
 36) Κουλοζθᾶ χουράφ'ι = ἄγνωστος ὁ Κουλοζθᾶς.
 37) Κούφαρ' ραχόν.
 38) Λουρίτ'ι = εἶναι λωρίδα.
 39) Λάκκισ = ἔχει λάκκου.
 40) Λιτσιάν ἀπουλιάνα = ἄγνωστος ὁ Λιτσιάνης.
 41) Μπρατανιά = ἴσως Μπρακανιά = δένδρο μὲ καρπὸ.
 42) Μαρίν' Λάκκα = ἄγνωστος δ Μαρίνης.
 43) Μ'πλιά = μηλιά. Ἔχει ἀγριομηλιές.
 44) Μπούκα = κλείνει τὸ μέρος γιὰ παρατήρησι (στουπώνει).
 45) Μπατσιά = Μπατσιὸ = τυροκομεῖον.
 46) Μπόρους = Πόρος = πέρασμα ἢ μπουριά.
 47) Μάραντονς = μαραίνονται τὰ σπαρτά.
 48) Μπράβις =
 49) Μπαμπακιές = βαμβακιές.
 50) Μπιστιριά = πέτρα ποὺ τρίβεται μὲ τὸ χέρι.
 51) Ντουρίτσα = ἄγνωστον. Ἴσως ἐκ τῆς τουρκικῆς λέξεως «ντο-
 ρῆς».
 52) Ντραγασιά = δραγασιά = συγκεντρωμένα χωράφια.
 53) Ξηρολείβαδα = ξηρὰ λειβάδια.
 54) Οὐσμάν'(ι) Ραχώνα = Ὀσμὴν ἦτο Τοῦρκος. Ἡ ἰδιοκτησία του
 ἦ ἐφονεύθη ἐκεῖ.
 55) Παπαβασιλ'κοῦ = Παπαβασιλείου (εἰς Ριζὰ ὑπάρχει ἐπίθετον).
 56) Πτούν'(ι) = ἄγνωστον.
 57) Πουρνάρα = ἔχει πουρνάρι μεγάλο.
 58) Παλιόκαστρονς = Παλαιὰ κάστρα. Ὑπάρχουν ἐρείπια. Ἄγνω-
 στη ἱστορία. Ὑπάρχει καὶ ἀραιμύστρατα, ποὺ ἀργότερον μεταφέροντο χορ-
 μοὶ δένδρων ἀπὸ Ἀθρᾶμ τοῦμπα, Δαμασκηνιά, Σμόλ, Παζαρούδα, Σταυρόν.
 59) Πέγκα Βρύσι = ἄγνωστος ὁ Πέγκας.
 60) Παλιούρ'(ι) = ἔχει παλιούρια.
 61) Παλιουμάντρια = παλαιὰ μαντριά.
 52) Ποταμὸς = ἔχει ποταμόν.
 63) Πύργους = ὑπάρχουν ἐρείπια πύργου.
 64) Πκὸ νερό = τοπικὸ νερό.
 65) Ραμπαντζιάν'(ι) = ἴσως ἐπίθετον ἄγνωστον.
 66) Ραχώνα = ὕψωμα (ράχη).
 67) Ριζὸ ἢ Μάννα = ρίζωμα βουνοῦ = Μάννα πηγὴνεροῦ.
 68) Συρτὸ νερό = ὄχι τρεχάμενο νερό, - μόλις κινεῖται.
 69) Σκουτωμένο = κάποιος σκοτώθηκε.

- 70) Σουρβές = ἔχει δένδρα «Σουρβές».
- 71) Σκλήθρον = ἔχει θάμνους «Σκλήθρον» παραποτάμιος θάμνος.
- 72) Σήκουβον = ξενική λέξις.
- 73) Σταυραϊτοῦ φύλια = φύλια τοῦ Σταυραϊτοῦ.
- 74) Σκιά = εἶχε σκιά.
- 75) Στρίκ' ραχόν' = Ραχόνι τοῦ Στρίκον (ἐπίθετον εἰς τὰ Ριζά).
- 76) Στινουχώραφα = στενὰ χωράφια.
- 77) Σηπουτό = (βλάχικη λέξις) (τσεσμέξ) βρούσις.
- 78) Σιλιο = σέλωμα (ὄπως ἢ σέλα τοῦ ἀλόγου).
- 79) Σαρρηγκαριὰ = καρυδιὰ τοῦ Σαρρη (ἀνύπαρκτον ἐπίθετον).
- 80) Σουσάνας τρύπα = ἐκρύφθη κάποια Σουσάνα (ἄγνωστη ἱστορία).
- 81) Σκάρδαμς = ἴσως ἐκ τοῦ ρήματος «Σκαρδαμίζω».
- 82) Σταυρὸς = Σταυροδρόμι κι' ἐξωκλήσι τοῦ «Σταυροῦ».
- 83) Σόπκα πέτρα = ὑπάρχει ὄνομα Σόπκας.
- 84) Τοῦμπις = ὑψώματα (τούμπα).
- 85) Τσιαούσ' τοῦμπα = Ἡ ἐφρονεῖνθη κάποιος Τσιαούσης (ἐπίθετο) ἢ Τοῦρκος λοχίας.
- 86) Τρανὸ λάκκον = μεγάλος λάκκος εἰς πρόποδας Χολομῶντος.
- 87) Τρανὸ χουράφ' = μεγάλο χωράφι.
- 88) Τσιαῖρα = μεγάλο λειβάδι.
- 89) Τσμὲν ραχόν' = ραχόνι τοῦ Τσμένη (ὑπάρχει παρατσούκλι «τσημγκούδ»).
- 90) Τζιάφ' λάκκα = ἄγνωστος ὁ Τζιάφης (ἐπίθετο ἀνύπαρκτο).
- 91) Τριακότρουπα = Δρακότρουπα ἢ τρεῖς τρύπες.
- 92) Φυτουκάθ'κον = ἀπὸ τὰ φυτὰ ἢ ἐπίθετον Φυτόκας, πὸν δὲν ὑπάρχει.
- 93) Φακίτσα = ἐσπέροντο φακές.
- 94) Φούντα = φουντωτὸ μέρος. (Γ' ὄρο τὸ μέρος εἶναι γυμνὸ ἀπὸ δένδρα.
- 95) Φώτ' πέτρα = ἄγνωστος ὁ Φώτης.
- 96) Χουλουμώντας = Ἡ ὑψηλότερη κορυφή τοῦ ὄρους «Χολομών» «Ἐψίζωνον».
- 97) Χαῖλακα τοῦμπα = χαλαῖκος = ψηλός. Λέξις τοπική. Ἡ ἴσως ἐπίθετον ἀνύπαρκτον.
- 98) Ψήλ' ράχ' (ι) = ἡψηλὴ ράχη.

13. Ὁ Χρόνος (διαίρεσις καὶ μέτρησις αὐτοῦ).

Μήνες	Ἑποχὰι	Ἡμέραι ἑβδομάδος
1) Γιννάρο'(i)ς	1) Ἄνξ'	1) Διοφτέρα
2) Φλιβάρο'(i)ς	2) Κιλουκαίρο'(i)	2) Τροίτ'
3) Μάρτ'ς	3) Προουχείμ(i)	3) Τιτροάδ'
4) Ἀπρίλ(i)ς	4) Χ'μόνας	4) Πέφτ'
5) Μά(i)ς		5) Παρασκιβή
6) Θιρστής	Χωρισμὸς ἡμέρας	6) Σαββάτου
7) Ἄλουνιστής ἢ Ἄλουνάρο'ς	1) Προόιμα	7) Κυριακὴ
8) Τσ' Παναγιῶς	2) Γιόμα ἢ Στάλαμ γιόμα (Σταλὸς)	Γεύματα
9) Σπαρτής	3) Τσάκσμα μροῦ	1) Προόιμα
10) Ἀϊδημητριάτ'ς	4) Βασίλιμα ἡλιοῦ	2) Γιόμα
11) Ἀντριάς		3) Κουλάτσισμα
12) Ἀϊ Νικουλιίτς		4) Δείπνοϋς

Μέτρησις νύχτας: Σουρούπια, μισάνυχτα, χαραή, πούλια, τὸ ἄστρο τσ' μέρας (ἄχι τὸν «Γιλαντζή») = τὸ ἄστρο τοῦ μοιάζει τῆς μέρας, ἀλλὰ δέν εἶναι καὶ σὲ γελάει.

Ὠρολογία: Εἶχαν τὸν πετεινὸ τὴν νύχτα καὶ τὸν ἥλιο τὴν ἡμέρα.

14. Ἐπιφθέγματα, ποὺ ἐλαύνουν τὰ ζῶα

	Ἀναχώρησις	Στάσις
1) τὸ ἄλογο	τπριου	Ἄτσ'(i)
2) τὸ μουλάρι	μότσ'(i)	οὔγκσ'(i)
3) τὸ γαῖδουρι	τσιούτσ'(i)	οὔγκσ'(i)
4) τὸ βόδι	ῶ - ά!	τοψιοῦ
5) τὸ γίδι	ῆ, ῆ, ῆ.	κίτσ' - κίτσ'
6) τὸ σκυλι	οὔστ' ἢ κούτσ'(*)	κούτ, κούτ!
7) Ἡ κόττα	ξιού, ξιού.	τπριούκα, τπριούκα

15. Φαγητὰ

Ἐκτὸς τῶν κοινῶν φαγητῶν παρασκευάζονται καὶ τὰ ἐξῆς

- 1) Τραχανὰ γλυκά = μὲ γάλα καὶ πληγοῦρι).
- 2) Τραχανὰ ξινὰ = (μὲ ἀλεύρι καὶ ξινόγαλο).
- 3) Ψιρούκια = (κομματάκια ζυμαρί βρασημένα μὲ νερὸ καὶ λάδι).

- 4) Λαλαγγίτις = (οί τηγανίτες).
 5) Τσιουρβās = (μαγειρίτσα, αλλά νά ἔχη καί ξύδι).
 6) Κατσιαμάκ'(ι) = (ἀλεύρι καλαμποκίσιο βραστό).
 7) Μπλιουγκούρ'(ι) = (Σιτάρι γοντροκομμένο).

Κόμμωσις

- α) Ἄνδρῶν ἦτο: Ἡ «μπόλκα» κι' ἡ «γουρίστρια».
 β) Γυναικῶν: Ἡ «γουρίστρια», πίσω κοσῆς καί κορδέλλες με ἄκοπα μαλλιά.

16. Διοίησις

Ἐπὶ τουρκοκρατίας ἡ δημογεροντία με τὸν Γκουτζιαμπάση καί Ἀζάδες. Εἰσέπραττε τοὺς φόρους γιὰ τοὺς Τούρκους καί γιὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ χωριοῦ, ὡς π.χ. γιὰ τὸν μισθὸ τοῦ δασκάλου κλπ.

Ἐπῆρχε ἐπιτροπή τοῦ «Κισλᾶ» = ἐνοικιάσεως κτημάτων καί «Ἀδελφότης» ποὺ ἔκτισε καί τὴν ἐκκλησίαν κλπ., διὰ τῶν πόρων τῆς ἐξ ἐράνων καί συνδρομῶν.

Ὁ παπᾶς ἐπληρώνετο τὸ «Παπάθκο» τὸν ἀπὸ τὰ στέφανα κι' ὄχι ἀπ' τὰ ἄτομα.

Ὁ χαλκιᾶς πιάνονταν με τὸ «Κέσιμ» δηλ. πληρωμὴ στὸ χρόνο σὲ εἶδος.

17. Ἡ οἰκογένεια

Ὁ παποὺς κι' ἡ γιαγιά ἐκεῖνα τὰ χρόνια εἶχαν τὸ βέτο σ' ὅλη τὴν οἰκογένειαν. Ἐπῆζουον ὅλοι σ' αὐτούς. Κατὰ σειρὰν δὲ ἡλικίας καί τ' ἄρρενα νυμφευμένα τέκνα ὑπήζουον εἰς τὸν ἀνώτερον ἀδελφόν.

Ἐπίσης καί οἱ συννυφάδες ὑπήζουον οἱ μικρότερες στὴν μεγαλύτερη. Γενικὰ ἡ νύφη ἦτο ὑποτεταγμένη εἰς τὰς θελήσεις κι' ἀπαιτήσεις ὅλων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τοῦ ἀνδρός τῆς, ἔστω κι' ἂν ἦσαν μικρότεροι τὴν ἡλικίαν. Ἐθεωροῦτο σὰν ξένη με ὑποχρεώσεις χωρὶς δικαιώματα. Καί τὸ ταμεῖον τῆς οἰκογενείας τὸ κρατοῦσε ὁ παποὺς ἢ ἡ γορᾶ ἢ ὁ μεγαλύτερος υἱὸς ἢ ἡ μεγαλύτερα συννυφάδα ἱεραρχικῶς μεταβιβαζόμενον. Πολλὲς φορὲς συνέβαινε νὰ εἶναι δύο - τρία ἀδελφία παντρεμένα με τέκνα καί νὰ μὴ χωρίζουν. Κι' ἔβλεπες μιὰ Πατριαρχικὴ Οἰκογένεια με τὸν παποὺ ἀρχηγὸ καί με τὰ τέκνα, νύφες, ἐγγόνια νὰ παρακάθωνται στὸ τραπέζι.

Ὅταν ἐνέκρινε ὁ πατέρας γιὰ νὰ χωρίσουν τὰ παιδιὰ τότε χώριζαν κι' ἔπαιρναν ἀνάλογον κτηματικὴν περιουσίαν, βιὸ καί σπίτι ἢ κάμαρα. Πάντως ἐφρόντιζε ὁ Γέρος νὰ παντρεύῃ καί τὰ κορίτσια καί μετὰ χώριζε.

Συνήθως ἔμειναν με τὸν ἀπάντρευτο μικρότερο γυιό.

Ὁ Νουνός

Ὁ νουνός ἦτο πάντοτε τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. Ἐμποροῦσε ν' ἀλλάξῃ τὸ μέλος ὄχι ὅμως καὶ ἡ οἰκογένεια. Ἦτο κληρονομικός. Εἰς ἐσχάτην ἀνάγκην ὤφειλες νὰ τοῦ ζητήσῃς τὴν ἄδειαν καὶ τὴν εὐχὴν κι' ἂν σοῦ τὴν ἔδιδε ἠμποροῦσες ν' ἀλλάξῃς νουνόν. Ἐπῆρχε μεγάλη τιμὴ καὶ σεβασμὸς στὸν νουνό.

Ὁ νουνός, ὅταν ἐχώριζε τὰ παιδιὰ του, ἐμοίραζε δικαιωματικῶς καὶ τοὺς κουμπάρους στὰ παιδιὰ του, καὶ οἱ κουμπάροι ἀγογγύστως ἐδέχοντο. Δῶρα ἰδιαίτερα δὲν προσέφερε ὁ Νουνός, εἰμὴ κατὰ τὴν βάπτισιν καὶ γάμον. Οὕτε καὶ ὁ κουμπάρος προσέφερε εἰς τὸν νουνόν εἰμὴ χαλβάν τῆς Τυρινῆς καὶ «Μπουγάτσια» κι' αὐτὰ κόκκινα τὸ Πάσχα. Τὸ Πάσχα ἐφίλευε τὴν κουμπάρα.

Τρόπος λήψεως ὑπαλλήλου καὶ παζαρεύματα

Ὅλα τὰ παζαρεύματα γίνονταν διὰ «χειραψίας» καὶ διὰ μαρτύρων προέβαινον στὰ «χαϊρλίδια». Γραπτὰ δὲν γίνονταν. Ὁ ὑπάλληλος λεγόταν «δοῦλος» ἢ «μισταργός» (μισθός - ἔργον). «Στιχοῦσε» (πιάνονταν στὴ δουλειὰ) τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ «ξεστιχοῦσε» τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. «Στιχοῦσε» ἢ 6)μηνον ἢ «χρονκῆς».

18. Παιδικὴ γλῶσσα (Νηπιακὴ)

1) μπαμπὰ ἢ τάτης	= πατέρας	8) μπουμπὸ	= φροῦτο
2) μα - μὰ	= μάννα	9) κὸτς	= μαχαίρι (κόπτω)
3) μαμὰ	= ψωμί	10) τζίσ'	= φωτιά (καίει)
4) νινιὰ	= φαγητὸ	11) ἄτα	= στράτα (βάδισμα)
5) τπριουὸν - τπριουὸν	= νερὸ	12) μπουπ	= πέσιμο
6) νάνι	= ὕπνος	13) κακὶ	= ἀποπάτημα (λέρωμα)
7) κοκὸ	= γλυκὸ	14) τσιούσ'(i)	= οὔρημα

19. Γυναικεῖα ἔργα ἐν τῇ οἰκίᾳ

Ἡ γυναίκα ἐργαζόταν πάντοτε δίπλα στὸν ἄνδρα στοὺς ἀγρούς. Ἄλλα καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ δὲν ἔπαυε ἐργαζομένη.

Εἶχε τὴν ἀνατροφὴν τῶν τέκνων. Εἶχε νὰ μαγειρέψῃ, νὰ ζυμώσῃ, νὰ πλύνῃ, νὰ μπαλώσῃ καὶ νὰ ὑφάνῃ, νὰ κόψῃ καὶ νὰ ράψῃ. Ἐπρεπε νὰ μετατρέψῃ τὰ φυσικὰ προϊόντα εἰς βιομηχανικά. Κι' ἔτσι τὸ σπίτι ἦτο ἕνα ποικίλον ἐργοστάσιον βιομηχανίας με ἐργοστασιάσχη τὴν γυναίκα.

Ἐτσι ἡ γυναίκα ἦταν: γεωργός, βοσκός, μάγειρος, φούρναρης, καλλιεργητής, ὑφαντής, μοδίστρα, ράπτῃς καὶ παιδαγωγός.

Σύνεργα δὲ γιὰ τὴν ὕφανσι ἦσαν καὶ εἶναι:

1) Ὁ ἀργαλειός, 2) τὸ χτένι, 3) οἱ ψίχες, 4) τὸ ἀντί, 5) τὰ μ'τά-
ρια (μιτάρια - μίτος), 6) τὰ ἴπιργα, 7) ὁ ἄδραχτος, 8) ἡ σαττα, 9) ἡ ἀ-
νέμ'(ι), 10) τὰ μασούρια, 11) τὰ καλάμια, 12) τὸ διασίδι = (ιδιάζω =
κάννω ἴδιο, 13) οἱ πατήτρες, 14) προυγκίδια = σίδερα δύο, ἐνωμένα μὲ
τρίπτες ποὺ τέντωνε τὸ πανί στὸν ἀργαλειὸ καὶ κανώνιζε τὸ φάρδος.

20. Ἐκτέλεισις συμβάσεων

Ὅ,τι συμφωνία κι ἂν ἐγίνετο, δὲν ἐγίνετο ἐγγράφως, ἀλλὰ διὰ χει-
ραφίας, κι' ἐνώπιον μαρτύρων. Ἐὰν ἐγίνετο ἡ συμφωνία ἔλεγαν: «χαῖρ-
λίθκα», ἂν ὄχι «χάλασαν τὰ χαῖρλίθκα».

Ὁ πληρόνων ἀπαιτοῦσε κατὰ τι μείωσιν τοῦ συμφωνηθέντος ποσοῦ
καὶ τοῦτο ἐλέγετο «χαῖρ παρασί».

Τὸ καπάρο ἐδιπλασιάζετο ἂν χαλοῦσε ἡ συμφωνία.

21. Δικαστήρια

Κατ' ἀρχὴν ἀπέφευγον τὰ τουρκικὰ δικαστήρια. Ἐφρόντιζαν οἱ δη-
μογέροντες ἢ τὸ Κοινοτικὸν Συμβούλιον νὰ συμβιβάσουν τὰς διαφορὰς.

Ὅταν κανεῖς ἔκαμνε κανένα κακὸ π.χ. κλεψιά, ἀνηθικότητα κλπ. τὸν
«ἔβγαζαν στὸ τζιουμάτ'(ι)». Δηλ. στὸ μεσοχώρι ἐνώπιον τῶν δημογερόντων
κι ὄλου τοῦ χωριοῦ, ποὺ κάθονταν σὲ «ἀγριντιὰ» (ἀγριο ξύλο ὄχι καλοπελε-
κημένο, χονδρὸ ποὺ ἐστήριζαν τὶς σκεπές τῶν σπιτιῶν καὶ τὸ ὁποῖον ἄφηναν
κατὰ γῆς γιὰ κάθισμα), διότι δὲν ὑπῆρχαν τότε καφενεῖα, κι ἐκεῖ διαπομπέυε-
το ἀπὸ ὄλο τὸ χωριό. Κι' ἀπὸ ἐντροπὴ σταματοῦσε τὸ κακό.

22. Διαπόμπευσις ἀνηθίκου κόρης

Ἄν μιὰ κοπέλλα ἐγέννα ἀστεφάνωτη τὸ τέκνον τὸ ὀνόμαζαν «Γκου-
λιάν'(ι)» τὴν δὲ κοπέλλα «Γκουλιανοῦ», ἔστω κι ἂν ἦτο ἀπ' τὸν ἀραβωνια-
στικὸ της. Τότε γυρὸς καὶ νύφη δὲν εἶχαν θέσιν μέσα στὸ σπίτι. Ἦσαν
πάντα περιφρονημένοι τόσοσιν ἀπ' τοὺς οἰκεῖους των, ὅσον κι' ἀπ' τὸ χωριὸ
ὀλόκληρο.

Βαπτιζόμενον δὲ τὸ τέκνον, δὲν ἐλάμβανε τὸ ὄνομα τῶν γονέων
(παποῦ ἢ γιαγιᾶς) ὡς συνηθίζεται. Οἱ γέροι γονεῖς δὲν ἐλέρωναν τ' ὄνο-
μά των μὲ ἀτιμίαν. Ἔπρεπε νὰ πάρη ξένο ὄνομα καὶ μάλιστα ἀσυνήθιστο
καὶ ποὺ νὰ μὴν ὑπάρχη στὸ χωριὸ μέσα.

23. Δημόδης Ιατρική

Ἐπῆρχαν πρακτικοί, πὸν θεράπευαν τὰ σπασίματα καὶ βγαλσίματα ματα μετὸ πάτημα ἢ δέσιμο μετὰ «κλάπες», δηλ. δυὸ σανιδάκια.

Ἐπίσης ἔκαμναν ἀλοιφὰς γιὰ σπυριὰ ἀπὸ διάφορα βότανα μετὰ λάδι κλπ. Ἐκοβαν μιὰ ἴνα στὸ μάτι γιὰ νὰ γιαιτρέψουν τὸν ἴκτερο (κιτρινάδα), ἔκοβαν μιὰ φλέβα κάτω ἀπ' τὴ γλῶσσα γιὰ νὰ γιαιτρέψουν τὴν λύσσαν, κτυποῦσαν μετὸ πίσω μέρος τοῦ ψαλιδιοῦ τὸ λαιμὸ τῶν παιδιῶν νὰ φύγουν τὰ «χελώνια» ἢ μᾶλλον οἱ ἀδένες (ἀδενοπάθειαν) κι' ἔκαμναν χάπια ἀπ' ἀνοιχτὸ (χύμα) κινίνου (σουλφάτο) καὶ τὰ περιτύλιγαν μετὰ καφὲ ἢ τσιγαρόχαρτο, γιὰ νὰ μὴ πικρίζουν γιὰ τὴν θεραπείαν τῆς ἐλονοσίας καὶ ἔκαμναν καὶ «Μαντζιούνη» γιὰ δυναμωτικό. Παλαιότερον ἐπῆρχαν κι' οἱ κομπογιαννίτες γιαιτροὶ πὸν κάρφωναν τὴν ἀσθένεια «Πανούκλα» ἔξω ἀπ' τὸ χωριὸ σὲ πέτρες (ὄρα τοποθεσία Καρφόπετρες) κι' ἔβγαζαν τὴν ἰδέαν τοῦ κόσμου περὶ ὑπάρξεως πλέον τῆς ἀσθενείας ἀφοῦ προηγουμένως εἰσέπραττον οὐκ ὀλίγα χρήματα ἀπ' ὄλο τὸ χωριό. Τὴν παρουσίαζον τὴν ἀσθένειαν, ὅτι φωνάζει σὰν κόττα «κακαρίζεται» νύχτα, ὁ κόσμος κρύβονταν στὰ σπίτια κι' αὐτοὶ περιφέροντο στὰ κοτέτσια, κλέβοντας τὶς κόττες, αἰτινες ἐκακάριζαν.

24. Ἀστρολογία

Γιὰ τὴν καλοκαιρία ἢ κακοκαιρία, βροχή, ἀέρα, χιόνι κλπ. εἶχαν ὀρισμένα σημεῖα. Τὸν ἥλιο πῶς ἀνατέλει, πῶς βασιλεύει, τὴν καταχνιά, ἀπὸ ποῦ ἐμφανίζεται, ἀπὸ ποῦ ἀστράφτει, τὸ φεγγάρι ἂν ἔχη «ἀλώνι» κλπ. Μεγάλῃ σημασίᾳ ἔδιδαν στὸ φεγγάρι. Γιὰ νὰ φυτέψουν δένδρα π.χ. ἔπρεπε νὰ εἶναι «καινούργιο φεγγάρι» 2 - 3 ἡμερῶν, γιὰ νὰ πιάσουν καὶ καρπίσουν. Τὴν οἰκοδομήσιμο ξυλεία, γιὰ νὰ μὴν τὴν τρώγη τὸ σκουλίκι «χάσ' φεγγαριοῦ» δὲν τὴν ἔκοβαν τότε.

Τὰ Μηρομήνια (*Ἡμερομήνια)

Ἀπὸ 1 - 12 Αὐγούστου ἐξετάζουν τὶς ἡμέρες καὶ κανονίζουν τὸν Καζαμία τῆς χρονιάς. 1η Αὐγούστου γιὰ τὸν Αὐγουστο, 2α Αὐγούστου γιὰ τὸν Σεπτέμβριο, 3η Αὐγούστου γιὰ τὸν Ὀκτώβριο κ.ο.κ.

Προσέχουν τὸν οὐρανὸν, τὰ σύννεφα, τὸν ἀέρα κλπ. Χωρίζουν εἰς 4/4 τὴν ἡμέρα καὶ κανονίζουν τὸ κάθε τέταρτο τοῦ φεγγαριοῦ δηλ. τὴν ἐβδομάδα. Λογαριάζουν σεληνιακὸν μῆνα μετὰ 4 φεγγάρια. Ἐπίσης λέγουν πῶς ὅπως εἶναι ἡ σημερινὴ ἡμέρα ἢ ἴδια θὰ εἶναι ὕστερα ἀπὸ 5 μῆνες παρὰ 5 ἡμέρες.

25. Μουσικά όργανα

Ήσαν ή γκάϊντα, τὸ βιολί, τὸ κλαρίνο, τὸ νταούλι κι' ή φλογέρα.

26. Ἡ λατρεία και μαντική

Ἡ λατρεία περιορίζεται εἰς τὰ τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς θρησκείας Δόγματα με χωρὶς δημώδεις δοξασίας.

Μόνον στὰ αγιάσματα «ἄϊ - νέρια» δένουν κλωστής στὸν ἐκεῖ εδρῖσκόμενον θάμνον, για νὰ δέσουν τὴν ἀσθένειαν τοῦ πάσχοντος.

Ἡ κλωστή δὲ πρέπει νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ ροῦχα ποῦ φορᾶει ὁ ἀσθενῆς και πρέπει νὰ βραχῆ με τὸ νερό.

Ἐπίσης, ὅταν ἔτρωγαν κοτόπουλα, ἔβλεπαν τὸ κόκκαλο τοῦ στήθους «σαμάρι» και προέλεγαν τὸ μέλλον τῆς οἰκογενείας. ὄχι ὁμως με τόσην ἐπιμέλειαν και πίστιν, ἀλλ' ἀπλῶς τυπικῶς και ἐκ παλαιᾶς συνηθείας. Ἐπίσης ἐπίστευαν στῆς «τύχης τὰ γραμμένα», χωρὶς νὰ περιφρονοῦν τὴν θεῖαν πρόνοιαν, συνταυτίζοντας τὴν τύχην με τὸν Θεόν.

27. α) Ἡ πιπιρούνα

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀνομβρίας ἕνα ὄρφανὸ φτωχὸ κορίτσι, ντυμένο με χλωρὰ βούζια (ἀκτέα) χορεῦον διήρχετο τὰ σπίτια και τίς γειτονιές και ὑπὸ συνοδείαν ἄλλων κοριτσιῶν περιεβρέχετο ἀπὸ κάθε νοικοκυρὰ και ἐλάμβανε δῶρα ή χρήματα ή τρόφιμα.

Ἐλέγετο δὲ τὸ κάτωθι τραγοῦδι.

«Πιπιροῦ δροσολογοῦσα κι' τὸν Θεὸ παρακαλοῦσα.

Θέ' μου βρέξι μιὰ βρουχή, μιὰ βρουχή μιὰ σιγανή,

στὰ σιτάρια, στὰ κριθάρια κι' στ' Θεοῦ τὰ παρασπόρια.

Μπάρις, μπάρις τοῦ νερό, λίμνις, λίμνις τοῦ κρασί».

β) Τὸ κρέμασμα τῆς χελώνας

Για νὰ βρέξῃ κρεμοῦν και μιὰ χελώνα ζωντανή.

Κι' ἐπειδὴ συνέχεια ή χελώνα κουνάει τὰ πόδια κρεμασμένη, νομίζουν πὼς προσεύχεται.

Ὁ δὲ Θεός, φαίνεται, ἀναγνωρίζων τὴν ἀδικίαν τοῦ ἀκάκου ζώου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ἄνθρωπον ποῦ εἶναι ἁμαρτωλός, πρᾶγμα ποῦ δείχνει με τὴν πρᾶξιν του αὐτῆ, εἰσακούει τὴν χελώνα και βρέχει. Τοῦτο βεβαίως συμπτωματικῶς συμβαίνει.

28. Β ρ ύ σ ε ι ς

α) Τὸ «παληοπήγαδο»

Ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 300 μ. περίπου εἶναι μία πηγή ποῦ ἀναβλύζει ἄφθονο, γάργαρο, κρύο καὶ χωνευτικὸ πόσιμο νερό.

Ἐξ αὐτοῦ κινοῦνται 2 - 3 νερόμυλοι καὶ ποτίζεται ὀλόκληρη περιφέρεια μὲ μπαξέδες ἀπὸ κεῖ κάτω. Ὑπάρχει ἐκ παλαιότερων χρόνων ἀπόφασις τοῦ Ἀρείου Πάγου, διὰ τῆς ὁποίας ἐρρηθμίσθη, τὴν ἡμέραν νὰ ποτίζονται οἱ μπαξέδες καὶ τὸ βράδυ νὰ ἀλέθῃ ὁ μῦλος. Εἰς Ἄρειον Πάγον ὁ Γεώργιος Β. Γραμματίτσας, μυλωθρὸς καὶ ἡ Κοινότης.

Ὅπως καὶ ἡ λέξις ἦτο παλαιὸ πηγάδι. Λιθοῦνται οἱ παποῦδες, πῶς κάποτε σώθηκε τὸ νερὸ καὶ ὑπέφεραν πάρα πολὺ. Ἐπίσης σταμάτησε καὶ καὶ μὲ τοὺς σεισοὺς Χαλκιδικῆς τὸ ἔτος 1932, καὶ ἠναγκάσθησαν οἱ κάτοικοι καὶ μὲ βοήθειαν τοῦ Κράτους νὰ τὸ μεταφέρουν χαμηλότερα 30 - 50 μ. καὶ νὰ βάλουν 6 βρύσεις 4ων Ἴντσῶν. Πρῶτα ἦτο μιὰ γούβα (δεξαμενὴ καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἔπαιρναν οἱ ἄνθρωποι καὶ πότιζαν καὶ τὰ ζῶα. Γῦρο - γῦρο ὑπῆρχε τοίχος καὶ περιεφράσσετο τὸ νερό. Σήμερα σώζεται ὁ τοίχος καὶ ἐκαλύφθη μὲ πλάκα διότι ἐκεῖ εἶναι ἡ πηγή.

Ἐδῶ στὸ ἄφθονο νερὸ πλένουν τὰ ροῦχα οἱ γυναῖκες καὶ δὴ τὰ χονδρά. Ἀνάβουν φωτιὰ καὶ τοποθετοῦν τὰ καζάνια. Ἐδῶ ποτίζουν τὰ ζῶα. Ἀπ' ἐκεῖ μετεφέρετο μὲ ζῶα στὰ σπίτια τὸ νερὸ ἢ στὴν πλάτη μὲ τὴν τροχία οἱ γοῖες καὶ στοὺς ὄμιους οἱ νέες τὶς στάμνες μὲ τὸ σταμινοπάλωμα, νὰ μὴ λερώνεται ὁ ὄμιος. Τὶς Κυριακὰς καὶ γιορτὲς ἦταν γραφικώτατο τὸ θέαμα.

Ἐβλεpes κοπέλλες λυγρὲς καὶ ροδομαγουλάτες μὲ τὶς στάμνες στὸν ἕνα ὄμιο καὶ μὲ τὸ ἀντίθετο χέρι νὰ κρατᾶ τὴ στάμνα ἀπὸ τὸ χέρι κάμνοντας ἔτσι στεφάνι ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς τῆς καὶ τὸ ἄλλο νὰ κινῆται ἐλεύθερα.

β) Ἡ Χρούσου

Εἶναι μιὰ βρύση μέσα στὸ χωριὸ στὸ Β.Δ. μέρος καὶ μέσα σὲ μιὰ ρεματιὰ μὲ πολὺ λίγο νερό, 1/2 Ἴντσας καὶ κατὰ περιόδους μὲ 2 - 3 Ἴντσας. Εἶναι πάρα πολὺ κρύο (ἀσβεστοῦχο), πλὴν ὅμως περιοδικό. Μπορεῖ νὰ σταματήσῃ καὶ νὰ ξαναέρθῃ καὶ ὕστερα ἀπὸ 5 καὶ 7 χρόνια.

Ἀπ' ἐδῶ παίρνουν νερὸ γιὰ πρόφθασι καὶ μάλιστα οἱ ἠλικιωμένες. «Χρούσου» λέγεται ἴσως ἐκ τοῦ θορύβου ποῦ κάμνει τὸ νερὸ ἀναβλύζον. Χρούχου δηλ. εἶναι ὀνομασποιημένη λέξις.

γ) Σηπουτὸ

Εἶναι βρύσι στὸ Β.Δ. ἄκρο τοῦ χωριοῦ καὶ ὑδρεύεται ὁ κάτω μαχαλᾶς.

Είναι λίγο άνοστο και μυρίζει λασπές. Έχει βρύσι με 1 - 2 ίντσας.
«Σηπουτό» είναι λέξις βλάχικη, πού σημαίνει τσεσμές, δηλ. βρύσι.

δ) Παποῦ πγάδ'(ι)

Είναι καλό νερό χωνευτικό, αλλά και αυτό περιοδικό και εύρσκεται πτή ρεματιά μεταξύ Ριζῶν - Παλαιοχώρας, άπ' όπου ύδρεύονται και τῶν δύο χωριῶν οί πρὸς αὐτὸ πλησιέστεροι μαχαλάδες. Έτσι ἐπικοινωνοῦν οί νέοι και νέες τῶν δύο χωριῶν και αὐτοστιγμῆς τὰ μυστικά τῶν δύο χωριῶν γίνονται γνωστά και κοινά.

Γι ατήν ὄνομασία οὐδέν γνωρίζω.

29. α) Τὸ σπίτι

Γιὰ νὰ ἐκπληροῖ τὰς ἀνάγκας τῆς οἰκογενείας ἐκτίζετο δίπατο. Τὸ κατώϊ και τὸ ἀνώϊ.

α) Τὸ κατώϊ ἐγίνετο γιὰ τὶς ἀποθήκες (τ' ἀμπάρια) γιὰ τὰ σιτηρά, τὰ καδιά με τὰ τυριά γιὰ τοὺς κτηνοτρόφους, τὸ σταῦλο γιὰ τὰ ζῶα του με τὰ παγιά. Ἡ ἀχυρώνα ἦτο ξεχωριστὰ και μάλιστα ἔξω στήν ἄκρη τοῦ χωριοῦ ἀφ' ἑνὸς νὰ προφυλάγωνται ἀπὸ πυρκαϊά, ἀφ' ἑτέρου διότι ἐκεῖ ἀλωνίζον και ἀπ' εὐθείας ἐποθετοῦν τὸ ἄχυρο, χόρτο, καλαμποκιές, (καζάλια κλπ.) σόνεργα ἀλωνισμοῦ. Τὰ ζῶα του ἤθελε ὁ χωρικός νὰ τὰ ἔχη κοντά του. Αὐτὰ τὸν ζοῦν και μ' αὐτὰ νὰ ζῆ. "Ὀλη τῆ νύχτα ὁ νοῦς του εἶναι στὰ ζῶα. "Εφαγαν ἄραγε τὴν ταί τους; Μήπως ἔκοψε κανένα βόδι τὸ σχοινὶ (κυροζῶϊ) νὰ σπάση με τὰ κέρατά του ὁ Καστάνης τὸν Καρατζιά; Μήπως ἀρρώστησε κανένα; Και τακτικά σηκώνεται ἀνάβει τὸ λυχνάρι και τὰ ἐπιθεωρεῖ.

β) Τὸ ἀνώϊ. Στὸ πάνω πάτωμα ἦταν ἡ κατοικία του. Τὸ πάτωμα τοῦ ἀνωγιοῦ με τὸ κατώϊ τὸ χῶριζαν σανίδια πού οί ἴδιοι με τὸ τσεκούρι ἔκαμναν και ἔρριχναν χῶμα ἐπάνω γιὰ νὰ στουπώσουν οί τρύπες και τὸ ἄλοιφαν με κόκκινη λάσπη, ἀφ' ἑνὸς νὰ μὴν πέφτουν κάτω φωτιές και καγοῦν ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐμποδίζον τὸ κρῦο πού ἐρχόταν ἀπ' τὸ κατώϊ ἀπ' τοὺς φεγγίτες πού εἶχε γιὰ ν' ἀερίζεται και νὰ φέγγεται.

Ἡ διαρρύθμισις: Ἐπῆρχε ἕνα ὑπνοδωμάτιο «κάμαρ'», ἕνα δωμάτιο «καλὴ κάμαρ'» «νουδάς» γιὰ τοὺς φίλους, ἕνας νιπτήρας «νιροχύτης», μιὰ σάλα εὐρύχωρη «ἀπλουταριά» και μπαλκόνι με ξύλινα κάγκελα, ἕνα ἀποχωρητήριο «χρεία», ἢ «ἀπόπατος» κυρίως ἀπὸ τὸ πίσω μέρος τοῦ μπαλκονιοῦ και σπιτιοῦ χωρὶς σωλῆνες διοχετεύσεως πρὸς τὰ κάτω και χωρὶς λάκκον, ὁπότε οί ἀκαθαρσίες ἔτρεχον εἰς τὸν κῆπον.

*Ἄλλοτε πάλιν τὸ ἀποχωρητήριο ἐγινόταν ἔξω και εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ σπίτι. Ἐκαμναν ἕνα λάκκο και περιεκλείετο με τσιατιὰ ἢ κλαδιά.

Ἐπὶ Τουρκίας προτιμοῦσαν τὰ ψηλά σπίτια και γιὰ πύργους. Τὰ πα-

ράθυρα ἐγινόταν μικρὰ καὶ ἀντὶ γιὰ σίδερα ἔβαζαν ξύλα. Ἀντὶ γιὰ παντζιούρια ἔβαζαν τὰ «κανάτια» (σανίδια καρφωμένα σὰν πόρτα), ποὺ ἐδέοντο ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ μέρος καὶ ἀναπληροῦσαν καὶ τὶς κουρτίνες.

Τῶν πτωχοτέρων τὰ σπίτια ἐγινόταν ἰσόγεια μὲ ἐπέκτασιν τὸν σταῦλον. Ταβάνι δὲν εἶχαν καὶ φραίνονταν οἱ δοκοὶ καὶ ἡ ἀγριντιὰ (ἄγριο ξύλο, καρμὸς δένδρου κατὰ τι πελεκημένο μὲ τὸ τσεκούρι). Αὐτὸ ἐστήριξε τὴν σκεπὴν. Οὕτε πάτωμα. Στὴν ἀγριντιὰ κρεμοῦσαν σφαγμένο καὶ τὸ γουρούνι τὰ Χριστούγεννα. Τὸ ἰσόγειο πάτωμα κάθε Σάββατο τὸ ἄλοιφαν μὲ κόκκινο χῶμα.

β) Ἐπιπλα.

α) Ὁ «σουργῶς» δηλ. στρογγυλὸ χαμηλὸ τραπέζι ποὺ ἔτρωγαν διπλοπόδι.

β) Μαξιλάρια: Τὰ ὑφαντὰ χονδρὰ προσζέφαλα.

γ) Τὸ σεντούκι: Μπασούλο ποὺ ἐφυλάσσετε ἢ προῖκα μέχρι γηράματα.

δ) Ἡ «μπουλίτσα», δηλ. ἓνα σανίδι καρφωμένο στὸν τοῖχο. Ἐκεῖ τοποθετοῦσαν τὰ πλαστὰ (ψωμιὰ), σκεπασμένα μὲ τὸ «μισάλι», δηλ. ὑφαντὸ ἕφασμα μήκους 3 - 4 μ. καὶ φάρδος 30 - 50 ἐκ.

ε) Ἡ «νιφκίδα» = τρίπα στὸν τοῖχο, ποὺ ἔβαζαν, φλιτζάνια, ποτήρια, ρακοπότηρα, τὴν βύζα τοῦ ρακιού (θυζαίνω) καὶ δίπλα ἀπὸ ἓνα καρφὶ κρεμοῦσαν τὴν «Τσιότρα» (φλάσκα) μὲ κρασί. Ἐπίσης στὴ γωνία εἶχαν καρφωμένο καὶ ἓνα καλάμι μὲ χαράκια λοξὰ καὶ κρεμοῦσαν τὰ φυτζιάνια.

στ) Κρεβάτι δὲν εἶχαν. Ἐστρωναν ψάθα καὶ τὸ «σάϊσμα» (τρίχινο). Ἐζαναν καὶ κρεβάτια μὲ σανίδια καὶ στηρίζονταν στὶς «γαῖδοῦρες» (κλινοδίποδα) καμωμένες μὲ ξύλα.

ζ) Σκεπάσματα: Ἦσαν ἡ τσέργα, ἡ βελέντσα καὶ τὸ ταλαγάνι, ποὺ χρησιμοποιεῖτο καὶ γιὰ βροχὴ καὶ σκέπασμα ὕπνου στὰ χωράφια.

η) Εἶχαν καὶ τὴν «Μουσάνδρα» ἐκεῖ ἐφυλάγοντο τὰ φαγητὰ νὰ μὴ τὰ τρώγουν τὰ γατιά. Ἐκλειε μὲ παραθυρόφυλλα.

Τὰ ψηλὰ σπίτια ἔδειχναν ἀγροντιὰ. Οἱ διαστάσεις τῶν σπιτιῶν ἦσαν 6 - 8 μ. ἢ 8 - 10, τῶν δωματίων ἦσαν 4X4 μ. περίπου. Γιὰ νὰ συνηθίσουν τὰ παιδιά στὴν τάξι καὶ εὐταξία τοῦ νοικοκυριοῦ ἔλεγαν πῶς δὲν εἶναι καλὸ, εἶναι ἁμαρτία νὰ εἶναι τὰ παπούτσια ἀναποδογυρισμένα.

γ) Τροφή:

Γενικὰ ἦσαν λιτοδίαιτοι. Ἦρχοῦντο στὶς τροφές ποὺ παρήγαγον αὐτοί.

α) Ὁσπρια (φασόλια, ρεβύθια, φακές, μπιζέλια (ἄφκος), κουκιά), κλπ.

β) Κρέας «τραγιά, γίδες, βόδια, ἀρνιά, κατσίκια, κριάρια) κλπ.

γ) Φροῦτα (κεράσια, διαμάσκηνα, ἀγλάδια, (γκρότσα), καρπούζια, πεπόνια, σταφύλια, σῦκα).

δ) Λαχανικά (ντουμάτες, πιπεριές, φασουλάκια, (λουβίδια), κολοκύνθια κλπ.).

Όλα ὁμοῦς αὐτὰ σπανίως ἠγοράζοντο. Εἶχαν ἰδικὰ των.

Γιὰ προῖνὸ ρόφημα εἶχαν:

α) Τὰ τ ρ α χ α ν ἄ = (γλυκὰ καὶ ξυνά).

β) Τὰ ψ ι ρ ο ῦ κ ι α = ξυμάρι φρέσκο μαγειρωμένο.

γ) Τὸ Μ λ ι ο υ γ κ ο ῦ ρ' (ι) = σιτάρι χοντροκομμένο.

δ) τ ἦ ν κ ο υ ρ ι κ ο ῦ τ' (ι) = ἀλεύρι σιταρίσιο τσιγαριστό.

ε) Τὸ κ α τ σ ι α μ ἄ κ' (ι) καλαμποκίσιο βραστὸ (βουτουσαν σὲ μέλι ἢ λίγδα).

Ἐπρεπε νὰ φάγουν μόλις ξυπνήσουν καὶ μετὰ νὰ πᾶνε στὴ δουλειά. Τὰ μικρὰ παιδιὰ, γιὰ νὰ μὴ βγοῦν νησιτικά τὸ πρωτὶ (κυρίως τὴν Ἔνοιξι), τὰ ἔλεγαν νὰ φᾶνε μὴν τὰ «τσακίση ὁ κοῦκος», δηλ. μὴν τὸν ἀκούσουν νησιτικά καὶ δὲν θὰ τὰ πάη σὲ καλό.

Ἐπίσης τὸ βράδυ γιὰ νὰ καθίσουν στὸ τραπέζι, ποὺ θὰ εἶναι ὅλη ἡ οἰκογένεια καὶ θὰ ἔχη καλύτερα καὶ περισσότερα φαγητὰ ἐτοιμασμένα ἢ μάννα, τὰ ἔλεγαν ἅμα φᾶνε «βασίλεμα ἡλιοῦ», πῶς θὰ πεθάνη ἢ μάννα τους. Καὶ ἔτσι αὐτὰ δὲν ἔπαιρναν νὰ φᾶνε τίποτε καὶ περὶμεναν, φοβοῦμενα μὴ χάσουν τὴν μάννα τους ποὺ τόσο ἀγαποῦν.

Πάντοτε στὰ σπίτια τους ἔκαμναν τουρσιά καὶ πάστωναν ψάρια λίμνης. Γενικά ἢ κατσαρόλα δοῦλενε. κυρίως τὸ βράδυ, ποὺ συγκεντρώνονταν ἀπ' τὴ δουλειά.

Μαγειρικὰ σκεῦη

1) Ἡ κατσαρόλα = τέντζιαρ'ς

2) Τὸ τηγάνι = τγάν' (ι).

3) Τὸ ταψί = ταψί.

4) Μπακράτσι = Μπακράτσ' (ι).

5) Καζάνι = καζάν' (ι).

Εἶδη σε ρ β ι ρ ί σ μ α. τ. ο. ς:

1) Πιάτο = τσιανάκ' (ι).

2) Σουπιέρα = Μσοῦρ' (ι).

3) Κουτάλι = γλιάρ' (ι).

4) Πηροῦνι = πηροῦν' (ι).

5) Κουτάλα = γλιάρα.

Όλοι ἄρχιζαν τρώγοντες, ἀφοῦ ἔκαμναν τὸ στυρό τους καὶ τὸ ἴδιο καὶ μετὰ τὸ φαγητό.

30. Ἐνδυμασία — ὑπόδησις

Τὸ ὄρεινόν τοῦ τόπου καὶ τὸ ψυχρὸν τοῦ κλίματος ἀναγκάζουν τοὺς κατοίκους νὰ φοροῦν κυρίως χονδρὰ (γριζίνα) ροῦχα σχεδὸν χειμῶνα καλοκαίρι. Κυρίως ἢ φανέλλα εἶναι πάντοτε μάλλινη (μαλλίνα) καὶ μὲ μανίγια, γιατί ἰδρώνουν. Οἱ γυναῖκες προτιμοῦν καὶ τὰ προικιά των χονδρὰ καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μάλλινα.

α) Ἐνδύματα ἀνδρῶν :

1) Τὰ «σκουφούνια» (ὄρα σκουφο). Κάλτσες μὲ μαλλὶ καὶ μὲ σχοινὶ νὰ δένονται ἀντὶ καλτσοδέτας.

2) Οἱ «κάλτσες» (μὲ καλτσόνημα) πλεγμένες στὸ χέρι μὲ καλτσοβέλονες.

3) Τὸ «βρακί» = τὸ ἐσιόβρακο ποὺ ἔφθανε μέχρι τὸν ἀστράγαλο καὶ ἐδένετο μὲ λωρίδες.

4) Τὸ «μπενεβρέκ'(ι)». Ἦτο τὸ σημερινὸ παντελόνι. Ἐγίνετο ἀπὸ μαλλὶ στὸν ἀργαλειὸ (μπενεβρέκι = ἴσως πανωβράκι).

5) Ἡ «Μαλλίνα». Ἡ φανέλλα ἀπὸ μαλλὶ = (μαλλίνα).

6) Τὸ «π'κάμισου» = ὑποκάμισο.

7) Τὸ «ζινάρ'(ι)» = τὸ ζωνάρι. Ἐπίσης ὑφαντὸ ποὺ ἔζωναν τὴ μέση πάνω ἀπὸ τὸ μπενεβρέκι.

8) Ὁ «ἀλατζᾶς» = ἔμπαινε πάνω ἀπὸ τὸ ὑποκάμισο καὶ εἶχε τσέπη κεντημένη.

9) Τὸ «κουντὸ» = εἶδος γυλέκου χωρὶς μανίγια.

10) Ὁ «Λιμπαντές» = χονδρὸ μάλλινο ἀπὸ γριζο μέχρι τὴ μέση μὲ μανίγια.

11) Τὸ «Κουπαράν'(ι)» = εἶδος καλτοῦ μὲ χωρὶς νὰ κουμπώνη μπροστά.

12) Τὸ «Φέσι» = καπέλλο τουρκικό. Ἀργότερα φόρεσαν «κασκέτα».

13) Ἡ «σκιάδα» = καπέλλο θερινὸ ἀπὸ καλαμιὰ. Μόνοι των τὸ ἔπλεκαν.

14) Ἡ «σιρβέτα» = μαντήλι σκουῖρο ἀρκετὰ μεγάλο.

15) Ὁ «τσιθρὸς» ἢ «πατίστα» = μαντήλι ἀρκετὰ μεγάλο χρωματιστὸ πατημένο στὶς ἄκρες στὴ μηχανὴ (πατίστα).

β) Ὑποδήματα ἀνδρῶν

1) Τὰ «παπούτσια». α) Κοφτὰ χωρὶς νὰ δένονται β) τὰ σακαπίνια μὲ χορδόνια γιὰ νεωτέρους.

2) Τὰ «τσαρούγια». Γίνονται ἀπὸ δέρμα βοδιῶν ἢ χοίρου. Τοῦ χοίρου γιὰ τὸ καλοκαίρι γιατί μαλακώνουν ἀπ' τὴ ζέστη. Ἐπλέκοντο μὲ ψιλὲς λωρί-

δες τοῦ ἰδίου δέρματος (νιζιούτσκα) καὶ περιετυλίγοντο στὴ γάμπα μὲ λωροὶ ἀγορασμένο, καὶ στὴν πάνω μεριά εἶχε μιὰ πρόσθετη καρφίτσα (ἀπὸ σῦρμα, ἢ ἀπὸ περόνι) γιὰ νὰ πιάνη στὸ σκουφοῦνι. Ἡ καρφίτσα ἐλέγετο «Δουλος».

γ) Ενδύματα γυναικῶν

1) Τὰ «σκροῦνια». Ἦσαν ὅπως καὶ τῶν ἀνδρῶν, ἢ ἄσπρα μὲ λουλούδια πλεκτὰ στὸ κότσι (κουτσιένα) ἢ πλεγμένο πάνω ἀπὸ τὸν ἀστράγαλο μὲ σχέδιο τοῦ ψαριοῦ τ' ἀγκάθια (ψαραγκαθένα). Τὸ πάνω μέρος «τέρια γάμπας» ἐλέγετο «μηλίγκ'(ι)» εἶχε σχοινὶ γιὰ νὰ δένεται.

2) Τὸ «βραζί». Ἦταν τύπος γκόλφ μὲ σχοινιά καὶ ἐδένετο στὴ γάμπα. Γιὰ νὰ περνᾷ ἢ βρακουζοῦνα στὴν βρακοθλιά εἶχαν τὸ «βρακοθλήκ'(ι)», δηλ. μιὰ βεργίτσα λεπτή.

3) Τὸ «πκάμισου» δηλ. τὸ ὑποκάμισο.

4) Ἡ «μαλλίνα» = φανέλλα ἀπὸ μαλλί.

5) Τὰ «φουστάνια». Ἦσαν: Ἡ Μπρουτένια, ἡ βιτζισουῦδα, ἡ βουβιά, τὸ γιαλαμπί, ἡ μόρκ'(ι), ἡ παπαντερένια, κλπ.

6) Ἡ «Λιμαριά» = Λιμαριά. Πανὶ λευκὸ ὀρθογώνιο παραλληλόγραμμο, γιὰ νὰ καλύπτωνται τὰ στήθη της (μεγάλῃ ἐντροπή), ὅταν κυρίως ἐθῆλαξε τὰ παιδιά της καὶ κυρίως ἐνώπιον ἀνδρῶν, ἔστω καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας.

7) Τὸ «κοντογούνι» = Γούνα κοντὴ μὲ δέρμα στὸ γιαζὰ καὶ μέχρι τῆ μέση.

8) Ἡ «Γούνα». Εἶδος παλτοῦ μὲ τσόχα.

9) Τὸ «Μαντηλάκι». Ἦτο ζεντημένο.

10) Τὸ «λαχουρί». Μαντήλι κεφαλῆς μαῦρο ἢ καφὲ μὲ κρόσια.

11) Τὸ «κρέπ'(ι)» = μεταξωτὸ μαντήλι γιὰ τὶς νέες.

12) Τὸ «Τουλπάν'(ι)» = Μαντήλι βαμβακερὸ ἄσπρο γιὰ τὸ καλοκαίρι (οἱ νέες).

13) Ἡ «φούτα». Ποδιὰ χονδρὴ στὸν ἀργαλειό.

14) Τὸ φέσ'(ι). Πολὺ παλαιότερα φοροῦσαν ἓνα κοντὸ φέσι κεντημένο, ποὺ μόλις ἐσκέπαζε τὴν χορυφὴ τῶν πάνω ἔδεναν καὶ μαντήλι.

Σημείωσις:

1) Τὴν φούστα τὴν μάζευαν καὶ τὴν ἔδεναν ἀπὸ πίσω καὶ μπροστὰ γινόταν σὰ σακκούλα καὶ ἔβαζαν πράγματα, ὅταν πήγαιναν στὴ δουλειά. Τὸ μάζεμα αὐτὸ τῆς φούστας ἐλέγετο «Κανάτα».

2) Τὸ μαντήλι ἢ τὸ ἔδεναν ἀπ' τὸ λαυιὸ ἢ γούριζαν τὶς ἄκρες ἐπάνω στὸ κεφάλι καὶ αὐτὸ λεγόταν «ζουκόνα».

δ) Ὑποδήματα γυναικῶν

1) Τὰ «παπούτσια». Οἱ γριές φοροῦσαν κοφτὰ χωρὶς νὰ δένωνται. Οἱ νέες μὲ κορδόνια ἢ μπότες μὲ κουμπιά.

2) Οἱ «παντόφλες». Ἦσαν χονδροκαμωμένες καὶ στερεές.

ε) Ἐνδυμασία μικρῶν παιδιῶν

Ἦσαν ὅπως καὶ τῶν μεγάλων σχεδόν. Τὰ ἀγόρια ἕως ὅτου γίνουν 10 - 12 χρονῶν φοροῦσαν φοῦστες (ἀντεριά), ὅπως τὰ κοριτσάκια. Τὸ σῶθρακο ἦταν σχιστὸ πίσω γιὰ εὐκολία στὴ σωματικὴ ἀνάγκη των. Ἐλέγετο δὲ «τρυπόκωλο». Ἀργότερα φοροῦσαν μενεβροέκια.

31. Κόμμωσις**α) Ἀνδρῶν**

Εἶχαν: 1) τὴν «μπόλκα» = χώρισμα μαλλιῶν μὲ φούντωμα δεξιά.

2) «Χωρίστρα» = ἐχώριζαν δεξιά κι' ἀριστερὰ τὰ μαλλιά μὲ τὴν χωρίστρα στὴ μέση ἢ μᾶλλον χαμηλότερα ἀπ' ἀριστερὰ.

Οἱ ἄνδρες εἶχαν κομμένα μαλλιά, ὅπως καὶ σήμερον. Ἐξυρίζοντο στὰ σπίτια μόνοι ἢ ἀναμεταξύ των οἱ φίλοι μὲ ξυράφι τύπου κουρείου. Ἄφηναν μουστάκια καὶ ὠρρίζοντο σ' αὐτὰ λέγοντες: «Στὴν κουπριὰ θὰ τὰ πετάξω, ἂν δὲν γίγη αὐτὸ ποῦ λέγω καὶ ὑπόσχομαι».

Ἔτσι ἔδειχναν τὸν ἀνδρισμὸ των. Μεγάλῃ ντροπῇ νὰ μὴν ἔχης μουστάκια. Ἐθεωρεῖτο γυναικα. Τὰ μουστάκια τὰ περιποιοῦντο μὲ στοίψιμο καὶ ἔβαζαν καὶ μύσχο. Καὶ γιὰ νὰ εἶναι τοιγγελωτὰ εἶχαν καὶ τοιμπιδάκια.

Οἱ γέροι ἔμειναν μὲ ἄκοπα μαλλιά καὶ γένεια. Πολλές φορές τὰ ἔκοβαν. τὰ Θεοφάνεια καὶ ἔτσι ἔδιωχναν τὴν κακοτυχία μὲ τοὺς καρκαντζαλέους.

β) Γυναικῶν

Ἄκοπα μαλλιά μὲ κοσσές ποῦ ἐπλέκοντο μὲ κορδέλλες ψιλές. Ἐβαζαν καὶ χρωματιστές κορδέλλες φιώγγο στὶς δυὸ κοσσές στὸ κάτω μέρος καὶ ἄλλη στὸ κεφάλι. Συνεκρατεῖτο μὲ καρφίτσες ἢ κομπόκια. Τὰ μεγάλα μαλλιά ἦσαν στολίδι στὴ γυναῖκα. Ἐκαμναν χωρίστρα. Στὰ κοριτσάκια, γιὰ νὰ μεγαλώσουν οἱ κοσσές χρεμοῦσαν καὶ «Καραντάρες», δηλ. παλιές μπακιρένιες δεζάρες.

32. Ἐπαγγέλματα**1) Γεωργία**

α) Τὸ ἔδαφος εἶναι ὀρεινόν. Μεγάλο κόπο κάμνουν οἱ γεωργοὶ (ξευγαράτες). Πλαγιαστὰ χωράφια ποῦ φεύγει τὸ χῶμα, καὶ κάμνουν πεξοῦ-

λια. Κύρια ζῶα γιὰ τὴν ἐργασία ἦσαν τὰ βόδια.

Ἐπισης ἀνάλογα με τὸ χροῶμα δέρματος, ματιῶν καὶ τὴν κορμοστασιὰ λέγουν. Ὁ Καστάνης, ὁ Μαυρομιάτης, ἡ Βέργα, ἡ Ζάρκα, ἡ Μπαμπάκου, ὁ Κοκκίνης κλπ.

Ἐπισης ἀνάλογα με τὸ χροῶμα δέρματος, ματιῶν καὶ τὴν κορμοστασιὰ λέγουν. Ὁ Καστάνης, ὁ Μαυρομιάτης, ἡ Βέργα, ἡ Ζάρκα, ἡ Μπαμπάκου, ὁ Κοκκίνης κλπ.

Ἐπισης ἀνάλογα με τὸ χροῶμα δέρματος, ματιῶν καὶ τὴν κορμοστασιὰ λέγουν. Ὁ Καστάνης, ὁ Μαυρομιάτης, ἡ Βέργα, ἡ Ζάρκα, ἡ Μπαμπάκου, ὁ Κοκκίνης κλπ.

Ἐπισης ἀνάλογα με τὸ χροῶμα δέρματος, ματιῶν καὶ τὴν κορμοστασιὰ λέγουν. Ὁ Καστάνης, ὁ Μαυρομιάτης, ἡ Βέργα, ἡ Ζάρκα, ἡ Μπαμπάκου, ὁ Κοκκίνης κλπ.

*Ονομασία ἐδάφους ὡς πρὸς τὸ σχῆμα.

1. Ἴσιωμα = Ἴσιο μέρος	7. Ραχόν' = Ράχι.
2. Κάμπος = Κάμπος	8. Πλάϊ = Πλαγιά.
3. Ἀπουλιάνα = ἀνοιχτὸ ἀκαλλιέρηγο	9. Β'νὸ = Βουνό.
4. Πάτουμα = Χαμηλὸ μέρος	10. Τσιατάλ' = Ἐνωσις ρεμετιῶν
5. Σιλιάδ' = Ὁμοιάζει με σέλα ἀλόγου.	11. Τσκάο' = Ἀντέρεισμα.
6. Τούμπα = Λόφος.	12. Μπαίτ' = Πυκνόθαμνο.
	13. Χιρσάδ' = Χέροσο.

*Ονομασία πετρῶν

1. Μιλανόπιτρα = Πέτρα μελανιά.	4. Λουκανόπιτρα = Πέτρα ἀδουκάνης (Ἐλωκάνης).
2. Σιδηρόπιτρα = Πέτρα σιδερένια	5. Ἀστρινάρα = Πέτρα πὸν βγάζει σπίνθες (ἄστρα) Στουρνάρα
3. Ἀσβιστόπιτρα = Πέτρα ἀσβέστου.	6. Σλίτσα = Πέτρα πὸν τρίβεται εὐκόλα.

*Ονομασία πηγῶν

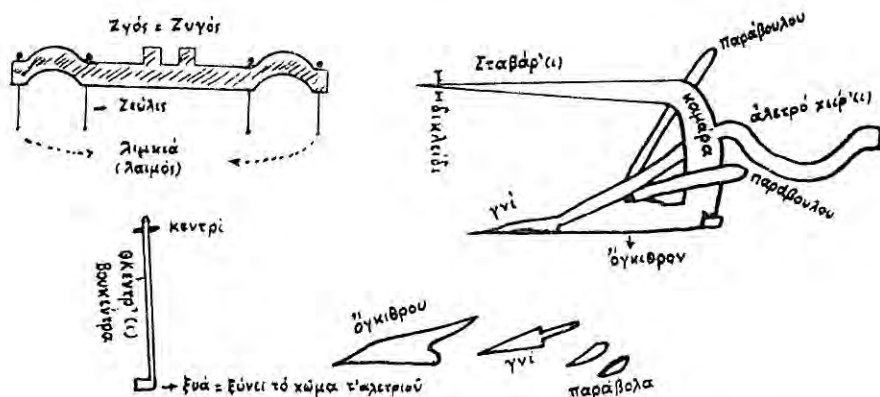
1. Πουταμός = Ποταμός.	6. Βυράγκα = Βαθὸν μέρος κοίτης με ἀρεκτὸ νερό.
2. Κουντουλάκ' = Κοντὸς λάκκος	7. Λόσκα = Βοῦροκος.
3. Βρύσ' = Βρύση (πηγή).	8. Λαγκάδ' = Ααγκάδι.
4. Π'γάδ' = Πηγάδι.	9. Στέρνα = Στέρνα.
5. Λαγκάδ' = Χείμαρρος.	

β) Ὀνομασία ἀλειτροῦ (ξυλάλειτρο)

α) Ἡ σπορά

Τὸν Σεπτέμβριο καὶ ὕστερα ἀρχίζει ἡ σπορά. Τὰ χωράφια εἶναι ὀργω-

μένα. Τὸ σπόρο ποὺ ἔχουν ἐτοιμάσει εἶναι ἀπὸ τὰ ψωμομένα στάχυα τῶν δεματιῶν πρὶν ἀλωνίσουν, ποὺ τὰ πῆραν σταχνές - σταχνές.

“Ὅταν ξεκινούσε ὁ ἄνδρας γιὰ σπορά, ἡ γυναῖκα ἔβαζε στὸ σακκὶ ποὺ εἶχε τὸ σπόρο, ἓνα πέταλο γιὰ νὰ 'ναι νοικοκυροὶ καὶ ζῶα σιδερένιοι καὶ ν' ἀποπερατώσουν τὴν σποράν, ἐπίσης καὶ ἓνα ρόδι, γιὰ νὰ κάμῃ τὸ ἓνα σπυρὶ σιτάρι πολλὰ σπυριά σὰν τὸ ρόδι. “Ὅταν ἔφθανε στὸ χωράφι πρὶν ἀρχίσῃ νὰ σπέρνῃ ἔκαμνε τὸ σταυρὸ του τρεῖς φορὲς κι' εὐχόνταν μ' ἀνατένισι στὸν οὐρανὸ «καλὴ σοδιά», καλὸ μπερεκέτ'(ι). Μετροῦσε μὲ τ ἀσκέλι του ἓνα τμήμα, τὸ 1/4 τοῦ στρέμματος ποὺ τὸ λένε «σπουργιά» κι' ἀρχισε πεταχτὰ νὰ ρίχνῃ τὸ σιτάρι.

2) Ὁ θερισμὸς

“Ὅταν ἐρχόταν ὁ Ἰούνιος (θεριστής), πήγαιναν μὲ τὰ διρπάνια (δρεπάνια), καὶ τὴν παλαμαριά καὶ ἀρχίζαν τὸν θερισμόν. Τὸ τμήμα ποὺ χωρίζαν γιὰ θέρισμα τὸ λένε «ὄργο». Ἐπρεπε νὰ τελειώσῃ ὁ ὄργος καὶ μετὰ νὰ καθίσουν, νὰ ξεκουρασθοῦν, καὶ νὰ πιοῦν νερό. Καὶ ἔβλεπε τοὺς ἄνδρες μὲ τὶς σιαδες κι' οἱ γυναῖκες μὲ τὰ τουλπάνια νὰ συναγωνίζωνται τραγουδώντας ποιὸς θὰ περάσῃ. Στὸ διάβα ἄφηναν δυὸ τρεῖς χειρὲς καλαμιές μὲ στάχυα καὶ τὰ ἔλεγαν «δρομιιά».

Κατόπιν ὁ ἄνδρας μάζευε τὰ δρομιιά καὶ ἔκαμε δεμάτια, τὰ ἔδενε μὲ καλαμιὰ πλεγμένη ἀπὸ σίκαλη (ξ'νάγια) καὶ τὰ στριφογύριζε νὰ δεθοῦν οἱ ἄκρες τῶν ζωναριῶν μὲ τὸ «ζαγκάτσ'(ι)» = ξύλο σὰν ραβδί 30 πόντους μᾶκρος μὲ ἓνα χαράκι στὴν ἄκρη, ὅπως οἱ βελόνες τῆς κάλτσας.

Τὸ μεσημέρι κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιό ἐνὸς δένδρου στὸ μέσον τοῦ χωραφιοῦ (ἐπίτηδες ἄφηναν δένδρα γιὰ σιὰ) κάθονταν καὶ ἐγευματίζαν. Ἐῖχαν ξηρὰ τροφή: ψωμί, ἐλιές, τυρί, ψάρια παστὰ καὶ ἔκαμναν καὶ «σκορ-

δάρι» (σκόρδο με τὸ χέρι δρεπανιοῦ στουμπημένο, νερό καὶ ξύδι) καὶ ἐδροσίζοντο. Ἐπίσης καὶ «σερμπέτ'(ι)» (ζάχαρι, ξύδι καὶ νερό). Γιὰ νερό εἶχαν τὴν στάμνα καὶ τὴν μπούκλα.

Στὸ τέλος τοῦ θερισμοῦ καὶ στὸ τελευταῖο χωράφι, ἄφηναν ἕνα σκέλι ἀθέριστο σκοπίμως καὶ τὸ ἔλεγαν «Δράκο». Τίς ἢ σημασία τοῦ Δράκου δὲν γνωρίζω. Πάντως ἔχω τὴν γνώμην, πὼς τοῦτο ἀνάγεται στὴν Μυθολογία. Ἴσως νὰ θεωροῦσαν πὼς ὁ Δράκος τοὺς ἐφύλαγε τὰ ὀλομόναχα χωράφια μετὰ τὰ σιτάρια, ὅλη τὴ χρονιά, καὶ πρέπει νὰ τοῦ χαρίσουν καὶ αὐτοῦ λίγα στάχυα.

Ἀργότερα ἀρχίζε τὸ κουβάλημα τῶν δεματιῶν στὸ ἄλωνι καὶ ἔκαμναν τὶς θημωνιές. Τὰ κουβαλοῦσαν μετὰ τὰ ζῶα καὶ μάλιστα μετὰ δροσιὰ νὰ μὴν τρίβωνται στοὺς ἀνωμάλους δρόμους.

3) Ὁ ἄλωνισμὸς

Ἀπὸ μιὰ μέρα προστὰ ἔφκιαναν τὸ ἄλωνι καὶ τὸ ἄλοιφαν. Ἐξυναν μετὰ φτυάρια τὰ χόρτα καὶ ἐκαθάριζαν τὶς πέτρες καὶ τὰ χόρτα, καὶ ἀφοῦ τὸ ἐσκούπιζαν τὸ ἄλοιφαν μετὰ «βουνιά» (κόπρο βοδιῶν), γιὰ νὰ σφίξουν τὰ χόματα καὶ νὰ μὴ βγαῖνουν οἱ πετρίτσες. Τὴν ἐπαύριον τὸ προῦτ ἔφριζαν 50 - 100 δεμάτια, τὰ ἔλυναν καὶ τὰ στοροποῦσαν μέσα στ' ἄλωνι μετὰ τὰ δικράνια. Μετὰ ἔξεναν τὰ βόδια καὶ ἀπὸ τὸ ζυγὸ ἔδεναν τὴ «δουκάν'(η)» = (ἀλωκάνη), ποὺ ἀπὸ κάτω εἶχε ἐσφηνωμένες αἰχμηρὲς καὶ κοφτερὲς πετρίτσες (δουκανόπετρες), ποὺ ἔκοβαν τὴν καλαμιὰ καὶ τὴν ἔκαμναν ἄχυρο.

Πάνω ἐστέζετο ὄρθιος, στὴ δουκάν'(η), ὁ ὄδηγῶν τὰ βόδια μετὰ τὸ θκέντρ' (βουκέντρα) στὸ χέρι καὶ ὠδηγοῦσε κυκλικῶς τὰ βόδια στ' ἄλων'(ι) φρονιάζων: Μέσσαα, ἄκριαα. Γιὰ νὰ μὴ χασομεροῦν τρώγοντα τὰ βόδια, τὰ ἔβαζαν τὰ «καλάθια» στὸ στόμα. Δηλ. σφραματένια φέμωτρα. Λιοπύρι ἀφθονο, καὶ ὅμως ζῶα καὶ ἄνθρωποι ἀδιάκοπα εὐρίσκοντο στ' ἄλωνι, μέχρις ὅτου γίνῃ ἡ καλαμιὰ ἄχυρο καὶ τριβοῦν τὰ στάχυα. Γιὰ νὰ μὴ ζαλίζονται τὰ ζῶα καὶ οἱ ἄνθρωποι ἀλλάζονταν. Ἐπίσης ἀλλάζαν καὶ τὸν κύκλο ἐξ ἀντιθέτου. Κι' ἔβλεπε τὴ λυγερὴ κοπέλλα ὄρθια μετὰ τ' ἄσπρο μαντήλι στὸ κεφάλι, μετὰ τὴ βουκέντρα στὸ χέρι σὰν νὰ κρατᾷ τὸ σκῆπτρο τῆς ἡγεμονίσσης τῆς ἐργασίας καὶ ἄκουε νὰ μιλᾷ φιλικὰ μετὰ τὰ ζῶα, ἃ Καστάνη, μέσα Μανρομιάτη καὶ νὰ λήῃ τὸ γεμάτο πάθος τρογοῦδι τῆς. Σωστὸ πανηγύρι, γραφικώτατο θέαμα. Μετὰ χωρὶς σταμάτημα τῆς ἀδοκάνης ἀρχίζει σὲ λίγο τὸ γύρισμα μετὰ τὸ «καρπολό(ι)» 2 - 3 φορές καὶ τελευταῖα μετὰ τὸ «φκιάρ'(ι)». Ὅταν γίνῃ τὸ ἄλωνι σταματοῦν τὰ ζῶα καὶ ἀρχίζει τὸ μάζεμα σὲ σωρὸ «λαμνί». Κατόπιν ἀρχίζει τὸ «λίχνισμα». Τότε ἔβλεπε σύννεφο ἀπὸ ἄχυρο καὶ σπυριὰ σιτᾶρι νὰ ὑψώνεται πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ νὰ πέφτει κάτω πηγαίνοντας ἀλλοῦ τὸ ἄχυρο, κι' ἀλλοῦ τὸ σιτᾶρι. Ὅταν τελείω-

νε τὸ «λίχνισμα» ἐχώριζε τὸ ἄχυρο σὲ μιὰ μεριά καὶ τὸ σιτάρι σὲ ἄλλη σχῆμα λόφου, ὅπου στὴν κορυφή του ἔμπηγε τὸ φτυάρι ἀπ' τὴ λαβὴ καὶ κατόπιν μετροῦσε πιάνοντάς την μὲ τὴν παλάμη. Ὅσες παλάμες εἶχε ἢ εἰσχωρήσασα ἀπὸ κορυφὴ μέχρι γῆ λαβὴ τόσους κούτλους σιτάρι ἔλαβε.

Ἐνα κούτλος = εἶχε 12 - 13 ὄκ. σιτάρι. Ἦταν δὲ ξύλινο στρογγυλὸ δοχεῖο μὲ διάμετρο 1/2 μ. περίπου ὕψος 1/2 μ. περίπου, Ἦταν μονὰς μετρήσεως τῶν σιτηρῶν. Κατωτέρα μονὰς τοῦ κούτλου 1 ὄκᾶς περίπου ἦτο τὸ «γκαμπράν'(ι)», ἀπὸ τενεκέ. Μ' αὐτὰ ἔπαιρνε τὴν δεκάτην ὁ δεκατιστὴς «Ζαμπίτης».

4) Κτηνοτροφία

Οἱ κτηνοτρόφοι κáμινουν τὰ μανδριά τους τὸν χειμῶνα σὲ μέρη, ποὺ γρηγορώτερα σηκώνεται τὸ χιόνι (χειμαδιό). Ἐκεῖ ξεγενοῦν τὰ ζῶα τους καὶ τὴν ἄνοιξι πηγαίνουν στὰ ψηλότερα μέρη, τὰ ὄρεινὰ γιὰ δροσιὰ καὶ νερό. Προτιμοῦν νὰ κáμινουν τὴν «στρούγκα» (καλοκαιρινὸ μανδρι) σὲ ἰδιόκτητα χωράφια, γιὰ νὰ λιπάνουν τὰ χωράφια των μὲ τὴν κοπριά.

Τὸν χειμῶνα ἔχουν καλύβια περιποιημένην καὶ τὸ καλοκαίρι πλαγιαίζουν στὸ ὑπαίθρο μὲ μαξιλάρι κανένα θάμνο, καὶ στρωμα κλαδιά. Φοροῦν χονδρὰ ροῦχα, κάπες, γοῦνες ἐκ δέρματος τράγου, περιπόδια δερμάτινα μὲ τὶς τρίχες, γιὰ νὰ μὴ βρέχωνται καὶ σχίζονται (πιτσιά).

Σχεδὸν στίς 15 ἡμέρες ἢ στὸ μῆνα ἔρχονται στὸ σπίτι, ἀλλάζουν καὶ ξυρίζονται.

Ἐνας σχεδὸν κáθε μέρα μεταφέρει «κουμπάνια», δηλ. τρῶφιμα στὸ μαντρι ἀπὸ τὸ σπίτι. Εἶναι λιτοδίατοι. Οὐδέποτε μαγειρεύουν στὸ μαντρι. Ζοῦν μὲ ξηρὰ τροφή, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γάλα, ποὺ τρώγουν πρωτὶ καὶ βράδυ. Γιὰ τὰ σκυλιὰ ἔχουν ξεχωριστὸ ψωμί ἀπὸ πίτουρα καὶ τὸ λένε «σκλουψῶμ'(ι)».

Τὸ γάλα τὸ μαγειρεύουν μὲ τὸ παγκράτσι κρεμασμένο ἐπάνω στὴ φωτιά ἀπὸ ἕνα μπηγμένο ξύλο σὲ σχῆμα γάμα κεφαλαῖο (Γ) μὲ τὴν γωνίαν ὑπεράνω τῆς φωτιάς καὶ τὸ λένε «κτσιούπα». Ἔχουν καὶ τὸ τεφτέρι καὶ γράφουν πόσα καρδάρια πῆρε ὁ καθένας ἀπ' τοὺς συντρόφους. Αὐτὸ τὸ λέν «ραμπός». Εἶναι μιὰ βέργα πλατιά ἀπὸ μαλακὸ ξύλο καὶ ἐκεῖ χαράζουν χαράκια μὲ τὸ μαχαίρι ὅσα χαράκια, τόσα καρδάκια. Τὴν ἐπαύριον μὲ τὸ μαχαίρι χαλοῦσαν τὰ πρῶτα καὶ ἐγάρασαν δεύτερα.

Ἐντὶ γιὰ πιάτο ἔχουν τὴν «κουπατσάνα», δηλ. κοίπα ἀπὸ κούφιο κορμὸ (ἐξόγκωμα) δένδρου καὶ κουτάλια ξύλινα, γιὰ νὰ μὴ σκουριάζουν καὶ νὰ μὴ καίωνται τρώγοντες.

Ἐρμέγονν πάλι σὲ ξύλινο δοχεῖο «καρδάρι» (τύπος μισοῦ βαρελιοῦ 10 - 12 ὄκάδων). Τὸ γάλα ἢ γίνεται ἐκεῖ τυρὶ ἢ μεταφέρεται στὸ τυροκομεῖο (μπατσιό). Τὸ τυρὶ τὸ στραγγίζουν μὲ τὴν «τζαδίλα», ὅπου μένει τὸ τυρὶ

και ὁ «τζίρους» χύνεται στὸ καζάνι. Μετὰ τὸν βράζου, ζάμινουν τὴν «οὔρδα» και τὸ ὑπόλειμμα τοῦ τζίρου «βρασμένος τζίρος» τὸ δύνουν στὰ γουροῦνια ἢ τὰ σκυλιά των. Τὸ τυρὶ ἀλατίζεται και τοποθετεῖται στὰ καδιά, στὸ σπίτι. Μετὰ τὰ μεσάνυχτα γίνεται και ὁ «σκάρος». Δηλ. τὰ γίδια ξυπνοῦν και θόσκουν γιὰ λίγη ὥρα ἐκεῖ κοντά.

Ἔχουν τὰ τραγιά μὲ κουδούνια «τοῦντσις» ἢ «τουμπλέζις». Ἡ τούντσις εἶναι ἀπὸ μπροῦντζο και ἡ τουμπλέζα ἀπὸ μπακίρι. Ὅταν ὑπάρχη ἀρμονία στὸ κουδούνισμα τὸ λένε «οὔντιομά». Γιὰ νὰ γνωρίζωνται τὰ γίδια των ἢ πρόβατα ἀπὸ τὰ ἄλλα κοπάδια ἔχουν ξεχωριστὸ σημάδι στὸ ἀφτί. Ὅταν εἶναι κομμένη ἡ μύτη τ' ἀφτιοῦ λέγεται «κ ο υ τ σ ι ἄ φ κ ο υ». Ἐὰν ἔχη κοψὲς δύο τ' ἀφτί λέγεται «σ τ α υ ρ ὅ ς». Ἄν ἔχη μόνο μιὰ κοψιά δίπλα «γ κ ὄ γ κ α». Ἄν εἶναι ἡ κοψιά στὴ μύτη τ' ἀφτιοῦ σὰν μικρὸ (ν) τὸ λένε «φ ο ὄ ρ κ α» κ.ο.κ.

Ἐπίσης ἔχουν και ὀνομασίες γενικὲς τὰ γίδια. Ἄν π.χ. ἔχη ἀσπράδι στὸ μέτωπο τὸ λένε «μάλιου». Ἄν ἔχη βοῦλες ἄσπρες στὴ μούρη τὸ λένε «μούσχρο». Ἄν ἔχη κοκκινωπὴ μούρη τὸ λένε «γχιόσου». Ἄν εἶναι ὀλόκληρο τὸ σῶμα ἄσπρο τὸ λένε «μπαμάζου». Ἄν εἶναι μαῦρη και ἄσπρη (σταχτιά) τὴ λένε «σιούβα». Ἄν εἶναι ὀλόκληρη κόκκινη, τὴ λένε «κουκκίνα», «σιούτα», ὅταν δὲν ἔχη κέρατα. Τὰ ἀρσενικὰ κατσίδια μᾶλλον τὰ πωλοῦν. τὰ δὲ θηλυκὰ τὰ κοροῦν γιὰ «νταμουζλίζ' (ι)», δηλ. ἀναπαραγωγὴ.

ΕΟΡΤΑΙ, ΗΘΗ ΚΑΙ ΕΘΙΜΑ

Ἰανουάριος

1) Νέον ἔτος: Κάμνουν τὴν «μπουγάτσια», ὅπως και τὰ Χριστούγεννα «βασιλόπιτα», (ὄρα περιγραφή στὰ Χριστούγεννα).

Στὸ τραπέζι βάζουν μέλι, γιὰ νὰ εἶναι γλυκεῖα ἡ χρονιά. Βάζουν και τὸν «παρά», γιὰ νὰ ἴδουν ποιὸς θὰ εἶναι τυχερός. Οἱ γυναῖκες κάμνουν πάλι «κόλυντα» ὅπως τὰ Χριστούγεννα και μάλιστα και «φταζμίτκα». Δηλ. ἀλεύρι σιταρένιο μὲ μαγιά ἀπὸ σπασμένο ρεβύθι. (Ἰφτάζυμα) = αὐτόζυμα. Καὶ πράγματι φουσκώνει πολλὲς φορὲς ἡ ζύμη αὐτή. Ζυμύονται μυστικά γιὰ τὸ λένε ματιάζονται, και ἂν δὲν πετύχουν, οὔτε τὰ σκυλιά τὸ τρῶνε αὐτὸ τὸ ψωμί.

Στὸ τραπέζι ἀνταλλάσσουν εὐχὲς γιὰ τὴν καλὴ χρονιά. Τὸ βράδυ οἱ ἄνδρες παίζουν κουμάρι στὰ σπίτια και στὰ καφενεῖα. Τὰ παιδιά τὸ βράδυ «κολυνοῦν» και τὸ πρῶτὸ μετὰ τὴν Ἐκκλησία λένε τὰ κάλαντα «Ἀρχιμηνιά κι' ἀρχὴ χρονιά κλπ.», μὲ χωρὶς διαφορὲς ἀπὸ ὅ,τι γράφουν οἱ φυλλάδες. Οἱ ἄνδρες

κυρίως μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπισκέπτονται τοὺς ἐορτάζοντας «Βασιλάδες». Ἐδῶ ἐφαρμόζεται τὸ τοῦ ποιητοῦ:

«Θὰ βρῆς στρωμένο καναπέ,
θὰ βρῆς γλυκὸ στὴν κούπα».

Σὲ μιὰ μεριά στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ εἶναι ἀκουμπησμένο ἓνα κλαδί χλωρὸ πουρνάρι. Ὁ εἰσερχόμενος παίρνει ἓνα κομματάκι, μπαίνει μέσα χαιρετᾷ, εὔχεται «καλὴ χρονιά» καὶ «πολύχρονος» ὁ Βασίλης καὶ τραβάει στὸ «οὐτζιάκ», πού μπουμπονίζει ἢ φωτιά, περιμένοντας τοὺς «μουσαφρέους», ρίχνει τὸ κλωνάρι στὴ φωτιά, ἐκείνο «πρακατάει» καθ' ὃ χλωρό, καὶ εὔχεται λέγοντας «ἀρνούδια, κατσκούδια κλπ.». Δηλ. νὰ πολλαπλασιασθοῦν ὅλα τὰ ζῶα του καὶ νὰ προκόψῃ τὸ βίό τοῦ νοικοκύρη. Νὰ γεννηθοῦν πολλὰ καθ' ὃ ὁ Γεννάρης μῆνας. Ταυτοχρόνως χαυδώνει τάχα νὰ ρίξῃ τὸ πουρνάρακι στὴ φωτιά καὶ τρίβει τὰ χέρια του ζεστανόμενος.

Ἦστερα κάθονται στὰ προσκέφαλα καὶ κερνιούνται ἀπὸ τὴν νοικοκυρά. Γυρίζουν δὲ ὅλα τὰ συγγενικά καὶ φιλικὰ σπίτια. Γιὰ νὰ μὴ λερώνουν μὲ τίς λάσπες, βγάζουν τὰ παπούτσια ἀπ' ἔξω στὸ διάδρομο καθ' ὃ δὲν δένονται. Ἐπειτα μὲ τὸ «κόκκαλο» φεύγοντας τὰ ξαναβάζουν. Παρατηρεῖτο δὲ καὶ τὸ κωμικὸν ἀπὸ μερικοὺς γέρους πού ἀπρόσεκτα ἔβαζαν «παραταίρια» τὰ παπούτσια καὶ οἱ ἄλλοι ἔψαχναν νὰ τὰ βροῦν.

Οἱ γεωργοὶ τὸ πρῶτὸ τὸ Νέο ἔτος πήγαιναν νὰ ποτίσουν τὰ βόδια τους στὸ «παλιοπήγαδο» καὶ κρεμοῦσαν μιὰ μεγάλη κουλούρα στὸ κέρατο ἐνὸς βοδιοῦ καὶ στὸ δρόμο, ὅταν ἐπέστρεφαν μοίραζαν φυλλιά κουλούρας στοὺς διαβάτες, οἱ ὁποῖοι τοὺς εὔχονταν «καλὴ χρονιά».

Τὰ Θεοφάνεια

Ἀπ' τὴν παραμονὴ πού φωτίζονταν τὰ νερά, καθάριζαν τὸ σπίτι, ἀναβαν τὸ τζιάκι καὶ ἔριχναν «πιπιλιά» (στάχτη) γύρο καὶ ἔξω ἀπ' τὸ σπιτι στὰ θεμέλια. Ἔτσι ἔδιωχναν «τὸ καρκατζαλοῖ». Ἐκάμναν πάλι μπουγάτσια μὲ παρά, ἐκείνοι πού εἶχαν πολλὰ παιδιά, γιὰ νὰ βροῦν καὶ ἐκεῖνα πού δὲν βρῆκαν παρά.

Τὸ πρῶτὸ μετὰ τὴν Ἐκκλησία τὰ παιδιά τοῦ Σχολείου ἔλεγαν πάλι τὸ ἐγκώμιον τῆς ἐορτῆς. «Σήμερ' εἶν' τὰ φῶτα κι' οὐ φωτισμός, ὦ χαρὰ μεγάλη στοὺς οὐρανοὺς. Σήμερα βαφτίζεται οὐ Χριστὸς μέσ' στὸν Ἰουρδάνη τὸν ποταμὸ κλπ.».

Πολὺ παλιότερα χρόνια ἐγίνοντο καὶ καρναβάλια. Τώρα ὄχι.

Ἅγιασμός τῶν ὑδάτων

Μετὰ τὴν λειτουργίαν τὸ πρῶτὸ, χωρὶς νὰ πάρουν ἀντίδωρον ξεκινούσαν γιὰ τὸ «Παλιοπήγαδο» νὰ ψάλλουν τὸν «μεγάλον ἁγιασμό». Ἐκεῖ εἶ-

χε μεγάλη δεξαμενή με γάργαρα νερό. Ἡ απόστασις ἀρκετὰ μεγάλη. Οἱ λάσπες κολουσαν, τὸ κρύο ἐπερούνιζε, ὁ ἀέρας παραμάζεψε. Τὸ ἔθιμο ὁμως δὲν κατηγορεῖτο ἐκτὸς ἂν ἔρριχνε πολὺ βροχή. Τὸ χιόνι δὲν τὸ λογάριζαν. Ὁ παπᾶς, οἱ ψάλτες καὶ τὰ ἐξαπτέρυγα (ξιφτέρια) μπροστὰ καὶ ὁ κόσμος ἀκολουθοῦσε. Γύρο ἀπ' τῆ δεξαμενῆ ὁ παπᾶς ἀγίαζε τὰ νερά, οἱ ψάλτες ἔψαλαν καὶ γύρο ὁ κόσμος μ' ἀναμμένα κεριά στὰ χέρια σιγοέψαλλε, βοηθῶν τὸν παπᾶ τὸ «Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτίζουμένου Σου Κύριε. . .». Γύρο στὰ βράχια ἔμειναν με κατάνυξι ὅλοι οἱ ἄλλοι. Τί θεαματικὰ ποὺ ἦταν! Οἱ γυναῖκες μ' ὄλα τους τὰ στολίδια καὶ πολύχρωμα φορέματα, οἱ ἄνδρες με τὸ δικό τους γιορτινὸ ντύσιμο, τὰ παιδιὰ δίπλα στοὺς γονεῖς, νόμιζες πὼς ἦτο μιὰ ἀνθοδέσμη γύρω ἀπ' τὸν παπᾶ, π' ἄστραφταν τὰ ἱερά του ἄμφια, καὶ ποὺ νόμιζες πὼς μιλοῦσε με τὸν Θεό, ὅταν ἐνατένιζε στὰ οὐράνια, ποὺ ἄλλοτε ἤλιαζε καὶ ἄλλοτε πασπάλιζε τὸ χιόνι.

Σπάνιως δὲ ἔμπαινε κανεὶς στὴ δεξαμενῆ καὶ ἔπαιρνε τὸ σταυρὸ καὶ μετὰ ἔδγαζε δίσκο. Ὅλοι κατόπιν ἔπαιρναν ἀγιασμένο νερὸ στὸ ἀγγεῖο ποὺ κρατοῦσαν στὸ χέρι καὶ κατόπιν ἢ πομπῆ ἀνερχόταν στὸ Παρεκκλήσι «Ἁγιος Στυλιανός», πάνω μεριὰ καὶ ἠσπάζετο τὴν εἰκόνα τῆς βαπτίσεως τοῦ Χριστοῦ, ἔπαιρναν ἀγιασμόν καὶ μετὰ λειτουργιὰ ἀπ' τοῦ παπᾶ τὸ χέρι. Οἱ περισσότεροι ἔμεναν στὰ πρῶτα σπίτια, τὰ ὅποια κερνοῦσαν εἴτε εἶχαν Φώτην καὶ Φωτεινὴν εἴτε ὄχι. Ἐκεῖ ἔτρωγαν λουκάνικα, τώρα ποὺ τὰ φώτισεν ὁ παπᾶς. (Ἔως τώρα δὲν ἔτρωγαν. Ἐπρεπε νὰ φωτισθοῦν). Τοῦτο ἐγένετο γιὰ νὰ ἀργάσουν καὶ νοστιμεύσουν. Καὶ μόνο δι' ἐπεμβάσεως τῆς θρησκείας συνεκρατοῦντο οἱ ἄνθρωποι. Ἄμαρτία ἔλεγαν, καὶ ἔφτανε νὰ περιορίσουν τὶς ὀρέξεις των καὶ ἐγκράτειαν).

Φ ε β ρ ο υ ἄ ρ ι ο ς

Ἀπόκρεω - Τυρινή: Τῆς ἀπόκρεω οὐδὲν τὸ σημαντικὸν παρετηρεῖτο. Καρναβάλια δὲν ἐγινόταν. Τὸ θράδυ ὁμως τῆς Τυρινῆς κάτι τὸ σημαντικόν. Πρὶν δειπνήσουν ἐξεκινούσαν καὶ πήγαιναν στὰ συγγενικὰ σπίτια γιὰ νὰ συγχωρεθοῦν. Με τοὺς ἄλλους χωριανούς συγχωροῦνταν στὴν Ἐκκλησία κατὰ τὸν Ἑσπερινὸν κατὰ τὰς διατάξεις τῆς Ἐκκλησίας, ἀρχόμενοι ἀπὸ τὸν ἱερέα. Τὸ θράδυ πρὶν φάγουν ἐπήγαιναν στὸν Νουνό των, στοὺς παπποῦδες, θεῖους, θείας κλπ. Ἐκεῖ ἔκαμναν 3 μετάνοιες στὸν μεγαλύτερο τὴν ἡλικίαν πρῶτον (παπποῦν κλπ.) καὶ μετὰ τοὺς ἄλλους, καὶ ἔλεγαν: «Νὰ μὴ σχουρέσης». Φιλοῦσαν τὸ χέρι καὶ ἐκεῖνος ἀπαντοῦσε: «Θεὸς σχουρέση». Ὁλόκληρη ἱεροτελεστία γινόταν τότε. Ἐνοιωθαν πραγματικὰ σὰν νὰ ἔφευγε ἀπὸ πάνω τοὺς τὸ βάρος τῶν σφαλμάτων των (ἁμαρτημάτων), καὶ ἔτσι ἐπλάγιαζαν μ' ἀναπαυμένην τὴν συνείδησίν των, ἀπέναντι Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Θὰ εἶχαν βάρος στὴν συνείδησίν των, ἂν τύχαινε καὶ ξεχνοῦσαν νὰ συγχωρεθοῦν με κανένα

συγγενή ἢ φίλο ἢ ὅποιον δῆποτε ἄλλον ποῦ εἶχαν παραξηγηθῆ ἀπὸ ἄλλοτε. Ὑπνος δὲν τοὺς ἄρπαζε τὴν νύκτα ἐκείνη. Ἐπρεπε τὴν ἐπαύριον νὰ συγχωρεθοῦν.

Τὰ μικρὰ παιδιὰ, ὅταν συγχωροῦνταν μὲ τοὺς μεγαλυτέρους των κάμνοντας μετάνοιες, ἐλάμβαναν καὶ χρήματα ὡς δῶρο. Μέσα στὴ χαρὰ τους ἦσαν. Γι' αὐτὸ ἔτρεχαν σ' ὅλα τὰ συγγενικά σπιτία νὰ μάσουν περισσότερα χρήματα. Τὴν ἐπαύριον μετροῦσαν τὰ χρήματα ποῦ μάζεψαν καὶ διηγῶντο στοὺς φίλους των τὰ συμβάντα μετ' εὐχαριστήσεως. Ἔτσι ἐπαιδαγωγοῦντο καὶ ἐδιδάσκοντο ἐμπράκτως τὰ παιδιὰ τὴν ἀρετὴν τῆς ἀγάπης καὶ συγγνώμης.

Στὸ πιὸ συγγενικὸ σπιτί καθόταν περισσότερες ὥρες καὶ ἔπαιζαν καὶ τὸ «Χάσκα» τὰ παιδιὰ. Ὁ παππούς ἢ ὁ θεῖος ἔδενε μὲ μιὰ γερὴ κλωστή ἕνα κομμάτι σκληρὸ χαλβὰ τὸ κουνούσε ἀπὸ μακρυὰ στὸ στόμα τοῦ παιδιοῦ καὶ ἐκεῖνο ἄνοιγε τὸ στόμα νὰ τὸν χάψη. Ἐπειδὴ δὲν μπορούσε εὐκόλα, ἔχασκε (χάσκα) πάλι καὶ ἐκεῖνος κτυποῦσε στὰ δόντια καὶ ἐπέστρεφε. Γέλια, κακό.

Ὅταν τὸν ἄρπαζε, τὸν ἔτρωγε. Κατόπιν ἔπαιρνε ἄλλο παιδί τῆ σειρά.

Ὅταν ἐπέστρεφαν στὸ σπιτί, πρὶν πλαγιάσουν, ἔπρεπε κατὰ σειρὰν ἡλικίας, νὰ συγχωρεθοῦν ὅλα τὰ μέλη οἰκογενείας. Οὐδεὶς ἐπλάγιαζε ἀσυγχώρητος.

Σήμερα γίνεται τὸ ἔθιμον, ἀλλ' ὄχι εἰς εὐρείαν κλίμακα καὶ μὲ τόσην πίστιν.

Μάρτιος

1η Μαρτίου = Ἡ Χελιδόνα. Τὴν 1ην Μαρτίου τὰ παιδιὰ τοῦ Σχολείου, τὰ μεγαλύτερα, γύριζαν στὸ χωριὸ καὶ «ἔπαιζαν» τὴν χελιδόνα. Μ' αὐτὸ ἔδειχναν τὴν χαρὰ τους γιὰ τὸν ἐρχομὸ τῆς Ἀνοιξέως. Ὑποδεχόταν τὴν Ἀνοιξί.

Ἐκαμναν μιὰ ξυλίνη χελιδόνα, τὴν ἔβαζαν φαράγγια, τὴν ἐστήριζαν σ' ἕνα ἄξονα, ποῦ ἀκουμποῦσε σὲ μιὰ σανιδένια βάση, καὶ σ' ἕνα τόξο καὶ μὲ ἕνα σχοινί, ποῦ τραβιόταν ἐστριφογύριζε. Τὸ τόξο ἦτο στολισμένο μὲ διάφορα λουλούδια τῆς Ἀνοιξέως. Περνοῦσαν σὲ κάθε σπιτί, ἐτραγουδοῦσαν τὸ παρακάτω τραγούδι, ἔπαιρναν χρήματα, αὐγὰ κλπ. καὶ παρέδιδαν στὴ σπιτονοικοκυρὰ ἕνα πράσινο λουλούδι «Σκάρφ'(1)» γιὰ νὰ βάλῃ στὴ φωλιά γιὰ νὰ γεννήῃ ἢ κλωσσαριά. Τὰ λουλούδια ποῦ στόλιζαν τὴν χελιδόνα ἦταν ἢ «σκάρφ'(1)» τὰ «ἰτσούδια» = ἴα καὶ τὰ «κουρέτσιντα» = ἄσπρα ἴα. Τὰ δὲ χρήματα καὶ αὐγὰ στὸ τέλος τὰ ἐμοιραζόταν ἢ ὁμάδα, ἀφοῦ ἔδιναν κάτι περισσότερο στὸν χελιδονοπαίχτη, καθὼς καὶ τὰ ἔξοδα κατασκευῆς τῆς χελιδόνας.

Τὸ ἔθιμο δὲ αὐτὸ ἄρεξε καὶ στοὺς Τούρκους, ποῦ ἦσαν 2 ὥρες μακρυὰ καὶ πήγαιναν καὶ σ' αὐτοὺς πολλὰς φορὲς τὰ παιδιὰ.

Τὸ τραγούδι δὲ ἦταν:

«Ἦρτι ἦρτι ἢ χιλιδόνα
 ἦρτι κι' ἄλλη μιλιδόνα.
 Θάλασσαν ἐπέρασι
 κι φουλιὰ θεμέλιουσι.
 Κάθησε κι λάλησι
 κι λαλεῖ κι λέει.
 Μάρτη, Μάρτη μου καλὲ
 κι φλιβάρη χιουνιρέ.
 Ὁ Ἀπρίλης ὁ γλυκὺς
 ἔφτασι δὲν εἶν' μακρὺς.
 Τὰ πουλάκια κιλαῖδοῦν
 τὰ διντράκια φυλλανθοῦν
 (ἕτερον μ' ἄλλο μέλος)

Μάρτης μᾶς ἦρτι,
 καλῶς μᾶς ἦρτι.
 Τὰ λουλούδια ἀνοίγουν
 τόπους μυρίζει καὶ μουσχομυρίζει,
 Ἔξου ψύλλοι, πόντικοι,
 μέσ' Ἀγία κι χαρὰ
 κι χαρὰ κι Πασκαλιά
 Νὰ μᾶς δώσης πέντ' αὐγά
 κι ἄλλα πέντι τ' Πασκαλιά.
 Νὰ γιννάη ἢ κλουσσαριά
 κι' νὰ σέρνη τὰ πολλιά.
 «Κι τοῦ χρόνου, μὶ γειά».

Ἀ π ρ ί λ ι ο ς

Ἀ γ ί ο υ Γ ε ω ρ γ ί ο υ = 23 =. Τοῦ Ἀγίου Γεωργίου γιορτάζει ἡ Ἐκκλησία. Εἶναι πολιούχος ὁ Ἅγιος Γεώργιος. Ἦρχοντο ἀπὸ τὰ γύρο χωριά ὁ κόσμος στὴν Ἐκκλησία καὶ μετὰ ἐγένοντο ἀπὸ τοὺς γεροντοτέρους ἐπισκέψεις στοὺς «Γιωργάδες» οἱ δὲ νέοι ἐπήγαιναν στὸ «χοροστάσι» τοῦ «Πγάδ'(ι)» ἢ «λεύκου» (ἐλέγετο ἢ τοποθεσία τοῦ χοροστασίου ἔτσι διότι εἶχε ἄλλοτε πηγάδι καὶ ἓνα λεῦκο), καὶ ἔκαμναν τὸν δημόσιο χορὸ. Ἐκεῖ

τιμῆς ἔνεκεν ἐδίδετο ἢ σειρά νὰ σύρουν τὸ χορὸ οἱ ξένοι καὶ μετὰ οἱ ἐντόπιοι. Ἐχόρευαν συρτοὺς καὶ χασάπικους. Ὅργανα εἶχαν τὰ κλαρίνα, βιολιά, γκάϊντα καὶ νταούλια. Τὸ μεσημέρι ὅλοι διεσκορπίζονταν στὰ σπίτια γιὰ γεῦμα. Οἱ ξένοι ἐφιλοξενοῦντο. Δὲν ἔπρεπε νὰ μείνη κανεὶς νηστικός. Ὅσοι δὲν προλάβαιναν νὰ πάρουν ξένο ἀπ' τὸ χοροστάσι, ἐπήγαιναν στοὺς δρόμους κι' ἄλλα σπίτια γιὰ νὰ πάρουν τοὺς ἐναπομείναντας ἢ πλεονάζοντας. Ὅλα τὰ σπίτια τῆ μέρα αὐτὴ εἶχαν ἐτοιμασίες. Τὸ ἀπόγευμα πάλι πρὸ ἐπίσημα στὸ χοροστάσι.

Τώρα κατέβαιναν καὶ οἱ γέροι καὶ οἱ γονεῖς καὶ ὠργάνωναν Τραπέζι. Τὸ καφενεῖον, στημένο σὲ πρόχειρο στέγαστρο, τὸ ἔπαιρνε ἓνας Καφετζῆς μὲ πλειοδοσία γιὰ τὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας. Ἐδῶ ἐχόρευαν οἱ ἀρραβωνιασμένοι, τὰ παλληκάρια, οἱ κοπέλλες κι' ἐπλήρωναν γιὰ τοὺς πρώτους καὶ οἱ γονεῖς καὶ οἱ φίλοι στὰ ὄργανα. Τὸν πρώτο ἔπρεπε νὰ τὸν χορέψη ἢ ἡ ἀρραβωνιαστικιά του ἢ ἀδελφή του ἢ συγγενῆς καὶ φίλος. Μὴ συγγενῆς ἀπαγορευόταν νὰ τὸν πιάσῃ ἀπὸ τὸ χέρι. Ἄν γινόταν τέτοιο πράγμα, τοῦτο ἦτο παρεξηγήσιμο καὶ ὑποπτο. Ἐδειχνε ἔρωτα μαζί του. Δὲν θὰ εἶχε τόπο ποῦ νὰ σταθῇ μέσ' στὸ χωριό. Παλιότερα δὲν πιάνονταν οὔτε ἀπὸ τὸ χέρι. Εἶχαν τὰ μαντήλια, ἀφ' ἑνὸς νὰ μὴ ἀκουμποῦν τὰ χέρια, ἀφ' ἑτέρου νὰ μποροῦν νὰ στριφογυρίζουν καὶ νὰ κάμνουν τὰ «Κατσιαμάκια» των στὸ χορὸ. . .

Πολλὲς φορὲς ἔβγαζαν οἱ νέοι καὶ τὰ παπούτσια των καὶ χόρευαν μόνο μὲ τὶς κάλτσες γιὰ νὰ εἶναι εὐκίνητοι. Κάλτσες θάφκιανε κι' ἄλλες τὸ κορίτσι.

Ὅταν ἐνύχτωνε, οἱ ξένοι ἔφευγαν γιὰ τὰ χωριά των καὶ ἐξ αὐτῶν ἔμειναν τὰ παλληκάρια καὶ οἱ κοπέλλες μὲ συγγενεῖς συνοδοῦς. Καὶ διεσκέδαζαν στὰ σπίτια τῶν ἐορταζόντων, καθ' ὅλην τὴν νύχτα, μὴ ἰσχυουσῶν τῶν Ἀστυνομικῶν διατάξεων. Ὅλη τὴ νύχτα βούιζε τὸ χωριὸ καὶ ὅλοι στὸ πόδι μὴ τυχὸν καὶ τοὺς ἐπισκεφθοῦν. Αὐτὸ γίνεται καὶ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς καὶ τὶς ἄλλες γιορτὲς καὶ πανηγύρεις, μὲ τὴν διαφορὰν ποῦ σήμερον κατηγορήθη τὸ χοροστάσι καὶ χορεύουν στὰ καφενεῖα. Κρίμα! Χάλασε τὸ γραφικὸν ἐκεῖνο θέαμα.

— Ἄλλο ἔθιμο ποῦ εἶχαν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ἦταν, ὅτι ἔστηναν Καντάρι στὸ «Πηγάδι» καὶ ζυγίζονταν νὰ ξέρουν τὸ θῆρος των.

— Ἐπίσης ἔκαμναν κούνες, καὶ κουνιοῦνταν οἱ νέες καὶ νέοι στὸ «Σταυρὸ» στὰ πουρνάρια ἢ στοῦ «Στεργιανοῦ τὴν καρυδιά».

Τὸ Πάσχα

1) Τῶν Βαΐων. Τὰ θάϊα γιὰ τὴν Ἐκκλησία πρὸς διανομὴν τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, τὰ ἐπρομηθεύοντο ἀπὸ τὸν Ἴσβορο (Στρατονίκι), ἀπὸ τὴν Γαλάτιστα ἢ Ἀγία Ἀναστασία περίπου μίᾳς ἡμέρας δρόμου, ἀ-

ναλόγως τοῦ μέρους. Τὸ ἔθιμο δὲ ἦτο καὶ εἶναι τὰ βάρια τὰ φέρνουν δι' ἐξόδων των οἱ νεόγαμπροὶ τῆς χρονιάς ἐκείνης. Ἐπλήρουν ἕνα ὄλοι μαζί καὶ τὰ ἔφερνε. Ἄν ἦτο ἕνας τ' ἔφερνε ὁ ἴδιος, ἂν κανένας ἢ Ἐκκλησία.

2) Οἱ Ἀγρυπνίες: Σ' αὐτὲς ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Πανσελήνου, εὑρίσκαν οἱ νέοι καὶ νέες τὴν εὐκαιρίαν ἔξω ἀπ' τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ τὴν μετάβασιν, ἀναχώρησιν καὶ ἐνδιάμεσα τῆς Ἐκκλησίας, ἐκτὸς αὐτῆς βεβαίως, νὰ ἰδοθοῦν, νὰ προξενευθοῦν καὶ ἐν τέλει νὰ συνεννοηθοῦν ἐφαρμόζοντες τὸ τραγούδι «Κόσμος Βαγγέλια χαιρετᾷ κι' ὁ Γιώργης μαύρα μάτια». Βαβαίως αὐτὸ δὲν εἶναι γενικόν. Ὑπάρχουν καὶ ἐξαιρέσεις.

Μ. Πέμπτη: Τὴν ἡμέρα αὐτὴ γίνεται τὸ βάψιμο τῶν αὐγῶν. Τὰ παιδιὰ βλέπουν τὰ κόκκινα αὐγὰ χαίρονται καὶ συγχρόνως ἀνοίγει ἡ ὄρεξι των, ὕστερα ἀπὸ τὴν νηστεία πού κάμνουν, νὰ φᾶνε. Κι' οἱ μητέρες, πού τὰ βλέπουν καθήμενα «νικουκούρδα» (ὀκλαδὸν) δίπλα στὰ βαμμένα αὐγὰ, παίρνουν ἕνα κόκκινο αὐγὸ καὶ τὸ περιφέρουν στὸ μέτωπο τῶν παιδιῶν, παρειὰς καὶ σιαγόνη τρεῖς φορὲς λέγουσαι: «Ἡρτι ἡ Μπάμπου (γρηὰ) ἡ Πασκαλούδα μὴ τοῦ κτσὸ (κουτσὸ) τοῦ γαιδοῦρῦδ' (ι)». Δηλ. Ἡ Πασχαλιὰ πού εἶναι γρηὰ καὶ πού εἶναι καθάλλα σὲ κουτσὸ γαιδοῦρι, γι' αὐτὸ ἀργησε, (60 μέρες Σαρακοστή) ἦρθε πιὸ κοντὰ κάνετε ὑπομονὴ 2 - 3 μέρες. Καὶ γιὰ νὰ νοιώσουν πού ἦρθε τὸ Πάσχα καὶ θὰ μπῆ τ' αὐγὸ στὸ στόμα τὸ περιφέρει στὸ μέτωπο χωρὶς νὰ μπῆ στὸ στόμα, διότι τῆς Τυρνῆς μ' αὐγὸ ἐκλείσαν τὸ στόμα τελευταία χασιὰ καὶ τὸ Πάσχα μ' αὐγὸ θὰ τ' ἀνοίξουν τρώγοντας πρῶτα αὐγὸ μετὰ τὴν λειτουργίαν Ἀναστάσεως καὶ «Χριστὸς ἀνέστη». Ὅλη τὴ Σαρακοστή ἐνήστευαν μικροὶ μεγάλοι. Μὲ τὰ βαμμένα αὐγὰ ἔκαμναν καὶ «σασαρίτσες». Δηλ. κολλοῦσαν κερὶ μὲ διάφορα σχήματα κατόπιν τὸ ἔβαζαν στὸ ξύδι κάμποση ὥρα καὶ κατόπιν σφουγγίζοντάς το ἔφευγε τὸ κόκκινο χρῶμα κι' ἔμεινε μόνο τὸ κόκκινο χρῶμα πού ἦτο κάτω ἀπ' τὸ κερὶ.

Ἐπίσης ἔκαμναν καὶ τὶς «Μπουγάτσες» καὶ τὰ κολουρία, «Φταζμίτικα». (Ἦρα περιγραφή Χριστουγέννων).

Στὰ κολουρία ἔδιναν καὶ σχήματα πουλιοῦ μὲ ψαλιδιὲς γιὰ τὰ πούπουλα. Ἐκαμναν μπουγάτσια, γιὰ τὴν Νουνά, μητέρα τῆς νύφης, καὶ Πρακτικὴ μαμή. Στὴν Νουνά τὴν πηγαιναν τὴν Δεύτερη μέρα τοῦ Πάσχα μ' αὐγὰ κόκκινα καὶ φιλεύονταν.

Μ. Παρασκευή. Οἱ νέες καὶ νεόνυμφες ἐστόλιζαν τὸν ἐπιτάφιο τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ μαθηταὶ ἔλεγαν τὰ Ἐπιτάφια. Γιὰ νὰ ξεχνοῦν τὴν πείνα τους τὰ παιδιὰ αὐτὴ τὴ μέρα τῆς νηστείας, τὰ ἔστελναν οἱ μητέρες ἔξω στὸ δάσος καὶ ὅταν εὑρίσκαν φωλιὰ μὲ πουλάκια, τότε τὰ ἔδιναν νὰ φᾶν.

Ἀνάστασις: Ἀπὸ τὸ Μ. Σάββατο ἐτοιμάζουν τὸ κρέας καὶ τὴν Μαγειρίτσα «τσουρβά», πού τὴν τρώγουν μετὰ τὴν Ἐκκλησία, ἀφοῦ τελειώσῃ καὶ ἡ λειτουργία. Δὲν ἔχουν συνήθεια νὰ ψήνουν ἀρνιὰ στὸ φούρνο «κουρ-

μπάν'ι», οὔτε στή σούβλα. «Κουρμπάνια» κάμνουν κυρίως τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ Ἁγίου Ἀθανασίου κυρίως οἱ Κτηνοτρόφοι. Στὸ «Χριστὸς Ἀνέστη» ρίχνουν ὄπλα, κουμπούρια, καὶ διγαγαλικά.

Δεύτερη Ἀνάστασι: Πήγαιναν ὅλοι καλοντυμένοι, καθ' ὃ μέρα, πήγαιναν στὴν Ἐκκλησία.

Κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν καὶ τὶς ἄλλες τοῦ Πάσχα, ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἔδινε μπαρούτι, σκάγια, κουρσούμια (τζιουπχανέδια) στοὺς κυνηγούς καὶ ἄλλους σκοπευτὰς δωρεὰν καὶ ἔκαμναν σκοποβολὴ στὶς «Καμπάνας τὸ δένδρο» ἀπ' τὴν Ἐκκλησία, ποιὸς θὰ κερδίσει τὸ σημάδι. Τοῦτο γινόταν γιὰ νὰ ἐτοιμασθῆ ἴσως στρατὸς γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς σκλαβωμένης τῶν Πατρίδος ἀπὸ τοὺς τούρκους.

Δεύτερη ἡμέρα Πάσχα: — Ἡ Λι.ι.τ.α.ν.ε.ί.α. Ἐγίνετο ἡ λιτανεία μὲ τὰ εἰκονίσματα γύρω ἀπ' τὸ χωριὸ ὀλόκληρο σὲ κύκλο καὶ μὲ ἀκτῖνα 500 μ. περίπου ἀρχόμενοι ἀπὸ Ἀνατολὰς, Βορ. Δυσμὰς καὶ Νότο μὲ κατάληξιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐμπροσθεν τοῦ νῦν Σχολείου ἐσυναντώμεθα μὲ τὴν λιτανείαν τῶν Ριζῶν, ὅπου οἱ Ἱερεῖς ἠσπάζοντο καὶ ἐλάμβανε ὁ ἱερεὺς Παλαιοχώρας τὴν εἰκόνα τοῦ Πολιούχου Ριζῶν Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ ὁ τῶν Ριζῶν τῆς Παλαιοχώρας Ἁγίου Γεωργίου τὰς ὕψωναν λέγοντες τὰ τροπάρια κι' ἀγιάζοντες τοὺς Πιστοὺς ἀμφοτέρων τῶν χωριῶν. Κατόπιν μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν εὐχῶν μεταξύ τῶν δύο χωριῶν ἀνεχώρουν πρὸς ἀποπεράτωσιν τῆς διαδρομῆς τῆς λιτανείας. Τί ὠραῖον θέαμα νὰ βλέπης ν' ἀνταλλάσσουν εὐχὰς, νὰ προφέρουν χαρούμενοι τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη» καὶ νὰ ἐφαρμόζουν τὸ «Ἀλλήλοις περιπτυσόμεθα» ἀφήνοντας τὰ μίση καὶ ἔχθρας στὴν ἄκρη. Ἐκεῖθεν ἡ πομπὴ κατευθύνετο τὸν ἀνήφορο, μέσῳ «Καμπάνας δένδρο» (Βαρβαριωτάθ'κα), διὰ τὴν Ἐκκλησίαν.

Μάϊος

1(Μαΐου. (Πρωτομαγιά). Οὐδὲν τὸ ἀξιοσημείωτον. Μόνον τὸ Σχολεῖο ἐπήγαινε ἐκδρομὴ καὶ τραγουδοῦσε τραγούδια τοῦ Μαΐου, ἔκαμνε στεφάνια μὲ λουλούδια καὶ κρεμοῦσε στὶς πόρτες.

2α Μαΐου — Ἁγίου Ἀθανασίου. Τὴν ἡμέρα αὐτὴν ἐώρταζε ἡ Ἐκκλησία τῶν Ριζῶν. Τότε ἐπήγαιναν ὅλα τὰ περιχώρα στὸ Νεκροταφεῖο Ριζῶν καὶ ἐκεῖ μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν διεσκέδαζαν κάτω ἀπ' τὰ Παχύσκια δένδρα. Ἐκεῖ ἐορτάζετο σχεδὸν καὶ ἡ Πρωτομαγιά. Γι' αὐτὸ δὲν ἐορτάζετο τὴν 1ην Μαΐου. Γιὰ νὰ μὴ καθήσουν δυὸ μέρες συνέχεια. Ἐπρωτίμου τὴν Θρησκευτικὴν ἐορτὴν ἀπὸ τὴν ἄλλην.

Τὴν παραμονὴν τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καθὼς καὶ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, οἱ κτηνοτρόφοι ἐμοίραζαν δωρεὰν τὸ βραδυνὸ γάλα στοὺς φτωχοὺς καὶ σ' ὁ-

λο τὸ χωριό. Γι' αὐτὸ τὸ βράδυ αὐτὸ ἐπλησίαζαν τὰ κοπάδια των στὸ χωριό καὶ ὄλα τὰ παιδάκια ἔπαιρναν ἀγγελία καὶ μετέβαιναν στὶς «στρούγκες» καὶ ἔπαιρναν γάλα δωρεά. Σήμερα τὸ ἔθιμον κατηργήθη.

Ἰ ο ὄ ν ι ο ς

24 Ἰ ο υ ν ί ο υ — Ἄϊ - Γ ι ά ν ν η ς. Κατὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα τῆς παραμονῆς τ' αἶ - Γιαννίου ἐρχόμενοι ἀπ' τὰ χωράφια κόβανε στὸ δρόμο λουλούδια «Ἄϊ - Γιάννη», ἔκαμναν στεφάνια, τὰ ἔβαζαν στὸ κεφάλι καὶ στὴν κάθε γειτονιά ποὺ περνοῦσαν εὔρισκαν φωτιὰ ἀναμμένη ἀπ' τὰ παιδιὰ μὲ μεγάλη φλόγα (καθ' ὃ ἀναβαν τὶς σουσοῦρες ἀπ' τὰ μαμούδια) καὶ πηδοῦσαν τρεῖς φορὲς κι' ἀπ' τὴν ἀντίθετη μεριά λέγοντες:

«Μπήδα, μπήδα, Ἄϊ - Γιάννη Πρόδρομε, ἡ στρίγα νὰ καῖ κι' ἐγὼ νὰ μὴν καγῶ».

Κατόπιν βάζοντες τὸ στεφάνι στὴ φωτιὰ ἔλεγαν:

«Ἄρρωστιές, κακουτιές, ἰδῶ ν' ἀπουμίν'».

Τὸ πρωτὶ τ' Ἄϊ - Γιαννίου ἔλεγαν πῶς κινήται ὁ ἥλιος καὶ παρακολουθοῦσαν αὐτὴν τὴν κίνησιν. (Ἔορα ἐπιστήμην. Τροπὴ πρὸς ἰσημερινὸν - ἡλιοστάσιον Ἰσημερινῶν).

29 - 30 Ἰ ο υ ν ί ο υ - Ἄ γ ί ω ν Ἄ π ο . σ . τ . ὄ . λ . ω . ν. Ἐώρταζον τὰ Δουμπιὰ 1½ - 2 ὥρες ἀπόστασις. Ὁ θερισμὸς ἐτέλειωνε. Ὁ κόσμος ἤθελε ἀνάπαυσιν καὶ ψυχαγωγίαν. Τὴν εὔρισκε ἐν συνδυασμῶ μὲ τὴν θρησκείαν.

Μετέβαιναν λοιπὸν εἰς Δουμπιὰ κυρίως οἱ νεοῦπαντρεμένοι καθάλλα στ' ἄλογα μὲ προικιατικά τους στρωσίδια, μαξιλάρια, κλπ. κι' ὄλο ἐπίδειξι καὶ καμάρι. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ τῆς Παναγίας 15 Αὐγούστου, ὅποτε ἐπήγαιναν εἰς Μεγάλην Παναγίαν (Ρεβενίκια).

Ἰ ο ὄ λ ι ο ς

26 Ἰ ο υ λ ί ο υ - Ἄ γ ί α Παρ.σ.κ.ε.υ.ῆ: Τοπικὴ ἐορτὴ Παλαιοχώρας. (Ἔορα περιγραφὴν εἰς Παρεκ. «Σταυρός».)

20 Ἰ ο υ λ ί ο υ : Π ρ ο φ ῆ τ η ς Ἠ . λ . ἱ . α . ς: Τὸ Παρεκκλήσιον Ἄϊ - Λιά εἶναι κοινὸν μετὰ τῶν Ριζῶν. Εὔρισκεται ψηλὰ στὸ βουνὸ 1 - ½ ὥρα μακρῶς, μὲ δύσκολην ἀνάβασιν, ἡμιονικὸν δρόμον μέσα στὴν Πλαγιὰ τοῦ «Πλάι - τ' Ἄϊ - Λιά». Ἐκεῖ ἀπὸ θραδῦς πηγαινοῦν οἱ ἱερεῖς, οἱ ψάλται, καὶ οἱ ἐπιτροπὲς τῶν δύο χωριῶν καὶ ἄλλος κόσμος. Ἀνάβουν φωτιὰ, κάμνουν τὸν Ἐσπερινὸν καὶ τὸ πρωτὶ τὴν λειτουργίαν.

Νερὸ δὲν ὑπάρχει καὶ τὸ μεταφέρουν ἀπ' τὴν βρύσι «Ἄγκανο» κατὰ τὴν ἀνάβασιν. Πλαγιαίξουν ἐκεῖ, μαγειρεύουν κρέατα ἀπὸ δωρεὰς κτηνοτρόφων καὶ μετὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν, ἀφοῦ χορτάσουν καὶ ὀξυγόνον, ἐγκατα-

λείπουν τὴν δεσπόζουσαν εἰς ὄλην τὴν περιφέρειαν ἐκείνην κορυφὴν τοῦ βουνοῦ καὶ κατέρχονται εἰς τὰ χωριά των.

Αὔγουστος

6 Αὐγούστου - Μεταμόρφωσις τοῦ Σωτῆρος: Σήμε-
ρα ἔγινε καὶ ἡ μεταμόρφωσις τῶν σταφυλιῶν. Ἐκ τῶν πράσινων ἔγιναν κόκκινα.
Ἐρίμασαν. Γι' αὐτὸ πηγαίνουν σπὴν Ἐκκλησίαν ἀπὸ ἕνα πιάτο καὶ τὰ Εὐ-
λογητὰ Παπᾶς πρῶτα. Μέχρι σήμερα ἦταν αὐλόγητα καὶ δὲν ἔτρωγαν. Μ'
αὐτὸν τὸν τρόπο ἐπροφυλάγοντο κι' ἀπ' ἀρρώστειες τρώγοντες ἄγουρα στα-
φύλια.

Ἀργότερα ἐγίνονταν καὶ ὁ τρύγος. Ἐκ πολλὰ ὅμως χρόνια ἀπὸ τὴν
«φυλλοξέρα» χάλασαν τ' ἀμπέλια. Τώρα ἀρχισαν μερικοὶ νὰ ξαναβάξουν νέα.
Τότε εἶχε πολλὰ σταφύλια καθὼς καὶ πατήρια. Ἦταν τοῦ Νικολάου Καρα-
βάτου, Δημητρίου Καραβάτου, Ἰωάν. Βρασταμνοῦ καὶ Ἀθαν. Πασχαλά. Σὴ
μερα δὲν ὑπάρχει κανένα.

15 Αὐγούστου - Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Τὴν ἡμέ-
ραν αὐτὴν ἐορτάζει ἡ Μεγάλῃ Παναγία (Ρεβενίκια). Ἐκεῖ ἀπὸ τὴν παραμο-
νὴν μὲ μεγάλην εὐλάβειαν, ὕστερα κι' ἀπ' τὸν τελειομὸ τῶν ἐργασιῶν, μετέ-
βαινον μὲ ζῶα, ὅπως καὶ εἰς Δουμπιά τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. (Ὁρα 29 - 30
Ἰουνίου).

Σεπτέμβριος

Τὸ σπᾶσιμο τοῦ καλαμποκιοῦ. (Ἔθιμον). Τώρα τὸν Σε-
πτέμβριον γινόταν μεγάλο Πανηγύρι. Ὁ κάθε νοικοκύρης εἶχε συγκεντρο-
μένο καὶ καθαρισμένο τὸ καλαμπόκι του σὲ κουκουνάρες «κουκνάρεις» στ'
ἀλώνι του. Εἶχε ἐτοιμάσει καὶ τὰ ξύλα «κουπανοὶ» γιὰ τὸ σπᾶσιμο. Εἶχαν
2½ μ. περίπου μάκρος καὶ χόνδρος ἑνὸς μπράτζου. Ἐκ τῆ μιᾶς μεριᾶ πού
τὸν ἔπιαναν τὸν «κόπανο» ἦταν λιανότερος κι' ἀπ' τὴν ἄλλη χονδρότερος. Τὸν
ἔπιαναν μὲ τὰ δυὸ χέρια καὶ κτυποῦσαν τὸν σπόρο ἀπὸ τὴς «κουκνάρεις» με-
χρις ὅτου φύγουν τὰ σπυριά καὶ μένουν τὰ κουμπάκια γυμνὰ καὶ γίνου-
ν «Γκουγκουτζιούμια».

Καλοῦσε λοιπὸν ὁ νοικοκύρης 10 - 20 κοπέλλες καὶ παλληκάρια συγ-
γενικὰ καὶ μὴ καὶ ὅσοι ἄλλοι οἰκειοθελῶς ἐπήγαιναν καὶ ἐγίνονταν ἕνας κύ-
κλος καὶ ἀρχίζαν νὰ κτυποῦν ρυθμικὰ καὶ μὲ τὸ παρακάτω τραγούδι, καὶ
ἄλλα διάφορα, γεμᾶτα πόνον καὶ ἔρωτα.

Ἔνας ρυθμικὸς κρότος ντοῦκ, - ντοῦκ ἀκουγόταν κι' ἀπλωνόταν σ' ὅ-
λο τὸ χωριό. Οἱ ὑποψήφιοι καὶ ὑποψήφιος ἀλληλοκτυπιόταν μὲ τοὺς κόπα-
νους καὶ μὲ χαμόγελα καὶ κρυφὴ ἱκανοποίησι κτυποῦσαν περισσότερο χω-

ρίς νὰ κουράζωνται. Ὄταν ἐτελείωναν ἔμπηγαν τοὺς κόπανους στὸ σωρὸ τοῦ καλαμποκιοῦ κι' εὔχονταν στὸν νοικοκύρη: τοῦ χρόνου τόσο πᾶνω ν' ἀνεβῆ ὁ σωρὸς. Οἱ δὲ νοικοκύρηδες ἀντεύχονταν: Εὐχαριστοῦμε καὶ καλὸ τυχηρὸ (στὸ γάμο βεβαίως). Κατόπιν στὸ σπίτι ἐστρώνετο τραπέζι μὲ διάφορα φαγητὰ καὶ στὸ τέλος «Σαραγλί» ἢ πίτα. Κατόπιν ὑπεύθυνα ὁ νοικοκύρης ὠδηγοῦσε τ' ἀπροστάτευτα ἀπὸ συγγενεῖς κορίτσια στὰ σπίτια των.

ΤΡΑΓΟΥΔΙ:

Ἄλφα, α, α, θέ, ἄλφα θέλω ν' ἀρχινίσου
ἄλφα θέλω ν' ἀρχινίσου
μαῦρα μάτια νὰ φιλήσου.

Βῆτα, α, α, βέ, βῆτα βέβαια σοὶ λέγου
βῆτα βέβαια σοὶ λέγου
γιὰ σοὶ παίρνου, γιὰ πιθαίνου.

Γάμα, α, α, γά, γάμα γράφες μ' ἓνα γράμμα
γάμα γράφες μ' ἓνα γράμμα
γιὰ νὰ κοιμηθοῦμε ἀντάμα.

Δέλτα, α, α, δέ, δέλτα δὲν στοὺν φανιρώνου
δέλτα δὲν στοὺν φανιρώνου
τῆς καρδούλας μου τὸν πόνου.

Ἐψηλό, ο, ο, ἔψηλό μου κυπαρίσσι
ἔψηλό μου κυπαρίσσι,
νάχα τοῦ κουρμάκι' σ' ἐρύσι.

Ζήτα, α, α, Ζή, Ζήτα ζώνομαν τὰ φίδια.
Ζήτα ζώνομαν τὰ φίδια
γιὰ τὰ δυό σου μαῦρα φρύδια.

Ἦτα, α, α, ἦ Ἦτα ἦμουνα στὰ ξένα.
Ἦτα ἦμουνα στὰ ξένα,
καὶ τρελλαίνομαν γιὰ σένα.

Θήτα, α, α, Θή, Θήτα θέλω νὰ σοὶ πάρου.
Θήτα θέλου νὰ σοὶ πάρου.
κι' στὰ ξένα νὰ σοὶ πάου.

Ἰώτα, α, α, Γιώ, Γιώτα, γυός σου μὴ γυρεύει,

Γιώτα, γυός σου μι γυρεύει
για μέ παίρνει, για πιθαίνει.

Κάπα, α, α, Κά, Κάπα κάλλια μου γραμμένα.
Κάπα κάλλια μου γραμμένα,
Και στὸν κόσμο ξακουσμένα.

Λάμδα, λάμπ' τοῦ πρόσουπό σου
τὰ στηθούδια σ' κι' οὐ λιμός σου.

Μί, Μύνησις μου νὰ σὶ στείλου
μαντηλούδι κινημένου

Νί. Νειάτα μου γραμμένα
κι στοὺν κόσμου ξακουσμένα

Ξί. Ξένους ἤμουνα καύμένους
κι στή ξενιτειὰ παϊμένους.

Ὅμικρο. Ὅμορφό μου κυπαρίσσι,
ποιὸς θὰ σὶ πρωτοφιλίση.

Σημείωσις: Τὸ τραγούδι κανονικὰ πρέπει νὰ τελειώνη ἕως τὸ ὠμέγα. Για τὸ μονότονον καὶ χάριν ποικιλίας καὶ χάριν ἐκφράσεως ἄλλως πόθων τὸ σταματοῦνσαν σχεδὸν μέχρις ἐδῶ κι' ἄρχιζαν ἄλλο τραγούδι. Γι' αὐτὸ σχεδὸν ξεχάσθησαν τὰ παρακάτω γράμματα κι' ἐλέγετο μέχρις ἐδῶ.

Τὰ νυχτέρια

Ἐπίσης τώρα τὸν Σεπτέμβριο ποὺ τελειώνουν οἱ ἐξωτερικὲς δουλειὲς οἱ γυναῖκες καὶ τὰ κορίτσια κάμνουν νυχτέρια εἰς στήν αὐλὴ καὶ στὸ δρόμο ὅπου ἀνάβουν φωτιά γιὰ νὰ φέγγωνται καὶ ζεσταίνονται. Ἐκεῖ μαζεύονται ὅλες οἱ κοπέλλες τῆς γειτονιάς καὶ κάθονται καὶ πέρα ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα, καὶ κλώθουν, γνέθουν, πλέκουν, μπουρλιάζουν καπνά, λέγουν ἱστορίες, παραμύθια, τραγούδια κλπ. βούιζε κάθε μαχαλάς. Τὰ παλληκάρια ἐπισκεπτόταν τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο νυχτέριο. Κίνησις μεγάλη ὅλη τῆ νύχτα στὸ χωριό.

Ἐκαμναν καὶ τοῦ «Παπᾶ τ' ἁλώνι» Ἐπαιρναν μπαμπάκι ἀπ' τῆ ρόκα τους, ἔκαμναν ἕνα κύκλο σὰν ἁλώνι, ἔβαζαν στῆ μέση δύο φλόκους μικροῦς θαμβάκι κι' ἔβαζαν ἀπ' τὴν ἄκρη φωτιά τὸ ἁλώνι κι' ἔλεγαν: «Ὁ Γ. καὶ ἡ Κ. ἂν ἀγαπιούνται νὰ καγοῦν» Ἄν καίγωνταν μόνο τ' ἁλώνι ἐσήμαινε πὼς δὲν ἀγαπιούνται. Ἄν ὁ ἕνας, ἐσήμαινε πὼς αὐτὸς ἀγαπᾶ κι' ἡ ἄλλη ἢ ἄλλος δὲν ἀγαπᾶ. Ἄν κι' οἱ δυὸ καίγονταν θὰ πῆ πὼς ἀγαπιούνταν. Ἄν σιγοκαίγωνταν θὰ πῆ πὼς κρυφὰ ἀγαπιούνται. Κι' ὅποιος πάλι καίγονταν ἔλεγαν: Εἶδες μουρή! Πιπιλούδα γίνκαν. (Στάχτη).

“Άλλοτε έβαζαν δυò σπειριά στίψη και με τò άναμμα φούσκωναν, πηδούσαν, άγκαλιάζονταν ή χώριζαν. “Άλλα γέλοια πάλι.

Τά πρόσωπα ήσαν μάλλον παρόντα που ώνόμαζαν για να ίδουñ, άν άγαπιούνται και καφαντρέπονταν. “Έτσι προετοιμάζαν τὰ μέλλοντα συνοικέσια.

’ Ο Κ Τ Ω Β Ρ Ι Ο Σ

26 ’Οκτωβρίου - “Άγιος Δημήτριος: Τò άπόγευμα του ‘Αγίου Δημητρίου, μαζεύονταν οί άρχοντες του χωριού και οί γεωργοί και έβγαζαν τòn άγροφύλακα τòn παληò κι’ έβαζαν δια βοής άλλον. “Ηλεγχαν τòn προηγούμενο και έδιναν έντολές στο νέο άγροφύλακα (Μπιχτσή). “Ωριζαν και τὰ σύλληπτρα (καπάκια) καθώς και τò μισθò σε είδος.

Ν ο β έ μ β ρ ι ο ς

30 Νοεμβρίου - “Άγιος ‘Α.ν.δ.ρ.έ.α.ς. Τò ‘Αγίου ‘Αποστόλου ‘Ανδρέα, έλεγαν «άνδρειών’(ι)» τò κρύο, και γι’ αυτό έπρεπε να έτοιμάσουν τὰ ξύλα για τò χειμώνα, κι’ ό,τι άλλο χρειαζόταν. Είχαν τώρα τòn καιρò για ξύλα, διότι έτελείωσε και ή σπορά.

Δ ε κ έ μ β ρ ι ο ς

4 Δεκεμβρίου - ‘Αγία Β.α.ρ.β.ά.ρ.α. 5 Δε,κ,ε,μ,β,ρ,ί,ο,υ - “Άγιος Σάββας. 6 Δεκε.μ.β.ρ.ί.ο.υ - “Α.γ.ι.ο.ς Ν,ι,κ,ό,λ,α,ς. “Έλεγαν: ‘Αγία Βαρβάρα βαρβαρών’(ι). “Άγιος Σάββας σαβανών’(ι)’ ιΚ’ άγιος Νικόλας παραχών’(ι). Γι’ αυτό τες εύλαβούνταν και τες γιόρταζαν αυτές τες γιορτές.

12 Δεκεμβρίου - “Άγιος Σ.π.υ.ρ.ί.δ.ω.ν: “Έλεγαν πώς ή μέρα μεγαλώνει ένα σπυρί. (Χειμερινή ίσημερία). (“Όρα 24 ‘Ιουνίου - “Αϊ - Γιάννη).

24 - 25 Δεκεμβρίου: Χρισ.τ.ο.ύ.γ.ε.ν.α: ‘Από την παραμονή των Χριστουγέννων οί γυναίκες συγυρίζουν τò σπίτι, έτοιμάζουν τὰ «κόλυντα» τὰ φαγητά κλπ. Οί άνδρες προμηθεύουν τὰ τρόφιμα, τὰ ένδύματα, τὰ παπούτσια, κυρίως για τὰ παιδιά και τò «Χριστουγενιάτικο ξύλο», που πρέπει να καίη μονοκόμματο όλη τή νύχτα για να ζεστάνουν και την Παναγία με τò Χριστò που άπόψει γεννιέται. “Έξω στα καφενεία κι’ άγορά άσυνήθιστη κίνησης. ‘Ακούεται κάπου κάπου να σιγοτραγουδιέται τò τραγούδι: «Για Χριστέ μου, για ξημέρωσε και δώσ’ αυτή τή μέρα κλπ.» (όρα άλλο κεφάλαιον). Μόλις νυχτώση συγκεντρώνεται όλη ή οίκογένεια δίπλα και γύρο

στο τραπέζι «σουφρά», όπου βρίσκεται ή «Μπουγάτσια» (Χριστόπιττα - σκέτο ψωμί, αλλά με παρά). Ἐφοῦ θυμιάση ή νοικοκυρά εὔχεται ὁ παπούς ή πατέρας «καλῶς μᾶς ἦρτι ὁ Χριστός». «Νά μᾶς βοηθήση κι' τοῦ χρόνου» καί κάμνει τὸ σταυρό του. Σταυρώνει μετὰ τὸ μαχαίρι τὴν «Μπουγάτσια» τρεῖς φορές κι' ἀρχίζει νὰ κόβη φυλλιά μοιράζοντάς τα σ' ὅλη τὴν οἰκογένεια.

Κόβει πρῶτα γιὰ τὸ Χριστό, ἔπειτα, κατὰ σειρὰν ἡλικίας σὲ ὅλους κόβει γιὰ τὸ σπίτι, καί γιὰ τὴ δουλειὰ ποὺ κάμνουν (γεωργία - κτηνοτροφία).

Μέσα στὰ φυλλιά ποὺ δίνει εὐρίσκεται ὁ «παράς» (Νόμισμα), κι' ὅποιος τὸν βρῆθῆ θὰ εἶναι τυχερὸς καί θὰ τὸν βοηθήση ὁ Χριστός. Κανείς δὲν τρώγει ἂν δὲν βρεθῆ ὁ παράς. Ὅλοι προτιμοῦν τὸν παρά παρὰ τὸ φαγητό. (Ἄλλως τε εἶναι νηστίσιμο). Οἱ μικροὶ συνεχῶς ἔχουν τὸ χτυποκάρδι γιὰ νὰ τοὺς πέση. Καί οἱ μεγαλύτεροι δὲν πέφτουν παρακάτω, μόνο ποὺ ντρέπονται νὰ τὸ ἐκδηλώσουν καί κρύβονται γιὰ χάρι τῶν παιδιῶν. Μάλιστα πολλές φορές γιὰ νὰ μὴ στενοχωριοῦνται τὰ παιδιὰ ποὺ δὲν βρῆκαν τὸν παρά, μετὰ ταχυδακτυλουργία μεταθέτουν τὸν παρά στῶν παιδιῶν τὸ φυλλί. Τόσο πολὺ τὰ κοστίζει τὰ παιδιὰ ἢ μὴ εὔρεσις τοῦ παρά, ποὺ συμβαίνει νὰ πλαγιάσουν πολλές φορές μ' ἀναφυλλητά, ἀναστενάγματα κλπ. ποὺ τὰ λυπάται κανείς. Ὅλοι μας περάσαμε ἀπ' αὐτὴ τὴν σειρὰ καί ποὺ τ' ἀναφέρουμε ἀκόμη μᾶς συγκινοῦν καί μᾶς φέρνουν πίσω στὰ παιδικὰ μας χρόνια, ποὺ μακάρι νᾶρχωνταν.

Μετὰ ἀπὸ τὴν εὔρεσι, τοῦ παρά, ξεθαρροῦν καί στρώνονται στὸ φαί. Μόλις ἀποφάγουν καί πιοῦν καί τὸ κρασί, ἂν ἔχουν, σπεύδουν νὰ κοιμηθοῦν, διότι κατὰ τὰ μεσάνυχτα θ' ἀρχίσουν τὰ «Κόλυντα» ἀπ' τὰ παιδιὰ ὅλη τὴ νύχτα. (Ἴδε παρακάτω περιγραφή).

Τὰ γουρούνια: Ὅλοι οἱ γεωργοὶ σχεδὸν θρέφουν χουρούνια καί τὰ σφάζουν τὰ Χριστούγεννα. Ἐφ' ἑνὸς διότι εἶναι κρύο καί κρατιέται τὸ παχὺ χοιρινὸ κρέας, ἀφ' ἑτέρου νὰ συνδυάσουν καί τὸ τῆς ἐορτῆς «χιλιάδες δεκατέσσαρες σφάζουν σὲ μιὰ ἡμέρα. Θρῆνον, κλαυθμόν, καί ὄδυρμόν...». Καί ἔτσι ἀντὶ κλαυθμοῦ καί θρήνου παιδιῶν ν' ἀκούγονται οἱ τῶν χοίρων. Στὸ χωριὸ τὰ σφάζουν ἀπὸ τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας γιὰ νὰ εἶναι εὔκαιροι τὶς γιορτές. Τὰ κρεμοῦν στὶς ἀγριντιές κι' ἔχουν καί τρώγουν, ὅλες τὶς μέρες, ξένοιαστα, δικό τους κρέας. Κάμνουν καί λίγδα καί λουκάνικα ποὺ τὰ τρώγουν μόνο τὰ Θεοφάνεια ποὺ θὰ τὰ φωτίση ὁ Παπᾶς.

Τὰ κόλυντα

Ὅλες οἱ γυναῖκες τὴν παραμονὴ ζύμωναν τὰ «Κόλυντα» δηλ. κουλούρες (κλουρίδες) ποὺ ἦταν σὰν τὰ κουλούρια μεγάλες μετὰ μιὰ μικρὴ τρύπα στὴ μέση, τὰ «Κλικιούδια» δηλ. σὰν τὰ κουλουράκια σκέτα ἢ πλεκτά. Οἱ εὔπο-

ρότερες τὰ ἔκαμναν μὲ «φταζμίτικο» (αὐτόζυμο) = μόνο του ζυμώνεται. Πο-
 λὺ δὲ παλαιότερα ἔδιναν καὶ «σσύρβα» δηλ. καρπὸς ἑνὸς δένδρου τοῦ δάσους,
 ποὺ κρατοῦνταν οἱ καρποὶ μέσα στὸ «γέν'μα» «σιτηρὰ) καὶ ὠρίμαζαν.

Τρόπος κολουτᾶν

Τὰ παιδιὰ, κυρίως ἀγόρια, ἀπὸ 8 - 15 καὶ πλέον χρονῶν, ἦσαν ἔτοιμα
 ἀπὸ τὴν παραμονήν. (Τὰ μικρότερα πῆγαιναν τὴν ἡμέρα). Εἶχαν ἔτοιμάσει
 τὸν τρουβά, ἢ τὴν τσιάντα τοῦ Σχολείου, ποὺ ἦταν ὑφαντὴ (σακκούλα), τὸ
 μπασιούνι, χονδροειδέστατο, ποὺ τῶλεγαν «Ζουπανίκα» μὲ «τοπούζι» γιὰ νὰ
 «τυποῦν τὰ σκυλιά, τὶς πόρτες γιὰ ν' ἀνοίγουν καὶ ἂν συναντηθοῦν κι' μ' ἄλ-
 λο κοπάδι ἄλλου μαχαλά, νὰ δέρνωνται. Ἐπίσης ἀπὸ ὅλη τὴ Σαρακοστὴ εἶ-
 χαν μέσα καὶ ψηλὰ στὸ τζιάκι κι' ἓνα κέδρινο (κέδρο) ξύλο ποὺ νὰ μὴ καίεται,
 νὰ ξηραίνεται καὶ νὰ τὸ χρησιμοποιοῦσαν τὸ θράδου στὸ σκοτάδι γιὰ δάδα.

Κάθε μαχαλὰς ὠργάνωνε ὁλόκληρο Στρατηγεῖο μ' ἀρχηγὸ τὸν ρωμαλαί-
 ὄτερο, ὁ ὁποῖος θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς ξυπνήσῃ πρῶτος καὶ νὰ τοὺς κατευθύνῃ
 καὶ διευθύνῃ. Οἱ μαχαλάδες χωρίζονταν σὲ τρεῖς. Ὁ ἓνας ἦταν ὁ «Πάν' Μαχα-
 λάς» μὲ τόπον συγκεντρώσεως τὴν Ἐκκλησιά, ὁ ἄλλος ἦταν ὁ «Κάτ' Μαχα-
 λάς» μὲ κέντρον τὸ «Μπαγὰδ'» κι' ὁ ἄλλος ἦταν ὁ «Πέρα Μαχαλάς» μὲ κέντρον
 τὴν «Πουρνάρα» στοῦ Γιουρουγιώρ' τ' ἁλών'. Δὲν ἔπρεπε νὰ σκονταφτοῦν
 (συναντηθοῦν) πουθενά. Τότε ἄρχιζε ὁ ξυλοδαρμός, γιὰ νὰ δείξουν οἱ ἀρ-
 χηγοὶ τὴν ἀνδρεία τους. Ἐβλεπεσ πολλὰς φορὲς νὰ κυλιοῦνται στὴ λάσπη
 καὶ στὸ χιόνι καὶ νὰ κτυπιῶνται καὶ μὲ τὰ δεκανίκια. (Σὰν νὰ λέμε ὠργά-
 νωναν στρατὸ ἡσκούντο καὶ στὴ μάχη). Οὐδέποτε, ὁμως ἐσημειώθησαν σο-
 βαρὰ ἐπεισόδια.

Τὰ πάντα λοιπὸν ἦσαν ἔτοιμα. Κατὰ τὰ μεσάνυχτα τῆς παραμονῆς
 ὁ ἀρχηγὸς τῆς ὁμάδος τοῦ μαχαλά, ποὺ δὲν τὸν ἔπιανε ὕπνος ἐρχόταν στὸ
 κέντρο τοῦ μαχαλά καὶ μὲ δυνατὴ φωνὴ ξελαρυγγισμοῦ ἐφώναζε: Κόλυντα,
 α, α! Κόλυντα, α, α, Κόλυντα, α! Αὐτὸ ἦτο τὸ σύνθημα, τὸ ἐγερτήριο.
 Ἀμέσως τότε, ὅλοι ἀγουροξυπνημένοι κι' ἀπ' τὴ βία τοὺς ἄπλυτοι κι' ἀχτέ-
 νιστοι, καλοντυμένοι ὁμως στὰ βαρυὰ γιατί εἶχε κρύο, ἔσπευδαν στὴ φωνὴ
 τοῦ Ἀρχηγοῦ. Ἐπρεπε ν' ἀρχίσουν γρήγορα καὶ νὰ ξεκολυντήσουν πάλι
 γρήγορα. Μόλις δὲ συνεκεντρῶνετο ἡ ὁμάδα ἀμέσως ξεκινοῦσαν τραγουδῶν-
 τες ὅλοι μαζί.

«Κόλυντα κι' κούλυντίτσα
 δῶσ' κυρά μιὰ κουμματίτσα,
 νὰ τὴν βάλου στὴν μπουλίτσα. χ
 Ψίτ, ποὺ δῶ, ψίτ, ποὺ κεῖ
 πάει μέσ' τζ' μπάμπους τοῦ βρακί
 κι' ἔφαιε τοῦ 'μσὸ τοῦ π'λί

κι' τού 'μσὸ τού κουλί».

Καὶ πάλιν: Κόλυντα! Σούρβα!.

“Όλη τὴ νύχτα βούιζε τὸ χωριό. Κανείς δὲν μπορούσε νὰ κοιμηθῆ. Μόλις ἔφταναν στὴν πόρτα κάθε οἰκογενείας κτυποῦσαν μὲ τὰ δεκανίκια τὴν πόρτα φωνάζοντας κὸλυντα. Ἡ νοικοκυρὰ ἔπαιρνε τὰ κὸλυντα στὸ πανέρι κι' ἄρχιζε. Στὰ συγγενικά, φιλικά, συμπεθερικά καὶ στὰ ὑποψήφια συμπεθερὰ ἔδινε κουλούρες. Στὰ ἄλλα κλίκια καὶ στὰ ἐντελῶς ξένα καὶ ἄσχετα πρὸς τὴν οἰκογένειάν των ἔδινε ξυλοκέρατα. Τὶς κουλούρες ἐπιδεικτικὰ τὶς ἔβαζαν στὸ μπαστούνι, περνώντας τες ἀπὸ τὴν τρύπα ποὺ εἶχαν. Τὰ ἄλλα στὸν τρουβά. Πολλὲς φορές μερικοὶ ποὺ ἐγάμπριζαν στὸ κορίτσι τοῦ σπιτιοῦ αὐτοῦ, καὶ τὸ ὅποιον παρευρίσκετο βοηθοῦν τὴ μάνα του στὰ κὸλυντα, καὶ ἐπειδὴ ἦταν μεγάλοι καὶ ἕως 18 χρονῶν, ἐντύνοντο μὲ κάπες νὰ μὴ γνωρίζωνταν κι' ἄπλωναν τὸ χέρι κι' ἔπαιρναν κι' αὐτοὶ κουλούρες. “Όταν τελειῶναν ἐπέστρεφαν στὴν Πλατεία ποὺ εἶχαν ξεκινήσει καὶ φώναζαν: Ξικόλυντα, α, α!.

Κατόπιν πήγαινε ὁ καθένας στὸ σπίτι του καὶ μετροῦσε τὶς κουλούρες καὶ ὠνόμαζε στοὺς δικούς του ποιὸς τὶς ἔδωσε. “Ἐπρεπε νὰ γνωρίζη ἡ οἰκογένεια ποιοὶ ἔδωσαν γιὰ νὰ δίνη κι' ἐκείνη. “Ἀπ' αὐτὸ καταλάβαινε καὶ ποιοὶ τοὺς ἀγαποῦν. Τὰ κλίκια καὶ ξυλοκέρατα δὲν τὰ λογάριάζαν. Τὶς κουλούρες μετὰ τὶς περνοῦσε σὲ σχοινὶ καὶ τὶς κρεμοῦσε κάπου κι' ἔτρωγε μὲ εὐχαρίστησι, ὅταν πεινοῦσε. “Ἦταν εὐχάριστες γιατί ἦταν «καθάρεις» δηλ. σιταρένιες, διότι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τότε ἔτρωγαν ψωμὶ «σμιγὸ» δηλ. ἀνακατωμένο μὲ καλαμπόκι, σίκαλι, κριθάρι καὶ σιτάρι. Τὶς μὴ καθάρεις κουλούρες καὶ κλίκια, τὰ χῶριζε στὴν ἄκρη κι' ἔλεγε περιφρονητικά: Αὐτὰ εἶν' «σικαλίτκα». “Ἔτσι κι' οἱ μητέρες των γιὰ νὰ μὴ προσβάλλωνται καὶ κατηγοροῦνται, ἀναγκάζονταν νὰ περιποιῶνται τὰ κὸλυντά τους, διότι ὅλα γίνονταν γνωστά. Μὲ τὰ κὸλυντα ἐγνώριζε ἡ μιὰ τὴν ἄλλη γιὰ τὴν νοικοκυρωσύνη της καὶ ἀλληλοδιδάσκοντο στὸ καλλίτερο καὶ στὴ νοικοκυρωσύνη. Τὰ παιδιὰ τὸ πρῶτὸ διηγόταν στὰ ἄλλα πῶς πέρασαν στὰ κὸλυντα μὲ χαρὰ καὶ πόσες κουλούρες ἔμασε τὸ καθένα καὶ σὲ τὶ ποιότητα.

Τὰ μικρότερα παιδάκια πήγαιναν, μὲ τὴν ἡμέρα στὰ κὸλυντα. Πήγαιναν ὅμως καὶ μεγαλύτερα ἀδερφάκια γιὰ νὰ τὰ κολυντήσουν. Τὰ μεγάλα δὲν ξαναἔπαιρναν κὸλυντα.

Τὰ σπειριά δὲ ἀπὸ τὰ ξυλοκέρατα τὰ ἐμάζευαν σὲ μιὰ σακκουλίτσα κι' ἔπαιζαν ἕνα παιχνίδι τὰ «κασούδια». “Ἐρριχναν τὴν ὀμάδα καὶ ἔρριχνε κάτω τὸ «μποῦκο» (πέτρα μικρὴ ποὺ ἐτοποθετοῦσαν τὰ σπειριά), κι' ὅσα ἔβγαιναν ἀπ' τὸν κύκλο τὰ ἐκέρδιζαν. “Όλο χαρὰ ἦσαν. Τὸ ἔθιμο ὅμως τοῦτο ἀπὸ τὸ 1931 καὶ ἐδῶ κατηργήθη.

Τὰ κάλαντα

Τὸ πρῶτὶ τὰ παιδιὰ τῶν ἀνωτέρων τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου μετὰ τὴν ἐκκλησίαν ἔλεγαν τὰ κάλαντα. Ἐγκώμια τὰ λέγαν. Δὲν ὑπάρχει καμμιά διαφορὰ ἀπ' αὐτὰ ποὺ λέγονται σήμερα. Πλὴν ὅμως σὲ κάθε σπίτι τὰ ἔλεγαν ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος. Τὰ χρήματα ποὺ ἐμάζευαν τὰ ἐμοιράζοντο.

APPABΩΝΕΣ

Ὅταν τὸ ἀγόρι ἐρχόταν σὲ ἡλικία 20 καὶ πάνω χρονῶν «νὰ δγάλ'(ι) μουστάκ'(ι)» τότε ἀρχίζε ἢ προετοιμασία γιὰ ἀρραβῶνα. Ἀφοῦ προηγουμένως ἔκαμνε τὴν ἐκλογή του, συνεννοεῖτο μὲ τὴν ἐκλεκτὴ του ἢ ἀπ' εὐθείας (πρᾶγμα πολὺ δύσκολο γιὰ τὴν ἡθὴ ἦσαν πολὺ αὐστηρὰ) ἢ διὰ τῆς προξενίτσας.

Τότε ἔστειλε τὸν πατέρα του ἢ θεῖον του κηδεμόνα μὲ ἄλλους συγγενεῖς γιὰ μάρτυρες νὰ τὴν ζητήσουν ἐπισήμως ἀπὸ τοὺς γονεῖς της, διότι ἂν δὲν ἔβλεπε ἢ μέλλουσα νύφη τὸν πατέρα τοῦ γαμβροῦ νὰ καθήσῃ στὴ γωνιά της, δὲν ἐμπιστευόταν. «Δὲν δένομαι ἔλεγε μὲ τὰ σχοινιά τοῦ γουοῦ» ἔλεγε ἢ κόρη. Τὰ θεωροῦσαν ψεύτικα τὰ λόγια τῶν παλληκαριῶν.

Στὸ σπίτι οἱ προξενιτᾶδες δὲν ἔφταναν ἀμέσως στὸ ψητό. Δὲν φανέρωναν ἀπ' εὐθείας δὴθεν τὸν σκοπὸ τοῦ ἐρχομοῦ των, μὴ τυχὸν καὶ ἀρνηθῆ ὁ πατέρας τῆς νύφης ἢ αὐτοί, γιὰ τὴν δὲν βασίζονταν κι' αὐτοὶ στὰ λόγια τοῦ γαμβροῦ, πῶς τὸν θέλουν. Ἐφερναν ἀπὸ φαρυδιὰ τὴ συζήτησι, σὰν εἰσαγωγή, καὶ μετὰ ἀπεκάλυπταν τὸν σκοπὸν των, ἀφοῦ καταλάβαιναν πῶς ὑπάρχει θέλησις. Ἄν μὲν ἐγνώριζε ὁ πατέρας ἐκ τῶν προτέρων τὰς διαθέσεις τοῦ κοριτσιοῦ ἔκαμνε τὰ χαῖρλίθ'κα. Ἄν δὲν γνώριζε ρωτοῦσε τὴ μάνα ποὺ τ' ἄξερι ὅλα, καὶ ἀπεφάσιζε. Ἡ κόρη δὲν ἐφανερόταν. Στριφογύριζε στὴν κουζίνα καὶ τὴν γνώμη της τὴν διεβίβαζε μυστικὰ διὰ τῆς μάνας της ποὺ κι' αὐτὴ τάχα ἀνακατεβόταν στὴν κουζίνα γιὰ κέρασμα. Στὸ τέλος, ἂν τὴν ρωτοῦσαν καὶ τὴν κόρη καὶ ἤθελε πάλι δὲν τὸ φανέρωνε ἀμέσως, ἀλλ' ἐμμέσως. «Ἀφοῦ τὸ θέλουν οἱ μεγαλύτεροι, ντροπαλά, ντροπαλά, τί νὰ κάμω ἐγώ;» ἢ «ὅπως ποῦν οἱ μεγαλύτεροί μου» (οἱ γονεῖς). Τότε διὰ χειραφίας τῶν γονέων ἐγίνοντο τὰ χαῖρλίθ'κα καὶ ἀρχίζε τὸ κέρασμα κι' ἀπ' τὴν νύφη καὶ οἱ εὐχὲς «χαῖρλίθ'κα»... «Τίμια στέφανα».

Γιὰ προῖκα σχεδὸν δὲν ἐγίνετο λόγος. Τὸ πολὺ κανόνιζαν γιὰ πότε περίπτου σκέπτονται νὰ κάμουν τὸν γάμο γιὰ νὰ μπορέσῃ καὶ ἡ κόρη νὰ ἐτοιμάσῃ τὰ προικιά ποὺ τῆς λείπουν. Ἐπίσης καὶ πότε θὰ γίνῃ ἢ ἐπίσημη ἀρραβῶνα γιὰ νὰ φορέσουν τὰ δακτυλίδια, γιὰ τὴν χωρὶς δακτυλίδι ἀπαγορευόταν ὁ νέος νὰ πλησιάσῃ στὸ σπίτι, οὔτε ἔξω μὲ τὴν κόρη.

Κατόπιν ὁ γαμβρὸς θὰ ἐτοίμαζε τὸ δακτυλίδι καὶ τὶς «ντούμπλες» (φλωριά) καὶ νὰ τὰ στείλῃ ἄλλη μιὰ Κυριακὴ ἢ γιορτὴ ἐπισήμως μὲ τὴ μάννα του καὶ 2 - 3 θεῖες του. Ἡ νύφη ἐτοίμαζε τὰ δῶρα, κάλτσες, μαντήλια καὶ δακτυλίδι γιὰ τὸν γαμβρὸ καὶ ἄλλα δῶρα τὰ πεθερικά της καὶ ἀδέλφια τοῦ γαμβροῦ. Μὲ πανέρι ἐπήγαιναν μὲ πανέρι γύριζαν.

Ἐκτοτε ἐπιτρεπόταν οἱ ἐπισκέψεις τοῦ γαμβροῦ στῆς νύφης τὸ σπίτι καὶ ἔξω. Ἡ νύφη στὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ ἀπηγορεύετο ρητῶς νὰ πάῃ, πρὶν βάλῃ στεφάνι. Ἄλλὰ καὶ ὁ γαμβρὸς στὸ σπίτι τῆς νύφης πολὺ ντροπαλὰ θὰ ἔμπαινε καὶ κάπως κρυφὰ ἀπ' τοὺς γονεῖς της.

Ἡ νύφη τοὺς γονεῖς τοῦ γαμβροῦ τοὺς προσφονοῦσε «Πατέρα καὶ Μάννα». Ὁ δὲ γαμβρὸς τῆς νύφης τοὺς γονεῖς «Γέρου - Γριά».

Σήμερον σχεδὸν ἔχουν καταργηθῆ ὅλα.

Ὁ Γάμος

Ὁ γάμος κρατοῦσε δώδεκα μέρες. Ἄρχιζε τὴν Τετάρτη καὶ τελείωνε τὴν ἄλλη Κυριακὴ μετὰ τὸν γάμον.

Τετάρτη

Συμῶνον στοῦ γαμβροῦ τὸ σπίτι τὴν «Κλούρα» ὡς προσκλητήριο γιὰ τὴν νύφη καὶ τὰ «Κλούρια» ὡς προσκλητήρια γιὰ τοὺς πλησιεστέρους συγγενεῖς.

Τέμπτη

Συγκεντρώνονται στὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ ἀγόρια καὶ κορίτσια καὶ τὰ σολίζουν ὡς ἐξῆς: Γύρο - γύρο στὴν κουλούρα καὶ κλίκια βάζουν λουλούδια, μπρούσλιανο, (κισσός*) καὶ θαμβάκι καὶ τὰ τύλιγαν μὲ «ίτρες» τέλια καὶ μὲ κλωστή ἀπὸ μάρτη. Δηλαδὴ ἄσπρη καὶ κόκκινη θαμβακερὴ κλωστή. Στῆς νύφης τὴν κουλούρα βάζουν καὶ ἑπτὰ (7) παράδες (τρύπιες σήμερα δεκάρες).

Στολίζοντες δὲ τὴν κουλούρα λέγουν καὶ τὸ κάτωθι τραγούδι:

«Γένιτι γάμους, γένιτι, μιγάλου παναῖρι
 Ἀκάλιασαν ἰννιὰ χουριά κι' δικαπέντι κάστρα.
 Μούν' τοῦ στοιχειὸ δὲν ἀκαλοῦν κι' στέκει χουλιασμένου.
 Φκιάνουν στιφάν'(ι) ποῦ φλουρὶ κιριά μαλαματένια.
 Κι' τὰ στιφανουδέματα σαφὶ μαργαριτάρι.

* Ὁ κισσὸς ὡς ἀειθαλὲς φύλλον συμβολίζει τὸ ἀειθαλὲς τῶν νεονύμφων.

Τὰ πήραν κι' τὰ πάϊναν, νὰ πᾶν νὰ στιφανώσουν.
 Στοῦ δρόμου ποῦ ὑπήγινα, στοῦ δρόμου π' ἀραδίζου
 μι' πήρι τοῦ παράπουνου κι' μιὰ μιγάλη λύπη
 κι' ἀρχίνησα νὰ τραγουδῶ κι' ἀρχίνησα νὰ κλαίου.
 Παπά μ' δὲν εἶσι Χριστιανός, δὲν εἶσι βαφτισμένους.
 Παράμιρι τὰ στέφανα κι' ρίξτα στήν κουμπάρα,
 νὰ γίν' οὐ σύντικνους γαμβρός κι' κουμπαρούδα νύφη.
 Παπά μου δὲν ἀγάπησι, δὲν ξέρεις' ποῦ ἀγάπη.

Κατόπιν ἡ πεθερά, ἡ νουνά κι' ἄλλες συγγενικές γυναίκες κατὰ τὸ ἀπόγευμα πηγαίνουν τὸ «κλίκ'(ι)» (κουλούρα) στὴ νύφη καὶ τὴν προσκαλοῦν.

Ἐκεῖ φιλεύονται ἀπὸ τὴ νύφη καὶ μετὰ τὸ φαγητὸ τραγουδοῦν οἱ συγγενικές γυναίκες τὸ ἐξῆς τραγούδι:

«Φίλοι μ' καλουσουρίσατε ἰδῶ στ' ἀρχοντικό μας,
 νὰ φᾶμι τὰ σαράντα ἀρνιά, τὰ δικουχτῶ κριάρια.

Ἄπαντοῦν δὲ τοῦ γαμβροῦ οἱ ἀπεσταλμένες τραγουδιστά:

«Ἡμεῖς ἰδῶ δὲν ἦρταμι νὰ φᾶμι κι νὰ πιούμι

Ἡρτα γιὰ τοῦ κουρτσούδι σου, τοῦ κουρτσούδι σου.

Ἡρτα νὰ μι τοῦ δώσης.

Ἄπαντοῦν πάλι τῆς νύφης.

«Ἰγὼ τοῦ κουριτσούδι μου, τοῦ ἔχου συδιμένου

μ' ἕνα γυδὸ γραμματικό, μὴ δάσκαλου μπικιάρη.

Μετὰ ἀκολουθεῖ ὁ ἀποχαιρετισμός.

Παρασκευὴ

Νουνοῦ σπίτι

Στοῦ νουνοῦ τὸ σπίτι ὁ «χλάμπουρους», δηλ. εἶδος σημαίας. Παίρνουν ἕνα καλάμι γιὰ κοντάρι. Βάζουν ἕνα χρωματιστὸ μαντήλι (πατίστα) χρώματος ροζ καὶ ράβουν ἐπάνου του μπρούσλιανο, καὶ βαμβάκι μὲ βαράγκι στὸν μπρούσλιανο. Τρυποῦν τὸ καλάμι πάνω καὶ κάτω ἀπ' τὸ μέρος ποῦ φτάνει τὸ μαντήλι καὶ βάζουν σταυρωτὰ δυὸ σουγλιὰ μὲ τέσσαρα ρόδια πάνω καὶ κάτω.

Κατόπιν τ' ἀπόγευμα τὸν χορεύουν στοῦ νουνοῦ τὴν αὐλή. Τὸν χορὸν σύρει ἕνας ἄνδρας γιὰ σημαιοφόρος καὶ ἀκολουθοῦν γυναίκες τραγουδοῦσαι τὸ κάτωθι τραγούδι:

«Ἐδῶ ἴσσω κι' ἀγάπησα τὴν ὁμορφὴ γειτόνισσα.

Γειτόνισσα, διμόνισσα τρεῖς χρόνους δὲν κοινώησα

Κι' άκόμα τρεΐς δέν κοινωνώ για τής άγάπης τόν καϋμό.

***

'Ι βασιλιάς κάμνει χαρά, κάμνει χαρά
κι' άφέντης κάμνει γάμου,
βρέ γειά, βρέ γειά σας παλληκάρια».

Κατόπιν τρία άγόρια και τρία κορίτσια 10 - 12 χρονών συγγενικά του νουνού πηγαίνουν τó χλάμπουρο στο σπίτι του γαμβρού. Επίσης κρατούν και τó «Κρουντήρ'(ι)» με κρασί.

Γαμβρού σπίτι

'Εκεί οί συγγενείς (άνδρες - γυναΐκες) του γαμβρού τραγουδούν τά 'ϊδια τραγούδια και χορεύουν του «χλάμπουρου». Κατόπιν αλλάζουν τó κρασί άπ' τó κρουντήρι και βάζουν κρασί του γαμβρού για τόν νουνό.

Δίδουν δώρα στα παιδιά, χρήματα και κουφέτα κι' επιστρέφουν στοϋ νουνού τó σπίτι χωρίς χλάμπουρο, παρά μόνο με τó κρουντήρ'(ι).

'Ο χλάμπουρος άπ' τή στιγμή αυτή θα τοποθετηθί στο μπαλκόνι του γαμβρού ως σημαία και ως σήμα έναρξεως του γάμου.

Νύφης σπίτι

Τρία κορίτσια συγγενικά τής νύφης τήν Παρασκευή τó άπόγευμα στολίζουνται με ρούχα, παπούτσια και κοσμήματα τής νύφης και δίδουν τά προσκλητήρια (κουλούρια στολισμένα) στους συγγενείς και φίλους τής νύφης και τούς καλούν στο γάμο.

Ταυτόχρονα χωρίς προσκλητήρια καλούν και όλο τó χωριό να επισκεφθούν τά προικιά τής νύφης, τά όποια έχει απλώσει σε σχοινιά, σαν έκθεσι, σ' ένα δωμάτιό της ή σαλόني με τó μπαούλο της δίπλα κι' άνοιχτό.

Πηγαίνει όλο τó χωριό, τά βλέπει και ρίχνουν σ' τά άνοιχτό μπαούλο (σεντούκι) χρήματα, ρόδια, καρύδια, λεφτόκαρα και κουφέτα. Και τής εύχονται «ώρες καλές» και τά προικιά της να τά χαίρεται κι' άπ' τά πολλά χρόνια που θα ζήση να γίνουον «Καρελούδια».

Τραγουδούν δε και τó έξης τραγούδι βλέποντες τά ρούχα:

«'Ακόμ' άπόψι, μπαρμπουνάκι μ' άμάν
άκόμ' άπόψι είμι ιδώ.

Ταχυά κι' του Σαββάτου μπαρμπουνάκι μ' άμάν
τήν Κυριακή σ' αφήνου γειά - μπαρμπουνάκι μ' άμάν

Πάω να βρώ τήν μοΐρα τήν,
κακομοιριασμένη μπορμπουνάκι μ' άμάν.

Που δε μι μοΐρασι καλά
σαν ούλα τά κουρίτσια μπαρμπουνάκι μ' άμάν.

Οὐλα τὰ μοίρασι καλά,
 μὶ τοῦ διξὶ τοῦ χέρι μπαρμπουνάκι μ' ἀμάν.
 Ἰμένα μὶ ἰμοίρασι,
 μὶ τοῦ ζερβὶ τοῦ χέρι μπαρμπουνάκι μ' ἀμάν.
 Οὐδὶ χειμῶνα νὰ χωρῶ,
 οὐδὶ τοῦ καλουκαίρι.

Ἔτερον

«Οὐλα τὰ πουλάκια ζυγά, ζυγά,
 τ' ἔρημου τ' ἀηδόνι τοῦ μοναχό.
 Κάθητι στὶς δάφνις κι' μοῦ λαλεῖ
 κι' λαλεῖ καὶ λέει κι' χαίριτι.
 Πῶς νὰ τὶς πιράσου τρεῖς θάλασσες.

Ἐφ'ὸν διαλυθοῦν, τὸ βράδυ κοιμούνται μὲ τῆς νύφης τ' ἀγκαίνιαστα, σκεπάσματα, στρωσίδια κλπ. 3, 5, 7,9 (πάντως μονὸς ἀριθμὸς, ἀγόρια καὶ κορίτσια συγγενικά, γιὰ ν' ἀποκτήσῃ κι' ἡ νύφη, πολλὰ παιδιὰ ἀμφοτέρων τῶν φύλων. Τὰ προσκέφαλα τὰ γεμίζουν μὲ λουλούδια, μπρούσλιανο καὶ στὶς νύφης καὶ γαμβροῦ τὸ προσκέφαλο (τότε ἐκοιμόταν σὲ ἕνα προσκέφαλο) βάζουν τρία (3) σπασμένα βελόνια γιὰ νὰ τσιμπιέται ὁ γαμβρός... καὶ νὰ μὴν τὸν παραπάρῃ ὁ ὕπνος καὶ ξεχάσῃ τὴ νύφη...

Σάββατον

Στοῦ γαμβροῦ τὸ σπίτι καὶ τῆς νύφης μαγειρεύονται τὰ φαγητὰ γιὰ τὸ «δεῖπνο». Τὸ ἀπόγευμα καλεῖ ὁ γαμβρὸς ὀργανοπαίκτης γιὰ τὸν γάμο καὶ χορεύουν στὸ σπίτι του οἱ καλεσμένοι.

Τὸ δεῖλινὸ ὁ γαμβρὸς στέλνει τὸν «Ντέβερη» ἢ «μπράτμο» δηλ. τὸν παράνυμφο μὲ τὸ «κροντήρ'(ι)» δηλ. χωμάτινο μπρίκι, στολισμένον μὲ λουλούδια, μπρούσλιανο, φαράγγια δεμένα μὲ μάρτη, ὅπως ἡ κουλούρα τῆς νύφης, καὶ γεμάτο κρασὶ, καὶ εἰδοποιεῖ τοὺς καλεσμένους τοῦ γαμβροῦ νὰ πάνε τὸ δεῖπνο νύχτα στὴ νύφη.

Μόλις νυχτώσῃ ἐπὶ κεφαλῆς ὁ ντέβερης μὲ κορίτσια, ἀγόρια καὶ τὰ ὄργανα πηγαίνουν πρῶτα στὸν νουνὸ τὸ δεῖπνο, ποῦ ἔγκειται σ' ἕνα πιάτο φαγητὸ (κρέας) καὶ μιὰ λειτουργιὰ (προσφορά).

Μετὰ παίρνουν τὸν Νουνὸ καὶ πηγαίνουν στοῦ γαμβροῦ τὸ σπίτι. Ἄπ' ἐκεῖ θὰ πάρουν τὸ δεῖπνο καὶ γιὰ τὴ νύφη. Ὁ δεῖπνος τῆς νύφης θὰ εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὴ διαφορά ἀντὶ γιὰ πιάτο φαγητοῦ θὰ πάρουν περισσότερο σ' ἕνα «μπακρατσάκι» καὶ τὴν λειτουργιὰ. Μαζὶ τοὺς θὰ πάῃ καὶ ὁ πατέρας τοῦ γαμβροῦ καὶ οἱ ἄλλοι καλεσμένοι μὲ τὰ ὄργανα παίζοντα στὸ δρόμο.

Στις νύφης τὸ σπίτι, κερνοῦνται, καὶ χορεύουν τῆς νύφης τὰ σόια (συγγενεῖς). Στὸ τέλος ἀπ' ὅλους θὰ χορέψουν οἱ μελόλυθοι, τοὺς ὁποίους θὰ τοὺς χορέψουν πρῶτον οἱ γονεῖς των. Καθ' ὃν χρόνον θὰ διασκεδάζουν καὶ θὰ χορεύουν οἱ ἄλλοι, οἱ γονεῖς τῆς νύφης καὶ γαμβροῦ, ἡ νύφη καὶ ὁ γαμβρός, ὁ παπᾶς, ὁ δάσκαλος τοῦ χωριοῦ ἢ ὁ γραμματεὺς τῆς Κοινότητος καθὼς καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος, θ' ἀποχωρισθοῦν σὲ ἄλλο δωμάτιο καὶ θὰ κάμουν τὸ Προικοσύμφωνον εἰς διπλοῦν. Καὶ θὰ πάρη ἓνα ὁ γαμβρός μετὰ τὴν νύφη καὶ τὸ ἄλλο ὁ πατέρας τῆς νύφης.

Σ' αὐτὸ τὸ προικοσύμφωνον ὑπογράφει ὁ γαμβρός μετὰ τὴν νύφη καὶ οἱ μάρτυρες. Ἐκεῖ καταγράφονται ὅλα τὰ προικιά. Δηλ. ὁ ρουχισμὸς σὲ εἶδος ξεχωριστά. Χρήματα καὶ κτήματα συνήθως δὲν ἔδιδον. Τὸ πολὺ μερικὰ χωράφια, ἂν εἶχε. Μὲ τὴν καταγραφή τῆς προίκας ποὺ ἐκτιμοῦσαν ἀμέσως εἰς χρῆμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ ποὺ ἀνεγράφετο ἀπέναντι σὲ κάθε εἶδος τῆς προίκας, ἐπιδίωκον νὰ γνωρίσουν τί παίρνει ἡ νύφη καὶ τί μένει γιὰ τὰ ἄλλα τοῦ τέκνα γιὰ ν' ἀποδοθῆ τὸ δίκαιον καὶ ἀπολαύσουν καὶ τὰ ἄλλα, τὰ ἴσα ἐκ τῆς πατρικῆς περιουσίας.

Ἄφου τελειώσουν, ὅλα τὰ χρέη, (καθήκοντα) ἀποχαιρετοῦν καὶ πηγαίνουν ὁ καθεὶς γιὰ τὸ δεῖπνο στὸ σπίτι του, ὅπου εἶναι στρωμένο τραπέζι.

Ἡ νύφη στὸ δεῖπνο τοῦ σπιτιοῦ της θὰ κόψη τὴν «Κλούρα» τοῦ γαμβροῦ σὲ τέσσερα (4) ἴσα μέρη καὶ τὸ 1/4 θὰ τὸ ρίξη ἢ μάννα της στὸ «σεντούκι» (μπαούλο) τῆς νύφης γιὰ νὰ τρώγῃ, ὅταν πεινάη καὶ ντρέπεται νὰ ζητήσῃ ἀπ' τὴν πεθερὰ κυρίως τὶς πρῶτες μέρες.

Κατὰ τὸν δεῖπνο τραγουδοῦν εἰς ἀμφοτέρα τὰ σπίτια χαριότικα (γάμου) τραγούδια.

Κυριακὴ

Μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν ὁ γαμβρός θὰ στείλῃ τὸν ντέβερη μετὰ τὸ κροντήρι καὶ θὰ καλέσῃ τώρα τοὺς καλεσμένους καὶ τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύφης.

Τὸ ξύρισμα τοῦ γαμβροῦ

Γιὰ νὰ ξυρισθῆ ὁ γαμβρός καλοῦνται τρεῖς (3) μπαρμπέρηδες (κουρεῖς) καὶ τὸν ξυρίζουν ὅλοι ἀπὸ λίγο. Οἱ κουρεῖς στρώνουν ἓνα μαντήλι κάτω κι' ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι τὴν ὥραν τοῦ ξυρίσματος ρίχνουν χρήματα γιὰ τὸν κόπο τῶν κουρέων, τὰ ὁποῖα μετὰ μοιράζονται.

Τὴν ὥρα ποὺ ξυρίζεται ὁ γαμβρός τὰ ὄργανα παίζουν καὶ τραγουδοῦν.

Τοὺν νεῖδ τοὺν ἦρτι μύνημα νὰ πάη βαρὺ ταξίδι.

Κι' τοῦ ταξίδι' ἦταν βαρὺ κι' νιὸς ἀγρυπνησμένος.

Νὰ τοὺν ξυπνίσου μὴ νιρό, φουβουμὶ μὴν κρυώσῃ.

Νὰ τὸν ξυπνήσου μὶ κρασί, φοβοῦμι μὴν μεθύση.
 Νὰ τὸν ξυπνήσου δὲν μπουρῶ κι' ἄδικα τυρανιοῦμι.
 Νὰ τὸν ξυπνήσου μὶ φιλι πὸν τῶχει μαθιμένου.

Τὸ πάριμο τῆς προίκας

Μετὰ τὸ ξύρισμα καὶ ἕως ὅτου ἐτοιμασθῇ ὁ γαμβρός, ὁ πατέρας τοῦ γαμβροῦ θὰ πάρῃ ἓνα δισάκι στὸν ὤμο καὶ μέσα θὰ θάλλῃ τὰ παπούτσια τῆς νύφης καὶ ὄλων τῆς οἰκογενείας της, (διότι τότε ἔκαμναν παπούτσια γιὰ ὅλη τὴν οἰκογένεια τῆς νύφης) καὶ θὰ πάῃ στὴ νύφη ὡς δῶρα τοῦ γαμβροῦ.

Τὰ κορίτσια σὲ πανέρια θὰ πᾶν τὰ δῶρα τῆς νύφης. (σκευὴ κλπ.). Ἕνας συγγενῆς πλησιέστερος τοῦ γαμβροῦ καθάλλα σὲ ἄσπρο ἄλογο, στὸ ὅποιον θὰ δέσουν στὸ ἓνα ἄφτι καὶ ἓνα μαντηλάκι θ' ἀκολουθήσῃ γιὰ νὰ φορτώσουν τὴν προίκα. Ὁ ντέβερης θὰ κρατᾶ τὸν χλάμπουρο (ἴσως ἐκ τῆς χλαμίδος) κι' ὁ γαμβρός μετὰ τὸ «ψίκ'(ι)» (καλεσμένους) θὰ ξεκινήσουν γιὰ τὴν νύφη, ἀφοῦ πρῶτα περάσουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία κι' ἀπ' ἔξω προσκυνήσῃ ὁ γαμβρός. Στὸ σπίτι τῆς νύφης θὰ τοὺς ὑποδεχθοῦν μετὰ κρασί στὴν αὐλή. Μετὰ θ' ἀνέβουν ἐπάνω καὶ ὁ γαμβρός θὰ κάμῃ μετάνοια καὶ θὰ φιλήσῃ τὸ χέρι τοῦ πεθεροῦ καὶ πεθερᾶς, καὶ θὰ χαιρετήσῃ ὄλους τοὺς ἄλλους ἀδελφοὺς καὶ οἰκείους τῆς νύφης.

Μετὰ ὁ ντέβερης θὰ πάρῃ τὰ παπούτσια τῆς νύφης καὶ θὰ πάῃ κοντὰ της καὶ θὰ τῆς τὰ ρίξῃ στὴν ποδιά της λέγων τρεῖς φορές:

Πάρε νύφη τὰ παπούτσια εἶν' ἀπ' τὴν Πόλι.
 — Ἡ νύφη δὲν θὰ τὰ δεχθῇ καὶ θὰ τὰ ρίξῃ πέρα.
 Πάρε νύφη τὰ παπούτσια εἶν' ἀπ' τὴ Σαλονίκ'(ι).
 — Ἡ νύφη πάλι θὰ τὰ ἀρνηθῇ.
 Πάρε νύφη τὰ παπούτσια, εἶνι ἀπ' τοῦ γαμβροῦ.
 — Ἡ νύφη τότε τ' ἀγκαλιάζει καὶ τὰ παίρνει.

Μετὰ φορτώνουν τὴν προίκα στ' ἄλογο καὶ βάζουν τρία παιδιὰ (ἀγόρια καὶ κορίτσια ἀνάμικτα) καὶ κρατοῦν τὸ κροντήρι μετὰ τὸ κρασί καὶ μιὰ γλάστρα μετὰ λουλούδι τῆς νύφης καὶ κατευθύνονται στοῦ γαμβροῦ τὸ σπίτι. Μετὰ τὴν προίκα πηγαίνουν καὶ 2 - 3 καρίτσια συγγενικὰ τῆς νύφης γιὰ νὰ στρώσουν τὰ προικιά στὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ.

Ἀποχαιρετισμὸς τῆς νύφης

Ἀφοῦ φύγει ἡ προίκα ἡ νύφη στολισμένη πλέον θὰ προσκυνήσῃ τοὺς γονεῖς της πρῶτα καὶ μετὰ τὰ ἀδέλφια της καὶ θὰ τοὺς δωρίσῃ κάτι ἀπὸ τὴν προίκα της καὶ θὰ πάρῃ καὶ τὶς εὐχὲς των.

Κατόπιν θὰ τὴν κρατήσουν ἀπὸ τῆ μασχάλη δύο συγγενικά κορίτσια καὶ θὰ τὴν βγάλουν στὴν ἐξώθυρα τοῦ σπιτιοῦ της.

Ἐκεῖ ἡ νύφη θὰ στραφῆ πρὸς Ἄνατολὰς καὶ θὰ κάμη τρεῖς (3) φορὲς τὸ σταυρὸ της μὲ σχῆμα (ὑπόκλισι).

Τὴν ὥρα ποῦ ἡ νύφη κάμνει τὸ σταυρὸ της καὶ τὸ σχῆμα τραγουδιέται ἀπὸ τὰ ὄργανα καὶ τοὺς παρεστώτας τὸ κάτωθι συγκινητικὸ τραγούδι:

Τώρα βγαίνου ἴγώ, τώρα πααίνου
 Τώρα χόρτασα σὺλὲς κι' σπίτια
 Μάννα μου γλυκειά, μάννα μου καῦμένη
 Τὶ σὰς ἔφταιξα γλυκά μ' ἀδέρφια,
 κι' μὶ διώχνητι, ἀποῦ τοῦ σπίτι μου,
 ἀποῦ τοῦ σπίτι μου κι' ἀπ' τῆ γουινιά μου.
 Θὰ μὶ θυμηθῆτι τοῦ καλουκαίρι γιὰ ζεστὸ ψωμί,
 γιὰ ἀριὸ σταφύλι, γιὰ κρύο νιρὸ ἀπὸ τῆ βρύσι.
 Μάννα μου γλυκειά, μάννα μου καῦμένη.

Ἔτερον

Ἀφήνου γειὰ στοῦ μαχαλά κι' γειὰ στὰ παλληκάρια
 Σὰς ἀφήνου γειά.
 Ἀφήνου τῆ μαννούλα μου τρία γυαλιὰ φαρμάκι
 Σὰς ἀφήνου γειά.
 Τ' ὦνα νὰ πίνῃ τὸ πρωῖ, τ' ἄλλου τὸ μεσημέρι
 Σὰς ἀφήνου γειά.
 Τοῦ τρίτου τοῦ φαρμακερὸ, νὰ τοῦ δειπνᾷ νὰ πέφτῃ.
 Σὰς ἀφήνου γειά.
 Μάννα μου τὰ λουλούδια μου συχνὰ νὰ τὰ πουτίζης.
 Σὰς ἀφήνου γειά.
 Κάθι προῦ μὶ δάκρυα, τοῦ βράδου μὶ τοὺς πόνους
 Σὰς ἀφήνου γειά.
 Μάννα μου γλυκειά, μάννα μου καῦμένη.

Μόλις προσκυνῆσῃ ἡ νύφη καὶ τελειώσουν καὶ τὰ τραγούδια παίρνουν τὸ δρόμο γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ γαμβρὸς ἔμπρὸς μὲ τὸ ψίκι του καὶ ἐν συνεχείᾳ καὶ ἡ νύφη μὲ τὸ ψίκι της. Τὸν γαμβρὸ τὸν κρατᾷ ὁ ντέβερης κι' ἕνα κορίτσι καὶ τὴν νύφη κρατοῦν δύο κορίτσια συγγενικά της.

Στὸ δρόμο παίζουν τὰ ὄργανα καὶ οἱ συνοδεύοντες τραγουδοῦν διάφορα τραγούδια τοῦ γάμου. Στὸ δρόμο ποῦ πηγαίνουν σταματᾷ ἡ νύφη σὲ τρία (3) σταυροδρόμια κατὰ τὴν διάβασιν καὶ ρίχνει «ἀρμυροψῶμι» ἔμπρὸς, πίσω, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ (σταυρωτὰ) στὰ τέσσαρα σημεία τοῦ ὀρίζοντος.

Ὅταν φθάσουν πρὸ τῆς θύρας τῆς Ἐκκλησίας στέκεται ὁ γαμβρὸς

μπροστά και ή νύφη πίσω και λέγεται άπ' τούς συνοδοός τώ κάτωθι τραγούδι:

«Μαρμαρο'κκλησιά για άνοιξε, άνοιξε
ν'άρθη ή συμποούλα να βλουγηθή,
πώχει τρείς μέρες, πού καρτερεί,
ώσπου ν'άρθ' ή μέρα να βλουγηθή».

Μετά τώ τραγούδι θά ρηή ό παπάς, θ' άνταμώνη τούς νεονύμφους και θά τούς όδηγήση μέσα στην Έκκλησία, όπου θά τελεσθή τώ Μυστήριον τού γάμου, άποκλειστικώς, όπως διατάσσει ή Έκκλησία με χωρίς άλλο έθιμον, έκτός τού ότι πατά ή νύφη κρυφά και δειλά τώ πόδι τού γαμβρού, την ώρα πού λέγει ό παπάς «ή δε γυνή να φοβήται τόν άνδρα».

Άφού χαιρετήσουν όλοι τά στέφανα και εύχηθούν, αναχωρούν πλέον χαρούμενοι με τραγούδια και όργανα για τώ σπίτι τού γαμβρού.

Στώ σπίτι τού γαμβρού θά βγή ή πεθερός κι' ή πεθερά να ύποδεχθούν τώ νέο άνδρόγυνο. Η πεθερά θά κρατά ένα πιάτο με μέλι για να πάρη ή νύφη να «μελώση». Δηλ. θ' άλείψη την πόρτα πάνω, κάτω, δεξιά κι' άριστερά σε σχήμα σταυρού για να είναι γλυκειά.

Έπίσης βάζει ή πεθερά και ένα σίδερο κάτω στο κατώφλι για να είναι γερή, σιδερένια. Ταυτόχρονα δε σπάζει άμα τη εισόδω της και τόν χλάμπουρο, πού τίθετε όριζοντίως παρεμποδίζων την είσοδον τής νύφης, πατούσα επάνω του. Μετά άπό την καθυστέρησιν και ύπερπήδησιν τών έμποδίων αυτών εισέρχεται τώ άνδρόγυνον εις τώ σπίτι και έν συνεχεία και τώ ψίκ'(ι) και τών δύο συμπεθεριακών. Έκει κερνιούνται κι' εύχονται τώ νέο άνδρόγυνο. Η νύφη ίσταται καμαρωτή και άκίνητη. "Άλλοι σερβίρουν.

Μετά, κι' άφού κερασθούν, παραδίδει πλέον την νύφη στο γαμβρό τώ συμπεθεριακό τής νύφης και αναχωρεί ξιένοιστα πιά στο σπίτι τής νύφης.

Μετά άκολουθει τραπέζι και στα δύο συμπεθεριακά ξεχωριστά με τούς καλεσμένους. των. Ό κάθε καλεσμένος έχει άπό τώ σπίτι του φερμένη μιá μπουγάτσια 3 - 4 όκάδες, λίγο φαγητό και κρασί στην τσιότρα, (φλάσκα) ή άλλο δοχείο, κανάτα ή μπουκάλι.

Μόλις στρωθή τώ τραπέζι με διάφορα φαγητά έμπεριέχοντα κρέας, όπερ ό γαμβρός έχει μαγειρεύσει, παίρνουν όλοι μαζί οι καλεσμένοι την μπουγάτσια, την σταυρώνουν τρείς φορές, και μετά την χαράσσουν βαθειά εις τέσσαρα ίσα μέρη. Κατόπιν όλοι μαζί την τοποθετούν στο κεφάλι των επάνω με τά δυό τους χέρια με τώ χώρισμα έν τού μαχαιριού προς τά επάνω, και όλοι μαζί φωνάζουν δυνατά «Ίχου - χού, ου, ου» (Έπιφώνημα έκδηλώσεως χαράς). Μετά τώ 1/4 τής μπουγάτσιας τώ παραδίδουν για την νύφη και γαμβρό και τά 3/4 διανέμεται στο τραπέζι για να φαγωθή.

Κάμνουν τώ σταυρό τους λέγουν «να μάς ζήσουν πού μάς άντάμωσαν» και άμέσως στρώνονται στο φαγοπότι. Άμα χορτάσουν όλοι έτσι πώς κάθον-

ται στο μεγάλο τραπέζι χωρίζονται σε δυο ομάδες και τραγουδοῦν ἐναλλάξ ἀπὸ ἕνα στίχο ἀπ' τὰ παρακάτω τραγούδια. Τὸ τραπέζι δὲν πρέπει νὰ σηκωθῆ ἀτραγούδιστο:

«Φίλοι μ' καλωσῶρισατε ἰδῶ στ' ἀρχουντικό μας,
νὰ φᾶμι τὰ σαράντ' ἄρνια, τὰ δικουχτῶ κριάρια.
Ἡμεῖς ἰδῶ δὲν ἤρταμι νὰ φᾶμι κι' νὰ πιούμι.
Μόνου σᾶς ἀγαπούσαμε κι' ἤρταμι νὰ σᾶς δοῦμι».
Στ' ἀφέντη μας τὴν τράπεζα θέλω νὰ τραγουδήσου
νὰ πῶ τραγούδι θλιβερὸ κι' παραπονημένον
νὰ κάμου τὰ θουνὰ νὰ κλαῖν τοὺς κάμπους νὰ δακρῦζουν
νὰ κάμου τὴν ἀγάπη μου νὰ χύνη μαύρα δάκρυα.
Νὰ χύνουντι στοὺν κόρφου της κι' ἀπάνου στὰ βυζούδια
νὰ γίνουν φίδια μι' φτιρά, οὐχιῆς μὴ δυὸ κιφάλια
νὰ χύνουντι νὰ τὴν τσιμποῦν, νὰ χύνη μαύρα δάκρυα.
Περιστιρούδι μ' ἔμουρφου κι' χαμαῖδῃ τριγῶνα,
σ' ὄλουν τοὺν κόσμου ἡμερη σὶ μένα στέκεις ἄγρια.
Ρίξι τν' ἀγριουσύνη σου κι' ἔλα κάτσι στοῦ γόνα.
Νὰ μὴ κινᾶς γλυκὸ κρασί, νὰ μὴ κινᾶς νὰ πίνου.
Κὶ σὰν μπιτήση τοῦ κρασί, κέρνα κὶ μαύρα μάτια.
Κὶ ἀποὺ τοῦ συχνοῦ κέρασμα κὶ ἀπ' τὴν πουλλὴ ντροπή της
συντρίφκαν τὰ χειρούδια της κι' πέσιν τοῦ ποτήρι.

Ἐο νταρὸς (νταρίζω=δωρίζω)

Ἐφοῦ φάγουν καὶ ὥσπου νὰ σηκώσουν τὸ τραπέζι, ὁ ντέβερης παίρνει τὰ ὄργανα καὶ τοὺς καλεσμένους τοῦ γαμβροῦ καὶ πηγαίνουν στὴς νύφης τὸ σπίτι νὰ πάρουν τὸν «νταρό». Τὸν νταρὸ τὸν παίρνει ἡ μάνα τῆς νύφης καὶ 2 - 3 θεῖες τῆς σὲ πανέρια καὶ μὲ συνοδείαν τῶν ὀργάνων τὸν φέρουν στὴ νύφη νὰ δωρίση στοῦ καθένα. Ἐκεῖ μιὰ θὰ κρατᾶ τὸ πανέρι μὲ τὰ δῶρα, κυρίως ἡ μάνα τῆς νύφης, μιὰ τὸ ποτήρι μὲ τὴν κανάτα τὸ κρασί καὶ ἄλλη κυρίως ἀδελφὴ τῆς θὰ εἰσπράττη τὰ χρήματα ποὺ τὴν δωρίζουν οἱ λαμβάνοντες τὸ δῶρον τῆς νύφης, ὅπερ ἔγκειται εἰς εἶδος τῆς προικός τῆς (ὑποκάμισο, κάλτσες, μαντήλια, κλπ.).

Τὰ ποῖο ἐπίσημα δῶρα λαμβάνει ὁ νουνός, τὰ πεθερικά τῆς, ὁ ντέβερης καὶ τ' ἀδελφία τοῦ γαμβροῦ. Οἱ ἄλλοι τὰ κατώτερα.

Ἡ νύφη μὲ καλυμμένο τὸ πρόσωπο μὲ τὴ σκέπη, ποὺ μόνο τὸ βράδου ποὺ θὰ πλαγιάση θὰ φανερώση τὸ πρόσωπό τῆς, ἴσταται εὐθυτενῆς καὶ μὲ κάμπιν τῶν χειρῶν ἐκ τῶν ἀγγόνων πρὸς τὰ ἄνω καὶ μὲ μανδηλάκι στὸ ἕνα χέρι, ἔμπροσθεν καθενὸς δωρουμένου κάμνει σχῆμα (ὑπόκλιση) καὶ προσφέρει τὸ ποτήρι μὲ τὸ κρασί πρῶτον γιὰ νὰ τὴν εὐχηθοῦν «νὰ ζήση» καὶ

«στερεωμένη». Μετά παίρνει τὸ ποτήρι τὸ παραδίδει στὴν διπλανή κρασοκράτηρα, καὶ λαμβάνει ἀμέσως τὸ δῶρο. Τὸ τοποθετεῖ στὸν δεξιὸ ὤμο καὶ μετὰ λαμβάνει τὸ δῶρο φιλοῦσα τὸ χέρι τοῦ δωρητοῦ. Τὰ χρήματα ποὺ λαμβάνει, ἀδιαφοροῦσα γιὰ τὸ ποσόν, τὰ παραδίδει στὴν ἄλλη κοπέλλα ποὺ τὰ εἰσπράττει. Τὰ χρήματα εἶναι ἀνάλογα μὲ τὸ δῶρο τῆς νύφης, τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν οἰκονομικὴν εὐχέρειαν. Πρῶτος ποὺ θὰ δώσῃ τὸ δῶρο θὰ εἶναι ὁ Νουνός, ὁ Ντέβερης, ὁ πεθερός, πεθερά, ἀνδραδέλφια καὶ ἀνδραδέλφες καὶ μετὰ οἱ λοιποὶ συγγενεῖς καὶ φίλοι.

Τὴν ὥρα ποὺ δωρίζει ἡ νύφη τραγουδοῦν τὸ κάτωθι τραγούδι:

Τοῦ χειλούδι σου, τοῦ μαγουλούδι σου,
τ' εἶνι κίτρινου, γαλάζιου πράσινου.
Μὴν ἀρρώστησις μὴ νὰ θιρμάθηκίς;
Οὐδ' ἀρρώστησα, οὐδ' θιρμάθηκα.
Μένα ἢ μάνα μου μικρὴ μὴ πάντριψι.
Μικρὴ μὴ πάντριψι, μὴ μικρουπάντριψι.
Στὰ ξένα μ' ἔδουκι μακρυὰ στὴ ξινιτειά.
Βρίσκου πιθιρά, σὰν τὴν τριανταφυλλιά,
Βρίσκου πιθιρό, ψιλὸ βασιλικό.
Κι' ἀντραδέρφια δυὸ σὰν ἀνθὸ ἀπ' τὸ βουνό.

Ἡ νύφη στὸ χοροστάσι

Τὴ νύφη πρέπει νὰ τὴν ἰδῇ κι' ὅλο τὸ χωριό. Πρέπει κι' αὐτὸ νὰ λάβῃ μέρος στὴ χαρά. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ μεταβῇ ἡ νύφη κι' ὁ γαμβρὸς στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ νὰ χορέψῃ καὶ ἐπιδειχθοῦν καὶ τὰ δῶρα ποὺ πῆρε ὁ καθένας. Ὅλοι μὲ τὰ δῶρα στὸν ὤμο θὰ μεταβοῦν μὲ τὰ ὄργανα καὶ τὸ ἀνδρόγυνο τὸ ἀπόγευμα μετὰ τὸν νταρὸ στὸ χοροστάσι.

Στὸ χοροστάσι τὰ παλιότερα χρόνια κάθονταν γύρο οἱ γέροι τοῦ χωριοῦ καὶ μόλις ἔφτανε ἡ νύφη, πρὶν χορέψῃ καὶ πρὶν παίξουν τὰ ὄργανα, τραγουδοῦσαν οἱ γέροι τὸ κάτωθι τραγούδι, κτυποῦσαν τὰ πόδια πρὸς ἐκδήλωσιν χαρᾶς καὶ φώναζαν: «Ἰχού, - χῶ, ὦ ὦ».

Ἡ νύφη ἔπρεπε νὰ χορέψῃ μὲ τὸ τραγούδι πρῶτα κι' ὕστερα μὲ τὰ ὄργανα.

«Μάρου, Μαρουδίτσα κι' πριστιρίτσα

Στοῦ Σιργιώτικου τοῦν κάμπου, πιρπατεῖ μιὰ πριστέρα.

Μὴ τὰ ξά, μὴ τὰ γαλάζια κι' μὴ τὰ μαλαματένια».

Μετὰ γιὰ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς γέρους «προσκυνοῦσε» (ὑπόκλισι) ἡ νύφη κι' ἀρχίζαν τὰ ὄργανα.

Τώρα τὸν χορὸν θὰ σύρῃ πρῶτα ὁ ντέβερης, μετὰ ὁ νουνὸς καὶ τελευταία ἡ νύφη. Μετὰ τὸ χορὸ στέκεται ἡ νύφη ἀνατολικά, παίρνει κουφέτα

ἀπὸ τὴν πεθερὰ καὶ ρίχνει σταυρωτά, μπρός, πίσω, ἀριστερά καὶ δεξιά καὶ ἀναχωρεῖ γιὰ τὸ σπίτι μὲ τὸν γαμβρό, ντέβερη, νουνὸ καὶ πεθερικὰ τῆς καὶ στενοὺς συγγενεῖς. Ὁ δημόσιος χορὸς συνεχίζεται τώρα πλέον γιὰ ὅλο τὸ χωριό.

Ἐκεῖ τώρα θὰ ξεκουρασθοῦν καὶ θὰ δειπνίσουν, καὶ πρὸ τῆς διαλύσεως τοῦ γάμου πλέον λέγουν καὶ τὸ κάτωθι τραγούδι:

«Νύχτα μου σὶ παρακαλώ, μέρα νὰ μὴ μὲ δώσης
γιατ' ἔχω στὶς ἀγκάλες μου, μιὰ ἄγρια πιριστέρα
νὰ τὴν ἑμερέψου δὲν μπορῶ, γιατί μὰς πῆρ' ἡ μέρα».

Μετὰ ἀποχαιρετῶνται καὶ διαλύονται ὅλοι στὰ σπίτια των καὶ μένει πλέον ἡ νύφη μὲ τὸν γαμβρὸ καὶ τοὺς σπιτικούς τῆς πλέον.

Πρὶν φύγει ὁ νουνὸς ρίπτει νερὸ ἢ νύφη καὶ πλένει ὁ νουνὸς τὰ χέρια του. Τὸ νερὸ χύνεται σὲ ἓνα πιάτο (τοπικὴ πλύσις) τὴν ὥρα ἐκείνη ὁ νουνὸς πλυνόμενος ρίχνει χρήματα μεταλλικὰ μέσ' στὸ πιάτο καὶ χαριεντιζόμενον τὸ νέον ἀνδρόγυνον προσπαθεῖ ποιὸς νὰ πάρῃ τὰ περισσότερα. Μετὰ κί' ἀπ' αὐτό, φιλεῖ τὸ χέρι τοῦ νουνου ἢ νύφη καὶ ἀφοῦ πάρει καὶ τὶς τελευταῖες εὐχές του τὸ κατευοδώνει ὡς ἔξω στὴν αὐλή.

Πρὶν πλαγιάσουν, ἡ νύφη θὰ στρώσῃ τὸν πεθερὸ, πεθερὰ καὶ λοιποὺς ἀδελφοὺς δικὰ τῆς στρωσίδια καὶ μαξιλάρια. Ὁμοίως καὶ ἡ πεθερὰ θὰ στρώσῃ στὸ κρεβάτι τῆς νύφης σεντόνι (ἀσφαλῶς τῆς νύφης) γιὰ νὰ πλαγιάσουν οἱ νεόνυμφοι. Τὸ πρῶτ' αὐτὸ σιντόνι αὐτὸ θὰ πρέπη νὰ ἔχη τὰ ἴχνη τῆς ἀγνότητος τῆς παρθενίας καὶ θὰ τὸ τοποθετήσῃ τὸ πρῶτ' ἡ νύφη μέσα στὸ μπαούλο τῆς ἐπάνω, ἐπάνω καὶ θὰ τ' ἀφήσῃ ἀνοιχτὸ τὸ μπαούλο γιὰ νὰ πεισθῇ καὶ ἡ πεθερὰ καὶ οἱ λοιποὶ περὶ τοῦ ἀπαραβιάστου μέχρι σήμερον. Καὶ ὅταν πεισθῇ ἡ πεθερὰ περὶ τούτου καὶ φανεῖ, ὅτι ἡ νύφη εἶναι ἐν τάξει ἠθικῶς, τότε καλεῖ καὶ τὶς γειτόνισσες ἐν τῇ ἀπουσίᾳ τῆς νύφης καὶ ἐπιδεικνύει τούτο. Τότε οἱ γειτόνισσες ρίχνουν χρήματα ἀμείδουσαι οὕτω τὴν ἀγνότητα τῆς νύφης, πάνω στὸ σιντόνι.

Δευτέρα τοῦ θκάτου

Ἄν ἡ νύφη εἶναι ἐντάξει τότε ἐτοιμάζονται νὰ πᾶν στὴ θρύση ἔξω στὸ παλιοπήγαδο, ἀρκετὰ μακριὰ γιὰ νὰ ρίξουν τὸ «θκάτο». Ἄν δὲν εἶναι ἐντάξει, τότε δὲν ἔχει τόπο νὰ σταθῇ ἡ νύφη, σταματᾷ καὶ τὸ θκάτο, καὶ φθάνει μέχρι τοῦ σημείου νὰ πάῃ στὴ μάννα τῆς καὶ νὰ διαλυθῇ ὁ γάμος.

Τὴν Δευτέρα λοιπὸν τὸ πρόγευμα, ὁ ντέβερης μὲ τὸ νέο ἀνδρόγυνο καὶ μὲ παλληκάρια καὶ κοπέλλες καὶ ὄργανα ξεκινοῦν γιὰ τὸ «Παλιοπήγαδο» νὰ ρίξουν τὸ «θκάτο». Δηλ. Δουκάτα = χρήματα τοῦ Δούκα, ἐπειδὴ τότε ποὺ καθιερώθη αὐτὰ τὰ χρήματα ὑπῆρχαν. Σήμερον ρίχνει δραχμές.

Ἡ νύφη λοιπὸν στολισμένη τὰ νυφικά, ἀλλὰ τώρα τὸ πρόσωπο φανε-

ρωμένο, κρατᾶ εἰς τὰ χέρια τῆς ἓνα γυάλινο μπρίκι μικρὸ καὶ μέσα δάζει κεχρὶ. Ὅταν φθάσῃ στὴ θρύση, ἡ νύφη γεμίζει τρεῖς φορές τὸ μπρίκι ποῦ ἔχει κεχρὶ καὶ τὸ χύνει σὲ τρεχούμενο νερό. Καὶ τὶς τρεῖς φορές ποῦ ἡ νύφη χύνει τὸ νερό, ὁ γαμβρὸς ρίχνει κι' αὐτὸς δραχμές, ἀντὶ Δουκάτα, μέσα στὸ ἴδιο σημεῖο ποῦ ρίχνει τὸ κεχρὶ ἢ νύφη. Τὰ χρήματα τ' ἀρπάζουν τὰ παρευρισκόμενα παιδιά.

Μετὰ παίρνουν νερό κι' ἐπιστρέφουν μὲ τὴν ἴδια πομπὴ στὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ.

Τετάρτη

Τὴν Τετάρτη θὰ κληθοῦν οἱ γονεῖς τῆς νύφης γιὰ νὰ δειπνήσουν στοῦ γαμβροῦ τὸ σπίτι. Τοῦτο γίνεται εἰς ἔνδειξιν χαρᾶς γιὰ τὴν ἀγνότητά τῆς νύφης, μὲ χωρὶς πλεόν ὄργανα κλπ.

Κυριακὴ μεσημέρι

Ὑστερα ἀπὸ ὀκτῶ ἡμέρες ἀπὸ τὸ γάμο, τὴν Κυριακὴ θὰ μεταδῆ τὸ νέο ἀνδρόγυνο μὲ τὸν ντέβερη νὰ γευματίσουν στοῦ νουνοῦ τὸ σπίτι. Ἡ νύφη θὰ κρατᾶ γιὰ τὸν νουνό, μιὰ μπουγάτσια, ὁ γαμβρὸς τὸ φαγητὸ σ' ἓνα μπακρατσάκι καὶ ὁ ντέβερης τὸ κροντήρι μὲ τὸ κρασί.

Μετὰ τὸ γεῦμα ὁ νουνὸς φεύγοντας τὸ ἀνδρόγυνον θὰ δωρίσῃ:

- 1) Μιὰ κόττα ποῦ νὰ γεννᾶ = Γιὰ νὰ γεννοῦν κι' αὐτοί.
- 2) 2 κουτάλια = Γιὰ νὰ τρώγουν.
- 3) 2 περόνια = Γιὰ νὰ τρώγουν.
- 4) 2 πιάτα = Γιὰ νὰ τρώγουν.
- 5) 1 πιάτο ρίζι ἄβραστο = Γιὰ νὰ ριζώσουν.
- 6) 1 πιάτο σιτάρι = Γιὰ νὰ ψωμώσουν.
- 7) 1 σκαμάκι (μιὰ χεριὰ) βαμβάκι = Γιὰ νὰ ζήσουν καὶ νὰ γερᾶσουν κι' ἀσπρίσουν τὰ μαλλιά των.

Κυριακὴ βράδυ

Τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς θὰ δειπνήσουν στὸ σπίτι τῆς νύφης. Μετὰ δὲ τὸ δεῖπνο φεύγοντες θὰ λάβουν τὰ ἴδια δῶρα, ἀπ' τὴν Μάννα τῆς, μὲ τοῦ Νουνοῦ.

Σημείωσις: Εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ γάμου, συνετέλεσε καὶ ἡ Κα Αἰματοερίνη Σαραφιανοῦ Καραβάτου, ἥτις μὲ τὴν εὐγενῆ τῆς καλωσύνη πολὺ μὲ ἐβοήθησε εἰς τὴν σειρὰν καὶ τὰ τραγούδια.

Ἐπίσης τὴν πρώτη αὐτὴ ἑβδομάδα μετὰ τὸ γάμο θὰ κλεισθοῦν καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους συγγενεῖς γιὰ κεράσματα ἢ καὶ φίλεμα καὶ θὰ λαμβάνουν κι' ἀπ' αὐτοὺς διάφορα δῶρα τοῦ νοικοκυριοῦ (κόττες, πιάτα κλπ.) ὁπότε τελειώνουν καὶ ὅλα τὰ ἔθιμα (ἀδέτια) τοῦ γάμου.

Γέννησις — Μαμή

Μόλις μείνη ἔγκυος ἡ γυναῖκα εἰδοποιεῖ τὴν Μπάμπου (Μαμή). Αὐτὴ εἶναι μιὰ πεπειραμένη γριὰ γυναῖκα ποὺ ἀναλαμβάνει νὰ ξεγεννήσῃ τὴν μέλλουσα νὰ γεννήσῃ. Αὐτὴ παρακολουθεῖ καθ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς ἔγκυμοσύνης τῆς γυναῖκα καὶ κανονίζει καὶ τὴν ἡμερομηνία τοῦ τοκετοῦ δέκα μῆνες σεληνιακοὺς περίπτου ἀπὸ τὴν ἡμερομηνία τῆς διακοπῆς τῆς ἐμμήνου ροῆς, καὶ φροντίζει νὰ εἶναι ἔτοιμη καὶ νὰ μὴν ἀπομακρύνεται, μὴν τὴν χρειασθῆ ἡ ἔγκυος.

Ὅταν αἰσθανθῆ ἡ γυναῖκα τοὺς πόνους τοῦ τοκετοῦ δι' ἑνὸς δικοῦ τῆς ἀτόμου καὶ πολὺ κρυφὰ μὴ μαθευθῆ ἀπὸ τὸ χωριό, εἰδοποιεῖ τὴ Μαμή, καὶ αὐτὴ ἀμέσως σπεύδει, ἀλλὰ κι' αὐτὴ μὲ τρόπο καὶ προφύλαξι μὴν τὴν ἀντιληφθῆ κανεὶς γιὰτὶ δὲν τὸ ἔχουν σὲ καλό. Διότι φοβοῦνται μὴν τὴν ματιάσουν καὶ θὰ ἔχη πολλοὺς πόνους καὶ ἴσως τὸ παιδί δὲν γεννηθῆ καλὰ. Τῶχουν καλύτερα νὰ τὸ μάθουν ξαφνικά, ὁπότε ὅ,τι καὶ ἂν συμβῆ δὲν θά-ναι ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ Θεό. Τὸ ξεγέννημα γίνεται πρακτικὰ καὶ ἐκ πείρας.

Πρὸ τῆς ἐπεμβάσεως ἡ Μπάμπου - Μαμή κόβει τὰ νύχια τῆς, πλένει τὰ χέρια τῆς μὲ ἀσχεστόνερο, ρακὶ ἢ οἰνόπνευμα κι' ἔπειτα ἐπιχειρεῖ. Δι' ἐνθαρρυντικῶν λόγων καὶ διὰ τῆς παρουσίας τῆς δίδει κουράγιο.

Δὲν δέχεται κανένα κατὰ τὴν ὥρα τοῦ τοκετοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μάννα τῆς γεννούσης ἢ τὴν πεθερὰ γιὰ ἐνδεχόμενη προσταγή.

Ἡ Μπάμπου πρώτη θὰ ἀναγγεῖλῃ τὸ φύλον τοῦ νεογεννήτου. Μὲ τὴν ἀγγελίαν τοῦ φύλλου ἀκολουθεῖ χαρὰ ἢ μελαγχολία, ἀνάλογα τὸν πόθο τῶν ἰδικῶν τῆς. Ἄν δὲ λείπῃ ὁ πατέρας ἀπὸ τὸ σπίτι, ἐκεῖνος ποὺ πρῶτος θὰ ἀναγγεῖλῃ τὴν γέννησι παίρνει τὸν «Μουσιδὲ» δηλ. τὸ δῶρο ἐκ τῆς πρώτης ἀγγελίας.

Μετὰ τὸν τοκετὸ ἡ Μπάμπου «συμμαζεῦει» τὴ λεχῶ καὶ περιτυλίγει τὸ νεογέννητο καὶ τὸ παραδίδει στὴ Μάννα.

Διατάσσει τὰ περὶ τροφῆς καὶ γενικὰ γιὰ τὴ δίαιτα (κανένα ζεστὸ ρόφημα) λαμβάνει τὰ συγχαρητήρια, κερνιέται καὶ παίρνει τὴν ἀμοιβή τῆς σχεδὸν κατὰ προαίρεσιν τῶν ἰδικῶν τῆς ξεγεννημένης γυναῖκας.

Καίτοι ἀμοίβεται ἐλάχιστα, φαίνεται ὅμως ἱκανοποιημένη, γιὰτὶ ξεγεννᾶ καλὰ. Τέτοιες Μαμές εἶναι ἐλάχιστες στὸ χωριό. Μιὰ ἢ δυὸ σχεδόν. Ἡ γεννήσασα πλέον τὴν θεωρεῖ ὡς δευτέρη Μητέρα τὴ Μπάμπου, τὴν συμβουλευόν-

ται πάντοτε καὶ ἐκ σεβασμοῦ τὸ Πάσχα καὶ Τυρινῆς κυρίως στέλλει δῶρα. Τὸ Πάσχα κουλούρα (Μπουγάτσια) κι' αὐγὰ κόκκινα καὶ τῆς Τυρινῆς χαλβά καὶ κάμνει μετάνοια καὶ ζητᾶ συγχώρησι κατὰ τὸ γενικὸ ἔθιμο.

Κατὰ τὴν γέννηση τοῦ παιδιοῦ, λέγουν, πῶς ἔρχονται οἱ Μοῖρες καὶ γράφουν τὴν τύχη τοῦ ἐπάνω στὸ κρανίον του. Γι' αὐτὸ στὰ κρανία τῶν νεκρῶν ὑπάρχουν τὰ γράμματα ποὺ ἡμεῖς δὲν μποροῦμε νὰ τὰ διαβάσουμε. (Ἐννοοῦν τὶς ὀδοντωτὲς ἐνώσεις, ραφὲς τῶν ὀστῶν τοῦ κρανίου).

Μετὰ ἀπὸ 8 μέρες παίρνει ἡ Μαμή τὸ νεογέννητο καὶ τὸ πηγαίνει στὴν ἐκκλησίαν καὶ τὸ παραδίδει στὸ Νουνὸ καὶ σύμφωνα μὲ τὴν τάξι τῆς ἐκκλησίας γίνεται ἡ βάπτισις.

Μετὰ τὴν βάπτισιν ἐπιστρέφουν στὸ σπίτι τοῦ νεογενήτου, εὐχονται νὰ τοὺς ζήσῃ τὸ ὄνομα, κερνιοῦνται καὶ στρώνεται τραπέζι.

Ἐστερα ἀπὸ 40 ἡμέρες ἀπὸ τὸν τοκετὸ πηγαίνει ἡ Μητέρα μὲ τὸ μωρὸ στὴν ἐκκλησίαν καὶ «Σαραντίζει» κατὰ τὸ ἔθιμο τῆς ἐκκλησίας.

Β α π τ ῖ σ ι α

Ὁκτῶ μέρες μετὰ τὴν γέννησιν τὸ νεογέννητο τὸ βαπτίζουν. Καὶ ἐδῶ ὁ νουνὸς παίξει σπουδαῖον ρόλο στὸ ὄνομα. Εἶναι στὸ χέρι του πῶς θὰ ὀνομάσῃ τὸ παιδί. Προτιμᾷ τὰ ὀνόματα τῶν γονέων τοῦ γαμβροῦ καὶ μετὰ τῆς νύφης.

Ὁ νουνός, ὅπως καὶ σ' ἄλλο κεφάλαιον εἶπαμε εἶναι κληρονομικός. Στὸ νεοβαπτιζόμενον ὁ νουνὸς δωρίζει φορέματα, μιὰ σαλιάρα καὶ μιὰ σκούφια (καπισιόνι). Ἀπ' τὴν ἐκκλησίαν μεταβαίνουν στὸ σπίτι τοῦ βαπτισθέντος καὶ γευματίζουν.

Στὸ πρῶτο παιδί ποὺ θὰ πάῃ τὸ ὄνομα, ἡ μητέρα δίδει μεγαλύτερο χρηματικὸ ποσὸ γιὰ δῶρο. Στὰ ἄλλα παιδιὰ μικρότερο.

Θ ἄ ν α τ ο ς

Μεγάλον πένθος σ' ὄλη τὴν οἰκογένειαν καὶ στὸ χωριό. «Κατάμαυρο ἢ καμπάνα μας τὸν βάφει τὸν ἀγέρα» κατὰ τὸν ποιητὴ. Οἱ ἄνδρες 40 μέρες δὲν ξυρίζονται λόγου πένθους, οἱ δὲ γυναῖκες μαυροφοροῦν (λιαρουφοροῦν) καὶ ἓνα χρόνον καὶ μέχρι τρία χρόνια φοροῦν στὸ κεφάλι μαῦρον λαχουρὶ (μαντήλι) καὶ εἶναι «μπουρμπουλιασμένες» δηλ. κουκουλωμένες.

Ἐὰν ὁ νεκρὸς εἶναι παλληκάρη ἢ κοπέλλα, τὸ θράδι δίπλα στὸ νεκροκρέββατο τραγουδοῦν τραγούδια γάμου, ξενιτειᾶς μοιρολόγια. Παραμένει 24 ὥρες ὁ νεκρὸς στὸ σπίτι καὶ διαβάζεται καὶ τὸ «Ψαλτήρι» τῆς ἐκκλησίας. Μετὰ ἀπὸ τὴν ταφή γίνεται ἡ «Παρηγοριὰ» εἰς τὸ σπίτι, μὲ ἓνα «τρισάγιον» τοῦ παπᾶ, λίγα κόλυβα, μιὰ λειτουργιὰ, κρασί, κεριὰ καὶ «παπούδια» δηλ.

φασόλια βρασμένα, αλλά μόνο τὰ σπειριά, χωρίς ζουμί, με κόκκινο πιπέρι και λάδι κατά την θράσιν.

Τὸ βράδου ἓνα κερὶ ἴσια με τὸ μποῖ τοῦ θανόντος θὰ καίη τρεῖς νύχτες με δίπλα ἓνα πιάτο νερὸ γιὰ νὰ κατεβαίνει ἡ ψυχὴ νὰ δροσίζεται. Ἐπίσης καίουν καὶ θυμίαμα.

(Συνέχεια στὸ ἐπόμενο τεῦχος)

Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ Δ. ΤΣΑΜΗ ΚΑΡΑΤΑΣΟΥ ΣΤΗ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ ΤΟ 1854

“Ὡστε τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν 20 Ἱ. Μονῶν τοὺς πιάνει σχεδὸν ἀπελπισία, μὴ ξέροντας πᾶ τί νὰ κάνουν. Καὶ αὐτοὶ οἱ πρὸ ἔνθερμοι ὑποστηρικταὶ τοῦ Καρατάσου, «οἱ ἔνοχοι, ἀλλοιωθήσαν καὶ κατεμαρῶνθησαν», ἀφοῦ μάλιστα ἀπὸ τὴν προηγουμένη, ὅσπερ ἀπὸ τὴς ζωηρῆς συζητήσεως, πρὸ ἀκολούθησαν στὴν Ἱερῇ Σύναξιν μετὰ τὸ γυρισμὸ τῶν δύο ἀπεσταλμένων, οἱ πρὸ ζωηροὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν ἀναγκασθῆ νὰ ἀποσυρθοῦν ἀπὸ τὴν συνεδρία καὶ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Κοινότητα καθόλου. Αὐτὰ τὰ εἶχαν γνωρίσει τὴν προηγουμένην ἡμέραν—23 Μαΐου—οἱ Βατοπαιδικοὶ ἀντιπρόσωποι στοὺς προϊσταμένους τῆς Μονῆς τῶν μετὰ τὰ ἐξῆς¹: «Μόλις ἐκαθαρίσαμεν καὶ τὴν Σύναξιν ἀπὸ τὰ γνωστὰ ζιζάνια καὶ ἅπαντες οἱ ἀντιπρόσωποι χάσκουσι εἰς ἡμᾶς τοὺς Βατοπαιδικοὺς, διότι τοὺς ἐλέγξαμεν καὶ τοὺς ἐλεγχομεν ἀρκετὰ. Οἱ μικρότεροι φρονάζουσι ὅτι τὸ Βατοπαίδι μετὰ τὴν φρόνησιν καὶ γνῶσιν τοῦ θὰ μᾶς διασώσῃ ὡς καὶ πολλάκις μᾶς διέσωσεν ἀπὸ διαφόρων περιστάσεων».

Καὶ οἱ Βατοπαιδικοὶ ὅμως ἀντιπρόσωποι, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐκθεσὴν τοὺς τῆς 24 ἰ. μ., εἶχαν χάσει πᾶ τὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ τὴν βεβαιότητά τοὺς. Μπροστὰ σὲ τόσο μπερδεμένους περιστάσεις δὲν ξέρουν καὶ αὐτοὶ, τί νὰ σκεφθοῦν καὶ τί νὰ προτείνουν στὴν Ἱερὰ Σύναξιν.

Γιατὶ καὶ οἱ περὶ τὸν Καρατάσο ἔμεναν ἀκόμη μέσῃ στὸ “Ἁγιὸν Ὅρος καὶ αὐτοὶ, πρὸ εἶχαν ἀποσπασθῆ ἀπὸ αὐτὸν καὶ εἶχαν προχωρήσει στὰ νότια Μοναστήρια, χωρὶς καμιά ἐπίβλεψιν πᾶ, προσέβησαν σὲ πολλὰς ἀταξίας καὶ βιαιοπραγίας.

Στὴς 22 Μαΐου ἰ. ἔ. οἱ Βατοπαιδικοὶ πρῶτα γράφουσι²: «Περὶ τῶν Ἑλληλίων διεσπίρησαν ἔνθα καὶ ἔνθα διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης κ τ λ.» “Ἐπειτα στὸ δευτέρῳ γράμμα τοὺς τῆς ἰδίας μέρας ἐξιστοροῦν λεπτομερέστερα³: «Ἄχ ἀδελφοὶ δὲν ἠξέυρομεν τί νὰ σᾶς γράψωμεν. Τοῦτο λέγομεν, ὅτι τὰ εἰς τὸ νότιον μέρος Μοναστήρια ἅπαντα εἰσὶ πολιορκημένα ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν, οἵτινες ἔθραυσαν τὰς πύργους τῶν ἄρσανάδων καὶ ἐπῆραν ὅσα πλοιάρια καὶ βάρκες εὔρον, μετὰ τὰ ὅποια καὶ ἀνεχώρησαν χθὲς πολλὰ ὀλίγοι, οἱ δὲ περισσότεροι περιμένουν τὴν ἐπιστροφὴν τῶν πλοιαρίων διὰ νὰ φύγουν καὶ αὐτοὶ, ἐξ ὧν οἱ πλείονες εἶναι ἀοπλοὶ γυμνοὶ καὶ τετραχηλισμένοι καὶ δὲν παύουν ληστεύοντες καὶ γυμνώνοντες τὰ ἐκεῖ κελλεῖα καὶ διάφορα καθίσματα κ.λ.π.» “Ὡστε δὲν ἦσαν καὶ τελείως ἀνυπόστατα, ὅσα ἔγραψαν στὸ σερασκέρη γιὰ αὐτὰ, πρὸ ὑπέφεραν ἀπὸ τοὺς ἀτάκτους φυγάδες τῆς Κουμίτσας, ἂν καὶ αὐτὰ τὰ ἔλεγον στὸ σερασκέρη γιὰ ὅλους τοὺς ἄνδρες τοῦ Καρατάσου, ἐνῶ στὴν πραγματικότητι ἤξεραν πολὺ καλὰ καὶ

1. Ἱδ. παράρτημα ἀρ. 57

2. Ἱδ. παράρτημα ἀρ. 55

3. Ἱδ. Παράρτημα ἀρ. 56.

διέκριναν τούς ατάκτους ἀπὸ ἐκείνους, ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχη γύρω του ὁ Καρατάσος.

Γι' αὐτοὺς τούς ατάκτους προσπαθοῦν νὰ καταρτίσουν μιὰ νέα ἔνοπλο δύναμη, ποὺ θὰ περιώριζε τὶς βιαιοπραγίες τους. Στις 24 Μαΐου ἰ. ἔ. γράφουν σχετικὰ οἱ Βατοπαιδινοί¹: «Τὴν νέαν, περὶ ἧς γράφετε φρουράν, δυσκολευόμεθα νὰ τὴν ἀποκαταστήσωμεν, διότι ὑπέρμετρος φόβος κατεκρυβίεσε τὸν Χάϊτα καὶ ἀπελπισία μεγίστη, ὥστε οὔτε αὐτὸς ἐμπιστεύεται εἰς τοὺς λόγους καὶ ὑποσχέσεις μας, οὔτε ἡμεῖς δυνάμεθα νὰ τὸν ἐμπιστευθῶμεν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀμηχανοῦμεν, πῶς θὰ τὸ κατορθώσωμεν».

Καὶ γιὰ τὸν Καρατάσο, ἐνῶ στὶς 23 Μαΐου ἰ. ἔ. ἤλπιζαν, πὼς θὰ ἔφενυγε μὲ τὸ σῶμα του², τὴν ἐπομένη γράφουν οἱ ἴδιοι Βατοπαιδινοί³: «Πληροφορούμεθα θετικῶς ὅτι δὲν ἐξῆλθεν εἰσέτι ὁ Καρατάσος, εἰμὴ ἀποσπὰς μετὰ τινα τὰ ὁποῖα προσέβαλαν τὰ χωρία Βραστὰ καὶ Γομάτι».

⁴ Ἀλλὰ δυστυχῶς βρίσκονται ἀκόμη καὶ μερικοὶ ὑπάνθρωποι, ποὺ γυρίζοντας ἀπὸ τὸ Ἁγ. Ὄρος, ποὺ τοὺς εἶχε περιθάψει ὡς φυγάδες, σπεύδουν καὶ νὰ καταγγείλουν τοὺς Ἁγιορεῖτες, ὅτι περιποιόνταν τοὺς τραυματίες τῶν ἐπαναστατῶν. Καὶ ἔτσι ἀπὸ τοὺς λίγους αὐτοὺς προδότες κηλιδώνονται καὶ ὅλοι οἱ ὁμοχώριοί τους. Καὶ αὐτοὺς τοὺς ὑποπτεύονται οἱ πεπειραμένοι Ἁγιορεῖτες καὶ συνιστοῦν προσοχὴ στὶς 22 Μαΐου, ὅπως διαβάξει κανεὶς σ' ἓνα γράμμα τῶν Βατοπαιδινῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἡμέρας αὐτῆς⁴: «Προσοχὴ ἀπὸ τοὺς Ἐρισσώτας, διότι ἄλλα λέγουν καὶ ἄλλα πράττουν». Καὶ εἶναι μεγάλο κρίμα, ποὺ δὲν εἶχαν ἀδικοὺς στίς ὑποψίες τους, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι στὶς 26 Μαΐου ἰ. ἔ. γράφουν πάλιν σχετικὰ⁵. «Τὰ γράμματα, ἅπερ ἔφερε χθὲς πρὸς τὸ ἐσπέρας ὁ αὐτόθεν διελθὼν ταχυδρομὸς, ἀπεσιάλησαν ἀπὸ τὸν σερασκέρην καὶ Χρίστον καὶ διαλαμβάνουν ἀμφότερα, ὅτι καθ' ἃς πληροφορίας ἔλαβον ὑπὸ διαφόρων Ἐρισσωτῶν, ἐξεληθόντων ἐκεῖσε μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν δύο ἀπεσταλμένων περὶ τῶν πληγωμένων Ἑλλήνων, οἵτινες εὗρισκοντο εἰς τὰ Ἰβηρικὰ κελλιά ὑπὸ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἱατροῦ Ἀβερχίου, δεκαπέντε τὸν ἀριθμὸν κατὰ τὰς πληρο-

1. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 58

2. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 57 ὅπου διαβάζομεν: «ἢ μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων πρέσβων συμφωνία τοῦ Καρατάσου θέλει ἐκπληρωθῆ ἀφεύκτως σήμερον ἢ αὔριον, δηλαδὴ τὸ νὰ ἐξέλθωσιν ἀπαντες ἐντεῦθεν πλὴν τῶν πληγωμένων, οἵτινες θέλουσιν διατηρηθῆ εἰς μέρη ἀπόκρυφα, καὶ μὴ ἀπορῆτε εἰς τὴν ἀργοπορίαν τῆς ἐξελεύσεώς των, διότι δὲν ἀρχοῦν τὰ πλοῖα νὰ τοὺς μετακομίσουν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Τόπου».

3. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 58

4. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 55

5. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 61

φορίας ταύτας, απαιτείται νὰ τοὺς συλλάβωμεν ἅπαντας καὶ νὰ τοὺς ἀποστείλωμεν ἔξω πρὸς τὸν σερασκέρη μὲ ζαπτιέδες ἢ νὰ τοὺς φυλάξωμεν εἰς ἓν μέρος καὶ νὰ τοὺς παραδώσωμεν, ἀφοῦ ἔλθωσι τὰ στρατεύματα καί, ἐὰν τοῦτο πράξωμεν κατὰ τὰς διαταγὰς του, θέλει μᾶς διακηρύξει ὄντως πιστοὺς ραγιαδες ἁθώους».

Ὡστε ἡ Ἱερα Κοινότης ἔχει νὰ ἀπολογηθῆ καὶ σὲ ἄλλη κατηγορία τοῦ σερασκέρη καὶ καλεῖται νὰ δώσῃ ἀπόδειξιν τῆς ἀθωότητος της. Καὶ ὅμως οὔτε καὶ στὴν περίπτωσιν αὕτη διστάζει νὰ ἀποκρύψῃ τὴν ἀλήθειαν στοὺς ἐχθροὺς τῆς πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος καὶ νὰ μὴ παραδώσῃ τοὺς πληγωμένους, ἀλλὰ σπεύδει νὰ ἀπαντήσῃ σις 25 ἰ. μ., ὅπως συνεχίζοντας οἱ Βατοπαιδινοὶ ἀντιπρόσωποι στὸ ἴδιο τοὺς γράμμα διηγοῦνται¹: «Ἡμεῖς δὲ ἀπαντήσαμεν μὲν τὸν ἴδιον πεζὸν ὅτι εἶναι ψευδῆ καὶ ἀνύπαρκτα, ὅσα εἶπον οἱ Ἐρισσῶται, διότι κατὰ τοὺς λόγους τοῦ Ἀβερκίου δὲν ἦσαν δεκαπέντε ἀλλὰ μόνον ἕξ, οἵτινες καὶ ἀνεχώρησαν μὲ τινὰς Ἑλληνας προτοῦ νὰ ἀποσταλοῦν οἱ δύο ἀντιπρόσωποι». Καὶ σὲ Υ. Γ. προσθέτουν: «Ἀπὸ συμπάθειαν καὶ φιλανθρωπίαν ἐφυγαδεύσαμεν τοὺς πληγωμένους εἰς μέρη ἀπόκεντρα καὶ ἄς εἶναι πολλὰ μυστικὸν».

Τὸ τελευταῖο δὲν ἦταν ἄγνωστο στοὺς Βατοπαιδινούς, ποὺ ἔμεναν στὴ Μονή, γιὰ τὸ εἶχαν ξαναγράψῃ οἱ ἀντιπρόσωποί τους, ὅπως εἶπαμε καὶ μεῖς, ἀπὸ τὴς 23 ἰ. μ. Μαΐου².

Ἐνῶ δὲ σπεύδουν νὰ ἀπαντήσουν στὴν κατηγορία γιὰ τὴν ἀπόκρυψιν καὶ περίθαλψιν τῶν πληγωμένων, παρ' ὅλη τὴν προθεσμία τῶν 24 ὡρῶν, ποὺ τοὺς εἶχε βάλῃ στὸ προηγούμενον γράμμα του ὁ σερασκέρης, ὅπου τοὺς ζητοῦσε νὰ τοῦ γράψουν, ποῦ βρισκόνταν οἱ Ἕλληνες, γιὰ νὰ στείλῃ στρατὸ στὸ Ἄγ. Ὄρος, ἐκεῖνοι δὲν βιάζονται νὰ τοῦ ἀπαντήσουν σ' αὐτό. Περιμένουν νὰ φύγῃ πρῶτα ὁ Καρατάσος μὲ τοὺς ἄνδρες του.

Καὶ ὁ πασάς, μὴ παίροντας ἀπάντησιν σ' αὐτό, δὲν συγκρατιέται πιά. Ὁ Χρίστος Ξανθίδης «τῆ 25 μαΐου 1854 ὥρα 12 μ. μ.», γράφει «πρὸς τοὺς Ἐπιτρόπους τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Χιλιδαρίου»: «Μὲ λύπην μου σᾶς εἰδοποιῶ ὅτι ταύτην τὴν ὥρα ὁ πέης ἐσυγχίσθηκε πάρα πολὺ ἐξ αἰτίας ὅπου δὲν ἐφάνησαν αἱ ἀποκρίσεις τῆς Ἱερᾶς Κοινότητος μέχρι ταύτης τῆς ὥρας καὶ ὠρκίσθη ὅτι ἐὰν ἕως αὐριο τὸ μεσημέρι δὲν φανῶσι τὰ γράμματά των, ἤγουν αἱ ἀπαντήσεις καὶ ὄχι νὰ σταλῶσιν ἔξαρχοι, ζητεῖ ἐγγράφως μὲ τὴν σφραγίδα τῆς Κοινότητος καὶ ὄχι μὲ λόγον νὰ δμυλήσωσιν οἱ ἀπεσταλμένοι, ἂν ὅμως ἔλθωσι καὶ δὲν ἔχωσιν ἐγγράφως τὰς ἀπαντήσεις των, δὲν εἶναι δεχταί, ἂν καὶ δὲν φανῶσι πάλιν ἕως τῆς προθεσμίας του καὶ τότε δὲν εἶναι δεχτοί. Ὁ λόγος τοῦ πέη εἶναι τοῦτος,

1. Ἱδ. παράρτημα ἀρ. 61

2. Ἱδ. παράρτημα ἀρ. 57

ὅτι ἡ Κοινότης θρόφει σκοποὺς νὰ ἀποδιώξῃ ὅλους τοὺς ἀντάρτας διὰ νὰ κάμῃ τὴν διάθεσιν τοῦ Καρατάσου καὶ ὄχι τοῦ Δεβλετίου. Τὸ παρὸν, ὅποιαν ὥραν καὶ ἂν τὸ λάβετε, ὅσον τὸ ὀργηγορώτερον νὰ σταλθῇ μὲ εἰδικὸν σας ἄνθρωπον εἰς τὸ Κοινὸν καὶ ὅσον ἠμπορεῖ νὰ τοὺς εἰπῇ καὶ ἐκ στόματος ὀργήγορα, ὀργήγορα, ὀργήγορα. Μένω μὲ βαθυτάτον σέβας. ὁ Χρῆστος Γ. Ξαν(θίδης) | δώσατε τὸν ἴδιον μίαν ἀπάντησιν καὶ ὀλίγον χαρτὶ καὶ μερικὰ βουλίγια»¹.

Τὸ γράμμα αὐτὸ τὸ ἐπῆραν τὴν ἐπομένη 26 ἰ. μ. καὶ γιὰ τὸ πῶς ἀντέδρασαν στὴν Ἰ. Κοινότητα, μᾶς πληροφοροῦν τὰ ἀκόλουθα οἱ Βατοπαιδῖνοι ἀντιπρόσωποι, γράφοντας τὴν ἴδια μέρα γιὰ δευτέρη φορὰ στὸ Μοναστήρι τους²: «Καθ' ἣν ὥραν σᾶς στέλλομεν τὸν πεζόν, ἐλίβομεν ἐν γράμμα ἀπὸ τὸν Χρῆστον σεμουρί, ὅτι τὸν ἐπρόσταξεν ὁ Ταῆμπης νὰ στείλουν οἱ καλόγηροι τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν διὰ γραμμάτων καὶ μὲ τὴν σφαγίδα τῆς Κοινότητος, ὅπως πληροφορηθῇ, ἐὰν εὐρίσκωνται εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀντάρται καὶ τί στρατὸν θέλομεν νὰ στείλῃ καὶ περιμένει ἕως σήμερον τὸ μεσημέρι. Ἡμεῖς δὲ ἐστείλαμεν ἐπὶ τὸ βράδν ἕνα γράμμα καὶ σήμερον ἄλλο γράμμα, λέγοντας ὅτι ἕως τὴν αὔριον θέλομεν φθάσει τὸ ζητούμενον καὶ γράμμα καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι³, ἡμεῖς δὲ καταγινόμεθα ὅπως σταλῶσι σήμερον ἢ αὔριον δύο τῶν ἀντιπροσώπων».

Καὶ τὴν αἰτία τῆς ἀναβολῆς αὐτῆς μᾶς τὴν λὲν συνεχίζοντας: «Περὶ τοῦ Καρατάσου ἦλθον οἱ δύο ἀπεσταλμένοι καὶ μᾶς εἶπον, ὅτι μὲ τελείαν ἀπόφασιν ἕως αὔριον θὰ ἀναχωρήσῃ ἕως αὔριον, ἀλλὰ τίς νὰ δώσῃ πίστιν εἰς τὰ λεγόμενα τοιούτων διπλωματῶν; Ἡμεῖς ἐστείλαμεν καὶ ταύτην τὴν ὥραν εἰς τὸν Κρ. (Καρατάσον) ὅπως πληροφορηθῶμεν τῆς ὑποσχέσεως τὴν ἀλήθειαν».

Ὁ δὲ Καρατάσος πραγματικά, βλέποντας ὅτι δὲν μποροῦσαν οἱ Ἅγιορεῖτες νὰ κρατοῦν περισσότερον τοὺς Τούρκους ἔξω ἀπὸ τὴν χερσόνησον τοῦ Ἄθω, ἐπεχείρησε στὶς 25 νὰ στείλῃ ἕνα μέρος ἀπὸ τοὺς ἄνδρες του μὲ πλοίαρια ἔξω ἀπὸ αὐτήν, ἀλλὰ ἀπέτυχε καὶ στὴν προσπάθειά του αὐτή. Σχετικὰ γράφει ὁ Βατοπαιδῖνος ἀντιπρόσωπος Δανιὴλ πρῶτα στὶς 28 ἰ. μ. Μαΐου⁴: «Σήμερον μᾶς ἦλθεν ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν Συκιά καὶ μᾶς λέγει ὅτι πρὸς τρεῖς ἡμέρας εἶχον ἀναχωρήσει ἀπὸ τὸν Ἅγιον Παῦλον ἑπτὰ βάρκες καὶ τράτες καὶ τὸ παπὸρε ἐσύλησε μιὰ τράτα μὲ 40 ἀνθρώπους Ἑλληνας. Τὸ δὲ παπὸρε ἦτον ὀθωμανικόν».

1. Ἀρχεῖον Χιλανδαρίου, φάκελος 1854

2. Ἰδ. παράρτηρα ἀρ. 62

3. Ἀπὸ αὐτὰ φαίνεται ὅτι τὸ γράμμα τοὺς πρὸς τὸν σερασκέρη, πού δημοσιεύει ὁ Γ. Ἀλέξανδρος (παρ. ἀρ. 65) δὲν τὸ εἶχαν στείλει ἀκόμη.

4. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 68.

Καὶ τὴν ἐπομένη ξαναγράφει ὁ ἴδιος¹ : «Τὸ ὀθωμανικὸ παπὸρε ἐσυνέλαβε ἐν τζερνίκι μὲ τὸν γραμματέα τοῦ Τζάμη καὶ μ' ὄλους τοὺς Ἁγιοπαυλίτας καὶ τοὺς ἐπῆγε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μάλιστα εἶπον οἱ Τοῦρκοι ὅτι εἶχον καὶ ἀρκετὰ φλουριά». Φαίνεται δὲ ὅτι ἐδῶ πρόκειται γιὰ ἓνα καὶ τὸ αὐτό, γιατί καὶ οἱ πρόξενοι στὴ Θεσσαλονίκη γράφουν τὰ ἀκόλουθα. Πρῶτα ὁ Γάλλος πρόξενος στὴν ἔκθεσή του τῆς 8ης Ἰουνίου (27 Μαΐου π. ἡ.) διηγεῖται². ««Le bateau à vapeur turc, sur lequel se trouve le contre amiral commandant la station navale ottomane dans ces parages, est entré ici avant hier, venant des côtes du Mont Athos, où il a saisi une petite barque qui s' éloignait du dit Mont avec trois personnes. Celles-ci sont prisonnières à bord du vapeur; l' une d' elles est un parent de Tchami Kara Tassos, l' une des deux autres est un prêtre. D' après les réponses que l' on a pû en obtenir jusqu' à present, il paraît que ces trois personnages étaient expédiés par Tchami Kara Tassos vers le continent hellénique ou les îles grecques, sans doute pour dire sa position et solliciter des secours».

Ἐν αὐστριακῶς τὴν ἴδια μέρα ἀναφέρει καὶ αὐτὸς σχετικὰ³ :

«É qui giunto giorni sono dalla crociera di Cavalla il vapore da guerra turco «Persud» con a bordo un cognato di Tzami Caratasso, un Papàs et un soldato greco. Furono essi fatti prigionieri dal sud(ett)o vapore al momento che stavano per partire da Cassandra su di un piccolo batello. Vedendosi sul punto di essere presi gettarono in mare un sacco di carte».

Ἐπειδὴ σύμφωνα μὲ τις διηγήσεις τῶν προξένων μονάχα τρεῖς πιάστηκαν ἀπὸ τὸ τουρκικὸ «Persud». Ὁ ἓνας ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν γαμπρὸς τοῦ Καρατάσου, — ἴσως ὁ Σκάγιαννης —, ἓνας ἦταν καλόγηρος, — ἴσως Ἁγιοπαυλίτης, — καὶ ἓνας στρατιώτης. Γιὰ τοὺς σκοποὺς τοὺς βέβαια δὲν θὰ ἔλεγαν, ὅ,τι δὲν συνέφερε τὸν Καρατάσο καὶ τοὺς ἀνδρες του.

Ἡ πληροφορία ὅμως γιὰ τὴν αἰχμαλωσία αὐτὴ μονάχα στὶς 28 Μαΐου ἦλθε στὶς Καρὺες καὶ παραφουσκωμένη, ἀφοῦ τοὺς τρεῖς τοὺς ἀνέβασαν σὲ 40. Ἐάν τῶρα μὲ τὰ ὑπόλοιπα πλοιάρια κατορθώσαν νὰ διαφύγουν ἄλλοι, δὲν ἔχομε στοιχεῖα, πὺν νὰ τὸ μαρτυροῦν⁴ δὲ φαίνεται ὅμως ἀπίθανο. Πάντως ὅχι καὶ τόσο πολλοί⁴.

1. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 71.

2. ἔ. ἀ. σελ. 94

3. ἔ. ἀ. σελ. 100

4. Πρβλ. καὶ παράρτημα ἀρ. 60 ἐπιστολὴ τοῦ Καρατάσου ἀπὸ 25 Μαΐου 1854 πρὸς τὸν ἡγούμενον τῆ Ἱ. Μ. Ζωγράφου γιὰ νὰ διατάξῃ τὸν καλόγηρο στὸν

Ἡ Ἱερὰ Κοινότης, ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, δὲ μπορούσε πιά νὰ ἀναβάλλη περισσότερο τὴν ἀπάντησιν καί, ὅπως εἶδαμεν, ἀποφάσισαν στίς 26 ἰ. μ. νὰ ὑποκύψουν στίς ἀξιώσεις τοῦ σερασκέρη. Ἀπαντώντας δέ, ἀφοῦ πρῶτα τὸν εὐχαριστοῦν γιὰ τὴν καλὴ ὑποδοχὴ, ποὺ ἔκαμε στοὺς ἀπεσταλμένους τους καὶ γιὰ τὴν εὐμένεια ποὺ τοὺς ἄκουσε, συνεχίζουν: «Ἐπὶ τούτοις κατὰ τὰς παραγγελίας τῆς ὑψηλότητός της, ἂν εὐρίσκονται εἰσέτι Ἀντάρται εἰς τὸν τόπον μας ἢ ἐξέλιπον, δὲν ἐλείψαμεν ποιοῦντες ἐρεῦνας περὶ αὐτῶν εἰς τὸν τόπον μας, καὶ καθόσον ἔφθασε νὰ μάθωμεν δι' ἀκριβοῦς ἡμῶν ἐρεύνης καὶ ἐπιμελείας ἐκ τοῦ Νοτίου μέρους τοῦ τόπου καὶ ἐπληροφορήθημεν, ὅτι ἐφαίνοντο ἐκ διαλειμμάτων Ἀντάρται καταβαίνοντες εἰς τοὺς ἐκεῖ ἄρσανάδες τῶν Μοναστηρίων καὶ θραύοντες τὰς θύρας τῶν ἄρσανάδων ἐλάμβανον ἀπὸ τὰ ἐν αὐτῶ μικρὰ Μοναστηριακὰ πλοίαρια καὶ ἀνεχώρουν, ἀλλὰ συγχρόνως μᾶς ἐξηγήθησαν ὅτι καὶ ἐπανήρχοντο αὐτῆς ὀπίσω, οὐκ εἶδαμεν διὰ ποίας αἰτίας, καὶ κατελάμβανον τὰ ὄρεινὰ μέρη τοῦ Ἱεροῦ Τόπου μας. Ἐκ δὲ τῶν κατασκόπων, ὅσους πлагίως ἀπεστείλαμεν διὰ νὰ ἐρευνήσωσι περὶ αὐτῶν βεβαιούμεθα, συμφώνως μὲ τὰς ἐκ τοῦ Νοτίου μέρους τῶν Μοναστηρίων πληροφορίας, ὅτι Ἀντάρται εἰσέτι εὐρίσκονται εἰς τὰς ὄρεινὰς θέσεις, καὶ ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν Τζάμ Καρατάσιος εὐρίσκεται μὲ αὐτούς». Ὡστε μόνον γενικὰ γράφουν, πὼς βρίσκονται στὸ νότιο μέρος καὶ σὲ ὄρεινὰς θέσεις, ἐνῶ ἤξεραν ἀκριβοῦς ὅτι βρίσκονταν στὴ Γιοβάνιτσα. Καὶ ἀκόμη ὅτι καὶ ὁ Καρατάσιος εἶναι μαζί τους, γιὰ νὰ τοὺς κάμουν νὰ δειλιάσουν ἀκόμη μὰ φορὰ. Ἐπειδὴ ὁμως τοὺς ἔχει ζητήσῃ ρητῶς ὁ σερασκέρης νὰ τὸν καλέσωσι νὰ στείλῃ στρατό, προσθέτουν: «Ταῦτα ἐκθέτοντες ἐν τῷ παρόντι πρὸς πληροφορίαν της, παρακαλοῦμεν τὴν Ὑψηλότητά της, ἵνα εὐαρεστηθῇ νὰ μᾶς ἐξαποστείλῃ ὅσους καὶ ὅποιους ἂν ἐγκρίνη ἐκ τοῦ στρατοπέδου της... πλὴν νὰ δώσῃ οἶκτον φιλανθρωπῶς... καὶ τοὺς ὁποίους ἤθελε μᾶς στείλῃ εἰς φύλαξιν... νὰ ἔχωσι τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας.. ὥστε νὰ μᾶς ὑπερασπίζονται καὶ φυλάττωσιν ἀνεπηρεάστους ἐκ τῶν ἐπερχομένων ἡμῖν κακῶν, δίδοντες χεῖρα βοήθειας εἰς τὰς ἀνάγκας μας». Καί, γιὰ νὰ δικαιολογηθοῦν γιὰ τὴ βραδύτητα τῆς ἀπαντήσεως τους, προσθέτουν στὸ τέλος: «Προσέτι κατὰ τὴν πρὸς τοὺς ἀπεσταλμένους ἡμῶν δοθεῖσαν προθεσμίαν ἀπαντήσεώς μας ἡδυνάμεθα νὰ τῇ ἀποκριθῶμεν ἐγκαίρως, πλὴν ἄμυδρὰς περὶ τούτων διὰ τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ ἠθέλαμεν τῇ δώσῃ πληροφορίας. Ὅθεν διὰ νὰ δώσωμεν τὰς ἀναγκαίας πρὸς γνῶσιν της πληροφορίας, ἐδέησε νὰ προκύψῃ μικρὰ βραδύτης, περὶ ἧς εὐέλπιδες ὅτι θὰ τύ-

ἄρσανά νὰ παραδώσῃ «ἓνα πλοῖον, ἐπειδὴ μᾶς ἀναγκαιοῖ διὰ νὰ περάσωμεν στρατὸν ἔξω τοῦ Ἁγίου Ὁρους».

1. Ἰδ. Γ. Ἀλεξάνδρου Λαυριώτου, ἔ. ἀ ἀριθ. παρατ. 65 (σελ. 156·7).

ζωμεν τῆς εὐμενεστάτης συγγνώμης της, τόσον περί αὐτῆς ὅσον καὶ δι' ὅσα τῆ γράφομεν ἀνωτέρω. Μένομεν βαθυσεβάστως».

Καὶ ἀκολουθεῖ «τῆ 25 Μαΐου 1854», ἐνῶ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς ἐκθέσεις τῶν Βατοπαιδινῶν, μόνον στίς 26 θὰ τὴν ἔγραψαν καὶ στίς 27 τὴν ἔστειλαν μὲ ἀπεσταλμένους τους.

Καθὼς δὲ ὁ σερασκέρης οὔτε καὶ στίς 26 ἐπῆρε τὸ γράμμα, ποὺ ζητοῦσε, τὴν ἐπομένη —27 ἰ. μ.— μπαίνει μαζὶ μὲ τὸν Χριστο στὸ κότερο καὶ πηγαίνουν στὴ Μονὴ Ἐσφιγμένου, μὲ σκοπὸ νὰ βγῆ ἐκεῖ ὁ Χρίστος γιὰ νὰ πάη στίς Καρυές καὶ νὰ παραδώσῃ ὁ ἴδιος γράμμα τοῦ σερασκέρη στὸν ἴδιο τὸν καϊμακάμη, γιὰ νὰ τοῦ γνωρίσῃ ὁ καϊμακάμης τὶ πραγματικὰ συνέβαινε στὸ Ἁγ. Ὅρος, γιὰτὶ κάθε ἄλλο παρὰ ἐπίστευεν ὁ σερασκέρης, σ' ὅσα τοῦ ἔλεγαν καὶ τοῦ ἔγραψαν οἱ Ἁγιορεῖτες.

Στὴ Μονὴ Ἐσφιγμένου ὅμως συνάντησαν τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Ἱ. Κοινότητος μὲ τὸ γράμμα, ποὺ τόσον καιρὸ περίμενε ὁ σερασκέρης, καὶ γύρισαν πίσω στὴν Ἱερισσὸ μαζὶ μὲ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Ἱ. Κοινότητος, γεμάτοι χαρὰ καὶ ἱκανοποίηση, ἐνῶ τὸ γράμμα τοῦ σερασκέρη πρὸς τὸν καϊμακάμη τὸ παρέδωκεν ὁ Χριστος στὸν ἠγούμενο τῆς Μονῆς Ἐσφιγμένου γιὰ νὰ τοῦ τὸ στείλῃ μαζὶ μὲ ἓνα δικό του. Σ' αὐτὸ διαβάζομεν¹: «... καὶ τῆ εἰδοποιῶ ὅτι ἐρχόμενος ἀπὸ τὸν στρατὸν μὲ ἓν γράμμα σας συνοδευόμενος παρὰ τοῦ ὑψηλοτάτου Χατζῆ Ταῖπ βέη διὰ νὰ σᾶς τὸ ἐγχειρίσω αὐτοχείρως μου καὶ νὰ σᾶς ὀμιλήσω καὶ στοματικῶς, ἀλλὰ κατ' εὐτυχίαν ἠῦρον τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Λόντζας εἰς τὸ Μοναστήριον τοῦ Ἐσφιγμένου καὶ δὲν τὸ ἐκάλεσε διὰ νὰ ἔλθω εἰμὴ σᾶς τὸ διαβιβάζω διὰ τοῦ ἀγίου καθηγουμένου τοῦ Ἐσφιγμένου καὶ τὴν ἀπάντησιν μὴν τὴν κάμετε ἕως ὅτου νὰ ἐπιστρέψω εἰς Καρυάς, ἂν τὸ καλέσῃ ἡ χρεία, ἥδὲ καὶ δὲν ἀνταμωθοῦμεν σᾶς ἀπαντῶ... Ἐσφιγμένο τὶς 27 Μαΐου 1854 | ὁ ταπεινότατος Χρῆστος Γ. Ξανθίδης»².

Προτοῦ νὰ φύγῃ ὁ σερασκέρης ἀπὸ τὴν Ἱερισσὸν γιὰ τὴν Ἱ. Μ. Ἐσφιγμένου καί, μὴ ξέροντας ὅτι θὰ εὔρισκε πηγαίνοντας ἐκεῖ τὴν πρόσκληση, ποὺ εἶχε ζητήσει ἀπὸ τὴν Ἱ Κοινήτητα, διέταξε κάποιον Ζορμπὰ νὰ γράψῃ ἐξ ὀνόματός του ἀκόμη μιὰ φορὰ ἓνα αὐστηρὸ γράμμα στὴν Ἱ Κοινήτητα, γιὰ νὰ σπεύσουν νὰ τοῦ στείλουν τὴν πρόσκληση. Σχετικὰ γράφει ὁ Βατοπαιδινὸς Δανιὴλ τὴν ἐπομένη—28 Μαΐου³—: «Τὰ

1. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 64.

2. Τὸ ὅτι τὴν ἴδια μέρα, 27 ἰ. μ., ἐγύρισαν στὴν Ἱερισσὸ, φαίνεται ἀπὸ ἓνα γράμμα τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ, ποὺ ἔστειλεν ἀπὸ ἐκεῖ στοὺς ἐπιτρόπους τῆς Ἱ. Μ. Χιλανδαρίου (Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 65).

3. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 68. Τὴν προηγούμενη μέρα εἶχε γράψῃ ὁ ἴδιος (Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 67): «Ταύτην τὴν ὥραν ἦλθεν ἐν ραβασίον, ὡς φαίνεται, ἀπὸ Ἱερισσόν, ἀλλὰ οὔτε ὄνομα ἔχει, οὔτε ὑπογραφή καὶ διαλαμβάνει τοῦτο. Νὰ μᾶς γράψετε περὶ τοῦ

σὲ ἄλλο γράμμα τῶν ἰδίων¹ : «Ἐπειδὴ τὸ πρὸς τὸν ἀγάν μας γράμμα τοῦ σερασκέρη γέμει δισταγμοῦ καὶ ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀθωότητός μας, ἐνεκρίναμεν νὰ ἀπαντήσῃ ταχύτερον ὁ ἀγὰς διαβαιῶν τὴν διατήρησιν τοῦ ραγιαλικίου μας, τὴν ἐμπιστοσύνην μας κ.λ.π. Μετὰ προθυμίας λοιπὸν ἢ ἐνδοξότης του ἔγραψε, τὸ ὁποῖον σᾶς ἀποστέλλεται ἤδη ἀποκριτικὸν πρὸς τὸν Σερασκέρη, δι' οὗ ἀποδεικνύει τὸ σαδικάλι τοῦ τόπου μας καὶ ἐγγυᾶται ὑπὲρ τῆς Κοινότητος. Συμβάλλει πολὺ ἢ ἀπάντησις αὕτη, τὴν ὁποῖαν καὶ διευθύνετε ἀσφαλῶς ἢ πανοσιότης σας καθ' ἣ καὶ ἡ Κοινοτής γράφουσα ἀξιοὶ ὑμᾶς περὶ τούτου».

Παρ' ὅλη τὴν ὑποστήριξιν ὅμως τοῦ καϊμακάμη οἱ Ἁγιορεῖτες ἀνησυχοῦν γιὰ τό, τι μπορεῖ νὰ γράψῃ ὁ σερασκέρης στὴν Πόλη, καὶ σκέπτονται νὰ τὸν προλάβουν, στέλλοντας ἐκεῖ ἀντιπρόσωπους τους. Στὶς 26 Μαΐου ἰ. ἔ. γράφουν οἱ ἴδιοι Βατοπαιδινοὶ ἀντιπρόσωποι, ὕστερα ἀπὸ τὴν παραγγελίαν γιὰ νὰ μεταφέρουν οἱ κελλιῶτες καὶ ἀσκητὲς ὅ,τι ἔχουν καὶ δὲν ἔχουν μέσα στὴ Μονή² : «Ἐν τούτοις μένομεν παρακαλοῦντες, ὅπως ἅμα φανῇ καὶ ἔλθῃ εἰς τὸν λιμένα μας πλοῖον ἐκ Θάσου ἢ ἐξ ἄλλου τινὸς μέρους, εὐθὺς μᾶς εἰδοποιήσητε, διότι σκοπεύομεν νὰ ἀποστείλωμεν δυὸ ἀδελφοὺς καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν».

Καὶ τοὺς κάμνει νὰ ἀνησυχοῦν τόσο πολὺ, γιὰτὶ ὁ σερασκέρης καὶ ἐνθουσιώδη ἀγιορεῖτικά γράμματα πρὸς τὸν Καρατάσο εἶχε στὰ χέρια του καὶ θετικὰς πληροφορίας εἶχε, πὼς ἀγιορεῖτες εἶχαν πολεμήσει μαζὶ μὲ τὸν Καρατάσο, ἀφοῦ καὶ ἕνας καλόγερος βρέθηκε σκοτωμένος στὴ μάχῃ τῆς Κουμίτσας.

Στὶς 24 ἰ. μ. Μαΐου εἶδαμεν τι γράφουν οἱ ἴδιοι Βατοπαιδινοὶ ἀντιπρόσωποι, γιὰ τὰ γράμματα τῶν Ἁγιορεϊτῶν, πού εἶχε στὰ χέρια του ὁ σερασκέρης³.

Καὶ στὶς 26 γράφουν πάλιν οἱ ἴδιοι⁴ : «Ἐμάθαμεν προσέτι... ὅτι ζητεῖται ἐπιμόνωσ (παρὰ τοῦ σερασκέρη) ὁ Βατοπαιδινὸς καλόγερος Μόδεστος, διότι ἐσήκωσεν ὄπλον κατὰ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων καὶ τοῦτο ἄλλη πληγὴ δι' ἡμᾶς καὶ ὁ Θεὸς βοηθός. Τὰ δὲ δύο γράματα, τὰ ὁποῖα ἐστείλατε εἰς τὸν Καρατάσον δὲν τὰ θεωρεῖ ὁ Ταῆπ μπέης ἀσήμαντα., ἀλλὰ θεωρεῖ τὰς ἐπιγραφὰς καὶ τοὺς τίτλους μὲ τοὺς ὁποίους τὸν ἀνακηρύττομεν φαρδὺν πλατὺν ἀρχιστρατήγον τῆς Μακεδονίας, ὅ ἐστι τὸν ἀνεγνωρίσαμεν καὶ ἐσχετίσθημεν μὲ αὐτὸν μὲ τὸν ὁποῖον εἶχομεν ἀλληλογραφίαν».

Τώρα δέ, πού χωρὶς ἀμφιβολία θὰ ἔμπαινε ὁ σερασκέρης στὸ

1. Ἰδ. παράρτημα ἀριθ. 69.
2. Ἰδ. παράρτημα ἀριθ. 62.
3. Ἰδ. ἀνωτέρω σελ. 15 καὶ παράρτημα ἀρ. 58.
4. Ἰδ. παράρτημα ἀρ. 61.

Ἅγιον Ὄρος μὲ τὸν τουρκικὸ στρατό, μπορεῖ κανεὶς νὰ φαντασθῆ, μὲ πόσῃ ἀγωνία περίμεναν οἱ Ἁγιορεῖτες, τὶ θὰ γινόταν μέσα στὸ Ἅγιον Ὄρος, ἀφοῦ ὁ Καρατάσος ἐξακολουθοῦσε νὰ μένη στὴ Γιοβάνιτσα¹, ἀλλὰ καὶ πῶς θὰ φέρονταν καὶ σ' αὐτοὺς τοὺς ἴδιους, ἔτσι ποὺ ὁ Χ' Ταῆπ μπέης εἶχε στὰ χέρια του τόσα στοιχεῖα ἐπιβαρυντικὰ γι' αὐτοὺς.

Ἡ 27 Μαΐου ἰ. μ. ἦταν λοιπὸν ἡ ἡμέρα τῆς μεγάλης ἀγωνίας, γιὰ τὴν ἔπαιρνε ὁ σερασκέρης τὴν ἀδεια γιὰ νὰ μῆνι στὸ Ἅγιον Ὄρος.

Τὴν ἐπομένη ὁμως 28 ἰ. μ. ἀρχίζουν νὰ ἔρχονται ἀκαθόριστες ἀκόμη, ἀλλὰ λίγο ἐνθαρτυντικὲς, πληροφορίες. Οἱ Βατοπαιδῖνοι σημειώνουν τὴν ἴδια μέρα²: «Σήμερον ἐμάθωμεν ὅτι ἀπὸ ἓν καράβι ἐβγήκεν ἡ βάρκα του εἰς τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἐσφιγμένου καὶ ἤτον φραντζέζικο, ἀλλὰ ἀκόμα δὲν μᾶς ἔγραψαν νὰ μάθωμεν τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τὸ Μοναστήρι».

Στις 29 ὁμως μποροῦν πιά νὰ ἀναπνεύσουν ἀσχετὰ οἱ Ἁγιορεῖτες. Πρῶτα τοὺς γράφουν οἱ ἀπεσταλμένοι τους ἀπὸ τὴν Ἱερουσόλ³, «ὅτι τὰ πράγματα πηγαίνουν πολὺ καλὰ». Ἄρα δὲν ἔχουν νὰ φοβοῦνται ἀπὸ τὸν Χ' Ταῆπ μπέη⁴ θὰ βρέθῃκε τρόπος γιὰ νὰ ἐξευμενισθῆ.

Ἐπειτα κατὰ τοὺς ἴδιους τοὺς Βατοπαιδῖνους⁵: «Περὶ τοῦ γαλλικοῦ ἀρμαμέντου πολλὰ καλὰ ἐπληροφορήθητε παρὰ τοῦ Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμένου». Εἶχαν γίνει δηλαδὴ γνωστά, ὅσα εἶχε γράψει ὁ ἠγούμενος τοῦ Ἱ. Κ. Ἐσφιγμένου στοὺς Χιλιανδαρινούς στις 27 Μαΐου ἰ. ἔ. ὅτι δηλ.⁶: «Σήμερον ἐκ τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου ἀπέρασαν ἓν πολεμικὸν Γαλλικὸν πλοῖον, τὸ ὁποῖον ἔστειλε καὶ μᾶς ἐπῆρε μέσα εἰς αὐτὸ καὶ μᾶς ἠρώτησε διὰ τοὺς ἐνταῦθα Ἑλληνας, καὶ ὅτι οὗτοι θέλουσιν ἠσυχάσει, ἐπειδὴ κάτω εἰς τὰς Ἀθήνας ἤλλαξεν ὁ Πρόεδρος καὶ οἱ Ὑπουργοὶ καὶ ἐκ τούτου ὅτι καὶ οἱ διεσπαρμένοι ἀντάρται θέλει ἀνακαλεσθῶσι εἰς τὴν Ἑλλάδα».

Τὸ γαλλικὸ αὐτὸ πολεμικὸ «Solon», ἀφοῦ ἔμαθεν ἀπὸ τοὺς Ἐσφιγμένους, ὅτι ὁ Καρατάσος βρισκόταν στὴ Γιοβάνιτσα, περιπλέοντας τὸν Ἄθω, ἦρθε στὸν ὄρμος τῆς Ἱ. Μ. Ζωγράφου καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐξήτησε νὰ

1. Ἱδ. παράρτημα ἀρ. 63 διαταγὴ τοῦ Καρατάσου πρὸς τοὺς Ζωγράφους γιὰ νὰ τοῦ στείλουν τρόφιμα. Τὴν ἴδια μέρα γράφουν καὶ οἱ Βατοπαιδῖνοι ἀντιπρόσωποι (Ἱδ. παραρ. ἀρ. 67). «Ἐψὲ ὥρα εἰς τὰς τέσσαρις τῆς νυκτὸς ἦλθεν ὁ Δωρόθεος ἀπὸ τὸ Μοναστήρι τοῦ Ξενοφώντος καὶ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ Καρατάσος εὐρίσκειται εἰς τὴν Γιοβάνιτσα, ἀλλὰ δὲν ἔχει σκοπὸν διὰ νὰ ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος. Καὶ ἂν θελήσῃ νὰ ἀναχωρήσῃ, δὲν ἔμπορουν ἕνεκα τῶν ἀτμοκινήτων, ὅστις φυλάσσουν εἰς τὰ ἐρημονήσια, τόσον ὀθωμανικὰ ὅσον καὶ ἀγγλικὰ».

2 Ἱδ. παράρτημα ἀριθ. 68.

3. Ἱδ. παράρτημα ἀριθ. 71. Κατὰ τὸν Χρῖστο (παραρ. ἀρ. 70), «τοὺς ἀντιπροσώπους μας τοὺς ἐδέχθη μὲ μεγάλην ὑποδοχὴν καὶ τοὺς ἔστησε καὶ τράπεζιον σημαντικόν».

4. Ἱδ. παράρτημα ἀρ. 71.

5. Ἱδ. παράρτημα ἀρ. 66.

ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν Καρατάσο. Καὶ στίς 29 ἰ. μ. Μαΐου, σύμφωνα καὶ μὲ τὶς ἐπιστολές, πρὸ τοῦ ἔφερθεν ὁ Ζαχαρόπουλος, ἔκλεισε συμφωνία ὁ Καρατάσος μὲ τὸν πλοίαρχο τοῦ «Solon» Βαρῶνο Roussin, ὅπως μεταφέρῃ αὐτὸν καὶ τοὺς ἄνδρες του μὲ τὰ ὄπλα τους στὴ Χαλκίδα¹. Τὸ βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας θὰ εἰδοποιεῖτο καὶ ὁ σερασκέρης, πρὸ ἐκείνη τὴν ἡμέρα εἶχε ἔλθει μὲ στρατὸ ἕξω ἀπὸ τὸ Χιλανδάρι², ὅτι θὰ διεκόπτονταν οἱ ἐχθροπραξίαι· μέχρι τῆς πρώτης Ἰουνίου θὰ ἐπιβιβάζονταν γιὰ τὴν Χαλκίδα οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῆ Δάφνη³.

Καὶ πραγματικὰ τὴν πρώτη Ἰουνίου 1854 ὁ Καρατάσος μὲ τοὺς ἄνδρες του ἐπιβιβάσθησαν στὸ γαλλικὸ «Le Solon» καὶ σὲ ἓνα αἰγυπτιακὸ μπρῖκι γιὰ τὴν Χαλκίδα⁴, ἐνῶ καὶ ὁ Χ'' Ταῖπ μπέης μὲ τοὺς ἄνδρες του ἔβγαιναν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ἁγίου Ὁρους τὴν ἴδια μέρα, χωρὶς νὰ περιμένῃ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Καρατάσου, κατενθουσιασμένος, γιὰ εἶχε δοθῆ αὐτῇ ἡ λύση ἀπὸ τοὺς συμμάχους τους⁵.

1. Κατὰ τὸν Γάλλο Πρόξενο (ἔ. ἄ. σελ. 94-5). «Avant hier, 11 de ce mois (Juin, 30 Μαΐου π. ἡ.), l'avis à vapeur «le Solon» est arrivé ici. Son commandant Mr le Baron Roussin venait de faire souscrire à Tchami Kara Tassos une capitulation portant substance «que le 13 du courant (1 Ἰουν. π. ἡ.) «le Solon» reviendrait dans le petit port de Daphné, où il embarquerait Tchami Kara Tassos et les Hellènes formant sa troupe et que les déposerait avec armes et bagages, entre les mains des autorités de Chalcis; que les hostilités seraient suspendues jusqu' au 19 au soir afin que Tchami Kara Tassos pût concentrer son monde à Daphné pour l'embarquement»

2. Ἰδ. παράρτημα α') ἀριθ. 70 ἐπιστολὴ τοῦ Χρίστου τοῦ Γ. Ξανθίδη ἀπὸ 28 ἰ. μ. πρὸς τοὺς Χιλανδαρινούς, ὅπου τοὺς προσιδοποιεῖ γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ β) ἀριθ. 72, ἐπιστολὴ τοῦ Ἀγαθαγγέλου τῆς 29 ἰ. μ. πρὸς τοὺς Βατοπαιδινούς, ὅπου περιγράφει τὴν ἀφιξὴ τοῦ σερασκέρη κ. λ. π. ἕξω ἀπὸ τὸ Χιλανδάρι.

3. Οἱ Βατοπαιδινοὶ ἀντιπρόσωποι γραφοῦν στίς 30 ἰ. μ. Μαΐου (παράρτ. ἀρ. 74). «Σὰς πληροφοροῦμεν ὅτι τὴν αὔριον περιμένονται δυὸ ἀτμόπλοια εἰς τὴν Δάφνην, ὅπου εἶναι συναθροισμένοι οἱ ἀντάρται ἅπαντες διὰ νὰ ἐπιβῶσι ἐπ' αὐτῶν καὶ νὰ μεταφερθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἃ μᾶς εἰδοποίησεν ὁ Τζάμης διὰ γράμματός του. Ὁ σερασκέρης Χ'' Ταῖπ μπέης διατάχθη παρὰ τοῦ διευθυντοῦ τοῦ γαλλικοῦ ἀτμόπλοιου νὰ μὴν προχωρήσῃ εἰς καταδίωξιν τοῦ Τζάμη ἕως αὔριον, ὅτε μέλλει νὰ ἐπιστρέψῃ ἐκ Θεσπίας καὶ λάβει αὐτούς».

4. Ἰδ. ἐπόμενο κεφάλαιον.

5. Οἱ Βατοπαιδινοὶ ἀντιπρόσωποι τὴν πρώτη Ἰουνίου ἰ. ἔ. (παράρτ. ἀρ. 77) γράφουν: «Σήμερον μᾶς ἔγραψεν ἀπὸ Χιλανδάρι ὁ ἐχθὲς σταλεὶς ἐκεῖσε πρωτεπιστάτης Χ'' Νεῖλος, ἐπιβεβαιῶν ὅτι ὁ Σερασκέρης Ταῖπ μπέης εἰτοιμάζεται νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκεῖθεν μετὰ τοῦ στρατοῦ του καὶ φθάσῃ ἕως ἑσπέρας εἰς Ἱερισσόν, ὅπου θὰ περιμένῃ τὴν ἐκ μέρους τῆς Λόντζας ἀπάντησιν καὶ θετικὴν πληροφορίαν περὶ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ἀνταρτῶν». Καὶ τὴν ἐπομένη 2 ἰ. μ. οἱ ἴδιοι πληροφοροῦν τοὺς δικούς τους στὴ Μονή: «Σπεύδομεν νὰ σὰς διαδηλώσωμεν ὅτι τὰ πάντα διελή-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Ο ΓΥΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΑΡΑΤΑΣΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΛΛΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΑΜΑΧΩΝ ΣΤΑ ΜΕΡΗ ΤΟΥΣ

“Ὅπως εἶδαμε στὴν εἰσαγωγή, ἀπὸ τὰ μέσα Μαρτίου 1854 ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία εἶχαν κηρύξει τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Ρωσίας, ἀφοῦ προηγουμένως εἶχαν ὑπογράψει μὲ τὴν Ὑ. Πύλη συνθήκη συμμαχίας. Ἀμέσως κατόπιν εἶχαν ἀρχίσει τὰ διαβήματα πρὸς τὴν ἑλληνικὴ κυβέρνηση, γιὰ νὰ ἀνακαλέσῃ τοὺς ἀξιωματικοὺς κλοποὺς ἄνδρες, ποὺ βρισκόνταν μὲ τοὺς ἐπαναστάτες τόσο στὴν Ἡπειρο, ὅσο καὶ στὴ Θεσσαλία.

Στὴ 16 ἰ. μ. Μαρτίου γράφουν ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὸν ἀστυνομικὸ διευθυντὴ τῆς Λαμίας, ταγματάρχη τῆς χωροφυλακῆς Κροκιδάν: «Ἐμπιστευτικώτατη.

Ἀθῆναι τῇ 16 Μαρτίου 1854 | Φίλε Κροκιδά! | Προεισαγωγικῶς πρέπει νὰ σοὶ διηγήσω περὶ πολιτικῆς. Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Νασάτ βέη, ἥτις ἐξῆψε τὰς κεφαλὰς ὡς καὶ τῶν ἐν Σύρω Χίων, οἱ δύο πρέσβεις Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας ἐπέδωκαν εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν προφορικὰς διακοινώσεις, δι’ ὧν καταδεικνύουν τὴν μετοχὴν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὰ κινήματα τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας καὶ ἠπέιλουν μὲ τρόπον ἀρχεῖα βάρβαρον. | Ἀφ’ ἑτέρου ἐστάλησαν δύο γαλλοαγγλικὰ πλοῖα εἰς τὰ παράλια τῆς Ἡπείρου διὰ νὰ διακοινώσουν εἰς τοὺς αὐτόσε ὀπλαρχηγοὺς τὴν ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς διάθεσίν των διὰ τῆς διακωδωνιζομένης ἰσοτιμίας. Εἶμαι βέβαιος, ὅτι ὁ ἐλάχιστος τῶν χυδαίων θέλει δυνηθῆ νὰ ἐκτιμήσῃ τὰ καλὰ τὰς ἰσονομίας».

Περὶ τὰ τέλη δὲ Μαρτίου ἰ. ἔ. ὑπεγράφη τὸ πρωτόκολλον τῆς Βιέν-

---

θησαν διὰ τῶν εὐχῶν σας καὶ σχεδὸν ἀπηλλάγημεν τῶν δεινῶν.. Ἦλθεν καὶ ὁ Χῆ Νεῖλος ἀπὸ Χιλανδάρει καὶ μᾶς εἶπεν ὅτι ἀπὸ χθὲς ἀνεχώρησεν ὁ μπέης μετὰ τῶν στρατιωτῶν του». Καὶ πῶς κάτω συνεχίζει. «Οἱ ἀντάρται ἐβαρκαρίσθησαν καὶ ἀνεχώρησαν ἀπὸ ψές». Γιὰ νὰ συμπληρώσῃ πῶς κάτω. «Πρὸς τοῦτοις μᾶς εἶπεν ὁ Χ’ Νεῖλος, ὅτι ὑπερεχάρη ὁ μπέης, διότι προέλαβον οἱ σύμμαχοί των καὶ ἐπῆραν τοὺς ἀντάρτας χωρὶς νὰ χυθῆ ρανὶς αἵματος ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τούτου τόπου καὶ μὲ μεγάλην εὐχαρίστησιν ἀνεχώρησεν» (παράρτ. ἀρ. 79).

1. Ἰδ. εἰσαγωγὴν, 4.

2. Ἰδ. Ἀρχεῖον Κροκιδά στὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους.

νης, με τὸ ὁποῖον διεκηρύσσεται ἡ συμφωνία τῆς Αὐστρίας καὶ Πρωσίας μετὰ τὴν Ἀγγλία καὶ τὴν Γαλλία ὡς πρὸς τὰ ἔξης: Πρῶτον γιὰ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Δεύτερον ἐζητεῖτο ἀπὸ τοὺς Ρώσους νὰ ἐκκενώσουν τὶς παραδουνάβειες ἡγεμονίες. Καὶ τρίτον ὁ σουλτάνος θὰ ἐξασφάλιζε στοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους του τὶς ἀναγκαῖες ἐλευθερίες¹.

Καὶ τῆ συμφωνία αὐτὴ οἱ πρεσβευτὲς τῶν Δυνάμεων αὐτῶν ἔσπευσαν νὰ τὴν γνωστοποιήσουν καὶ στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση. Ἀλλὰ συγχρόνως διατάχθηκαν καὶ τὰ πολεμικὰ πλοῖα τῶν συμμάχων τῆς Τουρκίας, Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ὅπως ἐμποδίζουσιν τὴ μεταβίβαση διὰ θαλάσσης ἀνδρῶν καὶ πολεμοφοδίων εἰς τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας. Ὅπως εἶδαμεν, τέλος Μαρτίου ἰ. ἔ. τὸ γαλλικὸ *Heron* εἶχε ρίξει εἰς τὴ θάλασσα τὰ «πολεμικὰ λαθρεμπορεύματα», πὺν εἶχε βρῆ στὴ γολέττα «Ἑλλάς», καὶ ἀρχὲς Ἀπριλίου ὁ ἀντιναύαρχος γαλλικῆς φρεγάτας εἰδοποίησε προφορικῶς τὶς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ἀρχὰς τῆς Χαλκίδας, ὅτι, ἂν ἀνακάλυπταν πολεμικὰ εἶδη εἰς πλοῖα, πὺν περνοῦσαν ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ μέρη, θὰ τὰ ἐβούλιαζαν ὡς λαθρεμπόρια πολέμου καὶ, ἂν κανένας ἀντιστεκόταν, θὰ ἐδικαζόταν ἀμέσως, σύμφωνα με τοὺς στρατιωτικὸς νόμους, ἀπὸ πολεμικὸ συμβούλιο².

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ὅμως καὶ μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ, ὄχι μονάχα δὲν ἀνακάλεσεν αὐτοὺς, πὺν βρῖσκονταν εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ στρατόπεδα τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, ἀλλὰ καὶ ἔστειλε τὸν Καρατάσο εἰς τὴ Χαλκιδικὴ ἀρχὲς τοῦ Ἀπριλίου ἰ. ἔ., πράγμα, πὺν τὸ παρακολουθοῦσαν οἱ πρεσβευταὶ τῶν δύο αὐτῶν μεγάλων συμμάχων τῆς Τουρκίας³.

Γι' αὐτὸ στὶς 3/15 Ἀπριλίου ἰ. ἔ. οἱ πρεσβευτὲς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας ἀνεκοίνωσαν ἐπίσημα εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ὅτι θὰ ἔστειλαν συμμαχικὰ στρατεύματα γιὰ τὸν Πειραιᾶ⁴.

Καὶ «τῆ 8 Ἀπριλίου οἱ πρέσβεις Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας Ρουὰν καὶ Οὐάις ἀπηύθυναν προσβλητικωτάτην διακοίνωσιν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, δι' ἧς ἔλεγον, ὅτι τὸ ἔθνος εἶναι ἐναντίον τῆς Κυβερνητικῆς ἐνεργείας, ὅτι ἡ διακοίνωσις τῶν 4 Δυνάμεων δὲν ἐπαρουσιάσθη εἰς τὰς Βουλὰς, ὅτε ἐγένετο συζήτησις περὶ τῆς διακοινώσεως τοῦ Τούρκου πρεσβευτοῦ, ὅτι ἡ διαγωγή τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως εἶναι ἀχαρκατήριος. Ταῦτο χρόνως ὁ «Ἐπίσημος Μηνύτωρ» τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως ὑπεδείκνυε τὴν κατοχὴν⁵».

1. Ἰδ. Driault ἔ. ἀ. Π σελ. 393-4.

2. Ἰδ. ἄνωτ. κεφ. Β' σελ. 42 σημ. 2.

3. Ἰδ. ἄνωτ. κεφ. Α'.

4. Ἰδ. Driault ἔ. ἀ. σελ. 392 ἔξ.

5. Ἰδ. Κυριακίδη Ἐπ. ἔ. ἀ. σελ. 664.

Δυὸ μέρες ἀργότερα, ὅπως εἶδαμεν¹, γαλλικὸ πολεμικὸ ἐβουβάρδιζε στὸν ὄρμον τοῦ Ἀγ. Νικολάου Σιθωνίας τὰ πλοιάρια τοῦ Λ. Τσάμη Καρατάσου.

Τέλος «τῇ 13 Μαΐου διεκινώθη πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ἡμῶν ἡ στρατιωτικὴ κατοχὴ τῆς Ἑλλάδος παρὰ τῶν δύο πρέσβειων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας καὶ τῇ 14 ἐπραγματοποιήθη²».

Τὴν ἴδια μέρα ἀναγκάστηκεν ὁ Ὅθων νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ παλαιὸ ὑπουργεῖο Κριεζῆ μὲ νέο ὑπὸ πρωθυπουργὸ καὶ ὑπουργὸ τῶν Οἰκονομικῶν τὸν Ἀλεξ. Μαυροκορδάτο, πρεσβευτὴ ὡς τότε στὸ Παρίσι, καὶ μὲ ὑπουργοὺς τὸν Κ. Κανάρη ὡς ὑπουργὸ τῶν Ναυτικῶν καὶ προσωρινὸ πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου μέχρι τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ Ἀ. Μαυροκορδάτου, τὸν Ρήγα Παλαμίδα τῶν ἐσωτερικῶν, Δημ. Καλλέργη τῶν Στρατιωτικῶν, τὸν Π. Ἀργυρόπουλο καθηγητὴ τοῦ Παν(μίου) τῶν ἐξωτερικῶν, Γ. Ψύλλα τῆς Παιδείας καὶ Π. Καλλιγὰ τῆς Δικαιοσύνης³.

Στις 18 δὲ Μαΐου ἰ. ἔ. ἐξέδωκεν ἡ νέα Κυβέρνησις διάταγμα, μὲ τὸ ὁποῖον διδόταν ἀμνηστία καὶ ἀνακαλοῦνταν οἱ στρατιωτικοί, πού εἶχαν λάβει μέρος στὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα⁴.

1. Ἰδ. ἀνωτ. κεφ. Β.

2. Ἰδ. Αἰὼν ἀρ. 1460/15 Μαΐου 1864, ὅπου συνεχίζεται: «Προχθὲς Περμπτην περὶ τις 5 καὶ 1/2 μ. μ. εἰσήρχοντο ἐντὸς τοῦ λιμένος Πειραιῶς δώδεκα ἀτιμόπλοια Γαλλικὰ καὶ Ἀγγλικὰ σύροντα καὶ 3 φορηγὰ. Χθὲς τὴν πρωΐαν 4 1/2 π.μ. μετὰ τὴν κυρίευσιν τῶν πέντε Ἑλληνικῶν πολεμικῶν ἐξῆλθον ναυτοστρατιῶται Ἀγγλοὶ μετὰ 4 κανονίων καὶ ἔπειτα στρατιῶται Γάλλοι εἰς τὸ Ὑγειονομεῖον. Μετ' αὐτῶν συνεξῆλθε καὶ ὁ στρατηγὸς Φορέ. 500 εἰς τὴν πλατεῖαν Θεμιστοκλέους... Ὁ ἀποβάς στρατὸς ἀνιβαίνει ἐπέκεινα τῶν 2.000».

3. Ἰδ. Αἰὼνα ἐ. ἀ. καὶ Driault ἔ. ἀ. σελ. 395.

4. Ἰδ. Driault ἔ. ἀ. II σελ. 396, ὅπου διαβάζει κανεῖς. «En absence de Mavrocordato, Kallergis exerça une véritable dictature pardessus le roi, tenu en tutelle. Les chefs de l'insurrection furent rappelés, dans un delai fixé au dela duquel la justice militaire leur demanderait des comptes». Καὶ στὸ «Πανελληνίον» τῆς 20ης ἰ. μ. (ἔτος Α. ἀριθ. 90) βρίσκεται τὸ ἴδιον τὸ διάταγμα, πού ἔχει ὡς ἐξῆς: «Διάταγμα περὶ ἀμνηστίας εἰς τοὺς λαβόντας μέρος κατὰ τὰ συμβάντα εἰς τὰς μεθορίους ὀθωμανικὰς ἐπαρχίας στρατιωτικούς Ἑλληνας. «Ὅθων κ. τ. λ. Λαβόντες ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὰ ἐσχάτως συμβάντα εἰς τὰς μεθορίους ἐπαρχίας τοῦ γειννιαζόντος ὀθωμανικοῦ Κράτους τινὲς τῶν στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων τοῦ Ἡμετέρου Βασιλείου μετέβησαν εἰς τὸ θέατρον τῶν ἀνωμαλιῶν, καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἀπαλλάξωμεν αὐτοὺς ἀπὸ τὰς δυσαρέστους συνεπειάς, ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ Ἡμετέρου Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἀπεφασίσσαμεν καὶ διατάσσομεν. 1) Ἀπονέμομεν πλήρη ἀμνηστία εἰς τοὺς στρατιωτικούς ἐκείνους, οἵτινες ὑπερέβησαν τὰς ἀδείας των, ἢ ἐγκατέλειψαν αὐτογνομῶνως τὰς θέσεις των ἐπὶ σκοπῷ νὰ λάβωσι μέρος εἰς τὰ ρηθέντα κατὰ τὰς μεθορίους ἐπαρχίας συμβάντα, καὶ εἰς τοὺς ἀξιοματικούς, οἵτινες ἔλαβον τὰς ἀφέσεις των κατ' αἰτιολογημένην αἴτησίν των, ἔνεκα τῶν περιστατικῶν αὐτῶν, ἐὰν ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς

Καὶ στὶς 26 ἰ. μ. ἔφρουγεν ἀπὸ τὸν Πειραιᾶ μὲ εἰδικὸ ἀτμόπλοιο μὲ τριμελὲς ἐπιτροπὴ γιὰ τὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Μακεδονία, ὅπως παρακινήσουν τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων, γιὰ νὰ γυρίσουν στὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ Κράτος, διαλύοντας τὰ σώματά τους¹. Εἰδικὰ δὲ γιὰ τὸν Δ. Τσάμη Καρατάσο στελνόταν ὁ ἀξιωματικὸς Ζαχαρόπουλος, ποὺ τὸν εἶχε ἀκολουθήσει στὴν ἀπόβυσή του στὴ Σιθωνία καὶ κατόπιν διὰ τοῦ Ἁγίου Ὄρους εἶχε γυρίσει πάλι μὲ εἰδικὴ ἐντολὴ στὴν Ἑλλάδα². Καὶ στὶς 27 τοῦ ἴδιου μηνῆ τὸ γαλλικὸ πολεμικὸ «Le Solon»³ ὅπου ἐπέβαινε καὶ ὁ Ζαχαρόπουλος⁴, προσέγγισε πρῶτα στὸν ὄρμο τοῦ Ἱ. Κ. τοῦ Ἐφριγμένου⁵. Κατόπιν ἔπλευσε τὸ «Solon» στὸν ὄρμο τοῦ Ζωγράφου καὶ ὁ πλοίαρχός του κατώρθωσε νὰ συναντήσῃ τὸν Καρατάσο καὶ νὰ συμφωνήσῃ μαζί του γιὰ νὰ ἐπαναφέρει αὐτὸν καὶ τοὺς ἄνδρες του στὴ Χαλκίδα. Τὴ συμφωνία αὐτὴ μὲ τὸν Καρατάσο τὴν ἔκλεισεν ὁ Βαρῶνος Roussin, ἔχοντας καὶ τὴ συγκατάθεση τοῦ Τοῦρκου ναύαρχου, ποὺ ἐπέβαινε τοῦ «Περσούδ», ποὺ βρισκόταν στὰ νερά τοῦ Ἁγ. Ὄρους. Ὁ Τοῦρκος ναύαρχος ἀντιτάχθηκε στὴν ἀρχή, ἰσχυριζόμενος, ὅτι ὁ Καρατάσος, καθὼς εἶχε ἀποκλεισθῆ καὶ ἀπὸ τὴ στεριά καὶ ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ παραδοθῆ, ἐν τούτοις ὑπεχώρησε κατόπιν στὶς παρακλήσεις τοῦ Γάλλου πλοίαρχου. Ἐδῶκεν ὅμως ὁ Τοῦρκος ναύαρχος στὸν Γάλλο πλοίαρχο ἓνα γράμμα γιὰ τὸν πασὰ στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου διηγόταν ὅλα ὅσα εἶχαν ἀνταλλαγῆ μεταξύ τους. Ἀκόμη ὁ Τοῦρκος ναύαρχος δέχθηκε νὰ ἀπομακρυνθῆ καὶ τὸ «Περσούδ» καὶ τὰ ἄλλα τουρκικὰ πλοῖα ἀπὸ τὴ Λάφνη, ὅπου θὰ γινόταν ἡ ἐπιβίβαση τοῦ σώματος τοῦ Καρατάσου.

Κυβερνήσεως τοῦ παρόντος διατάγματος παρουσιασθῶσιν εἰς τινὰ στρατιωτικὴν ἀρχὴν τοῦ Ἡμετέρου Βασιλείου | 2. Εἰς τοὺς ὑπαγομένους εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν θέλει συνάμα ἀποδοθῆ ὁ βαθμὸς τῶν... Ἐν Ἀθήνας τῇ 18 Μαΐου 1854 | Ὅθων (οἱ ὑπουργοί)».

1. *18. Πανελλήνιον τῆς 27 Μαΐου ἰ. ἔ. ἀρ. 93.

2. *18. ἀνωτέρω κεφ. Γ'. σελ. 51 καὶ κεφ. Δ' 76-7 ὡς καὶ παράρτημα ἀρ. 22 καὶ Πανελλήνιον ἀρ. 93.

3. Πρβλ. τὴν ἔκθεση τοῦ Γάλλου Προξένου τῆς 13 (1) Ἰουνίου 1854 ἔ. ἄ. σελ. 94 ἔ.

4. Ὁ αὐστριακὸς πρόξενος στὴν ἔκθεσή του τῆς 13 (1) Ἰουνίου 1854 (ἔ. ἄ. σελ. 102-3), γράφει: «Domenica, li 11 corr. giunse qui da Sikia il vapore francese «Solon» comandato dal Signore Baron Roussin... Aveva egli a bordo una specie di ajutante di Tzami Caratasso, col quale avendo il comandante parlamentato era riuscito a persuaderlo di cessare dalle sue interese di rivolta...».

5. *18. ἀνωτ. κεφ. Ζ' καὶ παράρτημα ἀρ. 66.